T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikaların Etkinliği

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Dilek AYKUT

Danışman
Prof. Dr. Koray BAŞOL

İZMİR
1992

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLOLAR LİSTESİ IV
GRAFİKLER LİSTESİ VII
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İHRACATIN TEŞVİKİNE BAŞLICA TEORİK YAKLAŞIMLAR

1. Geleneksel Dış Ticaret Teorisi 4
   1.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi 5
   1.2. Neoklasik Dış Ticaret Teorisi 7

2. Serbest Dış Ticaret Teorisine Yöneltilen Başlıca Eleştiriler 12

3. Gelişmekte Olan Ülkeler'de Serbest Dış Ticarete Tepki 16

4. Dış Ticarete Müdahale ve Sanayileşme Stratejileri 18
   4.1. İthal İkamesine Yönelik Sanayileşme Stratejisi ... 19
   4.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ve İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar 21
      4.2.1. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ... 22
      4.2.2. Dünyada İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ve İhracatın Gelişimi 26
      4.2.3. İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar. 32
         4.2.3.1. İhracatı Teşvik Tedbirleri 33
            4.2.3.1.1. İhracatta Prim Sistemi 34
            4.2.3.1.2. Vergi İle İlgili Teşvikler .. 35
            4.2.3.1.3. Finansal Teşvikler 36
            4.2.3.1.4. Devlet Pazarlama Yardımları. 36
         4.2.3.2. Döviz Kuru Politikası 37
         4.2.3.3. İthalat Politikası 40
      4.2.4. İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikaların Etkinliği 40

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACAT POLİTİKASININ GELİŞİMİ

1. Türkiye'de İzlenen Sanayileşme Stratejileri ve İhracat Politikasının Gelişimi 44
   1.1. 1980 Öncesi Dönemde Uygulanan Sanayileşme Stratejisi ve İhracat Politikası 44
   1.2. 24 Ocak Kararları İle Birlikte Sanayileşme Stratejisinde ve İhracat Politikasındaki Değişim. 64

2. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar..... 66
2.1. İhracata Özgü Teşvik Politikaları 67
2.1.1. İhracatta Vergi İadesi Uygulaması 67
2.1.2. İhracat Kredileri 72
2.1.3. Türk Eximbank İhracat Kredi, Garanti ve Sigorta Programları 79
2.1.4. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi (KKDP).. 87
2.1.5. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan Yapılan Ödemeler (DFİF)..... 89
2.1.6. İhracatta İstihsal Vergisi Muafiyeti 91
2.1.7. Vergi Resim ve Harç İstisnası 92
2.1.8. Gümrük Muafiyetli Döviz Tahsisi..... 92
2.1.9. Geçici Kabul Rejimi ile Mal İthali 94
2.1.10. İhracat Karşılığı Gümrük Muafiyetli Mal İthali 95
2.1.11. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup 96
2.1.12. İhracatta Kurumlar Vergisi Muafiyeti 97
2.1.13. İhracatta Katma Değer Vergisi (KDV) Muafiyeti..... 98
2.1.14. Konut Fonu Muafiyeti 99
2.1.15. İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetler.. 99
2.1.16. Garantisiz Ticari Borçların Fason İmalatın İhracı Yoluyla Ödenmesi..... 99
2.1.17. Navlun Teşviki 100
2.1.18. Orman Sanayi Ürüleri İhracatının Teşviki. 100
2.2. İhracatın Geliştirilmesinde Etkili Olan Diğer Politikalar 101
2.2.1. Döviz Kuru Politikası 101
2.2.2. Serbest İthalat Politikası 105
2.2.3. Dış Ticaret Sermaye Şirketleri 111
2.2.4. Yabancı Sermaye 116
2.2.5. Serbest Bölgeler 118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İHRACATI TEŞVİK POLİTİKALARININ İHRACATIN GELİŞİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İHRACATIN YAPISAL ANALİZİ : 1980-1990

1. Türkiye'de Uygulanan İhracatı Teşvik Politikalarının İhracatın Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi..... 122
1.1. İhracatta Doğrudan Parasal Teşviklerin Etkinliği..... 124
1.2. İhracat Kredilerinin Etkinliği..... 125
1.3. Döviz Kuru Politikasının Etkinliği..... 126

2. Türkiye'de İhracatın Yapısal Analizi 127
2.1. Türkiye İhracatı'nın Dünya İhracatı İçindeki Payı..... 127
2.2. İhracatın GSYİH İçindeki Payı 128

2.3. İhracatın Dış Ticaret Hacmi İçindeki Payı..... 130
2.4. İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.. 133
2.5. İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı..... 137

3. 1980 Sonrası Dönemde İzlenen Politikaların Bazı Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi 145
3.1. İstihdam ve Gelir Dağılımı..... 146
3.2. Büyüme Hızı 148
3.3. Döviz Darboğazı..... 151
3.4. Teknolojik Gelişme 153

SONUÇ 157
KAYNAKÇA 170
EKLER 177

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No		Sayfa No
1.	Seçilmiş Ülkeler İtibariyle , İhracat, İhracat Artış Hızı , İhracat Oranı ve Sanayi Malları İhracatının Toplam İhracat içindeki Payı. (Milyon Dolar; %)	31
2.	İhracatta Vergi İadesi Tutarları (1964-1979) (Milyon TL; %)	50
3.	Sanayi Ürünlerinde Vergi İadesi Tutarları (1964-1979) (Milyon TL; %)	52
4.	Başlıca İmalat Sanayi Dallarına Göre İhracatta Vergi İadesi Oranlar (1964-1979) (%)	53
5.	T.C Merkez Bankasınca Açılan İhracat Kredilerinin Yıllara ve Kredi Çeşitlerine Göre Dağılımı (1968-1979) (Milyon TL; %)	57
6.	Mevduat Bankalarınca Verilen İhracat Kredileri ve Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı (1968-1979) (Milyon TL; %)	57
7.	Türkiye'de İhracata Yönelik Kredilerin Seyri (1968-1979) (Milyon TL; %)	58
8.	Nominal ve Reel Döviz Kurları (1963-1979) (TL/$; %)	60
9.	Programlanmış İthalatın Listelere Göre Dağılımı (1963-1980) (Milyon Dolar; %)	63
10.	İthalatta Teminat Oranları (1963-1980) (%)	64
11.	İhracatta Vergi İadesi Tutarları (1980-1990) (Milyon TL; %)	69
12.	İhracatta Vergi İadesinin Sektörel Dağılımı (1980-1988) (Milyon TL; %)	71
13.	Sektörler İtibariyle İhracatta Vergi İadesinin Toplam Vergi İadesi İçindeki Payı (1980-1988)(%)	72
14.	Mal Grupları İtibariyle Vergi İadesi (1980-1988) (Milyon TL; %)	73
15.	T.C Merkez Bankasınca Açılan İhracat Kredilerinin Yıllara ve Kredi Çeşitlerine Göre Dağılımı (1980-1990) (Milyon TL; %)	76

Sayfa No

16. 1987-1989 Dönemi TC.Merkez Bankası İhracat Kredileri (Milyon TL) 77

17. Mevduat Bankalarınca Verilen İhracat Kredileri ve Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı (1980-1990) (Milyon TL; %) 78

18. Türkiye'de İhracata Yönelik Kredilerin Seyri (1980-1990) (Milyon TL; %) 78

19. TÜRKEXİMBANK İhracat Kredileri (1988-1990) (Milyon TL) 81

20. KKDF ve DFİF Aracılığı ile Sağlanan İhracat Teşvikleri (1985-1990) (Milyon TL) 88

21. Doğrudan, Geçici İthal ve Garantisiz Ticari Borçlar İçin Yapılan Gümrük Muafiyetli Döviz Tahsisleri (1980-1990) (Milyon Dolar) 94

22. GMDT'nin Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (1980-1990) (%) 94

23. İhracatta Kurumlar Vergisi Muafiyeti (1985- 1989) (Milyon TL; %) 98

24. Nominal ve Reel Döviz Kurları (1980-1990) (TL/$; %) 103

25. İthalatta Miktar Kısıtlamaları (1980-1990) 107

26. İthalden Alınan Vergi, Resim ve Fonlar ve Ortalama Nominal Koruma Oranları (1979-1989) (Milyar TL; %) 108

27. Nominal Koruma Oranları (1989-1990) (%) 109

28. Sektörler İtibariyle Nominal ve Efektif Koruma Oranları (%) 110

29. DTSŞ İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (1981-1990) (Milyon Dolar; %) 115

30. Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin 1990 Yılı İhracatları (Milyon Dolar) 116

31. Yıllar İtibariyle İzin Verilen ve Giren Yabancı Sermaye (1980-1990) (Milyon Dolar; adet) 118

32. Sektörler İtibariyle Yabancı Sermayenin Dağılımı (1980-1990) (%) 119

Sayfa No

33. Serbest Bölgelerde Seçilen Firmalar İtibariyle Faaliyet Hacmi (1989) (Milyon Dolar)..... 121

34. İhracat Üzerine Etki Eden Faktörler. Ridge Regresyon Sonuçları..... 123

35. Türkiye İhracatının Dünya ihracatı İçindeki Payı (1979-1990)(Milyon Dolar; %) 128

36. İhracatın GSYİH İçindeki Payı (1979-1990) (Milyar TL; %) 129

37. Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler (1979-1990) (Milyon Dolar; %) 131

38. İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (1979-1990) (Milyon Dolar; %) 134

39. İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (1979-1990) (%)..... 135

40. İhracatın Sektörel Dağılımı (1979-1990) (Milyon Dolar; %) 140

41. İhracatın Sektörel Dağılımı (1979-1990)(%)..... 141

42. İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-1990) (Alt Sektörlerin Ait Oldukları Sektör İhracatı İçindeki Payı) (%)..... 142

43. İmalat Sanayii İhracatının Sektörel Dağılımı (1980-1989) (%)..... 143

44. Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (1979-1990) (15+Yaş;Bin Kişi;%)..... 147

45. Türkiye'de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1980-1989) (%) 148

46. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı (%)..... 148

47. Türkiye'de GSMH'nın Global ve Sektörler İtibariyle Büyüme Hızları (%)..... 149

48. Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları. (1979-1990) (%) 150

49. CİB Dengesi (1980-1990) (Milyon Dolar; %) 152

50. Dış Borçlar (1980-1990) (Milyon Dolar; %) 153

Sayfa No

51. Firmaların Piyasa Yönelimleri ve AR-GE Harcamaları(1987) (Milyon TL; %)..... 155

52. Firmaların Piyasa Yönelimleri ile Teknolojik Etkinliklerinin Nisbi Önemi (%)..... 156

GRAFIKLER LISTESI

Grafik No

1. Türkiye'de 1980-1990 Döneminde, İhracat, İthalat, Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Açığı..... 132

2. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı(1990)..... 136

3. İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-1990)..... 144

KISALTMALAR

age	:	adı geçen eser
agm	:	adı geçen makale
agr	:	adı geçen rapor
APK	:	Araştırma Planlama Koordinasyon
AR-GE	:	Araştırma Geliştirme Faaliyetleri
CİB	:	Cari İşlemler Bilançosu
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DFİF	:	Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	:	Dış Ticaret Hadleri
DTŞŞ	:	Dış Ticaret Sermaye Şirketi
EKKY	:	En Küçük Kareler Yöntemi
EKO	:	Efektif Koruma Oranı
GATT	:	Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GMDT	:	Gümrük Muafiyetli Döviz Tahsisi
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GPS	:	Genel Preferanslar Sistemi
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İKB	:	İslam Kalkınma Bankası
İVİK	:	İhracatta Vergi İade Komisyonu
KDV	:	Katma Değer Vergisi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKDF	:	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
NKO	:	Nominal Koruma Oranı
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler örgütü
TEFE	:	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TERK	:	Tartılı Reel Efektif Kur
THY	:	Türk Hava Yolları
TKF	:	Toplu Konut Fonu
TUD	:	Teşvik Uygulama Dairesi
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Dünya Ticaret Konferansı
VİO	:	Vergi İadesi Oranı

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde ihracatın, kısa ve uzun dönemde olmak üzere iki önemli fonksiyonu vardır. Kısa dönemde ihracat, bu ülkelerin ekonomik kalkınma ile birlikte hızla artan ara ve yatırım malları ithalatını herhangi bir döviz darboğazına girmeden karşılamalarına yardımcı olur. Uzun dönemde ise uluslararası işbölümüne uygun kaynak dağılımına yol açarak dünya dolayısıyla ülke refahının artmasına katkıda bulunur. Dış ticaretin önemli bir yönünü oluşturan ihracatı, arttırmaya yönelik, günümüze kadar bir çok teori geliştirilmiş ve bir çok politika uygulanmıştır.

Serbest dış ticaret görüşüne dayanan geleneksel teori, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ), karşılaştırmalı üstünlüklere göre gerçekleştirilecek uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın, ticarete katılan ülkelere fayda sağlayacağını ve bu ülkelerin kısa sürede kalkınarak, daha da zenginleşeceklerini savunmuştur. Serbest dış ticaret sayesinde, GOÜ'e sermaye akışı olacak bu sayede söz konusu ülkeler gerekli olan ara ve yatırım mallarını sıkıntı çekmeden temin edebileceklerdir. Ayrıca serbest dış ticarete bağlı olarak teknik bilgi ve yeni fikirlerin hızla yayılması sağlanabilecek, iç piyasada rekabetin artması ise tekelci eğilimleri ortadan kaldırabilecektir. Böylece geleneksel teori, refah maximizasyonuna çözüm arayarak soyut düzeyde de olsa uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmayı ve ticarete katılan ülkeler arasındaki kaynak tahsisini açıklamaya çalışmıştır.

Öte yandan, serbest ticaretin, süreç içinde GOÜ'in kalkınmalarını sağlayamaması, bu ülkelerde teorinin şiddetle eleştirilmesine neden olmuştur. Teoriye karşı çıkan iktisatçıların çoğu bu ülkelerin tarım ve hammadde gibi ilkel ürünlerin ihracatında uzmanlaşmayı bırakarak, sanayi ürünleri ihracatına yönelmelerinin kalkınmaları açısından daha önemli olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Gerçekten de, ihracatı arttırmak kadar ekonomik kalkınmaları için gerekli olan malların dışarıdan temininin de çok önemli olduğu bu ülkelerde, artan ithal talebi sadece ilkel ürünlerin ihracatıyla karşılanamamıştır. Bu da GOÜ'in dış ticaret hadlerinin bozularak, dışa bağımlılıklarının artmasına neden olmuştur.

Bu nedenle söz konusu ülkeler gerek ödemeler bilançosundaki açıklarını kapatabilmek gerekse kalkınmalarını hızlandırabilmek amacıyla dış ticaretlerine müdahalede bulunmuşlar ve topyekün bir sanayileşme hamlesine girerek ekonomilerini değişik ekonomi politikaları çerçevesinde düzenleme olanağı bulmuşlardır.

İlk aşamada ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen GOÜ, ithal ettikleri malları yurt içinde üretmek amacıyla, her türlü dış ticaret ve kambiyo politika-

sıyla söz konusu sanayileri rekabetten korumaya çalışmışlardır. Bu stratejiyi benimseyen ülkeler genelde ilk aşamayı başarıyla tamamlayarak belirli bir ulusal sınai tabanı oluşturabilmişlerdir. Ancak stratejinin süreç içinde yarattığı sorunlar bu ülkeleri tekrar dışa açılmaya ve çeşitli teşvik politikalarıyla ihracatlarını arttırmaya yöneltmiştir.

GOÜ tarafından 1960'lı yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan ihracata yönelik sanayileşme staratejisi, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir sanayileşmeyi öngörmektedir. Bu nedenle rekabet gücü ve ihracat kapasitesi yüksek bir sınai yapı oluşturarak, hızlı büyümenin ihracat özellikle de sınai ürün ihracatıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarıyla uygulanabilmesi ise, bir dizi politikanın bu amaçlara hizmet edecek şekilde yönlendirilmesiyle mümkündür. Döviz gelirlerini arttırmaya yönelik olan bu politikaları genelde, yatırım, üretim, ihracat aşamasındaki teşvikleri kapsayan doğrudan teşvik politikaları ve dolaylı teşvik niteliğinde olan döviz kuru ve serbest ithalat politikaları olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca ülkeler, yabancı sermayenin girişini teşvik etmek, ihracatın büyük şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmesine ve serbest bölgelerin kurulmasına destek vermek yoluyla da dış ticaretlerini geliştirerek ihracatlarını arttırmaya yönelmektedirler.

Diğer GOÜ'le benzer sorunları yaşayan Türkiye de 1930'lu yıllardan beri uyguladığı ithal ikamesi stratejisini 1980 yılında terk ederek, sınai ürün ihracatçısı ülkeler zincirine katılmak üzere ekonomisinin bütününde köklü dönüşümler yapmıştır. 24 Ocak istikrar tedbirleriyle uygulanmaya başlayan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde ihracatı arttırmaya yönelik doğrudan veya dolaylı bir çok politika uygulanmış ve uygulanan politikaların ihracatın gelişiminde önemli rolü olmuştur.

Çalışmamızda, yukarıda çizilmeye çalışılan genel çerçeve içerisinde Türkiye'de 1980 sonrası dönemde uygulanan , ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve ihracatı geliştirmede izlenen politikalar incelenmiş ve bu politikalar uygulanırken, ihracatta amaçlanan yapısal değişmenin gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan söz konusu politikaların, ihracatın gelişimi yanında, kendisiyle ilşkili diğer ekonomik göstergeleri de ne yönde etkilediği hiç olmazsa bir eğilim olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirtmek gerekirki, Türkiye'de ihracatın gerek miktar gerekse yapısal olarak gelişiminde uygulanan doğrudan veya dolaylı teşvik politikalarının yanında, diğer ekonomi politikalarının, ülkenin tarihsel gelişminin ve dünyada yaşanan konjonktürün de önemli etkisi olmuştur. Ancak çalışmamız kapsamında, söz konusu gelişmelerin iharacat

üzerindeki etkisine çok genel olarak değinilerek, 1980 sonrası dönemde ihracatın gelişiminde belirleyici rolu, izlenen doğrudan ve dolaylı teşviklerin oynadığı varsayımı ile bu politikaların ihracat üzerindeki etkisi ve etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı incelenmeye çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın I.Bölümünde, Türkiye'de 1980 sonrası dönemdeki ihracat politikalarını daha iyi kavrayabilmek için teorik bir baz oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bölümde GOÜ'in ihracata yönelik sanayileşme stratejisine gelinceye kadar hangi aşamalardan geçtikleri incelenerek bu strateji çerçevesinde ihracatı teşvik politikalarına yer verilmiştir.

II.Bölümde ise yukarıda belirtilmeye çalışılan genel ekonomik dönüşümler çerçevesinde Türkiye'de 1980-1990 dönemindeki teşvik politikaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Uygulanan politikaların amacına yönelik kullanılıp kullanılmadığını belirleyebilmek için 1980 öncesi dönemdeki uygulamalara da yer verilerek karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

III.Bölümün ilk aşamasında ihracatı önemli ölçüde etkilediği düşünülen, toplam parasal teşvikler ile ihracat kredilerine ve kur politikasına karşı ihracatın duyarlılığı istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Söz konusu analizde 1980 sonrası dönemle birlikte 1980 öncesi dönem de incelenerek karşılaştırmaya gidilmiştir. İkinci aşamada ihracat, hem global olarak çeşitli ekonomik göstergelerle ilişkilendirilmiş hem de sektörel ve coğrafi açıdan analiz edilmiştir. Son aşamada ise, teorik olarak ihracata yönelik sanayileşme stratejisinden beklenen yararların, Türkiye'deki uygulama sonuçlarına göre değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmamızın sonucunda, Türkiye'de 1980 sonrası teşvik politikaları genel olarak değerlendirilerek öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

BIRINCI BÖLUM

İHRACATIN TEŞVİKİNE BAŞLICA TEORİK YAKLAŞIMLAR

1. Geleneksel Dış Ticaret Teorisi

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişme çabası içinde bulunan ülkelerin tümünde çok çeşitli mallar üretilmektedir. Farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan, dolayısıyla toplumsal, ekonomik ve siyasi açıdan birbirlerinden farklı olan bu ülkelerde, üretilen malların bir kısmı diğerlerine ihraç edilerek ve karşılığında, iç üretimin yetersiz olduğu mallar satın alınarak ihtiyaçların karşılanması yoluna gidilmekte bu da ülkelerarası ticari ilişkileri ortaya çıkarmaktadır.

İhracat ve ithalat dış ticaretin iki yönünü oluşturur. Çalışma konusu ihracat politikaları olduğundan dış ticaretin özellikle bu yönüne ağırlık verilecek, ithalat konusuna ise ihracatı daha iyi açıklayabilmek amacıyla değinilecektir.

Bir malı ihraç edebilmek için onu sadece üretmek yeterli değildir. İhracatın gerçekleşebilmesi için serbest bir dış ticaret ortamı yanında, ihraç edilen malın miktar, maliyet, fiyat ve kalite gibi nitelikler açısından uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek düzeyde ve bu pazarlarda istenen koşullarda üretiliyor olması gerekir. Dolayısıyla ihracatta başarılı olmak öncelikle bu şartları en iyi şekilde yerine getirmeye bağlıdır. İşte geleneksel dış ticaret teorisi, bu konuda bazı örnekler getirmektedir. Teori, dış ticaretteki başarıyı genellikle uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmaya dayandırmakta, ticarete katılan ülkelerin hangi malları satıp, hangilerini satın alacağını, ticaretten doğan kazançlar ile bu kazançların paylaşımını açıklama amacı gütmektedir (1).

Klasik iktisadi düşünceye kadar yazarların, özellikle Merkantilistlerin çalışmaları geniş ölçüde politikaya yönelik olmuştur. Klasik teori ise dış ticaretin nasıl meydana geldiğini açıklamakla kalmamış serbest ticaret fikirlerinin iktisadi geçerliliğine de yer vermiştir (2). Daha sonraki Neoklasik teoride de serbest ticaret görüşünün hakimiyeti yanında yeni fikirlerle teori zenginleştirilmiştir. Ancak gerek Klasik gerek Neoklasik teorinin önerilerine tepkiler ve eleştiriler bugüne kadar teoride ve uygulamada sürüp gitmiştir.

---

(1) Taner BERKSOY, **Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Belge Yayınları, İstanbul 1982, s.91.

(2) Gottfried HABERLER, **Dış Ticaret Teorisine Genel Bakış**, (Çev: Necati Mumcu), Ofset Matbaacılık, İstanbul 1970, s.15.

Çalışmanın teorik yapısı oluşturulurken gerçekte klasik sisteme bir geçiş hazırlayan ve önemi yadsınamayacak Merkantilist düşünce ihmal edilmiştir. Bunun nedeni herşeyden önce çalışmayı belirli sınırlar içinde sürdürmektir. Öte yandan Klasik iktisatçıların dış ticaret alanındaki çalışmaları, modern iktisadi teorinin kurulmasına iktisadın diğer alanlarında olduğundan daha fazla temel olmuştur.

1.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Klasik dış ticaret teorisi dış ticarete katılan ülkelerin karşılıklı kazanç sağlayacaklarını öngören liberal bir yaklaşımdır. Klasik iktisatçılar serbest ticaretin ülkelerin gelişmeleri açısından olumlu olduğunu ve dış ticarete getirilecek herhangi bir kısıtlamanın ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmüşlerdir (1).

Bu teorinin ilk temsilcisi A. Smith'in serbest ticaret görüşü, her ülkenin doğal yeteneklerine en uygun mallarda uzmanlaşmasının gerekliliğine yer verir. Böylece verimlilik yükselecek ve dünya refahı artacaktır. A. Smith'e göre her ülke, mutlak üstünlüğe sahip olduğu yani diğer ülkelere göre daha düşük maliyetle ürettiği mallarda uzmanlaştığı taktirde serbest ticaret yolu ile uluslararası mal değişimi bu ülkeye yarar sağlayacaktır.

A. Smith'in "mutlak üstünlüğe göre uzmanlaşma tezi" dış ticareti sınırlayıcı yönde formüle edilmiştir. Gerçekten, ticaret yapabilmek için mutlak üstünlüğe sahip olma koşulu özellikle geri kalmış ülkeler açısından son derece sınırlıdır. Bu görüş daha sonra geçerliliğini kaybetmiş ve bir ülke, her malı diğer ülkeye göre daha ucuza mal etse bile serbest ticaretten her iki tarafın da fayda sağlayacağı D. Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi"yle açıklanmıştır (2).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, pür dış ticaret teorisinin ilk temellerini oluşturur. Ülkelerin hangi malları ithal ederek hangilerini ihraç edeceğini belirleyen bir analizdir (3). Teoriye göre serbest ticaret altında her ülke bol olan üretim faktörünü kullanarak nisbi olarak ucuza üretebildiği malların üretiminde uzmanlaşacak ve üretiminde yabancı

---

(1) S. Rıdvan KARLUK, **Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, Eskişehir İ.T.İ.A. Basımevi No:237/158, Eskişehir 1981, s.21.

(2) Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi**, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, İstanbul 1974, s.116.

(3) Necati MUMCU, **Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme**, Ofset Matbaacılık, İstanbul 1969, s.17.

ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malları ithal edecektir (1). Böylece ülkelerden biri pahalıya ürettiği malı, daha ucuza ithal edebilirken, diğer ülke, her iki malı da ucuza ürettiği halde dış ticaretten yarar sağlayacaktır (2). Teoriye göre iki ülke arasında dış ticaretin gerçekleşebilmesi için bu ülkelerde üretilen malların maliyetlerinin birbirinden farklı olması zorunludur. Bir malın maliyetinin yüksek veya düşük olması, o malın üretiminde kullanılan emek miktarına bağlıdır (3). Emek-değer teorisi adı verilen bu teori, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin temelini oluşturmuştur.

Bütün varsayımları ile teori, klasik ve neoklasik çoğu iktisatçının da benimsediği şekli ile statik bir denge analizidir. Dış ticarette uzmanlaşma tamamen uluslararası faktör verimliliği farkları tarafından belirlenmektedir. Böylece tek üretim faktörü emeğin uluslararası verimlilik farkı karşılaştırmalı üstünlükleri belirlemede esas alınmaktadır. Ricardo, modeli kurarken dış ticarete katılan ülkeler arasındaki değişim oranını iki sınır içinde belirsiz bırakmıştır. İki ülke arasındaki kesin "dış ticaret haddi" ise arz ile talep güçlerinin karşılıklı etkileri tarafından belirlenir. Daha önce zımnen mevcut olmakla birlikte ilk olarak J. S. Mill tarafından ortaya atılan bu husus "uluslararası değerler teorisi" olarak bilinir ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisine katkısı büyüktür.

Klasik iktisatçılardan J. B. Say ise, ünlü mahreçler kanununun dış ticarette de geçerli olduğunu savunmuştur. Say'a göre, "mallar mallarla mübadele ediliyorsa ithalatta ihracatla mübadele ediliyor" demektir. Bunlar birbirleri için piyasa oluşturduğuna göre hiç olmazsa uzun dönemde bir ülkeye mal girişi ve çıkışı arasında denge kurulacaktır (4).

Karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan serbest dış ticaret görüşü gerek dayandığı varsayımlar gerekse kendi amaçları bakımından tutarlıdır. Bununla birlikte teori, varsayımları itibariyle günümüz koşullarına uymamaktadır (*).

Öncelikle emek değer teorisine dayandırılarak, tek

---

(1) Gottfried HABERLER, a.g.e., s.24.

(2) Necati MUMCU, a.g.e., s.19.

(3) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Genişletilmiş 6. Baskı, Güzem Yayınları No:2, İstanbul Matbaası, İstanbul 1988, s.25.

(4) Gülten KAZGAN, a.g.e., s.120.

(*) Gerçekte bu teoriye yöneltilen eleştirilerin çoğunda varsayımların dışına çıkıldığı görülmüştür.

maliyet unsuru olarak emek alınmıştır. Oysa günümüzde üretimi gerçekleştirebilmek için emek yanında, doğal kaynaklar, sermaye, müteşebbis gibi diğer üretim faktörlerine de ihtiyaç vardır. Ayrıca emek faktörü homojen kabul edilmiştir. Oysa emek, eğitim düzeyi ve tecrübesine göre birbirinden farklı olabilmektedir.

Emeğin ülke içinde tam hareketli ülkeler arasında tam hareketsiz olduğunu ileri süren varsayım da günümüz gerçeklerine uymamaktadır.

Klasik teori, dış ticareti, emek verimliliğinin ülkelerarası farklılığına dayandırmış ancak verimlilik farklarının hangi nedenlerle ortaya çıktığına açıklık getirmemiştir. Oysa verimlilik, her ülkede, üretimin fiziksel koşullarındaki farklılıklara, teknolojiye, sermaye stokuna, emeğin verimliliğine, ülke içindeki hareketliliğine v.b. bağlı olarak değişebilir.

Yine Ricardo, teorisini sabit maliyetlere dayandırmış, üretim arttıkça maliyetlerin artacağı veya azalabileceği gerçeğine değinilmemiştir. Ayrıca zevklerin ve teknolojinin değişmediği varsayımlarını da günümüz dünyasında kabul etmek mümkün değildir (1).

Daha sonraki dönemde özellikle neoklasik iktisatçılar teoriyi çeşitli yönleriyle geliştirerek eksikliklerini gidermeye çalışmışlardır. Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine GOÜ açısından da çok çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu konu ile ilgili açıklamalara Neoklasik dış ticaret görüşüne değinildikten sonra yer verilecektir.

1.2. Neoklasik Dış Ticaret Teorisi

Neoklasik teori, dış ticaretin açıklanmasında, Klasik teorinin geliştirilmiş bir uzantısıdır. Bu nedenle, her ne kadar az gelişmiş ülkelerden çok, gelişmiş ülkelerin dış ticaretini ve dış ticaretten sağlayacakları kazançları açıklamaya yönelikse de, Neoklasik dış ticaret teorisine değinmekte yarar vardır.

Klasik teorinin, serbest dış ticaretin ülkelerin refahını arttırıcı nitelikte olduğu ve dış ticarette sürekli açıkları giderici otomatik denge mekanizmasının bulunduğunu savunan görüşleri, Neoklasik teoride de aynen geçerliliğini korumuştur.

Neoklasik teorinin getirdiği en büyük yenilik ise emekdeğer teorisi yerine yeni değer kanunlarını ikame etmiş olmasıdır. Bu ikame sayesinde laisser-faire'e bağlılık daha

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s.26.

da güçlenmiştir (1).

Neoklasik iktisatçılardan Marshall, emek-değer teorisi yerine emek ve sermaye maliyetlerini birarada ele alan reel maliyet teorisini geliştirmiştir. Klasik teorinin, "iki mal" varsayımı yerine, "temsili mal balyaları" ile dış ticareti açıklamaya çalışmıştır. Temsili mal balyası, belirli emek ve sermaye miktarını kapsamaktadır, ancak malların bileşimi değişebilmektedir (2).

Daha önce J.S. Mill tarafından geliştirilen uluslararası değerler teorisi (karşılıklı talep kanunu) de Marshall tarafından teklif eğrileri kullanılarak daha sistemli bir hale getirilmiştir. Bunun dışında Marshall, diğer varsayımlara büyük ölçüde sadık kalmıştır.

Özellikle 1930'lu yıllardan sonra daha ağır eleştirilere uğrayan Klasik teorinin, modern teoriye uygun hale getirilebilmesi için çabalar artmıştır. Emek-değer teorisinin ve emeği homojen kabul eden varsayımların yarattığı güçlükleri ortadan kaldırmak için, Neoklasik iktisatçılar karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin emek maliyetine dayanan açıklaması yerine tüm üretim faktörlerini kapsayan alternatif (fırsat) maliyet kavramını kullanmışlardır (3).

Bu kavram ilk defa G. Haberler tarafından geliştirilmiştir. Bir malın alternatif maliyeti, o malın üretimini bir birim arttırmak için başka bir maldan vazgeçilmesi gereken üretim miktarına eşittir. Tam istihdam koşulları geçerlidir, çünkü, bir malın üretiminin arttırılması, ancak başka bir malın üretiminin azaltılmasıyla söz konusu olabilir. Haberler alternatif maliyetlere göre mübadele oranının belirlenmesini açıklarken dönüşüm eğrilerinden yararlanmıştır (4).

Alternatif maliyet teorisine göre, serbest dış ticarette ulaştırma masraflarının olmadığı varsayımı altında, iki ülke arasındaki mal değişimi, bu malların nisbi fiyatları eşitleninceye kadar devam edecektir. Böylece, klasik teoriye, rekabet edemeyen emek gruplarının varlığı ve emek monopolü gibi nedenlerle nisbi mal fiyatlarının emek maliyetlerinden ayrılacağı, dolayısıyla serbest dış ticaretle uzmanlaşmanın, emek maliyetine göre karşılaştırmalı üstünlüklere uymayacağı yönünde getirilen eleştiriler, alternatif maliyet teorisiyle cevaplanmaya çalışılarak, serbest dış ticaret savunulmuştur.

---

(1) Gülten KAZGAN, a.g.e., s.191.

(2) Gottfried HABERLER, a.g.e., s.28.

(3) Hasan OLALI, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, E.Ü. Matbaası, İzmir 1972, s.147.

(4) Charles KINDLEBERGER, **Uluslararası İktisat**, (Çev: Necdet Serin), Doğan Yayınevi, Ankara 1970, s.25.

Neoklasik iktisatçılar bundan sonra da Klasik teorinin eksik yönlerini gidermeye devam etmişlerdir. Bunların en önemlisi uluslararası faktör verimliliği farklarının açıklanması ile ilgilidir. Hatta bu açıklamalardan hareketle serbest dış ticarete katılan ülkelerde faktör fiyatlarının eşitleneceği de ileri sürülmüştür. Faktör Donatımı (veya Oranları) olarak bilinen bu teori 1919 yılında Hekscher ve Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca II.Dünya Savaşı yıllarında P. Samuelson da teoriye bazı katkılar yapmıştır (1).

Heckscher-Ohlin teorisi, bir çok yönü ile Ricardo geleneğinden tamamen kopmakta ve emek-değer teorisine dayanan karşılaştırmalı üstünlükler red edilmektedir. Neoklasik analizin tanım, varsayım ve araçları kullanılarak, Neoklasik genel denge teorisi çerçevesinde teori, açıklanmaya çalışılmaktadır (2).

Teoriye göre, bir malın üretim fonksiyonu emek ve sermaye faktörlerinden oluşmaktadır. Ülkeler arasında aynı mallar için üretim fonksiyonunun aynı olduğu kabul edilmekte, ülkelerin dış ticarete nasıl katılacakları ve hangi malları ihraç edecekleri nispi faktör zenginliği ile açıklanmaktadır (*). Teori'de bir ülkenin diğer üretim faktörlerine göre nisbi olarak daha zengin olduğu faktörü yoğun olarak kullandığı malların üretiminde uzmanlaşarak bu malları ihraç etmesi gerekliliği öne sürülmektedir. (örneğin bir ülkede emek faktörü daha bol ve ucuz olabilir. Bu durumda ülkenin, emek yoğun malları daha ucuza üreterek ihraç etmesi doğaldır.) (3)

---

(1) Dominick SALVATORE, **International Economics**, Third Edition, Macmillan Publishing Company, New York 1987, ss.112-113.

(2) Taner BERKSOY, a.g.e., s.98.

(*) Üretim faktörlerinin nispi zenginliği şöyle tanımlanabilir; Dış ticarete katılan iki ülkeden hangisinde bir faktörün diğerine oranı büyükse o faktör adı geçen ülkede nispi olarak boldur. Ancak miktar cinsinden ifade edilen bu nispi bolluk tek başına bir anlam ifade etmez. Aynı zamanda bu faktöre yapılan toplam ödemelerin de nispi olarak küçük olması gerekir. Ayrıca açık bir ekonomi söz konusu olduğundan dış ticaret, malların fiyatları yanında döviz kurlarına da bağlı olacaktır. Yani her ülke belirli bir kambiyo haddinde karşılaştırmalı olarak ucuza ürettiği malı ihraç ederek daha pahallıya ürettiği malı ithal edecektir.

(3) Süleyman BARDA, Erdoğan ALKİN, **Dış Ticaret Teorisi**, İ.Ü. İktisat Fakiltesi Yayınları, Menteş Matbaası, İstanbul 1967, ss.31-34.

Bu açıklamalardan hareketle, dış ticarete katılan ülkelerde zamanla faktör fiyatlarının eşitlenme eğilimine gireceği ileri sürülmüştür. Çünkü karşılıklı ticaret sonucu bir ülkede bol olan faktörün bolluğu, kıt olanın ise kıtlığı azalacak, böylece birinin fiyatı yükselirken diğerinin düşerek zamanla faktör fiyatları arasındaki fark azalacaktır.

Daha sonra P. Samuelson da, tam eşitliğin belirli varsayımlar altında gerçekleşeceğini ileri sürmüş hatta mutlak faktör fiyatlarının eşitlenebileceğini de iddia etmiştir (1).

Heckscher-Ohlin teorisi de Ricardo teorisinde olduğu gibi çok güçlü varsayımlar üzerine kurulmuştur. Ancak Klasik teoriyi geliştirme yönündeki çabalar da teoriyi statik yapısından kurtaramamıştır.

Heckscher-Ohlin teorisine yöneltilen eleştirilerin ilki, üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında aynı olduğu varsayımına getirilmiştir. Çünkü bu varsayıma göre teknolojinin ülkeler arasında rahatça dolaşımı sonucu teknik bilginin dünyanın her yerinde bilindiği kabul edilmektedir. Oysa teknolojik buluş ve yeniliklerin transferi zaman alır ve her ülkede aynı etkinlikte uygulanması mümkün değildir.

Bununla birlikte üretim faktörlerinin her ülkede aynı nitelik ve kalitede olması da mümkün değildir. Üretim faktörlerinin farklı nitelikte olması, üretim maliyetlerinin de farklı olmasına yol açabilir.

Teori talep yönünü ihmal ederek tamamen arza önem vermektedir. Gerçekte malın fiyatının belirlenmesinde talebin etkisi de büyüktür.

Eleştirilen diğer bir varsayım ölçeğe göre sabit getiri varsayımıdır. Çünkü dış ticarete katılan ülkelerde, içsel ve dışsal ekonomiler nedeniyle maliyetler azalacak ve ölçeğe göre artan getiri söz konusu olabilecektir (2).

Faktör donatımı teorisine göre uzmanlaşmanın GOÜ açısından da yetersiz olduğu durumlar söz konusudur. Ülkeler uzmanlaşmaya giderken faktör yoğunlukları yanında faktör fiyatlarındaki değişiklikleri de dikkate almak zorundadır. Çünkü GOÜ'de başlangıçta emek faktörü bol olduğu halde zamanla kalifiye işgücüne talebin artması, faktör fiyatlarında emek lehine bir artışa yol açabilir. Bu da GOÜ'in fiyatların dinamik seyrini de göz önünde bulundurmalarını

---

(1) Geniş Bilgi İçin Bkz, Gülten KAZGAN, a.g.e., s.197.

(2) Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi, Teori Politika Sistem Kurumlar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1987, ss.58-59.

gerektirir (1).

Teori, faktörlerin birbirleri ile ikame edilebilirliğini de göz ardı etmektedir. Oysa GOÜ'de, sermaye yoğun bir mal, emek ikame edilip emek yoğun olarak üretilebilecektir (2).

Ayrıca teoride, GOÜ'de emek, sermayeye göre daha bol ve ucuz olduğundan bu ülkelerde emeğin yoğun olarak kullanıldığı tarım sektöründe uzmanlaşmayı gerektirir ki bu durum, GOÜ'in, gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığı hiç bir zaman kapatamayacakları anlamına gelir.

Bütün bunlara karşın Heckscher-Ohlin teorisi güçlü bir mantıki yapının yanında, test edilebilir varsayımlara da dayanması nedeniyle bir çok iktisatçının ilgisini çekmiştir.

Faktör Donatımı teorisi ilk olarak 1930'lu yıllarda W. Leontief tarafından, input output tekniği kullanılarak test edilebilmiştir. ABD'nin ihracat ve ithalatında faktör yoğunluklarını saptamak amacıyla yapılan çalışmada, sermaye donatımı bakımından zengin olduğu düşünülen ülkenin, emek yoğun mallar ihraç ederek sermaye yoğun mallar ithal ettiği görülmüştür (*). "Leontief çelişkisi" olarak bilinen bu sonuç iktisatçıların yoğun tartışmalarına neden olmuştur.

Leontief bu çelişkiyi açıklarken, ABD de emeğin sosyo-ekonomik yapı, eğitim gibi nedenlerle üç kat daha üstün yeteneklere sahip olduğunu ve bu nedenle Amerika'nın sermaye değil emek-zengin olduğunu belirtmiştir.

Yapılan çalışmaların bir kısmı Leontief çalişkisinin, kullanılan istatistik yöntem ve tanımlardan doğduğunu ileri sürerek Heckscher-Ohlin modelinin gerçekliğini kanıtlamaya çalışırken bazı çalışmalar teoriye yenilikler getirerek modeli geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Bazı iktisatçılar ise faktör donatımının tersine dönmesi olasılığı üzerinde durmuşlardır. Onlara göre emek-yoğun olarak üretilmesi gereken mallar Amerika'da sermaye bol ve ucuz olduğundan sermaye-yoğun olarak üretilmektedir. Gerçekte Amerika'da ithalata-rakip sanayilerin sermaye-yoğun

---

(1) Rıdvan KARLUK, **Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, a.g.e., s.31.

(2) Cem ALPAR, **Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Ankara İ.T.İ.A. Yayını No:195, Ankara 1982, s.46.

(*) İthalat farklı ülkelerden yapıldığından ve hesaplama güçlükleri nedeniyle ithalat yerine, Amerika'da aynı malları üreten ithalata rakip sanayiilerin üretimi ele alınmıştır.

çıkmasının sebebi de budur. Bu nedenle modelde uzmanlaşmanın gerçekleşebilmesi için, üretim fonksiyonlarını aynı kabul eden varsayım yanında malların faktör yoğunluklarının faktör fiyatlarındaki değişmeye bağlı olarak değişmeyeceğinin de varsayılması zorunludur.

Heckscher-Ohlin teorisi, ABD'den sonra, Japonya, Hindistan, Kanada gibi ülkelerde de test edilmiştir. Yapılan çalışmaların bir kısmı çalişkileri daha da güçlendirirken, bir kısmı ise bazı durumlarda teori ile tutarlı sonuçlar vermiştir (1).

Kısaca özetlenecek olursa, Geleneksel teorinin serbest dış ticaret görüşü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre gerçekleştirilecek uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın, ticarete katılan ülkelere fayda sağlayacağını ve bu ülkelerin kısa sürede kalkınarak, daha da zenginleşeceğini savunmaktadır. Dış ticaret ilişkileri, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında vazgeçilmesi mümkün olmayan makine ve aletlerin, çeşitli yatırım mallarının diğer ülkelerden temin edilmesini sağlayacak, teknik bilginin ve yeni fikirlerin hızla yayılmasına imkan verecektir. Serbest ticaret sayesinde GOÜ'e sermaye akışı olacak, iç piyasada rekabetin artması tekelci eğilimleri ortadan kaldıracaktır (2).

Böylece Gelenksel teori, uluslararası refah maximizasyonuna çözüm arayarak soyut düzeyde de olsa, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmayı ve ticarete katılan ülkeler arasındaki kaynak tahsisini açıklamaya çalışmaktadır. Ulaşılan sonuçlar, teorinin varsayımlarının belirlediği çerçevede geçerli sayılmakta, varsayımlar ile gerçek çeliştiğinde, teorinin sonuçları geçerliliğini yitirmekte ve teori ağır eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadır.

2. Serbest Dış Ticaret Teorisine Yöneltilen Başlıca Eleştiriler

Gerçekte, serbest dış ticaret teorisine tepkiler ve bu görüşün, İngiltere, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerin dışında yavaş yavaş terk edilmeye başlaması 1880'li yıllara dayanır (3).

Serbest dış ticaret teorisinin kaynağını oluşturan

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., ss.66-68.

(2) Necdet SERİN, Kalkınma ve Dış Ticaret, Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:310, Ankara 1971, s.8.

(3) Hasan OLALI, a.g.e., s.214.

İngiltere, Fransa gibi ülkeler 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında artık sanayileşmelerinin büyük bir kısmını tamamlamışlardır. 19. yüzyılın ortalarında gelişme yolunda adımlar atan Almanya ve Amerika gibi ülkeler, gelişmiş ülkelerin rekabetinden korunabilmek için serbest dış ticaret teorisine tepkide bulunarak korumacılığa doğru yönelmişlerdir. Serbest dış ticaret teorisine tepkiler ve koruma politikasının savunulması günümüze dek sürmüştür. Bazı iktisatçılar gelişmiş ülkelerdeki korumacılığın nedenlerini açıklarken bazıları GOÜ açısından korumacılığın gerekliliğine değinmişlerdir.

Koruma politikasının uygulanması yolundaki ilk girişimler 1880'lerde Almanya'da başlamıştır. Bu dönemde Almanya'nın özellikle tarımda, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin ezici rekabetine açık olması bu ülkeyi korumacı politikalara yöneltmiştir. Bunun üzerine Alman iktisatçılarından F. List, "koruma politikası" teorisini geliştirerek bu amaçla, üretim gücü, gelişme aşamaları ve "terbiyeci gümrük koruması" teorilerini ortaya koymuştur.

Üretim gücü teorisi ile List, Klasik teoriden farklı olarak, bireylerin tercihlerinin bir süre için ihmal edilip, talebin yerli mallara teşvik edilerek, sanayinin gelişmesini amaçlamaktadır.

List, klasiklerin uzmanlaşma görüşünü red ederek, üretim kesimleri arasında ideal bir denge kurulması gerektiğini savunur. İmalat sanayiinin ülkenin gelişimi için önemine değinerek, üretim gücü teorisiyle sanayileşme gereğini ortaya koymaya çalışır.

Bu görüşten hareketle gelişme aşamaları teorisine geçen List, her toplumun uygarlık düzeyine göre birbirlerinden ayrılacağına değinerek, Almanya gibi her yönden yeterli kaynağa sahip olan ülkelerin en üst uygarlık düzeyine ulaşabileceğini belirtir. Bunun için tarım ve sanayi arasında bir denge kurulması gerektiğine inanır, bu denge de devlet tarafından sağlanacaktır. Devlet müdahalesi ile imalat sanayii kurulacaktır. Böylece sanayileşmek için devlet müdahalesi savunulmuş olmaktadır.

Dış ticarete katılan ülkelerin gelişme aşamalarının farklılıklarına değinen List, gelişmiş dolayısıyla ekonomik ve politik güce sahip ülkelerin gelişen genç ülkelerin sanayileşmesini engellediklerini ileri sürer. Bu nedenle yeni gelişen sanayilerin korunması için "terbiyeci gümrük koruması" uygulamasının gerekliliğine değinir. Gümrükler yavru sanayiler rekabet gücüne ulaşana dek uygulanacak, daha sonra gelişen sanayi serbest ticarete açılabilecektir. List'in bu görüşlerine dayanan koruma politikası sayesinde Almanya 1897'lerde güçlü bir sanayi devleti haline gelmiştir.

List'in koruma politikası görüşlerinden etkilenen J.S.

Mill, serbest dış ticaretin önemli savunucularından biri olmasına karşın, "Sadece, ekonomi politikası ilkelerine dayanarak koruyucu gümrük tarifelerinin savunulabileceği tek hal, geçici olarak o ülkenin koşullarına tamamıyla uyan yeni bir sanayinin yerleşmesi için konuldukları haldir" diyerek bu amaçla serbest ticaretten bir süre için ayrılınabileceğini de belirtmiştir (1).

Liberalizmin önemli savunucularından olan Amerika'da da korumacılık politikası, 1870'lerden itibaren günümüze kadar bir çelişki halinde savunulagelmiştir. özellikle 19. yüzyılın başlarında Amerika, yavru sanayilerini dış rekabete karşı koruyabilmek, istihdamı arttırmak, reel ücret düzeyini yükseltmek gibi amaçlarla korumacılığı savunmuştur. Amerikada bu görüşün öncülüğünü H. Carey yapmıştır. Ancak, kısa sürede sanayileşmiş ülkeler arasına giren Amerika'da yavru sanayilerin korunması gerekliliği ortadan kalkmıştır.

20. Yüzyılın başlarında artık güçlü bir sanayi ülkesi olan Amerika'da korumacılık politikasını savunanların, görüşleri, Amerikalı Prof.S.Patten'in yayınladığı, "Himayeciliğin Ekonomik Esasları" adlı eseriyle doktrinel güç kazanmıştır. S. Patten'e göre ülkeler statik ve dinamik olarak ikiye ayrılmaktadır. Statik ülkelerde ücret seviyesi, dinamik ülkelere göre düşüktür ve iki ülke arasında serbest ticaret ücretlerin en düşük düzeyde etkilenmesine neden olacaktır. Bu nedenle dinamik bir ülke olan Amerika'da bu tür bir eşitlenmeyi önlemek için koruma politikası savunulmuştur.

Aynı görüş daha sonra, Stolper-Samuelson tarafından da "serbest dış ticaret yoluyla faktör fiyatlarının eşitlenmesi" teorisine dayandırılarak açıklanmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerde, reel ücret seviyelerinin düşmesinin koruma yoluyla önlenmesi amaçlanmıştır.

Fransa'da da 1880'li yıllarda, kötü bir tarım yılı geçirilmesi ve bunun fiyatları olumsuz etkilemesi nedeniyle korumacılığa doğru yönelinmiştir.

Serbest dış ticaret teorisine, Doğu Avrupa'da tepki Romanyalı M.Manoilescu'dan gelmiştir. Doğu Avrupa'da iki dünya savaşı arası dönemde, tarımla uğraşan köylü kesim ve kapitalistlerin bir arada yaşadığı ikili ekonomik yapı söz konusudur. Manoilescu'ya göre emeğin verimi bu iki kesimde birbirinden çok farklıdır. Tarımda emeğin marjinal verimi kapitalist kesime göre çok daha düşüktür. Gümrük tarifeleri yolu ile sanayi teşvik edilerek, tarım kesimindeki düşük verimli emek sanayiye kaydırılabilecek böylece koruma yoluyla toplam hasıla artacaktır.

Doğu Avrupa'daki bu ikili ekonomik yapı GOÜ'in, ekonomik

---

(1) Gülten KAZGAN, a.g.e., ss.200-202.

özellikleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Manoilescu'nun koruma teorisi II.Dünya Savaşı sonrasında, söz konusu ülkelerdeki iktisatçıları büyük ölçüde etkilemiştir (1).

Koruma politikasının benimsenmesinde I.Dünya Savaşının yarattığı bunalımın da etkisi büyük olmuştur. Serbest dış ticaret görüşünün etkisiyle 19. yüzyılın sonlarına doğru artık ülkelerin bir kısmı sanayi alanında bir kısmı ise tarıma dayalı olarak uzmanlaşmışlardı ve bu ülkeler ekonomik açıdan birbirine bağımlı haldeydiler. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin hiç bozulmaması gerekiyordu. Ancak I.Dünya Savaşı her şeyi değiştirdi. Savaş sırasında ülkeler, ihtiyaç duydukları malların ihracatını yasakladılar, ithalata da sınırlamalar koydular. Bu durum, ihtiyaç duydukları malları ithal etmekte güçlük çeken GOÜ'i, sanayileşmeye yöneltti. Savaştan sonra da, yüksek gümrük duvarları ile, kurulan sanayinin, korunması yoluna gidildi (2).

1923-1929 yılları arasında serbest ticarete dönme yolunda çabalar olduysa da 1929 ekonomik krizi bu çabaları sonuçsuz bıraktı. Ülkeler krizin kendi ekonomilerini etkilememesi için dışa kapandılar. Bugün yaygın biçimde uygulanan, döviz ve dış ticareti koruma önlemleri kriz döneminden kalma uygulamalardır.

1929 ekonomik krizi, başta İngiltere olmak üzere bir çok ülkede gelirlerin düşüşüne, işsizliğin büyük oranlarda artmasına, fiyat düşüşlerine, uluslararası para istikrarsızlıklarına ve mali krizlere neden olmuştur. İşte bu ortamda İngiltere'de yine İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda korumacılığın teorisi, Keynes tarafından kurulmuştur (3). Teori özellikle milli gelir ve istihdamı arttırma çabasındadır. Keynes'e göre gümrük tarifeleri yolu ile iç ve dış fiyatlar arasında fark oluşarak ithal mallarının fiyatı arttığı için, bu mallara olan talep azalacaktır. Dolayısıyla ithal mallarına rakip yerli malların tüketimi artacağından çarpanın büyüklüğüne bağlı olarak, milli gelir ve istihdam da artacaktır.

Bu politikayla koruma uygulanan ülkenin ithalatı kısması ile diğer ülkelerin ihracatı azalacağından dış ticaret koruma uygulayan ülkenin lehine gelişecektir.

Keynes'e göre milli gelirin artması ve tam istihdamın sağlanması, ancak devletin ekonomiye müdahalesi sonucu

---

(1) Gülten KAZGAN, a.g.e., s.206.

(2) Necdet SERİN, a.g.e., s.8.

(3) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1988, s.74.

olabilecektir.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda genelde serbest ticaretin gelişmiş ülkeler üzerindeki olumsuz yönleri ortaya konmuş ve koruma politikasını savunan iktisatçıların görüşlerine yer verilmiştir. Bundan sonraki açıklamalarda GOÜ'de serbest dış ticarete karşı çıkan ve alternatifler sunan görüşler üzerinde durulacaktır.

3. GOÜ'de Serbest Dış Ticarete Tepki

Serbest dış ticaretin, GOÜ'in kalkınmalarını sağlayamaması, özellikle II.Dünya Savaşından sonra bu ülkelerde de teorinin şiddetle eleştirilmesine ve GOÜ'in serbest ticaretten neden zararlı çıktığının araştırılmasına neden olmuştur.

Bazı iktisatçılar teoriye dinamik bir yapı kazandırıldığında söz konusu ülkelerin de dış ticaretini açıklayabileceğini önerirken bazı iktisatçılar ise bu ülkelerin ticaretinin karşılaştırmalı üstünlükler ile açıklanmasına tamamen karşı çıkmışlardır. GOÜ'in kalkınma sorunu ile yakından ilgilenen ve uzun yıllar bu ülkelerde danışmanlık yapan G. Myrdal, H. Singer, Prebish (*), Nurks gibi iktisatçılar, bu ülkelerin, dış ticaretten kazanç sağlayabilmek için, sanayilerini dış rekabetten korumaları gerektiğini savunarak, dış ticarete müdahaleyi gerekli görmüşlerdir (1).

Bu görüşün ünlü savunucularından G. Myrdal'a göre uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın etkinliğine inanan görüşler, GOÜ yönünden olumsuzdur. Çünkü uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma, GOÜ'in ihracat amacı ile daha çok ilkel maddelerin üretimine yönelmelerine neden olacaktır. Ancak tarım ürünlerinin dünya piyasasındaki fiyatlarında ve ticaret hadlerinde görülen genel eğilim bu ülkelerin ekonomik gelişmelerini ve ödemeler dengesini tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle GOÜ', ekonomik yapılarını, üretimin ve ihracatın çeşitlenmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması yönünde belirlemek durumundadırlar. İşte GOÜ'de sanayileşmeye doğru yönelinen bu aşamada koruma politikasıyla müdahale zorunludur (2). Myrdal'ın serbest dış ticarete karşı çıkmasının bir sebebi de bu ülkelerin bölgelerarası farklılıklarından dolayı

(*) H. Singer, Birleşmiş Milletler başdanışmanlığı; Prebish, Güney Amerika ülkeleri danışmanlığı; G. Myrdal ise Hindistan danışmanlığı yapmıştır.

(1) Emin ÇARIKÇI, **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:5, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s.18.

(2) Necdet SERİN, a.g.e., s.32.

ikili yapı göstermeleridir. Bu ülkelerin üretim fonksiyonları açısından daha zengin olduğu bölgelerde, gelir esnekliği yüksek olan sanayi malları, fakir bölgelerde ise gelir esnekliği düşük olan tarım ürünleri ve hammaddeler üretilecektir. Bu durum teknoloji düzeyi farklılıklarının daha da artmasına neden olur.

İkili yapı ülke dışa açıldığında daha da belirginleşecek, zengin bölge daha zenginleşirken, üretim faktörlerine yüksek fiyat ödeyebildiği için hem sermayeyi hem de nitelikli emeği kendine çekebilecektir. Fakir ülke ise el sanatları ve küçük sanayiini de yitirerek var olan durumunu dahi koruyamayacaktır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticareti açıklarken de aynı durum söz konusudur. Nitelikli emek ve sermaye gelişmiş ülkelere doğru kayacağından bunun GOÜ üzerinde yaratacağı etki olumsuzdur (1).

Singer ve Prebish de GOÜ'in tarım ürünleri ve hammadde üretiminde uzmanlaşmaları durumunda, bu ülkelerin uzun dönemde teknolojik gelişmenin gelir arttırıcı etkisinden yararlanamayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Eğer teknolojik gelişme sonucu verimliliğin artması gelişmiş olan ülkelerde mal ve hizmetlerinin fiyatlarını düşürseydi, dış ticaret hadleri GOÜ'in lehine dönerdi. Oysa gelişmiş ülkelerde, teknolojik gelişme mal ve hizmetlerin fiyatlarını düşürmemiş, sanayideki tekelleşmiş yapı, üretim faktörlerin ve girişimcilerin gelirlerini arttırmıştır. Tarım ürünleri ve hammadde üreten ülkelerdeki teknolojik gelişme ise ihracat kesiminde mal ve hizmetlerin doğrudan fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü bu ülkeler, üretilen malların gelir ve fiyat esnekliklerinin düşük olması yanında, güçlü tekeller ve işçi sendikalarına sahip değildir. Böylece gelişmiş ülkeler teknoloji sayesinde, kendi ülkelerindeki faktör gelirlerinin artışını sağlamanın yanında GOÜ'den düşük fiyatlı hammadde ve tarımsal ürün de satın alabilmişlerdir. Sonuçta serbest dış ticarete göre uzmanlaşmanın dış ticaret hadleri üzerindeki olumsuz etkisi açıklanarak GOÜ'in bundan zarar göreceği bir kez daha doğrulanmaktadır (2).

Serbest dış ticarete tepki gösteren iktisatçılardan biri de R. Nurkse'dür. 20. yüzyılın ortalarında, dış ticaretin artık "büyümenin motoru" olma özelliğini kaybettiğini belirtmektedir. Nurkse'e göre serbest dış ticaret GOÜ'in tüketim kalıplarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu ülkelerde tüketim eğilimi lüx mallar yönünde artmakta, tasarruflar ise azalmaktadır. Tüketim eğiliminin artmasının bir başka etkisi de ithalatı arttırma yönünde olacaktır.

---

(1) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s.52.

(2) Cem ALPAR, a.g.e., ss.56-57.

Bu durumda talep elastikiyeti daha düşük olan tarım ürünleri ve hammadde ürünleri ihracatını arttırarak, açıklarını kapatmaya çalışan ülkelerin dış ticaret hadleri aleyhe dönecek bu da reel gelir kaybına neden olacaktır. Bu nedenle Nurkse'e göre GOÜ, kalkınabilmek için ithalatı ikame etme yoluna gitmelidirler. Sanayi malları ihraç ederek gelişmiş ülkelerle rekabet edemediklerinden "dengeli kalkınmayı" benimsemelidirler (1).

4. Dış Ticarete Müdahale ve Sanayileşme Stratejileri

GOÜ açısından geleneksel dış ticaret teorisine karşı çıkan iktisatçıların çoğu bu ülkelerin, tarım ürünleri ve hammadde ihracatında uzmanlaşmayı bırakarak sanayi ürünleri ihracatına yönelmelerinin kalkınma açısından gerekli olduğu görüşünde birleşmişlerdir.

Gerçekten de bu ülkelerin tarihi gelişmelerine bakıldığında, sadece ilkel ürünlerin ihracatı ile yetinilmediği ve ülkelerin birbirini izleyen farklı aşamalardan geçtikleri görülür. Genel olarak bu aşamaları iki şekilde sıralayabiliriz. Bunların ilki, GOÜ'in, şimdiye kadar anlatıldığı şekli ile serbest dış ticareti benimsedikleri ve ihracatla-rını arttırmaya çalıştıkları dönemdir. Ancak teorinin de varsaydığı şekliyle bu ülkeler ilkel ürünler ihracatını arttırmaya çalışmışlardır. Bunun yanında ekonomik gelişmelerinin de sağlanması amacıyla ihtiyaç duydukları bazı malları dışarıdan temin etmeleri gerekmiştir. Ancak artan ithal talebi, ilkel ürünlerin ihracatını arttırmakla karşılanamamış bu ülkelerin dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve dışa bağımlılıklarının artmasına neden olmuştur.

Zamanla bunun bilincine varan GOÜ, gerek ödemeler bilançosundaki açıklıklarını kapatabilmek gerekse kalkınmalarını hızlandırabilmek için topyekün bir sanayileşme hamlesine girmişler ve ekonomilerini değişik ekonomi politikaları çerçevesinde düzenleme olanağı bulmuşlardır. GOÜ'de sanayileşme girişimleri ve bu amaçla uygulanan ekonomi politikaları iki şekilde kendini göstermiştir.

İlk aşamada ihtiyaç duyulan sanayi mallarının yurt içinde üretilmesi çabaları yoğunlaşmıştır. İthal ikamesi dediğimiz bu aşamada hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak yerli sanayiler kurulmaya çalışılmıştır. ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin süreç içinde yarattığı sorunlar ise ülkeleri tekrar dışa açılmaya ve çeşitli teşvik politikaları ile ihracatlarını arttırmaya yöneltmiştir.

---

(1) Necdet SERİN, a.g.e., s.33; Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s.52.

Bu genel açıklamadan hareketle her iki sanayileşme stratejisinin de gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde nasıl bir gelişim izlediği aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

4.1. İthal İkamesine Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi, yurt dışından ithal edilen malların, koruyucu ve teşvik edici önlemlerle, yurt içinde üretimini sağlar. Kurulan sanayiler her türlü dış ticaret ve kambiyo politikalarıyla dış rekabetten korunmaya çalışılır. İthal ikamesi politikası bir bakıma, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi yerine daha dinamik bir kalkınma teorisinin seçimi anlamına gelmektedir. Çünkü burada karşılaştırmalı üstünlükler dikkate alınmaksızın, seçici olmayan, dengeli bir kalkınma söz konusudur (1). Temeli F. List'e dayanan bu strateji daha önce de belirtildiği gibi, H. Singer, R. Prebish, G. Myrdal gibi iktisatçılar tarafından GOÜ'in içinde bulundukları koşullar dikkate alınarak, serbest dış ticarete tepki niteliğinde ortaya çıkmış ve formüle edilmiştir (2). Bu stratejinin uygulanmasında 1929 ekonomik krizinin etkisi çok fazladır. Kriz, ilkel malların dış talep ve fiyatlarını büyük ölçüde düşürünce, ülkelerin üretim yapılarını çeşitlendirme zorunluluğu doğmuştur. Ardından II.Dünya Savaşı'nın etkisiyle, sanayi mallarının dışardan temininin güçleşmesi ve ödemeler bilançosundaki bozulmalar bu ülkeleri korumacı ekonomik politikalar uygulamak zorunda bırakmıştır. Ayrıca, sömürgecilikten yeni kurtulan ülkelerde milliyetçilik akımının etkisiyle bu politikayı benimsemişlerdir.

Bu gelişmeler Avrupa ve Latin Amerika'daki GOÜ'de 1930'larda, Asya ve Afrika'daki ülkelerde ise 1940'ların sonu ile 1950'lerin başlarında ortaya çıkmıştır.

Bütün bunların yanında belirtmek gerekirki, bugün sanayileşmiş bir çok Batı Avrupa ülkesi ve Amerika, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarına kadar himayecilik aşamasından geçmişlerdir. Bu konuya, korumacılığın teorik esasları anlatılırken ayrıntılı olarak yer verildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

İthal İkamesi Stratejisi çerçevesinde kullanılan politika araçları;

- yerli sanayii korumak ve teşvik etmek amacıyla dış ticaret rejiminde yüksek tarifeler, kotalar ve ithalat

---

(1) Halil SEYIDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar :2, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s.33.

(2) Emin ÇARIKÇI, a.g.e., s.19.

yasakları uygulamak,

- düşük faizli kredi, ucuz döviz temini, belli bir süre için vergi muafiyeti ve alt yapı yatırımlarının devlet tarafından üstlenilmesi,

- başta hammadde ve enerji olmak üzere kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin kurulan ithal ikameci sanayilere sübvansiyonlu satılması,

- aşırı değerlenmiş döviz kurları,

- enflasyonist ortamın sürdürülmesiyle bu sanayilere dolaylı sübvansiyonlar ve koruma sağlanması şeklinde olmaktadır.

Uygulamada ithalat ikamesine, genellikle, ileri teknoloji gerektirmeyen, emek yoğun tüketim malları sanayii ile başlanır. Bu ilk aşamada korumanın seviyesi ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Örneğin gelişmiş ülkeler, koruma safhalarını oldukça düşük tarifelerle geçiştirirken, GOÜ, yüksek ve uzun süreli tarife, kota ve ithal yasakları gibi yanlış uygulamalarla, bu sanayileri aşırı koruyarak dış rekabeti ortadan kaldırmışlardır. Oysa ithal ikamesinin kolay aşamasında aşırı korumaya ihtiyaç yoktur. Stratejinin birinci aşamasında hem tüketim artışı hem de ithal edilen malların ikamesi için üretim yapıldığından yerli üretim hızla artacaktır. Birinci aşama, yurt içi piyasa kapasitesinin sınırlarına ulaşılması ile sona erer (1). Artık bundan sonra sanayileşmeyi devam ettirebilmek için, ya koruma, ara ve yatırım mallarına doğru genişletilerek ikinci aşamaya geçilecek veya dış piyasalara açılınacaktır. Her iki politikanın birarada uygulanması da mümkündür (2).

İthal ikamesinin ikinci aşamasında üretilen mallar, başlangıç aşamasında üretilen mallardan farklı özelliklere sahiptirler. Bu mallar daha sermaye yoğundur ve ileri teknolojiyle üretilmeleri gerekir. Ayrıca bu sanayi kolları optimum ölçekli kurulmadığı veya yüksek kapasitede üretim yapmadığı taktirde birim maliyetler yüksek olur. İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisini uygulayan GOÜ, genellikle bu stratejinin ilk aşamasını kolaylıkla tamamlamalarına rağmen ikinci aşamada ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. GOÜ'de, iç pazarın darlığı ve nisbi olarak fiziki ve beşeri sermayenin azlığı gibi nedenler sermaye yoğun olan bu sanayi kollarının optimum ölçekte kurulmalarını engellemekte, bu ise birim

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, a.g.e., s.426.

(2) John H. POWER, "Limitations of Import Substitution", **Leading Issues in Economic Development**, Oxford University Press, New York 1976, s.735.

maliyetleri arttırmaktadır. öte yandan, uygulanan yüksek gümrük tarifeleri ithalat kota ve yasakları ve aşırı değerlenmiş döviz kuru gibi politikalar ihracatı caydırarak, iç pazara yönelik üretimi teşvik etmekte, ithal ikamesinin, ithal girdilere yüksek oranda bağımlılığı nedeniyle de döviz ihtiyacı büyük ölçüde artarak başlangıçtaki döviz tasarruf etme amacı ile çelişmektedir. Buna düşük faiz politikasının hızlandırdığı sermaye çıkışı da eklendiğinde ülkenin döviz giderleri döviz gelirlerini aşmakta, bu da ödemeler bilançosu açıkları sorununu sürekli gündemde tutmaktadır. Bu durum ülkeleri sürekli borçlanmaya itmekte ve dışa bağımlılığı giderek arttırmaktadır.

Ayrıca ithal ikamesi stratejisinin zamanla ileri teknoloji gerektiren sermaye yoğun mallara yönelmesi, işsizliğin artmasına dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasına neden olacaktır (1).

Son olarak bu strateji sayesinde korunan sanayilerde tekelleşme eğilimleri ortaya çıkmakta, böylece iç piyasada üretim yapanların geliri artarken, ihracat için üretim yapanları zor durumda bırakmaktadır. İç piyasa için üretim yapan sanayiciler, ithal ikamesinin amaçları dışında davranışlara yönelerek, korumacılığın sürmesi için çaba göstermişlerdir (2).

İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi bir çok ülkede sanayileşmeyi belirli ölçüde gerçekleştirmekle birlikte, yukarıda açıklanan sorunlara da yol açması nedeniyle ağır eleştirilere hedef olmuştur. Bunun üzerine, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi tüm GOÜ'in kalkınma sorunlarını çözecek bir model olarak daha fazla önem kazanmıştır.

4.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ve İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar

Aşağıda öncelikle ithal ikamesi stratejisine bir alternatif olarak ortaya çıkan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve tercih nedenleri anlatıldıktan sonra bu çerçevede ihracatı geliştirmede izlenen politikalara yer verilecektir.

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, a.g.e., s.426.

(2) R.H. BALANCE, J.A. ANSARI, H.W. SINGER, **Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Üçüncü Dünyada Dış Ticaret ve Yatırım**, (Çev: Canan Balkır, Arif Ersoy), Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1985, s.34.

4.2.1. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

1960'lı yıllardan itibaren bir çok ülkede uygulanan, İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin yarattığı hayal kırıklığı ve stratejinin ekonomik darboğazlarla sonuçlanması, bu ülkeleri, dışa açılmak ve ihracatlarını arttırmak amacıyla yeni bir model uygulamaya yöneltmiştir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak adlandırabileceğimiz bu model, ithal ikamesinin karşıtı olarak kullanılmakta ve dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir sanayileşmeyi öngörmektedir (1). İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde, üretim, ülkenin faktör yoğunluğuna uygun olanlarda, dünya pazarlarına yönelik olarak yapılır. Bu alanlar genellikle doğal kaynakları ve emeği ucuz ve yoğun olarak kullanabilen, dünya pazarlarında GOÜ'e maliyet açısından rekabet olanağı sağlayabilecek sanayi sektörlerinden oluşur. Bunun sebebi rekabet gücü ve ihracat kapasitesi yüksek bir sınai yapı oluşturarak hızlı büyümeyi ihracat özellikle de sınai ürün ihracıyla gerçekleştirmektir (2).

Aslında, alternatif yaklaşımlar oluşturmalarına ve aralarında önemli farklılıklar olmasına rağmen, ithalatın yerli üretimi korumak amacıyla sınırlandırılmasıyla, ihracatın teşvik edilmesi arasında ekonomik etkinlik yönünden pek bir fark yoktur. Herşeyden önce iki stratejinin de amaçları yönünden benzerlik gösterdiği söylenebilir. Çünkü her ikisinde de sanayileşmeyi sağlayarak, kalkınmayı hızlandırmak, yüksek istihdam düzeyi sağlamak ve ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak amaçlanmaktadır. İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi ile İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, uygulamayı öngördükleri politikalar açısından farklılaşmakta, bunun yanında ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinde uygulanan ithalat kısıtlamaları o ülkenin kendi iç sorunu olarak düşünülürken ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde uygulanan mali yardımlar misillemelere yol açabilmektedir (3).

Bilindiği gibi GOÜ'de serbest ticaret uygulaması yeni değildir. Ancak önceki uygulamalarda, statik karşılaştırmalı üstünlüklere dayanarak daha çok ilkel malların üretim ve ihracatına ağırlık verilmiştir. Bu malların dış talep elastikiyetlerinin düşük olması ve yarattığı olumsuz etkiler, GOÜ'i sanayi malları üretim ve ihracatına yöneltmiştir.

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., s.38.

(2) Yusuf TUNA, **Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye**, D.K.K. Yayınları, İstanbul 1990, s.45.

(3) Rıdvan KARLUK, "Türkiye'de İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir 1981, s.49.

İşte 1960'ların ortasından sonra, tekrar yaygınlık kazanan serbest ticaret uygulamasının öncekinden farkı bu kez sanayi mallarının üretim ve ihracatına ağırlık verilmesidir.

Bu farklılığın iki sebebi vardır. İlki, üretimin uluslararsılaşmasından ve bu çerçevede bazı sanayilerin GOÜ'e doğru yer değiştirmesinden kaynaklanmaktadır (1). Bu gelişmede Çok Uluslu Şirketler'in (ÇUŞ) rolü büyüktür. ÇUŞ, gerek bilgi, deneyim ve olanakları açısından gerekse sanayi ürünleri açısından uluslararası pazarlara hakim durumdadır. Bu pazarlar genelde GOÜ'in dinamik sanayi ihraç ürünleridir ve çoğu kez, uluslararası fason üretimi yolu ile GOÜ'de üretilmektedir (2).

Diğer nokta, uygulama farkından kaynaklanmaktadır. Daha önce serbest ticaret uygulamasında, ekonominin işleyişine müdahale edilmemesinin gerektiği savunulurken, ihracata yönelik sanayileşmede bunun tam tersinin söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim günümüze dek GOÜ'de ihracata yönelik sanayileşme modeli uygulanırken, karmaşık ve köklü bir müdahaleciliğin geçerli olduğu görülmüştür. Ekonomi, kamu müdahaleleri yolu ile yönlendirilerek sanayi mallarının üretim ve ihracatına ağırlık verilmiştir. öte yandan klasik anlamda serbest dış ticaret teorisinde ihracatın teşviki ile ithalatın ikame edilmesi arasında tercih yapılmamaktadır. Oysa ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde ihracat aktif olarak teşvik edilmektedir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesinde ithal ikamesinin yarattığı darboğazın yanında, başka etkenler de söz konusudur.

Özellikle ithal ikamesinin erken aşamasında bu stratejiyi terk ederek sanayileşmelerinde ihracata yönelen bazı ülkelerin, 1950'li yıllardan itibaren başlayarak 1974 yılına kadar yaşanan olumlu konjonktürden etkilendiklerini söylemek mümkündür. Bu dönemde, Keynesyen anlayışın da etkisi ile sürekli genişleyen batı pazarları ve azalan korumacılık önlemleri sayesinde GOÜ, düşük oranlı devalüasyonlar yaparak dış ticaret hadlerine fazla zarar vermeden ihracatlarını arttırma imkanı bulmuşlardır.

Bu olumlu konjonktürden yararlanan bir dizi Güney ve Güney Doğu Avrupa, Uzakdoğu ve Latin Amerika ülkesi, geleneksel ekonomi ploitikalarını bir kenara bırakarak önemli ihracat artışları gerçekleştirmişlerdir (3).

---

(1) Taner BERKSOY, a.g.e., s.218.

(2) Emin ÇARIKÇI, a.g.e., s.25.

(3) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s.74

Dünyanın, 1950'li yıllarda başlayıp 1970'lere kadar hızla süren genişleme evresi 1973'lerde durgunlukla noktalanmıştır. Yaşanan stagflasyon ve yarattığı bunalım dışa açık GOÜ'in daha da dışa açılmasını, diğerlerinin ise ihracata yönelik sanayileşme sürecine girmelerini gerekli kılmıştır. Bu döneme kadar korumacılığı hala uygulayan bir kısım GOÜ'in ihracatını arttırmaya yönelmesinin en önemli sebebi dış borçların bunalımın etkisiyle büyük boyutlara ulaşmasıdır. 1973 sonu ve 1974 başlarında, petrol fiyatlarının OPEC tarafından 4 kat arttırılması, petrol ithal eden GOÜ'i daha fazla borçlanmaya iterken, petrodolarların batıdaki bankalara oradan da GOÜ'e ucuz şekilde girmesi, borçlanmayı kolaylaştırmıştır. Ayrıca 1978'den sonra uluslararası piyasada faiz hadlerinin ABD'deki faiz hadlerini izleyerek yükselmesi, uluslararası fonların Amerika'ya çekilmesine ve doların değer kazanmasına neden olmuştur. Bu durum GOÜ'in dış borç yükünü daha da ağırlaştırmıştır (1). İşte ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi izleyen GOÜ'in içinde bulundukları bu durum, onları döviz kazanma baskısı içine sokarak ihracatlarını arttırmaya yöneltmiştir.

Bir kısım GOÜ'in 1970'li yıllardan sonra dışa açılmasında etkili olan diğer bir faktör ise güçlü kredi kurumlarının bu ülkeler üzerindeki etkisidir.

IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, uyguladıkları stabilizasyon ve yapısal uyum politikalarıyla ithal ikamesi politikasını izleyen GOÜ'in dışa açılmalarını sağlamışlardır. Çünkü bu politikalar (stabilizasyon ve yapısal uyum politikaları), ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin araçlarıyla büyük benzerlik göstermektedir. IMF ve Dünya Bankasının önerdiği stabilizasyon politikaları, gümrük reformu, ithalatta liberasyon, katlı kur uygulamasının kaldırılması, döviz kurunda ve faiz haddinde piyasa fiyatlarına bağlılık, her türlü sermaye hareketlerine tam serbesti, ihracatın teşviki ve ihracatçıya kurumsal destek gibi tedbirlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla GOÜ için bu politikaları seçmek, ihracata yönelik bir stratejiyi de seçmek anlamına gelmektedir.

Bu stratejinin benimsenmesinde etkili olan diğer bir faktör ise stratejiden ve ihracat artışından beklenen faydalardır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisini savunan iktisatçıların bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (2).

- İhracatı arttırmaya yönelik pollitikalar ödemeler

---

(1) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., ss.19-30.

(2) Yusuf TUNA, a.g.e., ss.46-47.; Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s.93.

bilançosu üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. İhracat artışı döviz gelirlerini arttırarak kalkınma için gerekli olan ara ve yatırım mallarının ithalini mümkün kılar. İthalat, ihracat gelirleriyle karşılanabildiği ölçüde dış borçlanma ihtiyacı azalır.

- İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinde özellikle ara malları ithalatında ithal lisanslarının kurulu kapasiteye göre dağılıyor olması firmaları bu lisansları elde etmek amacıyla aşırı kapasite arttırımına yöneltmiştir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulanmasıyla hem ithalat lisanslarının kaldırılarak ithalatın serbestleşmesi sonucu atıl kapasite yaratma eğilimi ortadan kalkmış hem de ihracat artışı sayesinde kurulu kapasiteler tam olarak kullanılabilmiştir. Kapasite sadece iç piyasa ile sınırlı olmayacağından firmalar ölçeklerini optimum büyüklüğe çıkararak ölçek ekonomilerinden yararlanabilmektedirler. Ölçek ekonomileri firmanın büyüklüğünün artması sonucu maliyetlerinin azalması ve daha fazla olanaklar elde edilmesi şeklinde ifade edilebilir.

- GOÜ, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini izlerken, rekabet üstünlüğünü sağlayabilmek için üretimlerinde bol ve ucuz olarak sahip oldukları emek ve doğal kaynakların kullanıldığı alanlara ağırlık verirler. Bu da GOÜ'in üretim fonksiyonlarının emek-yoğun belirlenmesi demektir ve istihdamın arttırılmasında önemli bir etkendir.

- Dışa açılan GOÜ'de firmalar rekabet ortamına girdiklerinden teknolojik gelişmeleri yakından izlemek durumundadırlar. Teknolojik gelişme ise üretim sürecinde, üretim faktörlerinden daha verimli yararlanarak tasarruf edilmesine, yeni malların yaratılmasına ve ithal edilen ürünlerin daha düşük birim maliyetlerle ülke içinde üretilmesine olanak veren dinamik bir ortam yaratacaktır.

- GOÜ'in sanayi ürünleri ihracatına yönelmesi, dış ticaret hadlerinin (DTH) aleyhte gelişmesini önleyecektir. DTH'nin lehe dönmesi sonucu, uzmanlaşma ve verim artacaktır.

- Dışa açılma sonucu ekonomide rekabet ortamının oluşması, tekelleşmeyi önleyerek firmaların uluslararası kalite ve maliyetlerde mal üretmelerini gerekli kılacağından kaynak dağılımındaki etkinlik artacaktır.

- İhracatın artması sonucu hem yurt içi hem de yurt dışı pazarlar için üretim yapan sanayi dallarının gelişme göstermesi sonucu, ekonomide dışsal ekonomilerden yararlanma olanağı doğacaktır.

- Bütün bunların yanında, dışa açılma ve ihracatı geliştirme yönünde izlenen politikalar ekonomik büyüme üzerinde itici bir güce sahiptir. Bu stratejiyi savunan iktisatçılar, ekonomik gelişmenin ihracat artışından büyük

ölçüde etkilendiğini vurgulamaktadırlar. Bu konu ile ilgili ABD'de Türkiye'nin de dahil olduğu on GOÜ'yi kapsayan araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir. 1954-1971 dönemine ait araştırma sonuçlarına göre ihracat gelirlerinde %10 oranındaki artış GSMH'nın artış hızında 1 puanlık bir artış yaratmaktadır. Bu stratejinin başarılı örneği olan G.Kore'de ihracatta yıllık %40 oranındaki artış GSMH'nın artış hızında 4.4 puanlık, Brezilya'da ise ihracat gelirlerinde yıllık %25 oranındaki artış, GSMH'nın artış hızında 2.75 puanlık bir artış sağlamıştır. Bu da söz konusu ülkelerde izlenen politikanın büyük ölçüde etkili olduğunu göstermektedir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinden beklenen yararların sağlanabilmesi için yalnızca dış ticaretin serbestleştirilmesi yeterli olmamakta, ihracatı arttırmaya ve piyasa mekanizmasının işleyişini sağlamaya yönelik bir takım makro ve mikro politikaların da uygulanması gerekliliği doğmaktadır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin gereği olan ve ihracatı geliştirmede izlenecek olan bu politikalar ile ilgili açıklamalara ileride yer verilecektir. Ancak daha önce bu stratejinin ve ihracatın dünyadaki gelişimi üzerinde durmakta yarar vardır.

4.2.2. Dünyada İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ve İhracatın Gelişimi

GOÜ'in bir kısmı 1960'lı yıllarda ithal ikamesini terk ederken, nispeten daha az bir grup GOÜ de ya ekonomilerini baştan itibaren ihracata yönelik olarak düzenlemiş ya da ithal ikamesinin erken aşamalarında ekonomilerinde bu yönde dönüşümler yapmışlardır (1). Söz konusu politikaları uygulayan ülkelerin süreç içinde yaşadıkları gelişim şu şekilde özetlenebilir. İngiltere ve Hong Kong'un dışında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı, kalkınmalarının başlangıcında ithal ikamesi politikası ile yurtiçi üretimlerini korumuşlardır. Bunlardan Danimarka, Norveç ve Güney Avrupa'da bazı ülkeler (İspanya, Portekiz, Yugoslavya, Yunanistan) II.Dünya Savaşından sonra bazı eksiklikleriyle ihracatlarını teşvik ederken Japonya 1950 yılının ortalarında, G.Kore, Singapur ve Tayvan 1960 başlarından itibaren; başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere bir çok Latin Amerika ülkesi 1960'ın ikinci yarısından ve İsrail 1961'den itibaren bu stratejiyi uygulamaya koymuştur. 1960'ların sonlarında ise Kolombiya, Mısır, Hindistan, Meksika gibi ülkeler geleneksel politikalarını değiştirmeyi başarmışlardır (2).

1930'lu yıllarda ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen ve bu stratejiyi uygulayan ülkelerle

---

(1) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s.85.

(2) Emin ÇARIKÇI, a.g.e., s.17.

benzer sorunları yaşayan Türkiye'de ise dışa açılma ve ihracatı arttırmaya yönelik politikalar konusunda ilk ciddi adımlar 1980 yılında atılmıştır.

1950'li yıllardan itibaren dışa açılma ve ihracatı teşvik politikalarının etkisi ile dünya ticaretinde hızlı bir gelişme meydana gelmiştir. O dönemde GOÜ'in liberalleşme girişimlerinin de gelişmeye katkısı büyük olmuştur. Kore konjonktürünün de etkisiyle 1950'lerin ilk yarısında yıllık ortalama %9.1'e ulaşan ihracat artış hızı, ikinci yarısında biraz düşüş göstererek %6.4'lerde kalmıştır. Bu düşüş, olumlu konjonktürün ve liberalleşme eğilimlerinin başlangıçtaki etkisini biraz yitirmesinin sonucu olabilir. 1960'lı yıllar dünya ekonomisinin hızlı gelişme ve büyüme yıllarıdır. Bunda, gelişmiş ülkelerdeki büyümenin yanında bazı GOÜ'de yeni ve dış piyasaya yönelik sanayilerin kurulmasının da etkisi vardır. Hatta bu dönemde ilk defa GOÜ'in ihracat artış hızının, ithalat artış hızının üzerine çıktığı görülmüştür. 1960'ların ilk yarısında dünya ihracatının yıllık ortalama artış hızı %7.8 iken, ikinci yarısında %11'lik bir artış hızına ulaşılmıştır. Ancak 1970'li yılların başında, gelişmiş ülkeler, zorlanmış ve talep genişlemesiyle uyarılmış bir büyüme süreci içine girmişlerdir. Böylece, parasal genişleme sonucu sanayi ürünlerinin fiyatlarının artışı ve onun uyardığı hammadde fiyatlarındaki artış, dünya ekonomisinde enflasyonist eğilimlerin belirmeye başlamasına yol açmıştır. Buna rağmen 1960'larda hız kazanan dünya ticaretindeki gelişmenin 1973'lere kadar devam ettiği söylenebilir. 1970-1973 yılları arasında dünya ihracatının yıllık ortalama artış hızı %22'lere ulaşmıştır. Özellikle 1965-1973 yılları arasında GOÜ'de, ihracat ve ithalat artış hızlarında diğer ülke gruplarına göre daha büyük ve önemli yükselmeler kaydedilmiştir. Bu dönemin özelliği, dış ticaretteki en olumlu gelişmenin GOÜ'de gerçekleşmiş olmasıdır.

1973 yılı, gerek hammadde ve sanayi ürünleri gerekse petrol fiyatlarının artması sonucu, enflasyonun ve durgunluğun belirginlik kazandığı bir yıldır. Petrol bunalımının etkisiyle üretimin azalarak, fiyatların artmasıyla birlikte ortaya çıkan fon kaymaları, dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. 1973 yılı sonunda başlayıp 1974 yılında etkisini gösteren petrol bunalımı 1975 yılında tam bir durgunluğa neden olmuştur. 1975 yılında dünya ihracatı ancak %4'lük bir artış gösterebilmiştir.

OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarındaki artıştan sağladığı fonların geriye dönüşü 1976 yılından itibaren tamamlanmış, bunun etkisiyle gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde nisbi olarak canlanmalar görülmüştür. Ancak bu dönmede GOÜ'de ithalattaki hızlı artış bu ülkelerin petrol faturasını oldukça ağır ödemelerine neden olmuş ve ihracat hacimleri ciddi şekilde daralmıştır. 1973-1978 döneminde genel olarak dünya ihracatındaki yıllık ortalama artış %18'dir. Bu dönemdeki ciddi fiyat artışları da dikkate alındığında dünya

ticaretinin eski gelişimini gösteremediği ve bunalımın da etkisiyle büyük bir duraklama gösterdiğini söylemek mümkündür (1). 1979-1983 yılları arasında yaşanan ikinci petrol krizi, ayırım yapmaksızın tüm ülkeleri olumsuz etkilemiştir. 1979-1980 arasında petrol fiyatları, 1980-1981 arasında da reel faiz oranları çok yükselmiştir. 1981-1983 yılları arasında uzun dönemli bir bunalım yaşanmıştır (2). 1979 bunalımının etkisiyle 1980 yılında dünya ihracatındaki artış hızı oldukça yavaşlamış 1981, 1982 ve 1983 yıllarında ise ihracatta mutlak azlışlar görülmüştür. 1983 yılından itibaren dünyadaki ekonomik canlanmayla birlikte ihracatta da olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Ayrıca GOÜ'in ihracat yapısında önemli gelişmeler olmuş, 1980'li yıllarda GOÜ'de ilkel ürünlerin önemi nisbi olarak azalmış sanayi ürünü ihracatı artmıştır.

1980'lerin en yüksek değeri olarak dünya ihracatı 1987 yılında bir önceki yıla göre %17'lik bir artış göstermiştir. 1989 yılında ise dünya İhracatı %7.5 artarak 3039 milyar dolara ulaşmıştır (3). UNCTAD'ın Ticaret ve Kalkınma Raporuna göre 1985-1990 dönemi yıllık ihracat artış hızı %6 olarak verilmiştir. Yine aynı rapora göre 1991 ve 1992 yıllarında ihracatın sırasıyla %3 ve %6 olarak artacağı tahmin edilmektedir (4).

1974'den itibaren dünya ticaret hacminde belli bir artış olsa da eski gelişimini gösteremediğine değinilmişti. GOÜ'de ihracatın artabilmesi için iç üretimdeki artış yanında pazarın da genişlemesi koşulu önemlidir. Oysa 1979'lara gelindiğinde gerek iç üretimin yetersizliği gerekse dış pazarların genişliyememesi bu gerileme yıllarının bunalımla noktalanmasına sebep olmuştur. 1980'li yılların ilk döneminde dünya ticaretindeki bu olumsuz gelişmede yukarıda belirtilen sebeplerin ötesinde en büyük etkenlerden biri de gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ve "yeni korumacılık" adını verdikleri korumacı politikalardır (5). 1984 yılından itibaren dünya konjonktüründe görülen olumlu gelişmeler ticaret hacmini de

---

(1) Taner BERKSOY, a.g.e., ss.22-23.; Bela BALASSA, "Export Incentives and Export Performance in Developing Countries A Comperative Analysis", **Export Promotion Policies**, World Bank Staff Working Paper No:313, Washinton D.C., January 1979, ss.20-22.

(2) World Bank, **World Development Report**, 1985, s.17.

(3) UNCTAD, **Handbook of International Trade and Development Statistics 1990**, New York 1991, s.2.

(4) UNCTAD, **Trade and Development Report 1991**, s.4.

(5) R.H. BALANCE, J.A. ANSARI, H.W. SINGER, a.g.e., s.61.

olumlu etkilemiştir. 1985'lerden itibaren ise dünya ticareti yaklaşık 1970'lerdeki seviyesine ulaşmıştır. Ancak yine de sanayileşmiş ülkelerin sürdürdüğü korumacı politikalar devam etmiştir.

II.Dünya Savaşının ardından ortaya çıkan yoğun korumacılık önlemlerini azaltabilmek amacıyla, 1947'de Cenevre'de başlayan görüşmelerle, uluslararası anlaşmayı içeren bir kurum olarak, Genel Tarife ve Ticaret Anlaşması (GATT) gündeme gelmiştir. 1960'da Kenedy Round, 1979'da Tokyo Round ve 1986'da Uruguay Round ile devam eden GATT görüşmeleri sonucu, korumacılığın daha da fazlalaştırılmaması kararı alınmıştır (1). Ancak bu görüşmelerin ardından büyük ölçüde ticaretin serbestleştirileceğini uman GOÜ sonuçtan memnun kalmamışlardır (2). Çünkü, Sanayileşmiş Ülkelerin gümrük vergileri düzeyi, özellikle GOÜ'in ihracatçısı oldukları mallara karşı, kendi aralarındaki vergi oranlarından daha yüksektir.

Yeni korumacılık olarak adlandırılan bu önlemlere, tarife dışı kısıtlamalar, gelişmiş ülkelerin üreticilerini korumak amacıyla GOÜ'den ithal ettiği mallara miktar kısıtlaması uygulayarak yanlızca belli ithalatçılara lisansla ithal izni verilmesi veya sağlık, güvenlik ve standardizasyon gibi nedenlerle GOÜ mallarının gümrüklerde bekletilmesi gibi durumlar örnek verilebilir. Sanayileşmiş ülkeler bu önlemlerin nedeni olarak ülkelerinde yaşanan durgunluk ve işsizliği göstermektedir. Oysa işsizliğin nedeni hızla artan rekabet ortamı ve teknolojik değişimde aranmalıdır.

Ayrıca bu görüşmeler sonucu gelişmiş ülkeler tarafından uygulanması kararlaştırılan Genel Preferanslar Sistemi de (GPS) pek başarıyla uygulanamamıştır. GPS'nin kapsadığı mallar için uygulanacak gümrük indirimleri görüşmeler sonucu kararlaştırılan gümrük indirimlerinin ortalama düzeyinin altında kalmıştır. Her ülke GPS'ni farklı uygulamış ve tek taraflı değişiklikler yapabilmiştir (3).

İhracata yönelik sanayileşme uygulayan ülkelerin 1960-1989 yılları arasındaki gelişimlerini görebilmek için bu ülkeleri çeşitli gruplara ayırarak, ihracat artış hızlarına, ihracatlarının GSYİH içindeki paylarına ve sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki paylarına bakmakta yarar vardır.

---

(1) Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.107.

(2) R.H. BALANCE, J.A. ANSARI, H.W. SINGER, a.g.e., s.61.

(3) Cem ALPAR, a.g.e., ss.111-114.

Tablo 1'den 1960-1989 yılları arasında ülkelerin ihracat artış hızları incelendiğinde, Uzak Doğu Ülkelerinden G.Kore ve Tayvan'da 1960-1970 ve 1970-1980 dönemlerinde ihracatta büyük ölçüde artışlar olduğu görülmektedir. İhracat artış hızı, 1980-1989 döneminde ise her iki ülkede de düşüş göstererek G.Kore'de %15.5, Tayvan'da ise %15.3 olmuştur. Hong Kong ve Singapur gibi uzak doğunun iki kent ekonomisinde de durum aynıdır. Uzak Doğu ülkelerinin GSYİH içindeki ihracat paylarına bakıldığında 1960 yılında bu oran G.Kore'de %9, Hong Kong'da %71, Singapur'da %123 iken 1988 yılında anlamlı artışlar göstererek G.Kore'de %41, Tayvan'da %50, Hong Kong-da %136 ve Singapur'da %160'a ulaşmıştır (*). Bu ülkelerin önemli bir özelliği de sanayi malları ihracatının hızla artan ihracatları içinde giderek yükselen bir paya sahip olmasıdır. Bu ülkelerden Hong Kong'da 1988'de sanayi malları ihracatı toplam ihracatın %120'sini oluştururken, bu oran, G.Kore'de %115, Singapur'da %80'dir. Bu oranlardan da ülkelerin salt sanayi malı ihracatçısı oldukları görülmektedir.

Güney ve Güneydoğu Avrupa'da ise uygulanan politikaların etkileri aynı politikayı uygulayan diğer ülkelerden farklı değildir. Portekiz, Yugoslavya, İspanya ve Yunanistan'ı dahil edebileceğimiz bu grubun 1960-1970 döneminde ihracat artış oranı %11-14 arasında değişmektedir. 1970'lerin sonuna kadar genel olarak bu artışın sürdüğü söylenebilir. 1980-1989 döneminde eskisine göre daha düşük ihracat artış hızları elde edilmiştir. Akdeniz ülkeleri de aynı Uzak Doğu ülkeleri gibi yüksek oranda sanayi malı ihracatçısıdır. Bu oran 1988 yılı itiba riyle, Portekiz'de %111, Yugoslavya'da %87, Yunanistan-da %86, İspanya da ise %77'dir.

Akdeniz ülkelerinin İhracat/GSYİH oranlarında ise 1988 yılına kadar önemli artışlarla söz konusu yılda bu oran Portekiz'de %35, Yugoslavya'da %24, Yunanistan'da %23 ve İspanya'da %19'a ulaşmıştır.

Latin Amerika ülkelerinde ise ihracat artış hızları 1960-1970 yılları arasında Brezilya'da %7.2, Meksika'da %6, Arjantin'de %4.8 iken 1970-1980 döneminde sırasıyla %21.7, %25.7 ve %18'e ulaşmıştır. 1980-1989 döneminde ise üç ülkede de ihracat artış hızlarında oldukça fazla düşüşler görül-müştür.

Latin Amerika ülkelerinde hem doğal kaynakların zengin olması hem de ithal ikamesi geleneği nedeniyle sanayi yapısı-nın diğer ülkelere göre daha az esnek olması, sanayi ürünleri ihracatındaki artışın fazla olmasını engellemiştir (1). Sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı 1988 yılı itibariyle

---

(*) İhracat/GSYİH değerleri yüzde yüzün üzerinde olan ülkeler reexport işlemi yapmaktadırlar.

(1) R.H. BALANCE, J.A. ANSARI, H.W. SINGER, a.g.e., s.41.

TABLO 1 : Seçilmiş Ülkeler İtibariyle , İhracat, İhracat Artış Hızı , İhracat Oranı ve Sanayi Malları İhracatınınToplam İhracat içindeki Payı (Milyon Dolar;%).

ÜLKELER	İhracat 1989	İhracat Artış Hızı 1960-70	1970-80	1980-89	İhracat/G.S.Y.İ.H 1960	1988	Sanayi Mal.nın İhracat İçin.Payı 1960	1988
I.Uzakdoğu								
-G.Kore	62375	39.6	37.2	15.5	3	41	14	115
-Tayvan	66201	23.2	28.6	15.3	-	49	-	-
-Hong-Kong	73140	14.5	22.4	16.3	82	136	80	120
-Singapur	44678	3.3	28.2	8.6	163	160	26	80
II.G.veGd.Avrupa								
-Portekiz	12798	12.1	14.2	13.8	17	35	55	111
-Yugoslavya	13363	11.8	18.5	2.2	14	24	37	87
-Yunanistan	7543	12.2	23.2	4.8	9	23	10	86
-İspanya	44467	13.3	23.7	9.7	10	19	22	77
III.Latin Amerika								
-Brezilya	34392	7.2	21.7	5.4	5	10	3	51
-Meksika	22819	6.0	25.7	1.6	10	16	12	57
-Arjantin	9539	4.8	18.0	0.2	9	10	4	28

* İhracat Artış Hızı Mal İhracat Artış Hızını ,İhracat Oranı ise Mal ve Hizmet İhraç Gelirlerinin GSYİH'ya Oranını Göstermektedir.

Kaynak : World Bank, World Development Report, 1983,1985,1989,1990; UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics 1990, s.2.434.

Brezilya'da %51, Meksika'da %57 ve Arjantin'de %28'dir. Yine de bu ülkelerin süreç içinde artan oranlarda sanayi malı ihraç ettikleri bir gerçektir.

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, gerek ihracat artış hızı ve GSYİH içindeki payı açısından gerekse sanayi malları ihracatının payı açısından Uzak Doğu ülkeleri başı çekmektedir. Bunları Akdeniz ülkeleri ve ardından Latin Amerika ülkeleri izlemektedir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin dünyadaki gelişimi ile ilgili bu açıklamaların ardından aşağıda, bu stratejide ihracatı geliştirmeye yönelik ne tür politikalar izlendiği üzerinde durulacaktır.

4.2.3. İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar

Daha önce de belirtildiği gibi bir ülkede ihracatın geliştirilmesine ağırlık veren politikaların benimsenmesiyle üretim, ülkenin faktör yoğunluğuna uygun alanlarda ve dünya pazarlarına dönük olarak yapılacak, böylece uluslararası pazarlarda rekabet edebilmek için yerli firmalar maliyet, kalite, araştırma ve pazarlamaya yönelik en iyi teknikleri benimsemek zorunda kalacaklardır. Bu da ülkedeki teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca ihracatın artması sonucu yerli firmaların faaliyetleri sadece iç piyasa ile sınırlı kalmayacağından ülkede yeni iş alanları açılacak, ekonomide kapasite kullanımı, istihdam ve gelir seviyeleri artacaktır. Yine özellikle GOÜ'de geleneksel ürünlerde genellikle ülke aleyhine olan ticaret hadleri, sanayi malları ihracatının artması ile lehe dönecek bu da iktisadi gelişmeyi olumlu yönde etkileyecektir (1). İşte ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin amaçları olarak da nitelendirebileceğimiz bu gelişmelerin yaşanabilmesi, çeşitli aşamalarda uygulamaya konabilecek bir dizi politikanın, bu amaçlara hizmet edecek şekilde yönlendirilmesi ile mümkündür.

Dışa açılan ülkeler, mevcut darboğazlarını giderebilmek ve ihracat gelişimine ortam hazırlayabilmek için ilk aşamada makro politikalara önem verirler. Ülkelerin uyguladıkları istikrar politikaları böyle bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu makro politikaların temeldeki amacı, yurtiçi talebin kısılarak yaratılan arz fazlasının, dünya pazarlarına sunulabilmesi, ülkeye sermaye girişinin cazip hale getirilmesi v.b. olarak sıralanabilir.

Dışa açılan ülkelerde ücret hadleri devletin yoğun müdahalesiyle düşük düzeyde tutulmaktadır. Çünkü bu ülkelerde

---

(1) Erkut ONURSAL, "İhracatı Teşvik Politikası ve Gelişmiş Bazı Ülkelerde Teşvik Tedbirleri Uygulaması", **Dış Ticarette Durum**, sayı 23-24, s.9.

ücret hem ihraç edilen malların maliyetini azaltıcı dolayısıyla dış pazarlardaki rekabet gücünü arttırıcı hem de, yurtiçi talebi daraltarak üreticiyi dış piyasaya yönlendirici etkide bulunmaktadır.

Bu makro araçların bir diğeri de reel faiz politikasıdır. Dışa açık bir ekonomide ülke içi faiz haddi dünyadaki faiz haddinden etkilendiğinden döviz kuru ve enflasyon oranı veriyken faiz haddinin piyasa fiyatını yansıtması gerekir. Yani faiz haddi cari döviz kurunda reel olarak enflasyonun üzerinde olmalıdır. Aksi taktirde, dış denge olumsuz yönde etkilenir ve yerli ve yabancı paralar arasındaki getiri farkları ülkeden sermaye çıkışına sebep olur.

Bunlara ek olarak, kamu mal ve hizmetlerine gerçekçi fiyat uygulaması, para ve kredi sisteminde reform, verim arttırıcı önlemler, bürokratik engellerin kaldırılması v.b. makro politikalar sıralanabilir.

Bu makro politikaların ardından, ikinci aşamada döviz gelirlerini arttırmaya yönelik politikalar izlenir. Bu amaçla döviz kuru politikası, üretim, yatırım ve satış aşamalarındaki teşvik tedbirleri ve serbest ithalat politikasıyla yurtiçi arz fazlasının sürekliliği sağlanarak ekonominin motoru olarak düşünülen ihracat kalite ve miktar olarak geliştirilmeye çalışılır. Döviz kuru politikası gerçekçi veya eksik değerlenmiş bir düzeyde sürdürülerek, dış dengenin sağlanması amaçlanır. İhracatı teşvik tedbirleriyle, mevcut sanayilere yeni yatırımlar yapılarak ve yeni sanayiler oluşturularak, ihracata yönelik üretim yapısı güçlendirilmeye çalışılır. İhracat teşvikleri büyük ölçüde ihraç edilecek ürünlerin üretim ve yatırım aşamasında devreye sokulmaktadır. Böylece yatırım üretim ve ihracat zinciri bu teşvik sistemi ile tamamlanmakta diğer yandan liberal bir ithalat politikasıyla uluslararası fiyatların yerli fiyatları terbiye etmesi ve kaynak dağılımının etkinliğinin arttırılmasım amaçlanmaktadır.

Geniş anlamda ihracatın gelişiminde etkili olan bu politikalara kısaca değindikten sonra aşağıda çalışmamızın asıl konusunu oluşturan, ihracatı teşvik tedbirleri, döviz kuru politikası ve ithalat politikası üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durulacaktır.

4.2.3.1. İhracatı Teşvik Tedbirleri

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan bir çok ülkede ihracatı arttırmaya yönelik çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. GOÜ'de kalkınmanın bir aracı olarak kullanılan ve gerek kalite gerekse fiyat yönünden ihracat olanaklarının sınırlı olması nedeniyle daha yoğun olarak uygulanan bu tedbirler gelişmiş ülkelerde de oldukça uzun bir geçmişe

sahiptir ve hala sürdürülmektedir.

Balassa'nın tanımlamasına göre ihracatı teşvik tedbirleri, maliyetleri düşürerek veya gelirleri arttırarak ihracatı karlı kılan tüm tedbirleri kapsamaktadır (1). Bu tedbirler çoğu zaman, sanayi mallarının ihracat içindeki payını arttırmaya yönelik olmaktadır. Böylece dış ticaret hadlerinin lehte olması döviz gelirlerini arttırıcı etki yaratacaktır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen ülkelerde çeşitli şekillerde uygulanan teşvik tedbirlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

4.2.3.1.1. İhracatta Prim Sistemi

İhracatta prim sistemi, ihraç malı üreten üreticilere ve ihracatçılara teşvik ve koruma amacıyla, genelde para olarak devlet tarafından yapılan yardımlardır (2). Bu sistem, paranın aşırı değerlendiği ve ithal sınırlamalarıyla gümrük vergilerinin mevcut olduğu bir ortamda uygulanmaktadır. Primler genellikle ihracatçıya ödenmektedir. Üreticiye ödenen primler ihracatı dolaylı olarak etkiler. Üreticiye verilen primler sayesinde sağlanan üretim artışı fiyatları düşürmekte, fiyatları düşen ve arzı genişleyen malların ihracatı kolaylaşmaktadır. Doğrudan ihracatçıya verilen primler ise ihraç mallarını maliyetinden daha düşük fiyatla satma imkanı vermektedir. Kısmi bir develüasyon niteliği arzeden bu sistem çeşitli şekillerde uygulanmaktadır (3).

- İhracatçıya döviz gelirlerinin bir kısmı veya tamamını serbestçe tasarruf etme hakkı verilerek, ihracatçının ihtiyaç duyduğu hammadde ve yatırım mallarını ucuz olarak ithal etmesine ve dış piyasalarda mal tanıtımı için yapacağı giderlerin yasal yollardan karşılanmasına imkan tanınır.

- Prim sisteminin diğer bir şekli ihracatçılara özel ithal lisansları verilmesidir. Böylece ithalatçı sağladığı döviz gelirlerinin belirli bir oranı karşılığı ihraç mallarının üretimi için gerekli yabancı girdileri ithal etme hakkı elde eder. Kambiyo kontrolü uygulayan ve döviz kıtlığının yaygın olduğu ülkelerde uygulanan ithal lisansları, ihracatın teşvikinde büyük bir önem taşır.

- Prim sistemi uygulamasının bir şekli de katlı döviz kuru sistemidir. Bu sistem uygulanırken, genç endüstrilerin

---

(1) Bela BALASSA, a.g.m., s.24.

(2) Rıdvan KARLUK, a.g.m., s.51.

(3) Cevat GERNİ, **Dış Ticaretin Finansmanı**, TOBB Yayınları, Ünal Offset Matbaası, Ankara 1990, s.5.

korunması, kalkınma için gerekli malların kolaylıkla ithal edilmesi, ülkeden sermaye çıkışının engellenerek, bazı döviz gelirlerinin diğerlerine göre daha avantajlı olarak ülkeye girmesi amaçlanır.

- Prim sisteminin son uygulama şekli ise ihracat bonoları ve sertifikalardır. İhracatçı döviz gelirlerini bir sertifikayla belgelediği taktirde bu sertifikaları başka bir şirkete satabilme hakkı tanınmaktadır. Bu sertifikalar serbest piyasada ciro edilebilmekte, böylece ihracatçılar sattıkları sertifikaların bedeli karşılığı sübvanse edilmektedirler.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan prim sisteminin son iki uygulaması uzun dönemde ekonominin yönetimini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü, resmi kur ile denge kuru arasında zaman içinde oluşan farkın giderilmesi için devamlı ayarlamanın yapılması gerekmekte bu da ekonomide yüksek oranlı bir devalüasyonu zorunlu kılmaktadır.

4.2.3.1.2. Vergi İle İlgili Teşvikler

İhracatta vergi iadesi dar anlamda, ülke içinde üretilen ürünlere ihraç gücü kazandırmak, diğer ülkelerin aynı cins ve kalitedeki ürünleriyle dış piyasada rekabet olanağı sağlamak; geniş anlamda ise uzun dönemde ihracatın yapısını değiştirerek sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payını arttırmak amacı ile uygulanır. Üretilen ihraç mallarının bazılarında ithal girdiler bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkenin uyguladığı gümrük vergisi nedeniyle, kullanılan bu ithal girdi, malın fiyatını şişirecektir. Bu durumda, ihracatçıların dış pazarlarda fiyat yönünden rekabet edebilmeleri için bu yüklerinden kurtarılması gerekir. Bu amaçla ihraç mallarının bünyelerine giren gümrük vergileri ile diğer bütün vergiler ihracatçıya geri verilmekte veya telafi edilmektedir. Aksi taktirde kullanılan girdilerin gümrük tarifelerine ve yurt içi dolaylı vergilere tabi tutulması bir negatif etken koruma yaratacaktır (1).

Ancak burada GOÜ için çelişkili bir durum söz konusudur. İthal girdileri üzerindeki vergiler kaldırıldığında söz konusu ülkelerde ihracatçıların yerli girdilere olan talebi azalmaktadır. Dolayısıyla yerli üretim olumsuz yönde etkilenmektedir. İthal girdilere tarife konulması ise yerli üretimi teşvik edecek, bu defa da maliyetler yükseleceğinden dış rekabet imkanı zayıflayacaktır. İşte bu çelişkiyi ortadan kaldırabilmek için ihracatta telafi edici tedbirlere başvurulmaktadır. Bu yöntemle yerli girdilerin kullanımını teşvik etmek için, girdilerin ithalatına gümrük tarifeleri uygulanırken, ayrıca ihraç malı üretimindeki maliyet artışının

---

(1) Cevat GERNİ, a.g.e., s.8.

rekabeti olumsuz etkilemesini önlemek için de ihracatçıya telafi edici ödemelerde bulunulur. Yani gümrük tarifelerinin negatif etkisi dolaysız ödemelerle dengelenmeye çalışılır.

Yine aynı amaçlarla uygulanan vergi muafiyet ve indirimleri; satış ve istihsal, istihlak, gelir, kurumlar, gümrük, ihracat ve diğer vergi resim ve harçları kapsamaktadırlar. Bu vergileri ödemiş olan üreticiler o ürünü ihraç ettikleri taktirde vergi yükümlülükleri ortadan kalkmaktadır.

4.2.3.1.3. Finansal Teşvikler

Finansal teşviklerin amacı, ihraç edilen malların üretimindeki girdilerin ucuz ve kolaylıkla temin edilmesini sağlamaktır. Bu teşvikleri üç grupta incelemek mümkündür.

Birinci grup teşvikler, yatırımlar işletme sermayesi ve ihracat kredileri üzerinde etkili olan tedbirleri kapsamaktadır. Bu teşviklerin amacı, ihracatçıya mali gücünün sınırlı kaldığı alanlarda yardımcı olarak onu ihracata yöneltebilmektir. Verilen ucuz krediler genel olarak yatırım ve işletme sermayesi ile üretim ve satışın finansmanında kullanılmaktadır.

Finansal teşviklerin ikincisini ihracat kredi sigortası oluşturmaktadır. Burada ihracatçıya sadece ihracat kredisi sağlanmakla kalınmamakta aynı zamanda bu kredilerin garantisi ve sigortası da yapılmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin ihracat teşviklerinde sigorta ve garanti sistemi önemli bir yer tutmaktadır.

Finansal teşvikler içinde sayabileceğimiz, ucuz fiyatla hammadde temini, ulaştırma ücretlerinde indirim ve nitelikli eleman yetiştirme ve eğitimi gibi teşvikler de son grubu oluşturmaktadır.

4.2.3.1.4. Devlet Pazarlama Yardımları

GOÜ'de, işletmelerin küçük, üretim maliyetlerinin pahalı olması bu işletmeleri pazarlama konusunda pek çok sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu işletmelerin genişletilmesi ve üretim düzeylerinin optimum düzeye çıkarılması amacıyla devlet firmalara ve işletmelere finansal destekler sağlamaktadır. Bunun yanında, dış piyasalar hakkında bilgi toplama ve dağıtma, piyasa araştırmaları yapma, ihraç mallarının tanıtılması, dış ülkelerde düzenlenen sergi ve fuarlara katılma, personel eğitimiyle ilgili kurslar açma, başarılı ihracatçıları ödüllendirme, ambalajlama ve yeni model geliştirme gibi faaliyetleri devlet ya büyük ölçüde desteklemekte ya da bizzat kendisi yapmaktadır.

Maliyetleri diğer teşvik tedbirlerine göre daha düşük

olan bu hizmetler gelişmiş ülkelerde oldukça ileri düzeyde uygulanmaktadır (1).

4.2.3.2. Döviz Kuru Politikası

Döviz kuru politikası doğrudan bir teşvik politikası olmasa da ihracata yönelik sanayileşmede ihracatı geliştirmeye yönelik en önemli politikalardan birisidir. Hatta sanayicinin yönlendirilmesinde, döviz kuru politikasının diğer politikalardan daha etkili olduğu da söylenebilir (2).

Döviz kuru politikası, ülkelerin içinde bulundukları ekonomik şartlarla yakından ilgilidir. Dolaysıyla bu politikayı bir ülkenin, uyguladığı genel ekonomi politikasından soyutlamak mümkün değildir (3). Çünkü, ülkeler itibariyle döviz kuru politikasının şekli kadar amaçları da birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, izlenecek politikaların ve döviz kuruna esas olacak kriterlerin belirlenmesinde etkilidir.

Kur politikası belirlenirken gelişmiş ülkelerde daha çok piyasa şartlarında oluşan kurun, orta vadede istikrarlı olması amaçlanırken GOÜ'de amaç orta vadede sürdürülebilir ve seviyesi korunabilir gerçekçi ve istikrarlı bir kur oluşturmaktır.

Döviz kuru, uygulamadaki ekonomi politikasının bir amacı olduğu kadar bu politikaların başarısının da bir göstergesidir. Bu nedenle döviz kurunun belirlenmesinin önemi büyüktür (4).

Döviz kuru, bir fiyattır ve en önemli işlevi arz ve talebi birbirine eşitlemektir. Teorik olarak denge döviz kuru, iç ve dış fiyat ilişkisini bozmayacak, uluslararası ticareti dengeleyecek düzeyde olmalıdır. Bu dengeler cari döviz kuruyla sağlanamıyorsa bunun denge kuru olduğu söylenemez.

Döviz kuru politikasının temel amacı dış ödemelerde dengeyi sağlamak ve korumaktır. Başka bir deyişle belirli bir döviz kurunda döviz talebinin döviz arzını aşarak ödemeler

---

(1) Cevat GERNİ, a.g.e., s.11.

(2) Taner BERKSOY, a.g.e., s.230.

(3) Erdoğan ALKIN, "Kur Politikası", II.Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, s.279.

(4) Ömer ABUŞOĞLU, Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi, 1980-1988 Dönemi, TOBB Yayını, Ankara 1990, s.50.

dengesini olumsuz yönde etkilemesi önlenmeye çalışılmaktadır (1).

Özellikle GOÜ'de ödemeler bilançosu açıkları sürekli sorun halinde olduğunda, döviz kuru kamu otoritesi tarafından belirlenmekte, serbest piyasada arz ve talep koşullarına göre belirlenmesine izin verilmemektedir. Eğer belirlenen kur arz ve talep dengesini oluşturacak düzeyde değilse düşük veya aşırı değerlenmiş olmaktadır. Döviz kurunun denge değerinin altında veya üzerinde belirlenmesi ise fiyat sisteminin işleyişini bozacak ve tüm ekonomi bundan etkilenecektir. Gerçekte GOÜ'de de gözlenen durum budur. Bir çok nedenlerle GOÜ'de söz konusu dengeler sağlanamamakta, ithalat eğiliminin fazla olması sınırlı ihracat olanakları karşısında dış ticaret dengesizliğini sürekli kılmaktadır. Dolayısıyla döviz talebi her zaman döviz arzını aşmaktadır (2). Özellikle iki savaş arası dönemde ve savaş sonrası dönemde GOÜ, hızlı kalkınmaları için gerekli olan finansman ve döviz yetersizliğinin yarattığı enflasyon ve ödemeler dengesi baskıları nedeniyle, katı kambiyo kontrolü, miktar kısıtlamaları, katlı kur uygulamaları ve ikili anlaşmalara başvurmuşlardır. Bunda gelişmiş sanayi yapıları ve elverişsiz dünya fiyatları nedeniyle ihracatlarının sınırlı kalmasının da etkisi söz konusudur (3). Kalkınma sürecinde ortaya çıkan arz tıkanıklıkları ve darboğazların yanı sıra ekonominin makro düzeyde yönetiminden kaynaklanan bozukluklar da enflasyonun, dış ticaret yapılan diğer ülkelerden daha fazla olmasına neden olmaktadır. Enflasyonun süreklilik kazanması ise bu ülkelerde döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açacaktır.

GOÜ'de yaşanan bu durum, (sürekli ödeme bilançosu açıkları ve enflasyon) ulusal paranın değerinin düşürülmesini yani devalüasyonu zorunlu kılmaktadır. Aksi taktirde döviz kuru sürekli olarak aşırı değerlenmiş konumunu koruyacaktır.

Ancak devalüasyonun ödemeler dengesini sağlayabilmesi ithalat ve ihracatın fiyat esnekliklerine bağlıdır. GOÜ'de ise gerek ithalat gerekse ihracatta fiyat esnekliklerinin çok daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun yanında politik nedenlerle de sık aralıklı devalüasyonlardan kaçınılmaktadır. Ayrıca yaygın bir devalüasyon, sanayi ürünlerinin ihracatını uyarması yanında geleneksel ihraç ürünlerinin daha ucuza satılmasına neden olarak döviz kaybına da yol açmaktadır. Son olarak ithal girdi kullanan sanayilerde, devalüasyon, maliyetleri hızla arttırmaktadır. İşte tüm bu sorunlar çoğu zaman GOÜ'de devalüasyona karşı daha karamsar davranılmasına neden olmuştur. Böylece aşırı değerlenmiş kur, GOÜ'de sürekli sorun

---

(1) Erdoğan ALKIN, a.g.m., s.279.

(2) Taner BERKSOY, a.g.e., s.231.

(3) Erdoğan ALKIN, a.g.m., s.283.

olarak gündemde kalmıştır.

Geleneksel ürünlerin dış talep esneklikleri oldukça düşük olduğundan, bu ürünlerin ihracatında aşırı değerlenmiş kurun olumsuz etkisi pek belirgin olmayacaktır.

Ancak sanayi ürünlerinin ihracatında döviz kurunun önemi büyüktür. Bu ürünler hem dış talep esnekliği yüksek hem de dış rekabete yönelecek ürünler olduğundan, enflasyonu uluslararası fiyat artışlarına sürekli ayarlayan bir döviz kuru politikası izlenmediği taktirde söz konusu malların ihraç olanakları azalacak ve yerli üreticinin bu yöne kaydırılması güçleşecektir.

Sanayi ürünlerinin ihracatında kur politikasının etkisi döviz kurunun aşırı değerlenmesinin engellemesine bağlıdır. Kur politikasının söz konusu ürünlerin ihracatını teşvik etmesi çeşitli şekillerde gerçekleşebilir (1).

- Döviz kurunun serbest piyasada belirlenmesine izin verilebilir. GOÜ bu durum ulusal paranın hızla değer kaybetmesine neden olacağından tercih edilmez.

- Diğer bir yöntem ise kurun kontrollu bir dalgalanmaya bırakılmasıdır. Ancak bu yöntem de diğerine benzer etkiler doğurabileceğinden özellikle makro ekonomik dengenin sağlanamadığı ve ithalat eğiliminin yüksek olduğu ülkelerde bu yöntemin benimsenmesini olanaksız kılmıştır. Sanayi ürünleri ihraç eden G.Kore 1965 sonrasında bu yöntemi uygulamıştır.

- Geleneksel ürünlerin ihracatının ağırlık taşıdığı ülkelerde denge kuru bu ülkelerin ulusal ve uluslararası birim maliyetlerinden etkilenecektir. Bu şekilde oluşan denge kuru dahi sanayi ürünlerinin dış pazarlarda rekabet etmesine yetmeyebilir. Bu durumda, ya katlı kur sistemi geliştirilerek sanayi ürünlerine denge kurunun altında bir kur uygulanacak veya denge kuru uygulanarak bunun yanında sanayi ürünleri ihracatı sübvanse edilecektir.

- Bütün bu politikaların yanında diğer bir yöntem de yukarıda değinilen ulusal paranın değerinin sık sık ayarlanması yani devalüasyondur. Devalüasyon uzun aralıklarla ve şok şeklinde yapılabileceği gibi, kısa aralıklarla mini-devalüasyonlar şeklinde kaygan kur politikası da uygulanabilir. Ancak daha önce de açıkladığımız gibi uzun aralıklarla uygulanan devalüasyonlar fiyat artışlarının hızlı ve sürekli olduğu GOÜ'de kurun aşırı değerlenmesini önleyememektedir. Döviz kurunun çok sık aralıklarla hatta günlük düzenlemelerle belirlenmesine dayanan kaygan kur politikasında ise kurun aşırı değerlenmesi söz konusu olmamaktadır.

---

(1) Taner BERKSOY, a.g.e., ss.233-234.

4.2.3.3. İthalat Politikası

İthalat politikası, döviz kuru politikasıyla yakından ilişkilidir. GOÜ'de aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası nedeniyle artan ithalat eğilimi karşısında ihracat yetersiz kalmakta ve ödemeler bilançosu açıkları önemli bir sorun haline gelmektedir. Böyle bir durumda bu ülkeler dış dengelerini sağlayabilmek için koruyucu dış ticaret politikalarına yönelerek ihracat etkinliklerini dış piyasadaki rakiplerle eşit koşullara getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak, yüksek oranlı gümrük tarifeleri ile ithalat kota ve yasaklarından oluşan bu politikaların etkisiyle yerli ve yabancı girdilerin maliyetleri uluslararası düzeyin üzerine çıkmaktadır.

Öte yandan bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri temelinde uzmanlaşabilmesi için diğer ülkelerle eşit koşullarda rekabete girebilmesi gerekir. Oysa yabancı girdilere uygulanan yüksek oranlı gümrük tarifeleri, ihracatçının dış piyasada karşılaştığı fiyatlar değişmeksizin maliyetini etkilediğinden yabancı ihracatçı ile eşit koşullarda rekabeti mümkün olamayacaktır.

Bu durumda ihracatçılar için iç pazara yönelmek daha karlı hale gelmektedir. Nitekim ithal ikamesi politikasını benimseyen bir çok GOÜ'de ithalat sınırlandırılarak sanayi kesimi dış rekabetten korunduğundan zamanla üretimin iç pazara yapılması daha karlı hale gelmiştir.

İşte liberal ithalat politikasının önemi burada ortaya çıkmaktadır. Özellikle ihracatın gelişmesinde önemli katkısı olan sanayi mallarında kullanılan ithal hammadde ve girdilerin serbestçe temin edilmesi, ulusal kaynak tahsisinin uluslararsı fiyatlara göre yapılmasını sağlamaktadır. Böylece dünya fiyatlarından kopuk ve yüksek düzeydeki yurtiçi fiyatlara göre oluşan kaynak tahsisinin ihracat üzerindeki olumsuz etkisi giderilmektedir.

4.2.4. İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikaların Etkinliği

İhracatı teşvik tedbirlerinin amacı, kısa dönemde ihracatı karlı hale getirip, uzun dönemde kaynakları dış ticaret sektörüne kaydırarak, bu sektörün verimliliğinin ve milli gelire katkısının artmasını sağlamaktır.

İhracat teşvikleri çeşitli uygulamalar altında ihracatçıya sübvansiyon sağlamaktadır. Fakat ihracat sektörüne toplam sübvansiyon oranının belirlenmesinde, bazı faktörleri

dikkate almak sistemin etkinliğini arttıracaktır (1). Bu faktörlerden ilki, ihracatı teşvik sisteminin basit olmasıdır. Hem ihracatçılar hem de idare tarafından sistem kolayca uygulanabilmelidir.

- Sübvansiyonlar her mala eşit oranda değil, ihraç potansiyeli taşıyan mallara gerçekleştirebilecekleri katma değer oranda belirlenmelidir.

- Eğer ihraç mallarının arz esnekliği düşük ise ihracat sübvansiyonu ihracatta beklenen artışı sağlayamadığı gibi ihracatçılara gelir transferi sağlayarak, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açabilir.

- İhracat sübvansiyonları yolu ile vergi yükümlülüklerinden ve ihraç malının yurtiçi tüketicilerinden, ihracatçılara ve o malın üreticisine doğru bir gelir transferi gerçekleşmektedir. Bu nedenle sübvansiyonların oranları tesbit edilirken genel bütçe üzerindeki olumsuz etkiler dikkate alınmamalıdır.

- Öte yandan ihracat yardımlarına gidilirken karşılaştırmalı üstünlüklere sahip mallar dikkate alınmalıdır. Aksi taktirde yerli üreticiler arasındaki rekabet malların dış fiyatlarının düşmesine neden olacak bu da ticaret hadlerini GOÜ'in aleyhine hızlandıracaktır.

- Bazı ihracatçı şirketler kısmen veya tamamen yabancı sermayeli şirket konumundadır. Bu nedenle ihracat yardımları yapılırken, gelirin yeniden dağılımından bu şirketler de yararlanacağından kar transferinin büyüklüğü ölçüsünde ödemeler dengesi olumsuz etkilenebilir.

- İhracat yardımlarında sermaye yapısının niteliği de önemlidir. Örneğin emek-yoğun sanayilerin ihracatının arttırılması, daha çok sermaye ve döviz tasarrufu sağlar, istihdamı arttırır.

- İhraç malarının üretimi için yapılacak yardımlar o kesimde ölçek ekonomilerinin ve teknik gelişmenin ortaya çıkmasına yardım etmelidir (2).

- İhracat çeşitli şekillerde teşvik edilirken, mümkün olduğu kadar ithalatçı ülkeler tarafından, korumalara ve misillemelere yol açmayacak nitelikte olmalıdır. Özellikle GOÜ'in ürettiği sanayi mallarının alıcısı durumundaki gelişmiş ülkeler değişik gümrük vergileri ve diğer kısıtlamalarla kendi sanayilerini koruma altına almaktadırlar.

---

(1) Erkut ONURSAL, a.g.m., s.22.

(2) Rıdvan KARLUK, a.g.m., ss.52-53.

Yapılan araştırmalar gelişmiş ülkelerin uyguladıkları gümrük vergisi oranlarının GOÜ'in ihraç ettikleri mallara karşı kendi aralarında uyguladıkları vergi oranlarından daha yüksek olduğunu göstermiştir (1).

- Firmaların dış pazarlara açılmasının getireceği ek giderler uygun teşviklerle karşılanmalıdır.

- İhracatçılara verilen teşvikler sürekli olmamalı, yeni pazarlar kazanılıncaya kadar devam etmelidir.

- Son olarak, ihracatı teşvik tedbirlerinde istenen etkinliğe ulaşılabilmesi için mutlaka belirli bir dönem içinde, istikrarlı olmaları gerekir. Teşvik tedbirlerindeki sık ve sürekli değişmeler büyük ölçüde etkinliklerini azaltacaktır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarısı, ihracat teşviklerinin etkinliğinin yanında, doğrudan bu amaca yönelik olmasa da ihracatı geliştirmede oldukça önemli olan, döviz kuru politikasının da etkili bir şekilde uygulanmasına bağlıdır.

Döviz kuru politikası uygulanırken yalnızca devalüasyona yönelmek beklenen sonucu vermeyecektir. Ülkeler, devalüasyon uygulamasıyla, ihracatçı ve ithal edilecek mal açısından, yurt içi fiyatları, dünya fiyatlarına göre ayarlayarak ithalatın sınırlandırılmasını, ihracatın arttırılmasını dolayısıyla enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesini amaçlamaktadırlar. Ancak belirtmek gerekirki devalüasyon, enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için başvurulan bir yol olmakla birlikte, enflasyon yaratıcı sonuçlar da meydana getirebilmektedir. Devalüasyon sonucu ithal mallarının fiyatları yükseleceğinden, bu malları girdi olarak kullanan sanayi dallarının maliyetleri dolayısıyla fiyatları da yükselecektir. Ayrıca ihracatın artması sonucu, ihracatçıların gelirlerinin dolayısıyla yurtiçi talebin artması, üretim esnekliğinin az ve stokların yetersiz olduğu durumlarda, yurtiçi toplam arzın azalmasına ve bunun da fiyatları yükseltmesine neden olacaktır. Böylece devalüasyon bir anlamda başarısız olmakata ve kısa sürede tekrar devalüasyona başvurmak gerekli olabilmektedir. Bu nedenle devalüasyonun mutlaka anti-enflasyonist bir politikayla uygulanması gerekmektedir.

Devalüasyonun ihracatı arttırabilmesi, ihraç mallarının dış talep esnekliğinin yanında bu malların arz esnekliğine de bağlıdır. Dış talebin fiyat değişmeleri karşısında yeterince duyarlı olmaması devalüasyonu etkisiz kılar, aynı şekilde, iç arzın sınırlı olması da devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisini engelleyecektir.

---

(1) Yusuf TUNA, a.g.e., s.53.

Sonuç olarak, GOÜ'de devalüasyon, gerek enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisini gidermek, gerekse ihracatı teşvik etmek amacıyla uygulanırken, oldukça önemli politikalardan biri olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Devalüasyon kısa vadede etkili olabilir ancak ülkede yapısal sorunlar var olduğu sürece uzun dönemde üretim ve ihracatın yapısını değiştirmek amacıyla ihracatı geliştirmeye yönelik tüm politikaların bir arada etkinliğinin önemi büyüktür.

İthalat politikası için de aynı durum söz konusudur. İhracatın geliştirilmesinde dolaylı bir etkiye sahip olsa da bu politikanın aşırı miktar kısıtlamalarından kaçınılarak daha liberal bir çerçevede uygulanması, gümrük vergilerinin basit ve düşük oranlarda belirlenmesi, özellikle ihracatın gelişiminde önemli olan sanayi malları için gerekli ithal hammadde ve girdilerin kolaylıkla temin edilmesini sağlayacak böylece yurtiçi fiyatlar uluslararası fiyatlara paralellik göstererek ihracatçıya rekabet olanağı verecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACAT POLİTİKASININ GELİŞİMİ

1. Türkiye'de İzlenen Sanayileşme Stratejileri ve İhracat Politikasının Gelişimi

İhracatın, GOÜ açısından kısa ve uzun dönemde olmak üzere iki önemli fonksiyonu vardır. Kısa dönemde ihracat, GOÜ'in ekonomik kalkınma ile birlikte hızla artan ara ve yatırım malı ithalatlarını döviz darboğazına girmeden karşılamalarına yardımcı olur. Uzun dönemde ise, uluslararası işbölümüne uygun kaynak dağılımını sağlayarak, dünya ve ülke refahının artmasına katkıda bulunur. İhracatın bu olumlu etkilerine rağmen çoğu GOÜ ekonomik kalkınmalarının ilk aşamasında, ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisine ağırlık vermiş, bu dönemde ihracatı geliştirmeye yönelik politikalar ikinci planda kalmıştır.

Türkiye de diğer GOÜ'le benzer şekilde, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1980 yılına kadar sürekli ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi uygulamıştır. Bu dönemde bazı iç ve dış ekonomik gelişmelere bağlı olarak nisbi anlamda dışa açılma denemeleri olmuşsa da bunlar bir model değişikliği olmayıp, değişen ekonomik koşullar sonucu ortaya çıkan politika değişiklikleri niteliğindedir.

Dışa açılma konusunda ciddi girişimler ise 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri ile gündeme gelmiş ve Türkiye bu tarihten itibaren ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Bu strateji çerçevesinde ihracat politikası ön plana çıkmış ve ihracat, aktif olarak teşvik edilmiştir.

Bu genel açıklamadan hareketle, bundan sonra Türkiye'de izlenen sanayileşme stratejileri incelenerek, 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve ihracat politikası ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

1.1. 1980 öncesi Dönemde Uygulanan Sanayileşme Stratejisi ve İhracat Politikası

Planlı döneme kadar, yani ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin bilinçli olarak uygulanmaya başlamasından önce, ithal ikamesi, kalkınma için gerekli ithalatın gerçekleştirilmesinde bir araç olarak görülmüştür (1).

Bu stratejinin, uygulandığı dönem boyunca, döviz yetersizliğinin Türkiyenin kalkınmasında sürekli sorun olması sonucu, alınan önlemler, döviz olanaklarını arttırmaya ve planlanan kalkınma hızını sağlayacak ithalatı karşılamaya

(1) Rıdvan KARLUK, a.g.m., s.46.

yönelik olmuş, dolayısıyla uzun dönemli, tutarlı ve bilişli çabayı gerektiren ihracat politikası hep geri planda kalmıştır (1).

1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikamesi ile yurtiçi sanayi, yüksek gümrük duvarları ve ithal kısıtlamaları sayesinde dış rekabetten korunmuş, sabit döviz kuru sistemi benimsenmiş ve döviz kuru aşırı değerlenmiş düzeyde tutulmuştur. Kamu yatırımlarının büyük bir bölümünün ithalatı ikame edecek üretim dallarına kaydırılması, özel yatırımların teşvik edilmesi, genel maliye ve para politikaları yerine ekonominin yönlendirilmesinde selektif maliye ve para politikalarının uygulanması, mal ve faktör piyasalarına devletin müdahalesi uygulanan stratejinin temel unsurları olmuştur (2).

İthal ikamesi, Türkiye'de uygulanırken, başlangıçta benimsenen döviz tasarruf etme, ara ve yatırım malları sanayilerini geliştirme gibi hedeflere ulaşılamadığı gibi, özellikle 1970'li yıllarda, yanlış uygulamalar sonucu montaj sanayiinin gelişmesine sebep olmuştur. Türkiye'de emeğin dışarıya göre ucuz olması yurtdışında üretilen parçaların Türkiye'de monte edilmesini karlı hale getirmiş, bu ise döviz ihtiyacını daha da arttırmıştır. Bunun sonucu olarak yurtiçindeki ara ve yatırım malları sanayii, bir yandan sınırlı finansman kaynaklarını kendisine çekmek, diğer yandan ithal edilen ara ve yatırım mallarıyla rekabet etmek gibi iki önemli sorunla karşılaşmıştır.

Yine uygulanan stratejinin gereği, ithalatı ikame eden sanayilerin teşvik edilmesi sonucu cazip hale gelen yurtiçi fiyatların etkisiyle, iç pazar için üretim artmış, ihracat olanakları geliştirilip değerlendirilememiştir. Bu da dış rekabete kapalı bir yapı oluşmasına neden olmuştur (3). Ortaya çıkan tüm bu sorunları, ithal ikamesinin izlendiği dönem boyunca oldukça katı bir biçimde uygulanmasına, korumacılığın uzun süre devam ederek ihracatı teşvik politikalarına yönelinmemesine ve iki stratejinin birbirine alternatif olarak görülerek teşviklerin geri planda bırakılmasına

---

(1) Necdet SERİN, "İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, s.38.

(2) Mükerrem HİÇ, **Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973, s.57.; İnci ÜNSAL, **Türkiye'nin İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisinin İhracat Performansı Açısından Bir Değerlendirmesi**, Türk Eximbank Yayını, Ankara 1989, s.13.

(3) Ümit DANIŞMAN, **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Doğurduğu Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma**, DPT. TUB Yayını. No: 2037-39, Ankara, Nisan 1986, ss.120-123.

bağlamak mümkündür.

Planlı dönem boyunca ihracatı teşvik etmek amacıyla çeşitli önlemler alınsa da, bunlar temel sanayileşme stratejisinin ithalat ikamesi olduğu gerçeğini değiştirecek önem ve kapsamda olmamıştır.

Ancak, şunu da belirtmek gerekirki ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi, yarattığı bütün sorunların yanında, Türkiye'nin kalkınmasında belirli bir sınai taban oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Uygulanan stratejiden kaynaklanan sorunların yanında, Türkiye, 1970'li yıllardan itibaren olumsuz dünya konjonktürünün de etkisinde kalmıştır. 1973 yılı sonunda OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması tüm dünyada bir kriz döneminin başlangıcı olmuştur. Türkiye 1970 yılında yapılan devalüasyon, getirilen ekonomik tedbirler ve yurt dışında çalışan Türk işçilerinin transfer ettikleri dövizler sayesinde, ortaya çıkan olumsuz gelişmelerden bir süre etkilenmemiş, petrol krizinin etkileri mevcut döviz rezervleri kullanılarak ve dışardan borçlanmak suretiyle ertelenebilmiştir.

Ancak petrol fiyatlarındaki artışlar, dünya ticaret hacminin genişlemesine ve bu gelişmenin, ithalat bağımlılığı olan GOÜ'e olumsuz yönde yansımasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin de dış ticaret açığının büyümesi yönünde bir gelişme meydana gelmiştir. İthalat maliyetlerinin artması, yatırımlarda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilme-sini ve mevcut birimlerin tam kapasite çalışmasını engellemiştir.

Ödemeler dengesi açığının güngeçtikçe artması ve döviz rezervlerinin tükenmesi sonucu ekonomide dinamizm ve gelişmeyi ayakta tutabilmek için büyük çapta kısa vadeli dış borçlanmaya gidilmiştir. Bu durum ödemeler dengesini daha da bozmuştur.

Petrol fiyatlarının yanında hükümetlerin uyguladıkları, aşırı korumacılık ve harcama genişletici politikalar da ödemeler bilançosu üzerindeki baskıları büsbütün ağırlaştırmıştır. Kamu harcamalarının kontrol edilememesi, kamu gelirlerinin arttırılamaması ve aşırı sübvansiyonlar nedeniyle toplam talebin artması ekonomide enflasyonun artmasına neden olmuş, şiddetli enflasyon da ekonomik istikrarı iyice bozarak ihracatı geriletici etki yaratmıştır.

Bütün bu gelişmelerin etkisiyle 1977 yılında Türkiye'de ekonomik sorunlar büyük boyutlara ulaşmıştır.

1978 yılına gelindiğinde Türkiye'nin borçlanma olanakları tükenmiş ve ülke sanayii için gerekli olan ithalatı karşılayacak döviz ihtiyacı daha da artmıştır. 1979 yılında nominal faiz oranları arttırılarak enflasyon hafifletilmeye çalışılsa da bu dönemde dışarıya sermaye çıkışı başlamış ve

işçi dövizleri azalmıştır. Döviz darboğazına ek olarak, enerji, hammadde ve yedek parça darboğazı ile karşılaşılmıştır (1). Bu arada milli gelirde de benzer gelişmeler olmuş, nitekim 1977 yılından itibaren GSMH düşmeye başlayarak, 1979 ve 1980 yıllarında mutlak olarak azalmıştır. Bu gerilemede en büyük pay sanayi kesimine aittir.

1978 ve 1979 yıllarında kısa vadeli dışborçların bir kısmı ertelenebilmişse de ithalatın finansmanı için yeterli dövizin sağlanamaması nedeniyle, 1979 petrol fiyatlarındaki ikinci önemli artışın da ekonomiye getirdiği yük büyük olmuştur.

1973 yılından itibaren Türkiye'de uygulanan politikaların çoğu ülkenin dış şoklara uyumunu sağlamak yerine durumu daha da kötüye götürmüş, 1980'lere gelindiğinde Türkiye, döviz sıkıntısı sonucu ithalattaki ödeme güçlükleri, dış ticaret hadlerindeki bozulma, sanayi üretimindeki aksaklıklar, işsizlik ve enflasyonun bir arada yaşanması gibi sorunları içeren bir yapı sergilemiştir. Yaşanılan bu durum, Türkiyenin geleneksel içe dönük sanayileşme stratejisinde bir değişiklik yapılması gerektiğini açıkça göstermiştir.

Nitekim, darboğazların giderilmesinin kaçınılmaz hale gelmesi sonucu "24 Ocak Kararları" olarak adlandırılan istikrar tedbirleri yürürlüğe konarak söz konusu karar ve izleyen dönemde alınan bir dizi tedbirle, Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır.

1980 yılına gelinceye kadar uygulanan sanayileşme stratejisine paralel olarak ihracatı teşvik tedbirleri de oldukça yetersiz ve bu stratejinin sınırları içinde kalmıştır. İhracat politikasındaki amaç daha çok stratejinin ihracatı caydırıcı etkisini ortadan kaldırmak yönünde olmuştur.

Aşağıda, öncelikle planlı dönemden itibaren 1980 yılına kadar, ihracatı geliştirmeye yönelik tedbirler, karşılaştırma açısından incelenmeye çalışılacak, daha sonra 1980 sonrası dönemde sanayileşme stratejisindeki değişim ve günümüze kadar izlenen ihracat politikalarına yer verilecektir.

Planlı dönemin başlangıç yılı olan 1963'e kadar ihracatın teşviki yönünden ciddi bir uygulamaya gidilmemiştir. 1980 öncesi dönemde alınan pek çok teşvik tedbirinin ilk yasal dayanağını 27 Haziran 1963 traihli 261 sayılı "İhracatı Geliştirmek Amacıyla Hükümette Alınacak Tedbirlere Dair Kanun" oluşturmaktadır. Diğer bir kanun 25 Mayıs 1964 tarihli ve 474 sayılı "Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun"dur. Bu kanunla Bakanlar Kuruluna "Gümrük

---

(1) Bela BALASSA, "Outward Orientation and Exchange Rate Policy in Developing Countries: The Turkish Experience", World Bank Reprint Series No: 266, s.438.

Giriş Tarife Cetvelinin mali ve koruyucu etkisini ülke ekonomisine en uygun tutmak amacıyla ... gümrük ve ithalde alınan diğer vergi ve resim oranlarını ithal edilecek maddelere göre değiştirme" yetkisi tanınmıştır. Bu düzenlemeleri 28 Temmuz 1967 tarih ve 933 sayılı "Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun" izlemiştir. Bu kanunu çıkarırken, çeşitli yasalarda yer alan teşvik önlemlerini bir araya toplamak ve bunlara yenilerini eklemek amaçlanmıştır (1). Ayrıca çeşitli kanunlarda ihracatı uyarıcı ve özendirici hükümler yer almış, çeşitli Bakanlar Kurulu Kararları ve bunlara ilişkin ihracatı teşvik amacına yönelik tebliğler düzenlenmiştir.

Bütün bunların yanında ihracatı teşvik tedbirlerinin düzenlenmesi ve uygulanmasıyla ilgili kuruluşlar da kurulmuştur. Bunlardan ilki 933 sayılı kanuna göre kurulan "Başbakanlık Yatırımları ve İhracatı Teşvik Bürosu"dur. Bu büro 1970 yılında 1318 sayılı Finansman Kanunu ile Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) bağlanmış ve "Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Dairesi" adını almıştır. 1971 yılında Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, "Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü"nün ihracatla ilgili şubeleri Ticaret Bakanlığına devredilmiş, 25 Ocak 1980 tarihinde ise Ticaret, Sanayi ve Teknoloji bakanlıklarına bağlı tüm daireler "Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi"ne bağlanmıştır. Ayrıca 1963 yılında bu konuda gerekli araştırmaları yapmak üzere "İhracatı Geliştirme Merkezi" de kurulmuştur (2).

Dönem boyunca uygulanan teşvik tedbirlerini çok genel olarak vergilere ve kredilere ilişkin tedbirler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunun yanında 1980 sonrası dönemde ihracatın gelişimi için oldukça önemli olan döviz kuru ve ithalat politikasının 1980 öncesi dönemde ihracatı caydırıcı etkileri üzerinde de kısaca durulacaktır.

- Vergilere İlişkin Teşvikler

Vegilere ilişkin Teşvik Tedbirleri içinde en önemli yeri vergi iadesi uygulaması almaktadır.

İhracatta vergi iadesi uygulaması ülkemizde 1963 yılında yürürlüğe giren 261 sayılı kanuna dayanılarak çıkarılan 6/2453 sayılı kararname ile başlamıştır. Vergi iade sistemini yürütme yetkisi ise Ticaret Bakanlığına bağlı İhracatta Vergi İade Komisyonu'na (İVİK) verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, "Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Ekonomik Etkileri", **Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları: 1980-1985**, Marmara Üniversitesi TÜRKMER Yayını No:6, İstanbul 1986, s.16.

(2) Necdet SERİN, a.g.m., s.38.

ihracatta vergi iadesi ilk olarak 1964 yılında ödenmeye başlanmıştır.

6/2453 sayılı karara göre vergi iadeleri her mal için maliyetleri içindeki vergi yükü hesaplanarak yapıldığından yani spesifik sistem esas alındığından uygulamada aksaklıklar meydana gelmiş ve 1964 yılında kabul edilen 6/3071 sayılı kararla vergi iadelerinde malın %5 karlı maliyetine göre hesaplanan advolorem tipi bir sistem kabul edilmiştir (*). Diğer bir değişiklik ise 6/3455 sayılı kararname ile geliştirilmiştir. Buna göre belirlenecek oranlarda mamullerin FOB ihraç fiyatları esas alınacaktır.

1967 yılında, vergi iadesiyle ilgili sistemi yürütme görevi, 933 saylı kanunla kurulan ve DPT bünyesinde görev yapan "Yatırımları ve İhracatı Teşvik Bürosu"na verilmiştir. 1971 yılında bu büro dağıtıldığında vergi iadesiyle ilgili görevler tekrar Ticaret Bakanlığı'nda toplanmıştır (1).

Vergi iadesiyle ilgili esaslar, 1975 yılında kabul edilen 7/10624 sayılı karar ile yeniden düzenlenmiş, bu karar göre vergi iadesinden faydalanacak mamuller 10 liste halinde gösterilmiş ve sırasıyla 1 nolu listede gösterilen mamullere %30 olmak üzere 7 nolu listeye %5 oranında, 8, 9 ve 10 nolu listelerde yer alan mamullere ise listede yazıldığı tutarlarda vergi iadesi yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca bir takvim yılı içindeki ihracat hacimleri belirli tutarlara ulaşan ihracatçılara belirli oranlarda ek vergi iadesi uygulanması kararlaştırılmıştır (2).

1975 yılında uygulanmaya başlayan 7/10624 sayılı karar, 1986 yılında yeni kararların benimsenmesine kadar sistemin esasını oluşturmuştur (3). Uygulamayla ilgili sürekli bürokratik değişikliklere gidilmesinin sistemi daha karmaşık yapıya soktuğu bir gerçektir.

İhracatta vergi iadesi uygulamasında amaç, dar anlamda ihraç edilen malların maliyetine giren dolaylı ve dolaysız vergilerle, tarifeler, harçlar ve belediye paylarının

---

(*) Spesifik: miktar üzerinden, Advolorem: değer üzerinden

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, **Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası**, HDTM, İGEME Yayını No:107, Ankara, Eylül 1986, ss.18-19.; Olcay BAYKAL, İlyas GÜLMEZ, **24 Ocak Kararlarından Sonra İhracatımızdaki Gelişmelerin Çeşitli Açılardan Analizi**, MPM Yayınları: 370, Ankara 1988, s.57.

(2) Halil SEYİDOĞLU, a.g.m., ss.17-78.

(3) DPT, **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları** VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı O.İ.K. Raporu, Ankara, Mart 1990, s.14.

ihracattan sonra ihrcatçıya geri ödenmesi yoluyla bu mallara dış piyasalarda rekabet gücü kazandırmak, geniş anlamda ise, ihracatın yapısını değiştirerek, sınai ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payını yükseltmektir (1).

Vergi iadesi rejimine göre, bir mal vegili fiyatlarla da dış piyasada rekabet edebiliyorsa bu mala vergi iadesi ödemeye gerek yoktur. Bunun yanında bazı mallara kısmi bir vergi iadesi uygulamak onların rekabet edebilecek düzeye gelmeleri için yeterli olacaktır. Ayrıca vergi iadesi geçici bir uygulamadır. Mal vergili fiyatlarla rekabet edebilecek duruma geldiğinde vergi iade oranları azaltılmalı ve zamanla tamamen kaldırılmalıdır (2).

Tablo 2'de, başlangıç yılından itibaren 1980 yılına kadar vergi iadesine tabi ihracat, vergi iadesi ve toplam ihracat içindeki payları verilmiştir.

TABLO 2 : İhracatta Vergi İadesi Tutarları (1964-1979)
(Milyon TL ; %)

YILLAR	Toplam İhracat (1)	Vergi İadesine Tabi İhracat (2)	Vergi İadesi (3)	(%) (2/1)	(%) (3/1)	V.İ.O (%) (3/2)
1964	3696.9	103.6	12.1	2.8	0.3	11.7
1965	4173.6	303.5	29.3	7.3	0.7	9.7
1966	4414.6	219.7	27.5	5.0	0.6	12.5
1967	4701.0	250.4	24.9	5.3	0.5	9.9
1968	4467.8	247.8	57.9	5.5	1.3	23.4
1969	4831.5	1426.5	208.3	29.5	4.3	14.6
1970	6407.7	1732.9	290.1	27.0	4.5	16.7
1971	9090.1	1957.1	413.2	21.5	4.5	21.1
1972	11875.9	3209.7	718.9	27.0	6.1	22.4
1973	18037.4	7379.8	1052.9	40.9	5.8	14.3
1974	21197.3	6479.3	919.5	30.6	4.3	14.2
1975	20075.1	7402.0	1385.6	36.9	6.9	18.7
1976	30775.5	14433.9	3117.6	46.9	10.1	21.6
1977	31338.5	16563.1	3448.6	52.9	11.0	20.8
1978	55357.8	19727.3	2949.2	35.6	5.3	14.9
1979	75742.7	24597.4	3290.1	32.5	4.3	13.4
TOPLAM	306183.3	106034.0	17945.5	-	-	-
ORT	-	-	-	25.5	4.4	16.2

(*) Vergi İadesi Oranı, İade Edilen Vergi Miktarının Vergi İadesin Tabi İhracata Bölünmesi ile Elde Edilmiştir.

Kaynak : T.C.Başbakanlık, HDTM ve DPT, TUD Verilerinden Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

(1) Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., s.110.

(2) Halil SEYİDOĞLU, a.g.m., s.18.

Tabloya göre 1964 yılından 1979 yılı sonuna kadar Türkiye'de toplam olarak 306183 milyon TL.'lık ihracat yapılmış ve bunun yaklaşık %35'ini oluşturan 106034 milyon TL.'lık kısmi vergi iadesinden yararlanmıştır. İncelenen dönem içindeki iade olunan vergi miktarı 17945 milyon TL.dır.

Türkiye'de 1964-1979 döneminde vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payı giderek önemli ölçüde artmıştır. Gerçekten de bu oran 1964 yılında %2.8 iken 1979 yılı sonunda %32.5'e yükselmiştir. Özellikle 1969 yılından itibaren vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payında meydana gelen artışı, vergi iadesi listelerine bazı tarım ürünlerinin de eklenmesiyle daha kapsamlı hale getirilmelerine bağlamak mümkündür. Bu artışın etkisiyle iade edilen vergi miktarında da zamanla bir artış meydana gelmiştir. 1977-1979 dönemindeki devalüasyonun etkisiyle vergi iadesi uygulamasından önemli ölçüde vazgeçildiği dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde vergi iadesine tabi ihracatı toplam ihracat içindeki payında önemli düşüşler kaydedilmiştir.

1964-1980 döneminde vergi iadesinin toplam ihracat içindeki payına bakıldığında, bu oran 1964'te %1'in altında iken 1977'de %11'lere ulaşmış, 1978 ve 1979 yıllarında belirtilen sebeplerden dolayı düşüş göstermiştir.

Vergi iadesinin vergi iadesine tabi ihracata bölünmesi ile elde edilen oran ise dönem boyunca dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu oran %23.4 ile 1963 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde, vergi iadesine tabi ihracatın yıllık ortalama %16.2'si ihracatçılara iade edilmiştir.

1979 yılı sonunda Türkiye'nin toplam ihracatı 1964 yılına göre 20 kat, vergi iadesine tabi ihracat 237 kat, iade edilen vergi miktarı ise 271 kat artmıştır.

Sanayi ürünleri açısından değerlendirme yapılacak olursa Tablo 3 incelendiğinde özellikle 1969 yılından itibaren ihraç edilen sanayi ürünlerinin hemen hepsinin vergi iadesinden yararlanabildiği görülmektedir. Vergi iadesi oranlarına bakarak devalüasyon yapılan dönemlerde ödemelerin daha az olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, uzun yıllar boyunca, vergi iadesinin aynı zamanda Türk parasının aşırı değerlendirildiği dönemlerde ihracatçının kaybını giderici bir araç olarak da görülmesinden kaynaklanmaktadır (1). Ayrıca Tablo 1 ve Tablo 2'de, vergi iadesi oranlarının birbirine çok yakın olması, vergi iadesinden yararlanabilen ihracatın büyük bir kısmını sanayi ürünleri ihracatının oluşturduğunu göstermektedir. Bu da 1980 öncesi dönemde, vergi iadesi uygulamasının, uzun dö-

---

(1) Bela BALASSA, "Outward Orientation and Exchange Rate Policy in Developing Countries: The Turkish Experience", a.g.m., s.440.

nemde sanayi ürünlerinin ihracatını arttırmaya yönelik amacı ile tutarlı görülmektedir.

TABLO 3 : Sanayi Ürünlerinde Vergi İadesi Tutarları (1964-1979)
(Milyon TL ; %)

YILLAR	Sanayi Ürün. İhracatı (1)	Vergi İad. Tabi San.Ür. İhracatı (2)	Vergi İadesi (3)	(%) (2/1)	V.İ.O (%) (3/2)
1964	687.6	103.6	12.1	15.1	11.7
1965	744.8	303.5	29.3	40.7	9.7
1966	715.2	219.7	27.5	30.7	12.5
1967	700.5	250.4	24.9	35.7	9.9
1968	603.1	247.4	57.9	41.0	23.4
1969	927.6	898.9	151.4	96.9	16.8
1970	1179.0	1065.6	207.1	90.4	19.4
1971	2008.9	1492.1	351.2	74.3	23.5
1972	3301.5	2753.8	686.1	83.4	24.9
1973	6114.7	4822.5	696.8	78.9	14.4
1974	8309.3	5979.5	884.2	72.0	14.8
1975	7206.9	7070.6	1347.8	98.1	19.1
1976	9355.7	10001.0	2230.0	106.9	22.3
1977	10467.1	10207.4	2693.5	97.5	26.4
1978	15057.3	12005.0	2010.7	79.7	16.7
1979	26283.1	21338.7	2955.0	81.2	13.8
TOPLAM	93662.39	78759.66	14365.43	-	-

Kaynak : T.C. Başbakanlık DPT Verilerinden Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

Sektörler itibariyle vergi iade oranlarını incelemek daha anlamlı bir değerlendirmeyi mümkün kılacaktır. Bu nedenle Tablo 4'de gerek toplam vergi iadesi içindeki payı gerekse vergi iade oranındaki büyüklüğü açısından önemli sekiz imalat sanayi ele alınmıştır.

Ele alınan sanayi dallarının vergi iade oranlarına bakıldığında 1964-1979 arası dönemde en yüksek vergi iadesi oranının yıllık ortalama %27.43 ile çimento sanayiinde gerçekleştiği görülmektedir. Bunu dokuma ve giyim sanayii (%26.71), madeni eşya sanayii (%22.6) ve kimya sanayii (%21.45) izlemektedir.

Öte yandan dönem boyunca ihracatta vergi iadesi en fazla dokuma ve giyim sanayiinde yapılmıştır. Bu sanayi dalına yapılan vergi iadesinin toplam vergi iadesi içindeki payı dönem ortalaması olarak %33.96'dır. Bu sanayii demir dışı metaller (%15) ve gıda sanayii (%11.30) izlemiştir. Gerçekten bu üç sektör 1964-1979 yılları arasında yapılan vergi iadesi ödemelerinin yarısına yakınını oluşturmuştur.

TABLO 4 : Başlıca İmalat Sanayi Dallarına Göre İhracatta Vergi İadesi Oranlar (1964-1979)
(%)

YILLAR	Gıda San.	Dokuma ve Giyim San.	Deri ve Kösele San.	Kimya San.	Demir dışı Metal San.	Madeni Eşya Sanayii	Çimento Sanayii	Tarım Ürün. İşleme San.
1964	5.56	24.48	9.99	9.89	9.97	-	-	-
1965	4.00	38.85	5.20	10.01	11.17	10.17	-	-
1966	7.64	46.51	7.64	8.90	13.13	10.70	-	-
1967	4.72	29.50	5.00	14.30	11.40	13.84	-	-
1968	13.06	43.46	42.64	23.42	15.09	19.90	45.71	-
1969	6.73	33.64	16.68	24.59	20.20	34.21	45.56	10.17
1970	11.45	26.97	25.46	30.51	17.53	48.03	25.92	10.79
1971	21.37	21.46	26.44	31.76	20.75	22.49	34.30	10.00
1972	19.68	22.81	25.57	35.24	26.85	29.41	39.56	6.41
1973	18.86	19.43	22.07	30.47	24.05	22.73	31.65	5.51
1974	13.75	14.45	13.26	19.99	22.36	22.65	20.19	5.95
1975	11.71	21.87	15.53	20.14	22.38	20.07	9.84	8.91
1976	12.88	24.89	17.56	28.72	22.80	29.24	23.66	10.80
1977	11.71	25.68	17.41	24.29	26.86	26.01	24.76	13.47
1978	14.38	19.26	13.36	17.50	16.68	17.21	19.45	-
1979	11.01	14.06	10.24	13.47	11.80	12.40	8.54	-
ORTALAMA	11.78	26.71	17.13	21.45	18.31	22.60	27.43	9.11

Kaynak : S.Rıdvan KARLUK, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, a.g.e.,s.386.

1980 yılı öncesinde, vergi iadesinin dışında, ihracatçılara sağlanan diğer bazı vergi kolaylıkları da aşağıda sıralanmıştır.

Bunlardan ilki 1956 yılında uygulanmaya başlayan **İhtihsal Vergisi Muafiyeti'dir.** 13 Temmuz 1956 tarih ve 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'na göre alınan istihsal vergisine aynı kanunun 6-9 maddeleri arasında belirli durumlar için ihracatta muafiyet tanınmıştır. Söz konusu kanunun hükümlerine göre, nihai teslimde ihtihsal vergisine konu olan mamuller ihraç sırasında vergiye tabi tutulmamaktadır.

Bunun dışında 7/10624 sayılı ihracatta vergi iadesi kararının 45. maddesine göre, 6802 sayılı kanundaki istihsal vergisi muafiyetinden yararlanabilecek türde mamulü, vergisi ödenmiş olarak alıp ihraç edenlere de, ödenmiş olan bu vergilerin iadesi yapılmaktadır. Aynı kararın 42. maddesine göre de maddeleri ihraç eden veya ihraç edilmek kaydıyla ihracatçılara teslim eden imalatçılar, ihraç edilecek madde veya mamulün yapımında veya ambalajlanmasında kullanacakları istihsal vergisine tabi madde ve malzemeleri vergiden muaf olarak alabilmişlerdir. Bu kanun ve kararlara göre ihraç mamullerinin yan sanayi girdi fiyatları ucuzlatılarak nihai maliyetler de aşağı çekilmiş böylece bu girdilerin üretim ve

tüketimleri teşvik edilmiştir.

Daha sonra 7/10624 sayılı kararın 42. maddesi 1982 yılında 8/4397 sayılı karar ile değiştirilerek istihsal vergisi muafiyetine yeni esaslar getirilmiştir (1).

Diğer bir uygulama ise, **İhracatta Vergi, Resim ve Harç İstisnasıdır.** Bu uygulama 1965 yılında ihracatta vergi iadesi kararı ile başlamış ve günümüzde 88/12812 sayılı ihracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik kararına göre devam etmektedir.

Geçici Kabul Rejimi ile Mal İthali ise, 1978 yılında uygulanmaya başlayan ve 1615 sayılı Gümrük Kanununun 118. maddesine dayanılarak getirilmiş bir teşvik tedbiridir. Söz konusu uygulamaya göre bedelli veya bedelsiz olarak dışarıdan getirilecek ham ve yarı mamul maddeler Türkiye'de başka maddeler katılmış olsun olmasın, tamamlayıcı veya değerlendirici az veya çok bir işçilik gördükten sonra elde edilen mamul veya yarı mamulün en çok iki yıl içinde yurt dışına çıkarılması, kaydıyla geçici kabul rejiminden yararlanılmaktadır.

Vergilere ilişkin teşvik tedbirleri arasında son olarak **Döviz Tahsisi**'ni saymak mümkündür. 1968 yılında çıkarılan 6/10649 sayılı kararname ile, ürünlerini ihraç eden veya yurt içinde serbest döviz karşılığında satan imalatçılara, bu ürünlerin imalinde kullanacakları ham ve yardımcı maddelerle ambalaj malzemelerinin ithalinde ithal kısıtlamalarına bakılmaksızın transfer önceliği de olan döviz tahsisi yapılması olanağı tanınmıştır.

Ticaret Bakanlığınca yürütülmekte olan bu görevin 1970 li yıllarda, 7/1116, 7/1117 ve 7/17541 sayılı kararlar ile kapsamı genişletilerek, ihracatçılara, işletme ihtiyacı için madde ve malzemeyle yatırım malı tahsisleri de dahil edilmiştir. İhraç edilen mamulün ithal girdilerine döviz tahsisi yapılabilmesi için bunların ithal listelerinde yer alması şartı aranmazken, işletme ihtiyacı için yapılan tahsislerde bu şart aranmıştır. Ayrıca yapılan bu tahsislerin ihraç dövizlerinin belli bir oranı olması ilkesi uygulanmıştır (2).

Gerek İhracatta vergi iadesi uygulamasına gerekse diğer vergi kolaylıklarının çoğuna 1980 yılından sonra da devam edilmiştir. 1980 yılı sonrasıyla ilgili uygulamalara ileride ayrı ayrı başlıklar halinde değinilecektir.

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.30.; Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., s.113.

(2) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.24.

- Kredilere İlişkin Teşvikler

GOÜ'de ihracatın gelişimi açısından ihraç edilecek malların üretim ve pazarlanması aşamasında finansman büyük bir önem taşır.

Ülkemizde de ihracatın finansmanı, bu konudaki teşvik mevzuatı çerçevesinde bankalarca açılan ihracat kredileri ile sağlanmaktadır (1).

Türkiye'de ihracatın Kalkınma Planlarında öngörülen düzeyde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla 1968 yılında 6/10649 sayılı "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar" yürürlüğe konulmuştur. Kısa vadeli ve düşük faizli ihracat kredisi de ilk defa bu kararla uygulanmaya başlamıştır (2). Aynı yıl 6/9138 sayılı kararnamenin eki, 1969 yılı programında da T.C. Merkez Bankası nezninde 5 milyon TL.'lık bir "Selektif Kredi Fonu" kurulması ve bu fondan, düşük faizli kullandırılan ihracat kredi faizi ile normal kredi faizi arasındaki farkın ve nihai riskin %50'sinin kredi kullandıran kuruluşlara ödenmesi hükmü yer almıştır.

6/10649 sayılı kararname ile serbest döviz karşılığında yapılacak ihracatın finansmanı için kullandırılan düşük faizli kredilere uygulanan faiz yüzdesinin %3'ünün, T.C. Merkez Bankası neznindeki söz konusu fondan karşılanması kabul edilmiştir. Ancak bu uygulamanın 933 sayılı kanunla kurulan Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosundan kati ve geçici vergi iade listelerinde yer alan mamullerin ihracı için kullandırılacak kredilerle ilgili verilen belgeler için uygulanması sınırı getirilmiştir. Bu uygulamayla yurt içinde serbest dövizle yapılan bu malların satışının da aynı sınırlar içinde bu kredilerden yararlanması kabul edilmiştir.

1969 yılında Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, ihracat kredilerine uygulanacak faiz oranlarını ve uygulama esaslarını yeniden belirleyerek, ihracat taahhütlerinin yerine getirilmemesi halinde normal faizle ihracat kredi faizi arasındaki farkın ihracatçıdan alınmasını, ayrıca söz konusu kredilerde borçludan alınan banka komisyonlarının ve ücretlerin diğer kredilerden daha düşük tutulmasını kararlaştırmıştır. İzleyen yıllarda daha çok, uygulanan kredi faizini değiştiren kararlar alınmış, 1971 yılında sözü edilen büronun ihracatla ilgili bölümü Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır.

---

(1) T.C. Ticaret Bakanlığı, **50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri**, Ticaret Bakanlığı 50. Yıl Yayınları No:2, Ankara 1973, ss.24-25.

(2) Yapı ve Kredi Bankası, **İhracatı Teşvik Tedbirleri**, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul 1982, s.6.

1980 yılında ise bu büro, Teşvik Uygulama Başkanlığı olarak tekrar Başbakanlığa devredilmiştir (1).

Diğer taraftan, 1980 öncesi dönemde ihracat kredilerini, T.C. Merkez Bankası ve Mevduat Bankaları ihracat kredileri olarak iki grupta incelemek mümkündür.

Bu dönemde T.C. Merkez Bankası tarafından kullandırılan kredileri, ihracata hazırlık, kesin satış finansmanı, tütün finansmanı, ihracat bedelinin tahsiliyle ilgili krediler ve ihracatı teşvik fonu gibi kısa vadeli krediler oluşturmuştur.

İhracata Hazırlık Kredileri, belgeli ve belgesiz ihracat kredileri olarak iki şekilde kullandırılmaktadır. Belgeli İhracat Kredisi, 8/182 sayılı kararnameye göre ihracat teşvik belgesi almak suretiyle Teşvik ve Uygulama Başkanlığın'ca uygun görülen projelerin finansmanı için verilmektedir. Belgesiz ihracat kredisi ise hiç bir makamdan belge almaksızın 8/887 sayılı kararname çerçevesinde ihracatçılara aracı bankalar kanalıyla Merkez Bankası kaynaklarından kullandırılan kredilerdir.

İhracat bedellerinin tahsiliyle ilgili krediler, vesikalı senet kredileri olarak adlandırılan ve ihraç mallarının gümrükten çıktıktan sonraki bedellerinin önceden tahsiliyle ilgili kredilerdir.

Tütün finansmanı, tütün ürününün üreticiden alınarak işlenmesi ve ihraca hazır hale getirilmesi için tütün ihracatçısına bankalar ve Merkez Bankası tarafından verilmektedir (2).

1980 yılına kadar ihracat kredileri rakamsal olarak incelendiğinde, T.C. Merkez Bankası ihracat kredilerinin toplam Merkez Bankası kredileri içindeki payının ortalama %5 olmakla birlikte yıllar itibariyle büyük değişmeler gösterdiği görülmektedir (Tablo 5).

Ayrıca bu dönemde T.C. Merkez Bankası ihracat kredilerinin büyük bölümünü kesin satış finansman ve tütün finansman kredileri oluşturmuştur. mevduat bankası kredileri ise yıllar itibariyle artış göstermiş ancak Mevduat Bankası toplam kredileri içindeki payı değişmemiş ve oldukça düşük düzeyde kalmıştır (Tablo 6).

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.13

(2) Ayşegül FIĞLALI, **1984-1987 Döneminde İmalat Sanayi İhracatında Teşvik Tedbirlerinin Etkileri Üzerine Bir Çalışma**, T.C. Başbakanlık HDTM Yayınları, Ankara, Ekim 1988, s.21.

TABLO 5 : T.C Merkez Bankasınca Açılan İhracat Kredilerinin Yıllara ve Kredi Çeşitlerine Göre Dağılımı (1968-1979)
(Milyon TL;%)

YILLAR	Kesin Satış Finansmanı	İhracat Hazırlık	Tütün Finansmanı	Vesikalı Senetler	İhr.Teşvik Fonu	Belgeli İhracat	Top.MB İhracat Kred.(1)	Toplam MB Kred.(2)	(%) (1/2)
1968	164	50	239	7	-	-	460	10168	4.52
1969	281	87	298	20	-	-	686	12920	5.31
1970	418	76	248	30	337	195	1304	15552	8.38
1971	301	55	214	6	356	135	1067	17279	6.18
1972	298	40	339	7	282	39	1005	20466	4.91
1973	704	90	1004	34	244	136	2221	28780	7.72
1974	347	77	668	27	192	266	1577	52592	3.00
1975	1240	35	858	29	373	467	2162	66198	3.27
1976	2073	56	1196	55	328	2210	3380	110621	3.06
1977	2649	71	730	86	858	4005	3536	189699	1.86
1978	6289	92	1456	124	1270	6369	15600	241886	6.45
1979	4882	-	3151	315	2231	13735	24314	382138	6.36

Kaynak : TC.MB. Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 6 : Mevduat Bankalarınca Verilen İhracat Kredileri ve Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı (1968-1979)
(Milyon TL;%)

YILLAR	Mev.Bank. İhr.Krd. (1)	Mev.Bank. Kredileri (2)	(%) (1/2)
1968	1026	27575	3.72
1969	1262	33182	3.80
1970	1389	37334	3.72
1971	1763	44162	3.99
1972	2438	58365	4.18
1973	3131	77939	4.02
1974	3174	101221	3.14
1975	5665	144847	3.91
1976	6647	192059	3.46
1977	6758	238288	2.84
1978	11248	296340	3.80
1979	16300	446188	3.65

Kaynak : TC.MB.Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

Türkiye'de incelenen dönemde toplam ihracat 20 kat, ihracat kredileri ise 27 kat bir artış göstermiştir. Bu dönemde toplam ihracat kredileri içinde Mevduat Bankası

ihracat kredileri daha büyük bir paya sahiptir. Ayrıca ihracat kredilerinin ihracat içindeki payı dönem ortalaması olarak yaklaşık %37, toplam krediler içindeki payı ise %4'dür (Tablo 7).

TABLO 7 : Türkiye'de İhracata Yönelik Kredilerin Seyri (1968-1979)
(Milyon TL; %)

YILLAR	Toplam İhracat (1)	TC.MB. İhracat Kredileri (2)	Mevduat Bankaları İhr.Krd. (3)	Toplam İhracat Kredileri (4)	Toplam Krediler (5)	(%) (2/1)	(%) (3/1)	(%) (2/4)	(%) (3/4)	(%) (4/1)	(%) (4/5)
1968	4468	460	1026	1486	37743	10.3	23.0	31.0	69.0	33.3	3.9
1969	4832	686	1262	1948	46102	14.2	26.1	35.2	64.8	40.3	4.2
1970	6408	1304	1389	2693	52886	20.4	21.7	48.4	51.6	42.0	5.1
1971	9090	1067	1763	2830	61441	11.7	19.4	37.7	62.3	31.1	4.6
1972	11876	1005	2438	3443	78831	8.5	20.5	29.2	70.8	29.0	4.4
1973	18037	2221	3131	5352	106719	12.3	17.4	41.5	58.5	29.7	5.0
1974	21197	1577	3174	4751	153813	7.4	15.0	33.2	66.8	22.4	3.1
1975	20075	2162	5665	7827	211045	10.8	28.2	27.6	72.4	39.0	3.7
1976	30776	3380	6647	10027	302680	11.0	21.6	33.7	66.3	32.6	3.3
1977	31339	3536	6758	10294	427987	11.3	21.6	34.4	65.6	32.8	2.4
1978	55358	15600	11248	26848	538226	28.2	20.3	58.1	41.9	48.5	5.0
1979	75743	24314	16300	40614	828326	32.1	21.5	59.9	40.1	53.6	4.9

Kaynak: TC.MB.Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

- Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bir kambiyo kontrol sistemi mevcut değildi. Ancak o dönemde, dış borçların ödemeler dengesi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununa dayanarak kambiyo kontrol rejimi benimsenmiş ve yine aynı tarihte döviz alım satımı ve kambiyo kontrolü yetkilerini üstlenmek üzere T.C. Merkez Bankası kurulmuştur (1). 1946 yılından 1973 yılına kadar Türkiye, Bretton Woods'un ayarlanabilir sabit kur sistemini uygulamıştır. Buna göre döviz kuru, yoğun dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarıyla olabildiğince sabit tutulmaya çalışılmıştır. Ancak şiddetli enflasyon ve uygulanan kısıtlayıcı önlemler ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmuştur. 1973 yılından itibaren sistemin yıkılışıyla birlikte daha esnek bir kur uygulamasına

(1) Erdoğan ALKIN, Erhan BENER, Demir DEMİRGİL ve Emre GÖNENSAY, Türkiye'de İzlenen Kur Politikası: Tarihçe, Bugünkü Durum,Sorunlar, Öneriler, MEBAN Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi Yayını, ss.3-5.

geçilmiştir (1). Türkiye bu dönemde sadece üç kez (1946, 1958, 1970) büyük oranlı devalüasyon gerçekleştirmişken 1973 yılından itibaren 24 Ocak 1980'e kadar geçen sürede kısmen enflasyon oranlarını, kısmen de çapraz kur farklarını yansıtan küçük oranlı çok sayıda devalüasyon yapmıştır. Bu dönemde Mart 1978 ve Haziran 1979'da olmak üzere iki kez de büyük oranlı devalüasyonlara da gidilmiştir (2).

öte yandan 1970'li yıllarda yine katı kambiyo kontrol sisteminin etkisiyle, özellikle döviz girişleri, döviz transferi ve döviz bulundurulması belirli hükümlere bağlanmış sermaye hareketleri de sınırlandırılmıştır (3).

1980 yılına kadar Türkiye'de genelde ithal ikamesinin, bütünleyici bir aracı olarak uygulanan, aşırı değerlenmiş kur politikası, ithalatı teşvik edip, ihracatı engelleyerek ödemeler bilançosunun gittikçe bozulmasına neden olmuştur.

Artan ithal talebini kontrol altına almak amacıyla, gümrük vergileri ve ithalat kotalarına başvurulmuş, söz konusu müdahaleler ise efektif döviz piyasalarının ithalat ile ihracat işlemlerinde büyük farklılıklar göstermesine yol açmıştır.

Nitekim uygulanan gümrük vergileri ve ithalat kotaları, ithal edilen malın, nominal döviz kurundan lira olarak ifade edilen uluslararası maliyetini, iç piyasada arttırıcı unsurlar getirmekte, böylece efektif döviz kuru olarak adlandırılan değer, ithalat işlemlerinde nominal döviz kurunun üzerine çıkmaktadır.

öte yandan ithal ikamesi olarak yurt içinde üretilen mallar, ihraç edildiklerinde nominal kurdan işlem gördüklerinden, söz konusu malların iç piyasaya satılmaları durumunda elde edilen gelir, ihraç edilmeleri durumunda sağlanandan çok daha yüksek olmaktadır. Uygulanan vergi iadesi gibi doğrudan teşvikler de etkili olmadığından, iç piyasaya satışların sürekli karlı hale gelmesi ihracatı caydırmakta ve dış ticaret dengesini daima olumsuz yönde etkilemektedir (4).

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, a.g.m., s.41.

(2) Rıdvan KARLUK. **Uluslararası Ekonomi: Teori Politika Sistem Kurumlar**, a.g.e., ss.330-342.

(3) DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, Temmuz 1990, s.6.

(4) Emre GÖNENSAY, "Döviz Kuru Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, s.271.

Aşırı değerlenmiş kur politikasının ihracat üzerindeki bu olumsuz etkisini gidermek amacıyla katlı kur uygulamasına (*) ve zaman zaman devalüasyona başvurulmuşsa da, devalüasyonun çok uzun aralıklarla yapılması ve başka politikalarla desteklenmemiş olması bu olumsuz etkiyi gidememiştir.

Aşağıda Tablo 8 ile Türkiye'de 1980 yılına kadar reel döviz kurları hesaplanarak enflasyonun yarattığı aşırı değerlenme incelenmeye çalışılmıştır.

Tablonun ilk sütunundaki nominal kurlar Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) ile (İTO, 1963=100) deflate edilerek reel kurlar bulunmaya çalışılmıştır (**).

TABLO 8 : Nominal ve Reel Döviz Kurları (1963-1979) (TL/$,%)

YILLAR	Nominal Dolar Kur.* (1)	TEFE(İTO) 1963=100 (2)	Reel Döviz Kr. (1/2)	Dolar Kuru Değ.Oran (%)	TEFE Değ.Oran (%)
1963	9.00	100.0	9.00	-	-
1964	9.00	99.0	9.09	0.00	-1.00
1965	9.00	104.3	8.63	0.00	5.35
1966	9.00	111.7	8.06	0.00	7.09
1967	9.00	119.1	7.56	0.00	6.62
1968	9.00	122.1	7.37	0.00	2.52
1969	9.00	132.2	6.81	0.00	8.27
1970	11.50	144.8	7.94	27.78	9.53
1971	14.92	169.4	8.81	29.74	16.99
1972	14.15	195.6	7.23	-5.16	15.47
1973	14.15	236.7	5.98	0.00	21.01
1974	13.78	300.4	4.59	-2.61	26.91
1975	14.30	334.6	4.27	3.77	11.38
1976	15.86	392.6	4.04	10.91	17.33
1977	17.83	504.3	3.54	12.42	28.45
1978	24.07	774.8	3.11	35.00	53.64
1979	37.55	1357.0	2.77	56.00	75.14

* Nominal Kurlar Yıllık Ortalama Olarak Hesaplanmıştır.
Kaynak: TC. MB, Yıllık Raporları ve DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1990) dan Yaralanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

(*) İşçi dövizleri ve turizm gelirleri için daha yüksek kur uygulanırken, tarım ürünleri ihracatı, petrol ve gübre ithalatı için düşük kur uygulanmıştır.

(**) Gerçekte dünyadaki enflasyon oranlarını da dikkate alarak inceleme yapmak gerekmektedir. Ancak burada 1980 öncesi dönemde kurların değişimi kabaca incelendiğinden ayrıntılı analize gerek duyulmamıştır.

Tablodan da görüleceği gibi 1969 yılına kadar, nominal kurlar sabit tutulmasına rağmen reel kurlar sürekli düşüş göstermiş ve söz konusu yılda doların reel kuru 6.81 TL.'na kadar düşmüştür. 1970 devalüasyonunun etkisiyle reel kurda bir yükselme olmuşsa da düşüş devam etmiş ve 1963 yılında 9.00 TL. olan doların değeri 1979 yılında reel olarak 2.77 TL.'ya kadar inmiştir.

Aynı şekilde tabloda TEFE artış hızıyla Dolar Kuru artış hızı karşılaştırıldığında, 1970 ve 1971 yılları dışında döviz kurlarının artış hızının TEFE artış hızının çok gerisinde kaldığını söylemek mümkündür. Bu da söz konusu dönemde TL.'nin aşırı değerlendiğini göstermektedir.

- İthalat Politikası

1980 öncesi dönemde ithalat ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin gereği olarak uygulanan bir diğer politika da, koruyucu dış ticaret politikasıdır.

Bu dönmede, aşırı değerlenmiş kur nedeniyle artan ithal talebini kontrol altına almak ve böylece yerli sanayii korumak amacıyla, yüksek gümrük duvarları, ithalat kota ve yasakları sistemin en önemli araçları olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de daha önce de var olmasına rağmen, kapsamlı ve süreklilik gösteren bir ithalat rejimi, 1958 istikar tedbirleriyle ortaya atılmış ve 1981 yılında kotaların kaldırılmasına kadar çok az bir değişiklikle uygulanmıştır.

Söz konusu dönemde ithalat üç ayrı liste üzerinden yapılmıştır. Bunlar liberasyon listesi (I ve II sayılı), tahsisli ithal malları listeleri (kota listeleri) ve anlaşmalı ülkeler kontenjan listeleridir. Bu listelere kayıtlı olan mallar ithal edilebilmekte, listenin dışında kalan mallar ise zımni olarak "ithali yasaklanmış mallar" listesini oluşturmaktadır.

Liberasyon listesindeki mallara, istenilen miktarda ithal edilebilme olanağı tanınmıştır. Bu mallar genellikle toplam döviz giderleri içinde önemli yer tutmayan ve içeride hiç üretilmeyen mallarla sanayi üretimi için gerekli olan hammaddeler, ara malları, ilaç ve zorunlu tüketim mallarından oluşmaktadır.

Liberasyon listeleri I ve II sayılı liberasyon listeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. I.listede, ülkede üretimi yapılmayan, önemli bir gider oluşturmayan ve kalkınmada öncelik taşıyan mallar, II.listede ise, ülke içinde üretimi kısmen yapılmaya başlayan mallar yer almıştır. II.Listede yer alan mallar belirli "müracat ve inceleme makamlarından" izin alınmak koşuluyla ithal edilebilmiştir.

Liberasyon listesinde yer alan malların ithalatı teorik olarak serbest olmakla birlikte, serbest ticaret uygulamasıyla çelişen bazı durumlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki özellikle II sayılı liberasyon listesinden yapılacak ithalatın belirli bakanlık ve kuruluşların iznine tabi tutulmuş olması, ikincisi ise, liberasyon ithalatının bir döviz tabanı ile sınırlandırılmasıdır. Ayrıca, ithalat için belirli oranlarda teminat zorunluluğu da getirilmiş ve teminat olarak yatırılan paralar bir faiz kaybına yol açarak ithalat maliyetini yükseltmiş dolayısıyla ithalatı caydırıcı etki yaratmıştır.

Tahsisli ithal malları listesindeki (kota listesindeki) malların ithali de tahsis edilen belirli bir miktar döviz ile sınırlandırılmıştır. Kotalar özellikle yerli sanayii dış rekabetten korumak amacıyla kullanılmıştır. Yurt içinde üretilen ancak iç talebi karşılamaya yeterli olmayan sanayi mallarına kota koyularak bu malların, ancak yerli üretimle karşılanmayan miktarı ölçüsünde ithaline izin verilmiştir. Yerli üretim ülke ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek bir düzeye ulaşınca da söz konusu mallar ithal listelerinden çıkarılarak, yasaklanmış mallar listesine alınmıştır. Böylece yerli üretime tam bir koruma sağlanarak dış rekabet tamamen önlenmiştir.

Anlaşmalı ülkeler kontenjan listelerine ise sadece ilk iki listede yer alan mallar konulabilmiştir. Anlaşmalı ülkelerle ticaret kliring sistemine dayandırılmıştır.

İthal edilen malların bir listeden diğerine aktarılması yine yerli sanayileri koruma amacından kaynaklanmaktadır. Liberasyon listesindeki bir mal yurt içinde üretimi başlayınca kota listesine alınmaktadır. Ülke içinde üretim ihtiyaçları karşılanabildiğinde ise malın ithali yasaklanmaktadır.

Türkiye'de programlanmış ithalatın listelere göre dağılımı Tablo 9'da gösterilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi ithalatta en büyük pay liberasyon listelerinden yapılmıştır. Onu tahsisli ithal malları listesi izlemektedir. Zaman içinde liberasyon listeleriyle ithalatta artış, kota listelerinde ise azalış meydana gelmiştir. Ancak liberasyon listeli ithalattaki bu artışı dış ticarette serbestleşme olarak yorumlamak mümkün değildir. Anlaşmalı ülkelerle kliring esasına dayanan ticaret ise özellikle dış ödeme güçlüklerinin yoğunlaştığı dönemlerde artış göstermiştir. 1966 yılından sonra kliringli ticaretin payındaki artışın nedeni budur. 1970 devalüasyonunu izleyen yıllardaysa döviz rezervlerindeki artışın etkisiyle anlaşmalı ülkelerle ticaret de azalmıştır.

TABLO 9 : Programlanmış İthalatın Listelere Göre Dağılımı (1963-1980)
(Milyon Dolar;%)

YILLAR	Liberasyon Listesi		Tahsisli Mal List.		Anl.Ülk.Kont.List.		TOPLAM
	Mil.Dolar.	(%)	Mil.Dolar.	(%)	Mil.Dolar.	(%)	Mil.Dolar.
1963	262	57	132	28	63	13	457
1964	239	49	169	35	70	14	479
1965	247	52	159	33	69	14	475
1966	293	48	217	35	94	15	604
1967	326	51	196	31	105	16	627
1968	361	53	202	30	108	16	670
1969	344	53	189	29	104	16	638
1970	367	56	192	29	95	14	654
1971	556	60	265	29	105	11	926
1972	708	58	412	34	100	8	1220
1973	1161	55	479	23	78	4	1717
1974	2524	73	697	20	223	7	3443
1975	2919	69	1163	27	161	4	4243
1976	3320	73	1163	25	91	2	4554
1977	4062	77	1160	22	65	1	5287
1978	3201	79	784	19	64	2	4048
1979	3397	76	973	22	109	2	4479
1980	5550	81	1126	17	163	2	6839

Kaynak : Halil SEYİDOĞLU; **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası** a.g.e.,s.53.

Tablo 10'da ise ithalatta uygulanan teminat oranları gösterilmiştir. Döviz sıkıntısının arttığı dönemlerde teminat oranları önemli ölçülerde arttırılmıştır. Ayrıca teminat oranlarının liberasyon ithalatında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni zamanla liberasyon ithalatının kısılmak istenmesindendir. Öte yandan tahsisli ithal mallarında da ithalatçı kotalarına uygulanan teminatlar sanayici kotalarının üzerindedir. Burada da sanayicilere kolaylık sağlamak amaçlanmıştır (1).

TABLO 10 : İthalatta Teminat Oranları (1963-1980)
(%)

	Liberasyon Listesi		Tahsisli İthal Mal.List	
YILLAR	I Say.List.	II Say.List.	İthalatçı	Sanayici
1963	20-30	-	10-20	10
1964	30	30	30	10
1965	70	100	30	10
1966	70	100	30	10
1967	70	100-125	30	10
1968	70	100-125	30	10
1969	90	120-150	50	20
1970	90	150	50	20
1971	50	40	25	10
1972	50	40	25	10
1973	50	20	20	5
1974	20	10	10	2.5
1975	20	10	10	2.5
1976	20	10	10	2.5
1977	20	10	10	2.5
1978	30	15	10	2.5
1979	25-40	25-40	40	2.5
1980	15-30	10-20	20	10

Kaynak : Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e.,s.54.

1.2. 24 Ocak Kararları İle Birlikte Sanayileşme Stratejisinde ve İhracat Politikasındaki Değişim

1980'li yıllara gelindiğinde, yaşanılan ekonomik darboğaz, mevcut ithalatın kısıtlanamayacak nitelikte oluşu, hatta gelişme süreci içinde daha da artmasının kaçınılmaz görülüşü, bunun yanında borç olanaklarının sınıra ulaşması, Türkiye'de, geleneksel içe dönük sanayileşme stratejisinden

(1) Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., ss.51-54.

vazgeçilerek, ihracatın kısa sürede ve büyük oranlarda arttırılmasını zorunlu hale getirmiştir (1).

Böylece 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar tedbirleri uygulamaya konularak, kısa dönemde, ekonomiyi içinde bulunduğu darboğazdan çıkarmak uzun dönemde ise ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde, fiyat mekanizmasının işleyişini egemen kılarak ulusal ekonominin uluslararası ekonomi ile bütünleşmesini sağlamak amaçlanmıştır (2).

İstikrar programının temel felsefesini, kademeli olarak gelişen gerçek bir piyasa ekonomisi kurarak, kaynak dağılımında fiyat ve piyasa mekanizmasına ağırlık vermek oluşturmaktadır. Bu amaçla 24 Ocak ve onu izleyen kararlarla getirilen başlıca değişiklikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (3).

- sıkı para politikası, vergi reformu ve ücret artışlarının sınırlandırılması yoluyla özellikle sanayi mallarına olan yurt içi talep azaltılarak, enflasyonun önlenmesi amaçlanmıştır.

- serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak fiyat saptama-kontrol-koordinasyon kurulu kaldırılmış, böylece devlet kontrolu azaltılarak fiyatlar piyasada serbestçe oluşuma bırakılmıştır.

- faiz hadleri kısmen serbest bırakılarak gerçekçi faiz politikası uygulamasına gidilmiştir.

- Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT) de fiyat ve üretim kararlarında serbesti tanınmıştır. Böylece KİT'lerin, fiyatların piyasada serbestçe oluşmasına katkıda bulunması ve bütçe açıklarını kendi özkaynaklarıyla karşılaması amaçlanmıştır.

---

(1) Atilla BAĞRIAÇIK, "Gelişen Dünya Ekonomik Koşulları ve Türkiye'de İhracatın Önemi", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, ss.11-13.

(2) Canan BALKIR, "1987 Yılında İhracatı Özendirme Politikaları Neler Olmalıdır", **1987 Yılında Dış Ticarette Beklentiler Semineri**, Turktrade, Ankara, Aralık 1986, s.60.; Ümit DANIŞMAN, a.g.e., ss.24-26.

(3) Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş 3.Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir 1992, ss.51-52.; Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., ss.344-353.; Erkut ONURSAL, "İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, ss.17-19.

- kamu kesiminin ekonomik hayata müdahalesinin azaltılabilmesi için yeni kararlar alınmış, kamu kuruluşları, gelir ortaklığı senetleri ve hisse senetleri çıkarılarak satışa sunulmuştur.

- dış ticarette de büyük ölçüde liberasyona gidilmiş, teşvik politikasının kapsamı ve etkinliği arttırılarak yeni teşvik tedbirleri yürürlüğe konmuştur. 1980 sonrası uygulanan teşvik politikasının temel amacı kısa dönemde ürünlerimize ihraç gücü kazandırmak uzun dönemde ise ihracatın yapısını değiştirerek sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payını arttırmak olmuştur (1).

- ithalat serbestleştirilerek kotalar kaldırılmış, ithali yasak olan malların sayısı bir kaç mala indirgenerek gümrük vergileri azaltılmıştır. Böylece ulusal kaynak tahsisinin uluslararası piyasalara göre oluşması ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması amaçlanmıştır.

- ihracatta bürokratik formaliteler en aza indirilmiş, ihracat işlemlerine hız ve kolaylık kazandırmak amacıyla lisansa bağlı mallar listesi yeniden düzenlenerek kapsamı daraltılmış ve ihracatta tescil kaldırılmıştır.

- dış dengeyi sağlamak ve ihracatı dolaylı olarak teşvik etmek amacıyla, esnek kur politikası uygulanmaya başlanmış, döviz kurlarında günlük ayarlamalara gidilmiştir. Kambiyo rejiminde de önemli serbestiler sağlanmıştır.

- yine ihracatı teşvik etmek amacıyla serbest bölge uygulamalarına başlanmış, bu uygulama, yabancı sermaye girişinin artmasında da önemli rol oynamıştır. Ayrıca, "orman ürünlerine ihraç gücü kazandırılması" ve "ihracatçı sermaye şirketleri" konularında geliştirilen yeni uygulamaları da ihracatı teşvik tedbirleri kapsamında saymak yerinde olacaktır.

1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde gerek makro açıdan gerekse ihracat açısından daha bir çok değişim meydana gelmiştir. Çalışmamız ihracatı arttırmaya yönelik politikaları kapsadığından bundan sonraki açıklamalarda, söz konusu politikaların 1980 sonrası, gelişimi ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

2. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatı Geliştirmede İzlenen Politikalar

Aşağıda öncelikle doğrudan ihracatı geliştirmeye yönelik politikalar incelenecek ardından, ihracatın gelişiminde etkili olan diğer politikaların da 1980 sonrası gelişimine yer verilecektir. Bu politikaların ihracat üzerindeki etkisi

---

(1) Canan BALKIR, a.g.e., s.60.

ise üçüncü bölümde analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.1. İhracata Özgü Teşvik Politikaları

Doğrudan ihracatı geliştirmak ve sanayi ürünleri ihracatına yönelmek amacında olan bu politikaları şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.1.1. İhracatta Vergi İadesi Uygulaması

Sanayi ürünü ihracatçıları için 1964 yılından beri en önemli teşvik tedbiri olma özelliğini koruyan vergi iadesi uygulaması, 1980 yılından sonra da kapsam ve vergi iade oranları genişletilerek etkinliğini sürdürmüştür (1).

1980 yılından itibaren vergi iadesi sistemini yürütme görevi tekrar DPT'na bağlı Teşvik Uygulama Dairesi Başkanlığı (TUD)na verilmiştir. 1981 yılında esnek kur politikasının uygulanmasının yanında vergi iade oranları da yükseltilerek ihracatçıya iki yönlü kazanç olanağı sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren daha önce 10 listede toplanan mallar %20-0 arasında değişen oranlarda vergi iadesinden faydalandırılmıştır (*). Ayrıca malların hangi listede yer alacağının ve hangi oranda vergi iadesinden yararlanacağının belirlenmesinde üretim aşamasında ödenen dolaylı vergilerin tahmini miktarının yanı sıra, ürünlerin katma değeri ve ihraç potansiyeli gibi kriterler de göz önüne alınmaya başlanmıştır. Öte yandan ek vergi iadelerinde de değişiklikler yapılarak yıllık ihracat tutarlarına göre vergi iade oranları farklılaştırılmıştır.

Vergi iade oranları belirlenirken uygulamada, ihraç edilecek her mal için vergi resim, harç vb. mali yüklerin ayrı ayrı tespiti mümkün olmadığından söz konusu malların maliyetini arttıran bu yükler ortalama olarak bir yüzde şeklinde tespit edilmektedir. Ayrıca listelerde yer almayan ancak ihraç potansiyeli olan ve bünyesinde mali yük tespit edilen bazı mallar da DPT, TUD tarafından geçici vergi iade listelerine alınmıştır (2).

İhracatta vergi iadesi, esas olarak sanayi ürünleri ile destekleme politikasının uygulanmadığı tarım ürünlerine yapılmıştır. Ancak zaman zaman stokların birikmesi nedeniyle pamuk ve tütün gibi ürünlerle, ihracatına yeni başlanan yaş

---

(1) Olcay BAYKAL, İlyas GÜLMEZ, a.g.e., s.35.

(*) Geniş bilgi için bkz. Ek I.

(2) Nedim İBRAHIMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.20.

sebze, meyve ve et gibi ürünler de bu uygulamadan yararlanabilmiştir (1).

1983 yılı sonunda ise, vergi iadesi uygulamasına ilişkin önemli kararlar alınmıştır. Bu tarihten itibaren vergi iade oranları kademeli olarak azaltılmaya başlanmıştır. Bu kararın alınmasında etkili olan faktörler şu şekilde sıralanabilir.

- serbest ticaret politikasına uyum sağlamak açısından, ihracatın sübvansiyon niteliğindeki teşvikler yerine kur politikası gibi dolaylı politikalarla desteklenmesinin tercih edilmesi.

- hayali ihracatın ortaya çıkmasında, yüksek oranlarda uygulanan vergi iadelerinin etkin olduğu düşüncesi.

- kamu finansmanı, dolayısıyla harcamaların kısılmasına duyulan ihtiyaç.

İhracatta vergi iade oranlarının kademeli olarak azaltılmasına karar verilmesinin ardından Nisan 1984'de tüm oranlar %20 oranında, Eylül 1984'de ise %25 oranında azaltılmıştır. 1985 yılı başında Türkiye GATT Sübvansiyonlar Kodu Anlaşmasını imzalamış ve 1 Ocak 1986 tarihinden itibaren de dokuma ve giyim eşyası üzerindeki vergi iade oranları sıfıra düşürülmüştür.

1987 yılından itibaren vergi iadesine konu olan mallar dört liste halinde düzenlenmiş ve bu mallara %0 ile %8 arasında vergi iadesi uygulanmıştır. Daha sonraki yıllarda da vergi iade oranlarının kademeli olarak indirilmesine devam edilmiş ve 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren ihracatta vergi iadesi uygulamasına son verilmiştir.

Vergi iadesi ile ilgili olarak uygulanmış olan bir başka teşvik de, ihracatta vergi iadesi avansıdır. 1987 yılında Merkez Bankası tarafından yayınlanan bir genelgeye göre uygulanmaya başlayan avans ödemeleri, bir önceki takvim yılında ödenen vergi iadesi miktarının %40'ının 1/3'ü olarak sınırlandırılmış ve teminat olarak ihracatçılardan, banka teminat mektubu, hazine bonosu ve devlet tahvilleri gibi belgelerin istenmesi öngörülmüştür. Vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasıyla ihracatta vegi iadesi avansına da son verilmiştir. Tablo 11'de 1980 sonrası dönemde vergi iadesi uygulaması incelenmeye çalışılmıştır. 1980 öncesi dönem ile karşılaştırma yapılacak olursa vergi iadesi oranlarında bir düşüş olduğunu söylemek mümkündür (1964-1979 dönemi için yıllık ortalama vergi iadesi oranı %16.2, 1980-1989 dönemi için yıllık ortalam vergi iadesi oranı %13,4).

---

(1) Halil SEYİDOĞLU, a.g.m., s.17

TABLO 11 : İhracatta Vergi İadesi Tutarları (1980-1990)
(Milyon TL ; %)

YILLAR	Toplam İhracat (1)	Vergi İadesine Tabi İhracat (2)	Vergi İadesi (3)	(%) (2/1)	(%) (3/1)	V.İ.O (%) (3/2)
1980	221498.1	55031.0	4905.2	24.8	2.2	8.9
1981	530715.7	174220.4	24653.1	32.8	4.6	14.2
1982	937310.6	412611.8	86716.0	44.0	9.3	21.0
1983	1298945.2	667919.8	148989.9	51.4	11.5	22.3
1984	2608331.5	1583509.7	329060.2	60.7	12.6	20.8
1985	4152927.1	2269496.2	287377.7	54.6	6.9	12.7
1986	5012345.5	2761335.7	281959.6	55.1	5.6	10.2
1987	8844330.5	5183997.2	438475.3	58.6	5.0	8.5
1988	16809242.0	7902032.9	674802.2	47.0	4.0	8.5
1989	24819337.0	5202614.0	389516.0	21.0	1.6	7.5
1990	34471706.1	-	24102.0	-	-	-
TOPLAM	99706689.3	26212768.7	2690557.3	-	-	-
ORT	-	-	-	45.0	5.8	13.5

(*) Vergi İadesi Uygulaması 1989 Yılında Sona Erdiğinden Ortalamalar Hesaplanırken 1980-1989 Dönemi Dikkate Alınmıştır.
(*) 1990 ve 1991 Yıllarına Ait Değerler İhracat Bağlantısı 1.1.1989 Tarihinden önce Yapılan İhracat İçin Ödenen Vergi İadelerini Göstermektedir.
Kaynak : T.C.Başbakanlık, HDTM ve DPT, TUD Verilerinden Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

1984 yılına kadar gerek vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payında gerekse, vergi iadesinin toplam ihracat ve vergi iadesine tabi ihracat içindeki paylarında önemli artışlar görülmüştür. İzleyen yıllarda ise politika değişikliğine bağlı olarak tüm oranlarda kademeli olarak bir azalma meydana gelmiştir. Bu da teşvik tedbiri olarak vergi iadesinin teşvik sistemi içindeki fonksiyonunun azaltılmak istenmesinin bir sonucudur. 1990 ve 1991 yıllarında da, ihracat bağlantısı 1 Ocak 1989 tarihinden önce yapılan ihracat için vergi iadesi ödemesi yapılmıştır.

1980 sonrası dönemde gerek vergi iadesine tabi ihracat gerekse iade edilen vergi miktarı içinde en büyük payın sanayi ürünlerine ait olduğu söylenebilir (*).

(*) Vergi iadesine tabi sanayi ürünleri ihracatı ve yapılan vergi iadeleriyle ilgili 1986 yılından sonra veri temin edilemediğinden tablo olarak düzenlenmemiştir. 1980-1986 döneminde de sanayi ürünleri vergi iadesi oranlarıyla toplam vergi iadesi oranları %100'e yakın benzerlik göstermektedir.

Alt sektörler itibariyle vergi iadesi oranları ise Tablo 12'de verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi alt sektörler arasında vergi iadesi oranları bakımından önemli sayılabilecek farklılıklar vardır. Oranlardaki bu farklılık ürünlerin işlenme özelliklerinden ve belli miktarlar üzerindeki ihracatta farklı vergi iadesi uygulaması yapılmasından kaynaklanmaktadır (1).

Dönem boyunca vergi iade oranları incelendiğinde en yüksek oranın yıllık ortalama %37 ile makine imalat sanayiinde gerçekleştiği görülmektedir. İlk beş sıraya giren diğer sektörler ise sırasıyla şöyledir; deniz taşıtları sanayii (%22.2), karayolu taşıtları imalat sanayii (%18.8), demir çelik sanayii (%17.5), tarım makineleri ve aletleri sanayii (%16.5). Bundan hareketle, 1980 sonrası dönemde, emek ve doğal kaynak yoğun sanayilerde vergi iadesi oranları düşürülürken sermaye yoğun sanayilere daha yüksek vergi iadesi uygulandığını söylemek mümkündür.

Sektörlerin toplam vergi iadesi içindeki payları incelendiğinde dönem boyunca bu oran en yüksek dokuma ve giyim sanayiinde gerçekleşmiştir. Bu sektöre yapılan vergi iadesinin toplam vergi iadesine oranı yıllık ortalam %31.8 dir. Dokuma ve giyim sanayiini, demir çelik (%14.6), gıda (%10.3), makine imalat (%5.4) ve kimya sanayii (%5.3) izlemiştir (Tablo 13).

Yukarıda sözü edilen beş sektörde vergi iadesi oranlarının yıllar itibariyle düzenli bir gelişme göstermediği görülmektedir. Bazı yıllarda vergi iadesi oranlarında meydana gelen düşüşleri, o sektörün ihracatının da düzenli olmamasına bağlamak mümkündür.

Vergi iadesi oranları mal grupları (*) itibariyle incelendiğinde tüketim, ara ve yatırım mallarının üçünde de 1983 yılına kadar bir artış söz konusudur. Bu dönemde tüketim ve ara mallarında artışlar daha fazla olmuştur. Ancak 1984 yılı dışında bütün yıllar için yatırım mallarında tüketim ve ara mallarına göre vergi iade oranları daha yüksektir. 1984 yılından itibaren, tüm mallar için ortalama vergi iade oranları düşmüş ancak en fazla düşüş tüketim mallarında gerçekleşmiştir (Tablo 14).

---

(1) Olcay BAYKAL, İlyas GÜLMEZ, a.g.e., s.57

(*) Mal gruplarının belirlenmesinde DPT'nın yıllık programlarında belirtilen sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Buna göre mal gruplarının kapsadığı sanayi kolları şöyledir; Tüketim Malları: Gıda, içki, tütün, dokuma, giyim Sanayileri; Ara Malları: Kağıt, deri ve mamulleri, lastik, cam-seramik, plastik, kimya, çimento, demir çelik, demir dışı metaller; Yatırım Malları: Madeni eşya, makine imalat, elektrikli makineler, elektronik, karayolu, deniz ve demiryolu taşıtları, uçak imalat sanayii.

TABLO 12 : İhracatta Vergi İadesinin Sektörel Dağılımı (1980-1988)
(Milyon TL, %)

SEKTÖRLER	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		
	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)	Matrah	Vergi İadesi	(%)
Gıda San.	7246	505	6.97	17773	2440	13.73	45757	9135	19.96	85699	14839	17.32	227367	37425	16.46	117110	19734	16.85	315615	34489	10.93	594838	60920	10.24	599547	49471	8.25
İçki San.	152	8	5.26	523	37	7.07	874	108	12.36	1175	208	17.70	2172	389	17.91	6901	693	10.04	3802	356	9.35	7310	703	9.62	23687	2458	10.38
Dokuma Giyim San.	25904	2642	10.20	68079	8551	12.56	142521	30218	21.20	251075	60350	24.04	588762	131078	22.26	660576	82176	12.44	420015	37408	8.91	1579206	83057	5.26	2761423	144257	5.22
Orman ürünleri Işl.San.	333	23	6.91	2190	380	17.35	10899	2342	21.49	7051	1493	21.17	19221	3931	20.45	59912	8343	13.93	40795	5099	12.50	57219	6608	11.55	36301	3452	9.51
Kağıt San.	189	9	4.76	445	45	10.11	3392	535	15.77	4364	714	16.36	14183	2269	16.00	29528	3403	11.52	28030	2759	9.84	53568	5894	11.00	87305	9582	10.97
Deri-Kösele Işl.San.	2641	145	5.49	7418	1131	15.25	13487	3194	23.68	38320	10207	26.64	122606	29843	24.34	172888	18611	10.76	79626	7051	8.85	33208	3236	9.75	33108	2827	8.54
Kimya San.	2231	166	7.44	9098	1050	11.54	19267	3104	16.11	33404	5983	17.91	70626	12258	17.36	104372	12394	11.87	201521	23385	11.60	392712	14537	3.70	818247	88361	10.80
Cam San.	2002	130	6.49	5477	645	11.78	11224	2442	21.76	10143	2026	19.97	31696	6510	20.54	42532	5704	13.41	64857	7769	11.98	128514	13964	10.87	150550	15678	10.41
Seramik San.	137	7	5.11	1120	131	11.70	1075	198	18.42	2341	501	21.40	5493	1204	21.92	14317	2047	14.30	8300	1086	13.09	11774	1186	10.07	26383	2532	9.60
Demir Çelik San.	66	4	6.06	2310	397	17.19	30649	7505	24.49	64392	16984	26.38	186016	45832	24.64	400738	65124	16.25	477522	70880	14.84	587225	77355	13.17	1425524	202629	14.21
Demir Dışı Metaller San.	3723	288	7.74	5044	565	11.20	10022	1651	16.47	17447	3630	20.81	36266	7402	20.41	66672	8148	12.22	91021	10204	11.21	111709	11013	9.86	328677	27035	8.23
Madeni Eşya San.	555	39	7.03	6072	708	11.66	17670	3969	22.46	20340	4919	24.18	20813	4579	22.00	46607	6503	13.95	68409	8479	12.39	101943	10460	10.26	126490	12760	10.09
Makina İmalat San.	699	74	10.59	3412	659	19.31	10221	2369	23.18	12861	27915	217.05	46222	4664	10.09	81657	13017	15.94	62442	8300	13.29	363385	42790	11.78	226091	27072	11.97
Elektrik Mak.ve Gereç.San.	329	24	7.29	1103	147	13.33	9368	1919	20.48	13351	2895	21.68	29896	7028	23.51	28361	4116	14.51	63323	8413	13.29	142477	18646	13.09	150723	14115	9.37
Elektronik San.	259	20	7.72	613	80	13.05	754	187	24.80	1297	303	23.36	2451	563	22.97	14581	2373	16.27	8498	1245	14.65	44818	5460	12.18	59495	6816	11.46
Karayolu Taş.İmalat San.	2394	455	19.01	11137	2651	23.80	16641	4268	25.65	18534	4733	25.54	35766	8184	22.88	65027	9965	15.32	40073	5400	13.47	75647	8507	11.25	124433	14874	11.95
Çimento San.	2099	130	6.19	22756	3935	17.29	41766	8347	19.99	20720	3950	19.06	24315	4195	17.25	30205	3602	11.93	2.6	0.4	15.4	1.2	0.1	8.3	8526	791	9.28
Plastik İşleme San.	510	23	4.51	1313	156	11.88	6399	1202	18.78	3731	719	19.27	8107	1313	16.20	16972	1896	11.17	18876	2270	12.02	12668	1181	9.32	70555	7309	10.36
Lastik San.	669	34	5.08	2388	331	13.86	1744	368	21.10	6421	1431	22.29	16705	3577	21.41	89753	3327	3.71	18465	1972	10.68	33780	3087	9.14	77661	8800	11.33
Tarım Mak.ve Alet.San.	65	8	12.31	1496	182	12.17	4158	1092	26.26	18437	4633	25.13	24818	5809	23.41	31330	5031	16.06	34876	4436	12.72	40812	4471	10.95	36158	3280	9.07
Pişmiş Kil ve Çim.Gereç.San.	6.64	0.03	0.50	543	87	16.02	1573	402	25.56	2382	446	18.72	2022	329	16.27	3735	451	12.07	18901	2801	14.82	22351	2332	10.43	7400	593	8.01
Su Ürünleri San.	34	2	5.88	109	5	4.59	54	3	5.56	351	57	16.24	262	31	11.83	515	45	8.74	4172	530	12.70	8619	791	9.18	264	11	4.07
Deniz Taşıtları San.	199	42	21.11	84	27	32.14	747	184	24.63	425	222	52.24	4187	1239	29.59	986	231	23.43	257	6	2.41	435	16	3.68	1995	207	10.37
Taş Ocakçılığı Ürün.San.	152	8	5.26	1265	132	10.43	1793	279	15.56	2710	411	15.17	4602	762	16.56	9184	1124	12.24	1133	127	11.23	214	20	9.52	20447	1503	7.35
Oyuncak San.	4	0.2	5.00	3	0.2	6.67	23	4	17.39	21	3	14.29	47	6	12.77	2141	253	11.82	9158	919	10.03	14631	1263	8.63	340	19	5.72
Turizm	356	18	5.06	1359	72	5.30	1306	172	13.17	1509	220	14.58	1726	216	12.51	6486	736	11.35	7662	837	10.92	18543	1605	8.66	15268	1116	7.31
Tıbbi Araç ve Ger.san.	0.20	0.01	4.50	10	0.16	1.60	2	0.1	5.00	25	4	16.00	49	12	24.49	1111	153	13.77	41	4	8.96	1997	191	9.58	342	9	2.74
Büro Gereç.San.	-	-	-	11	2	18.18	80	13	16.25	62	11	17.74	220	39	17.73	4840	532	10.99	756	85	11.21	3875	318	8.19	1828	151	8.24
Yaş Seb.Mey.ve Su Ürün.	158.946	12.984	8.17	13.284	0.915	6.89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120771	3476	2.88	173950	4973	2.86
Müteahhit Firmalara Ödenen(%2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55703	1123	2.02	149888	2998	2.00
Diğerleri	73	28	38.36	1066	106	9.94	9127	1605	17.59	29339	42298	144.17	56889	8371	14.71	99369	7506	7.55	672316	35547	5.29	563482	26795	4.76	359426	19124	5.32
TOPLAM	55030.98	4905.156	8.91	174220.4	24653.14	14.15	412611.8	86816.02	21.04	667930.8	148989.9	22.31	1583506	329060.2	20.78	2268406	287377.7	12.67	2761335.	281959.6	10.21	5183997.	438475.3	8.46	7902032.9	674802.2	8.54

KAYNAK : DPT, TUB, Verilerinden Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 13 : Sektörler İtibariyle İhracatta Vergi İadesinin Toplam Vergi İadesi İçindeki Payı (1980-1988)
(%)

SEKTÖRLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1980-88
Dokuma Giyim San.	53.86	34.69	34.81	40.51	39.83	28.60	13.27	18.94	21.38	31.76
Demir Çelik San.	0.08	1.61	8.64	11.40	13.93	22.66	25.14	17.64	30.03	14.57
Gıda San.	10.30	9.90	10.52	9.96	11.37	6.87	12.23	13.89	7.33	10.26
Makina İmalat San.	1.51	2.67	2.73	18.74	1.42	4.53	2.94	9.76	4.01	5.37
Kimya San.	3.38	4.26	3.58	4.02	3.73	4.31	8.29	3.32	13.09	5.33
Karayolu Taş.İmalat San.	9.28	10.75	4.92	3.18	2.49	3.47	1.92	1.94	2.20	4.46
Deri-Kösele İşl.San.	2.96	4.59	3.68	6.85	9.07	6.48	2.50	0.74	0.42	4.14
Çimento San.	2.65	15.96	9.61	2.65	1.27	1.25	0.00	0.00	0.12	3.72
Demir Dışı Metaller San.	5.87	2.29	1.90	2.44	2.25	2.84	3.62	2.51	4.01	3.08
Madeni Eşya San.	0.80	2.87	4.57	3.30	1.39	2.26	3.01	2.39	1.89	2.50
Cam San.	2.65	2.62	2.81	1.36	1.98	1.98	2.76	3.18	2.32	2.41
Elektrik Mak.ve Gereç.San.	0.49	0.60	2.21	1.94	2.14	1.43	2.98	4.25	2.09	2.02
Orman Ürünleri İşl.San.	0.47	1.54	2.70	1.00	1.19	2.90	1.81	1.51	0.51	1.51
Tarım Mak.ve Alet.San.	0.16	0.74	1.26	3.11	1.77	1.75	1.57	1.02	0.49	1.32
Lastik San.	0.69	1.34	0.42	0.96	1.09	1.16	0.70	0.70	1.30	0.93

Kaynak : Tablo 12'den Yaralanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 14 : Mal Grupları İtibariyle Vergi İadesi (1980-1988)
(Milyon TL, %)

	Tüketim Malları			Ara Malları			Yatırım Malları		
YILLAR	Matrahı	Tutarı	(%)	Matrahı	Tutarı	(%)	Matrahı	Tutarı	(%)
1980	33302	3155	9.47	14267	936	6.56	3977	592	14.89
1981	86375	11028	12.77	57369	8386	14.62	21724	4165	19.17
1982	189152	39461	20.86	139025	28546	20.53	53918	12525	23.23
1983	337949	75397	22.31	201283	45644	22.68	65086	15338	23.57
1984	818301	168892	20.64	516013	114403	22.17	132697	24455	18.43
1985	844587	102603	12.15	967977	124256	12.84	221652	33601	15.16
1986	739432	72253	9.77	988221	127376	12.89	234247	30592	13.06
1987	2181354	144707	6.63	1365159	159453	11.68	683451	80403	11.76
1988	3561381	201340	5.60	3090684	371092	12.00	725385	79124	10.9

Kaynak : DPT Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.1.2. İhracat Kredileri

Türkiye'de son yıllarda ihracatı teşvik tedbiri olarak ihracat kredileri uygulaması diğer teşvik tedbirlerine göre gittikçe önem kazanmıştır.

Günümüzde bankaların dış ticaretle ilgili ağırlıklı konularından birini oluşturan ihracat kredileri, bankalar ve ihracatçılar için olduğu kadar ülkenin ihracat potansiyelini

daha iyi kullanabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır (1).

1980 sonrasında ihracat kredilerini iki dönemde incelemek mümkündür.

1985 yılına kadar uygulanan sisteme göre ihracat kredileri kısa vadeli olup dört grupta incelenebilir (2).

- İhracata Hazırlık Kredileri

- İhracat Bedelinin Tahsili ile İlgili Krediler

- Tütün Finansmanı

- İhracatı Teşvik Fonu

Daha önceki dönemde sadece belgeli ihracat kredileri olarak kullandırılan ihracata hazırlık kredileri 1985 yılından itibaren, belgeli ve belgesiz ihracat kredilerini kapsamıştır.

1968 yılından beri devam eden tütün finansman kredisi uygulamasına 1985 yılında son verilmiş, vesikalı senet kredileri ise 1984 ve 1985 yıllarındaki aradan sonra 1986-1989 döneminde yeniden uygulanmıştır.

1981 yılı sonlarından itibaren fon kaynaklarının yeterli olmaması nedeniyle hemen tümü reeskont kaynağına dönüştürülen "ihracatı teşvik fonu"nun kaynaklarını ise,

- fondan kullandırılan kredilere uygulanan faizin %80'i,

- yatırım projelerinin toplam yatırım değerinin %1'i,

- ithalat rejimi kararı çerçevesinde alınan teminatların %90'ı ve bu teminatlardan ithalat rejimine göre ithalatçıdan gelir olarak kaydedilen kısım,

- DFİF'dan Para Kredi Kurulu tarafından uygun görülecek kısım,

- İhracat taahhütlerinin gerçekleşmemesi halinde kredilerle ilgili alınmış teminatın müeyyide uygulanan kısmı oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi bu fonun kaynaklarının hepsi ihracatçı ve

---

(1) Metin ARTUKOGLU, "Türkiye'de İhracat Kredileri ve Türk Eximbank Uygulamaları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:27, Sayı:9, Eylül 1990, s.42.

(2) Ayşegül FIGLALI, a.g.e., s.21.

ithalatçılardan karşılanmış ve hazineye bir yük getirmemiştir. Ancak bu kaynakların ihracatta kullanımı kaynak dağılımına etki yapmıştır. Fakat ihracatın önemi nedeniyle kaynak dağılımına ihracatla bir olarak yapılmış olan bu etki olumlu bir tercihin sonucu olarak değerlendirilebilir. İhracat reeskont kredi faizleriyle kredi faiz oranları arasında da önemli bir fark olmadığından bu konuda da ihracat kredileri lehine bir sübvansiyon olduğunu söylemek mümkün değildir. Sübvansiyon niteliğinde olan tek uygulama, ihracat kredilerinde kamu gelirlerinden olan vergi, resim ve harç muafiyetleridir.

1980 sonrası dönemde bir kısmı uygulamadan kaldırılan söz konusu kredilerin vadeleri ve kaynakları arasında farklılıklar bulunmamakla birlikte faiz oranları arasında, ihraç edilen malın niteliğine bağlı olarak çok az farklılıklar bulunmaktadır. Bütün bu kredilerin kullanıcıya maliyeti ile tercihli olmayan diğer kredilerin (ticari krediler vb.) maliyetleri arasında önemli oranda fark söz konusudur. Bu farkın kaynağı ise ihracat kredilerinden alınmayan vergi tarife ve harçlardır. Bankaların kullandıkları ihracat kredileri için maliyetlerini aşağıya düşüren bir unsurda faiz farkı iadesidir. Uygulamada kredi kullandıran müstakrize faiz farkı iadesi yapılmakta, faiz farkı iadesi, kullandırılan kredi faizinin belli bir oranı şeklinde bankalara faiz farkı iade fonundan iade edilmektedir. Bu fonun kaynaklarını,

- bankaların kullandırdıkları kredilere tahakkuk ettirdikleri faizin %10'u,

- mevduat munzam karşılıklarına verilen faizlerin 2 puanı,

- T.C. Merkez Bankası'nca KİT'ne verilen borç faizlerinin %10'u oluşturmuştur.

Burada da görüldüğü gibi bu kaynakların hazineye yük getirici ve faiz farkı iadesinden yapılan iadeleri doğrudan sübvansiyon niteliğinde gösterici bir özelliği söz konusu değildir. Bu fon 1984 yılında kaldırılmıştır (1).

İhracat kredileri uygulamasında 1985 yılından itibaren ikinci bir döneme girilmiş, söz konusu yılda spesifik olarak ihracat kredisi uygulamasına son verilmiştir. 20 Kasım 1986 tarih ve 1987 No'lu Resmi Gazetede yayınlanan Merkez Bankasının "ihracat kredileri hakkında 1 no'lu tebliğ"i ile 1 Aralık 1986'dan itibaren,

- İhracat Reeskont Kredisi ve

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., ss.14-15.

- Vesaik Mukabili Kredi

uygulamalarına başlanmıştır.

20 Şubat 1987 tarih ve 19378 No'lu Resmi Gazetede yayınlanan 2 No'lu Tebliğ ile "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Reeskont Kredisi", 5 Nisan 1988 tarihinden itibaren de Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Türk Eximbank) aracılığı ile "Özel İhracat Reeskont Kredisi" uygulamasına başlanmıştır. Ekim 1989'dan itibaren söz konusu kredi Dış Ticaret Sermaye Şirketleri (DTSŞ) Reeskont Kredisi olarak kullandırılmıştır.

İhracat reeskont kredisi, daha önce ihracat yapmış ihracat belgesi ve ruhsatnamesi sahibi firmalara, kanun, kararname ve tebliğlerle ihracı yasaklanan malların dışında kalan Türk orijinli bütün malların serbest dövizle kesin ihracı taahhüdü karşılığı kullandırılmak üzere aracı bankalara tahsis edilmektedir. Kredi, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı'nca yayınlanan "ihracatı ve döviz kazandırıcı işlemleri teşvik kararı" ve bu karara ilişkin tebliğ hükümleri dahilinde vergi, resim ve harç istisnasından yararlandırılmaktadır.

Taahhüt edilecek ihracatın FOB değerinin kredi talep tarihindeki Merkez Bankası alış kuru üzerinden TL karşılığının %50'si reeskont kaynağından karşılanmaktadır (*). Kredi süresi 4 ay olup, en fazla 120 gün vadeli senetler mukabilinde kredi kullandırılmaktadır. Ayrıca, kredi talebinin kabul edilebilmesi için talep sahibi firmanın başvuru tarihi itibariyle her takvim yılı için 1 milyon dolar'dan az olmamak üzere üç yılda en az 5 milyon dolarlık ihracatı gerçekleştirmiş olması gerekmektedir.

Kredi kullanımına karşılık ihracat taahhüdünün gerçekleştirilememesi durumunda çeşitli müeyyideler uygulanmaktadır

Vesaik mukabili kredi, İhraç vesaikinin tahsile gönderildiğini gösteren belge karşılığında Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı'nda öngörülen döviz getirme sürelerinin içinde kalmak kaydıyla en fazla 45 gün süre ile kullandırılan bir kredidir. İhracat reeskont kredisi kapsamında taahhüt ve finanse edilmiş ihracatçılar bu krediden faydalanamamaktadırlar. Verilebilecek azami kredi miktarı, vesaik tutarı FOB ihracatın %50'sini geçmemektedir. Vesaik mukabili krediye de ihracat reeskont kredisi faiz oranı uygulanmakta ve vergi, resim ve harç istisnası uygulanmaktadır.

Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri reeskont kredisi,

(*) 1 Aralık 1986'dan 20 Şubat 1987 tarihine kadar bu oran %25 olarak uygulanmıştır. Bkz. Resmi Gazete No: 19378, 20 Şubat 1987, "ihracat kredileri hakkında 2 No'lu tebliğ".

yurtdışında müteahhitlik faaliyetleri karşılığı döviz sağlayacak firmalara kullandırılmak üzere aracı bankalara tahsis edilmektedir. Tahsis edilecek kredi tutarı, uygulanacak faiz oranı ve kredi süresi açısından ihracat reeskont kredisinde geçerli esaslara tabi bulunmaktadır (1).

1980 sonrası dönemde ihracat kredilerinin gelişimi, izleyen tablolarla incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 15'de T.C. Merkez Bankası'nca açılan kredilerin yıllara ve kredi çeşitlerine göre dağılımı verilmiştir. 1980 yılından itibaren selektif kredi miktarlarında sürekli artış olmuş, 1983 yılında 181571 milyon TL. ile ilk dönemin en yüksek düzeyine ulaşılmıştır. Söz konusu yılda bu artışa neden olan kredi türü "belgeli ihracat kredileri"dir.

TABLO 15 : T.C Merkez Bankasınca Açılan İhracat Kredilerinin Yıllara ve Kredi Çeşitlerine Göre Dağılımı (1980-1990)
(Milyon TL;%)

YILLAR	Belgesiz İhracat	Kesin Satış Finansmanı	Tütün Finansmanı	Vesikalı Senetler	İhr.Teşvik Fonu	Belgeli İhracat	Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri	Özel İhr. Reeskont	Top.MB İhracat Kred.(1)	Toplam MB Kred.(2)	(%) (1/2)
1980	5604	5613	4978	363	5730	25822	-	-	48110	655183	7.34
1981	46479	48	8848	482	17871	39454	-	-	113182	925480	12.23
1982	23686	-	3006	468	614	72831	-	-	100605	910513	11.05
1983	29022	-	5397	994	400	145758	-	-	181571	1234079	14.71
1984	1180	-	276	-	-	32157	-	-	33613	879943	3.82
1985	-	-	13	-	-	6986	-	-	6999	1299640	0.54
1986	1035	-	-	1621	-	1271	-	-	3927	1828034	0.21
1987	52800	-	-	400	-	-	1400	-	54600	3438700	1.59
1988	86500	-	-	3100	-	-	-	253100	342700	5142300	6.66
1989	334100	-	-	800	-	-	-	254600	589500	6699100	8.80
1990 *	-	-	-	-	-	-	-	-	229000	8294400	2.76

* 1990 Yılına Ait Değer TC.MB. Aracılığı ile Kullandırmış Olan DTSŞ Reeskont Kredisini Vermektedir.
Kaynak : TC.MB. Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

1984 yılında ise uygulanan para politikasının etkisiyle verilmesi öngörülen krediler önceki yıla göre azalmıştır. Bu azalmada TL.'nın dolar karşısındaki değer kaybı da etkili olmuştur (2). 1984-1987 yılları arasında ihracat kredileri

(1) Aysegül FIGLALI, a.g.e., s.8.

(2) Olcay BAYKAL, İlyas GÜLMEZ, a.g.e., s.60.

çok düşük düzeyde kalmış, bazı kredi türlerinden hiç yararlanılmamıştır. 1988 yılından itibaren özel ihracat reeskont kredilerinin etkisi ile ihracat kredilerinde belirgin bir artış görülmüştür. Merkez Bankası ihracat kredilerinin toplam Merkez Bankası kredileri içindeki payı da uygulamaya paralel bir durum arzetmektedir. 1980-1984 ortalaması olarak bu oran yaklaşık %11'dir. 1984-1987 yılları arasında %1.5'lara kadar düşmüş, 1988 ve 1989'da biraz artmıştır. 1990 yılında Merkez Bankasının ihracat kredisi uygulaması bulunmamaktadır.

1 Aralık 1986'dan itibaren kabul edilen yeni sisteme göre uygulama esasları Merkez Bankası'nca yürütülen ihracat kredilerinin dökümü Tablo 16'da yapılmıştır.

TABLO 16 : 1987-1989 Dönemi TC.MB. İhracat Kredileri
(Milyon TL.)

KREDİLER	1987	1988	1989
- İhracat Reeskont Kredisi	155407	156276	1449201
- Vesaik Mukabili Reeskont Kredisi	12521	17250	32034
- Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Reeskont Krd.	6808	832	-
TOPLAM	174736	174358	1481235

Kaynak : DPT, HDTM Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Mevduat Bankalarının verdiği ihracat kredileri Merkez Bankası kredilerinin üzerinde seyretmiş ve 1983 yılına kadar sürekli ve hızlı bir artış izleyen yıllarda ise azalış göstermiştir. Mevduat Bankası ihracat kredilerinin Mevduat Bankası toplam kredileri içindeki seyri de aynı şekilde gelişmiştir. (1980, %5.5; 1983, %22.6; 1990, %14.5) (Tablo 17).

1980 sonrası dönemde ihracat kredileri topluca incelendiğinde, Mevduat Bankası ihracat kredilerinin hem mutlak, hem de toplam ihracat kredileri ve ihracat içindeki pay olarak Merkez Bankası ihracat kredilerinin üzerinde seyrettiği görülmektedir (Tablo 18) Ayrıca ihracat kredilerinin Türkiyede toplam krediler içindeki payı da yıllar itibariyle değişiklik göstermekle birlikte 1989 ve 1990 yıllarında artış göstermiştir (1989, %17.5; 1990, %18.4).

TABLO 17 : Mevduat Bankalarınca Verilen İhracat Kredileri ve Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı (1980-1990) (Milyon TL;%)

YILLAR	Mev.Bank. İhr.Krd. (1)	Mev.Bank. Kredileri (2)	(%) (1/2)
1980	43180	789515	5.47
1981	93729	1318688	7.11
1982	379157	1805561	21.00
1983	547170	2417469	22.63
1984	560904	3149251	17.81
1985	717943	5567959	12.89
1986	1690705	10052781	16.82
1987	2142100	16033600	13.36
1988	3016200	22771100	13.25
1989	5667500	37049500	15.30
1990	9549600	65648200	14.55

Kaynak : TC.Merkez Bankası Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 18 : Türkiye'de İhracata Yönelik Kredilerin Seyri (1980-1990) (Milyon TL; %)

YILLAR	Toplam İhracat (1)	TC.MB. İhracat Kredileri (2)	Mevduat Bankaları İhr.Krd. (3)	Türk Eximbank Kred.*	Diğer Mali Kurumlar **	Toplam İhracat Kredileri (4)	Toplam Krediler (5)	(%) (2/1)	(%) (3/1)	(%) (2/4)	(%) (3/4)	(%) (4/1)	(%) (4/5)
1980	221498	48110	43180	-	-	91290	1444698	21.7	19.5	52.7	47.3	41.2	6.3
1981	530716	113182	93729	-	-	206911	2244168	21.3	17.7	54.7	45.3	39.0	9.2
1982	937311	100605	379157	-	-	479762	2716074	10.7	40.5	21.0	79.0	51.2	17.7
1983	1298945	181571	547170	-	-	728741	3651548	14.0	42.1	24.9	75.1	56.1	20.0
1984	2608332	33613	560904	-	-	594517	4029194	1.3	21.5	5.7	94.3	22.8	14.8
1985	4152927	6999	717943	-	-	724942	6867599	0.2	17.3	1.0	99.0	17.5	10.6
1986	5012346	3927	1690705	-	-	1694632	11880815	0.1	33.7	0.2	99.8	33.8	14.3
1987	8844331	54600	2142100	-	-	2196700	19472300	0.6	24.2	2.5	97.5	24.8	11.3
1988	16809242	342700	3016200	129284	33400	3521584	27913400	2.0	17.9	9.7	85.6	21.0	12.6
1989	24819337	589500	5667500	1323585	59000	7639585	43748600	2.4	22.8	7.7	74.2	30.8	17.5
1990	34471706	229000	9549600	3728200	78500	13585300	73942600	0.7	27.7	1.7	70.3	39.4	18.4

* Özel İhracat Reeskont Kredisi, TC.MB. Kredileri İçinde Gösterildiğinden Dikkate Alınmamıştır.
Rakamlar Sevk Öncesi İhracat, Sevk Sonrası İhracat, Alıcı Kredileri ve DTSS Reeskont Kredileri Toplamıdır.
** Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri.
Kaynak : TC.MB. Yıllık Raporlarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

Türkiye'de son yıllarda ihracatın dünya uygulamaları paralelinde desteklenerek, finanse edilmesi ve gelişmiş ülkelerdeki ihracatı teşvik tedbirlerinin uygulanması gündeme gelmiştir. Böylece gerek vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasıyla ihracatçının karşılaştığı zorlukları gidermek gerekse ihracatçılara kredi, garanti ve sigorta hizmeti sunmak amacıyla 1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası (TÜRK EXIMBANK) kurulmuştur. Günümüzde ihracatın finansmanında oldukça önem kazanan Eximbank'ın faaliyetlerine kısaca değinmekte yarar vardır.

2.1.3. Türk Eximbank İhracat Kredi, Garanti ve Sigorta Programları

31 Mayıs 1987 tarihli mükerrer Resmi Gazete'de yayınlanan 3332 sayılı kanun ile Bakanlar Kurulu'na Devlet Yatırım Bankası'nı, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatı ile yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin, dış yatırımların ve yurtiçi yatırım malı imalat ve satışının kredilendirilmesi, finansmanı, desteklenmesi, sigorta ve garanti edilmesi konularında yeniden düzenleme yetkisi verilmiştir.

Bu yetkiye dayanan Bakanlar Kurulu, 21 Ağustos 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 87/11914 sayılı kararıyla "Devlet Yatırım Bankası'nın Türkiye İhracat Kredi Bankası AŞ. adıyla yeniden düzenlenmesine dair esaslar"ı belirlemiştir(1)

Türk Eximbank'ın, dış ticaretin finansmanında gelişmiş ülkelerin yıllardır kullandıkları teşvik yöntemleri ve tekniklerini etkin olarak uygulamak, düşük maliyet, uygun zaman ve yeterli miktarda kredi temin etmek, yurt dışı ve yurtiçi kurumların ihracatımızın arttırılmasına etkin bir şekilde katılımını sağlamak gibi önemli hedefleri olduğu belirtilebilir.

Eximbank'ın amaçları, ihracatı geliştirmek, ihraç edilen mal ve hizmetleri çeşitlendirmek, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırarak ihracatçıların uluslararası ticaretteki paylarını arttırmak, ihracatçıların girişimlerinde gerekli desteği sağlamak, ihracatçılar ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhit ve yatırımcılara uluslararası pazarlarda rekabet gücü ve güvence sağlamak, yurtdışında yapılacak yatırım ve ihracatın amacına yönelik yatırım malları üretimini destekleyerek teşvik etmek şeklinde sıralanabilir.

Eximbank'ın programlarından her türlü ihracatçılar, imalatçı ihracatçılar, dış ticaret sermaye şirketleri, ihracata dönük sanayi ve yatırım malı üretenler, yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yurt dışında yatırım yapan

---

(1) DPT, **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları** a.g.r., s.62.

firmalar, ihracatçı, dış müteahhit ve yatırımcıları destekleyen finans kuruluşları ile Türk ihraç ürünlerini vadeli olarak satın alacak ihracatçılar yararlanmaktadır (1).

Banka amaçlarına ulaşabilmek için kredi, garanti ve sigorta programlarından oluşan bir sistem oluşturmuştur. Oluşturulan bu programların bazıları, kuruluş yılından bugüne kadar uygulanmış bazıları bir süre sonra kaldırılmış bazıları ise uygulama aşamasına gelmiştir. Aşağıda bu programlar kısaca açıklanmaya çalışılacaktır (2).

- Kredi Programları

- Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Reeskont Kredisi, ilk olarak 5 Nisan 1988 tarihinde, ihracat faaliyetleriyle ilgili sevk öncesi ve sevk sonrası finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla "özel İhracat Reeskont Kredisi" adıyla ihracat performansı bazında dönüşümlü olarak kullandırılmıştır.

Bu kredi, 28 Ekim 1989 tarihinde, DTSŞ reeskont kredisine dönüştürülmüştür. DTSŞ reeskont kredisi, bu şirketlerin ihracatıyla ilgili döner sermaye ihtiyaçlarını karşılar. Bu krediden faydalanabilmek için DTSŞ'nin başvuru tarihinden önceki takvim yılında en az 100 milyon dolarlık ihracatı (FOB) gerçekleştirmiş olmaları gerekir. Kredinin süresi üç aydır ve reeskont kaynağından karşılanacak kredi, şirketin taahhüt ettiği ihracat tutarının %20'sini aşamaz. Kredinin faiz oranı Merkez Bankası'nın ihracat reeskont kredisi faiz oranına bağlanmış olup %35 olarak uygulanmaktadır (3). Banka 1989 ve 1990 yıllarında sırasıyla yaklaşık 391 ve 538 milyar liralık DTSŞ reeskont kredisi açmıştır (Tablo 19).

- Sevk Sonrası İhracat Kredisi, İhracatçıların sevk sonrası finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ticari bankalar aracılığıyla gümrük çıkış beyannameleri karşılığında kullandırılmaktadır. Bu kredi Mayıs 1988'de uygulanmaya başlamış, 31 Aralık 1989 tarihinde de sevk öncesi ihracat kredisi ile birleştirilmiştir.

- Sevk öncesi İhracat Kredisi, ihracata yönelik mal üreten sanayilerin imalat aşamasından başlanarak desteklenmesi amacıyla Mart 1989'da uygulanmaya başlamıştır. Yine ticari bankalar aracılığıyla kullandırılan bu kredide,

---

(1) TÜRK EXIMBANK Broşürü.

(2) DPT, **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları** a.g.r., ss.63-65.

(3) Ayşegül HATİPOĞLU, "Türk Eximbank'ın İhracatı Teşvik Programı", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı: 23-24, Ocak 1991, s.55.

TABLO 19 : TÜRKEXİMBANK İhracat Kredileri (1988-1990)
(Milyon TL.)

KREDİ ÇEŞİTLERİ	1988	1989	1990
I. Sevk Sonrası İhracat Kredisi*	129284	255716	-
II. Sevk öncesi İhracat Kredisi.	-	677402	3190000
III. DTSŞ Reeskont Kredisi**	-	390467	538200
IV. Alıcı Kredileri.(Milyon Dolar)			
-SSCB	300	300	700
-Cezayir	-	50	100
-Libya***	-	55	65
-Romanya	-	-	50
-Bulgaristan	-	-	50
-Sudan	-	-	20
-Macaristan	-	-	50
-Suriye	-	-	15
VI. İKB Finansman Fonu	-	21	40

* 31.12.1989 'da Kaldırılmıştır.
** 28.10.1989 öncesinde özel İhracat Reeskont Kredisi Olarak Kullandırılmıştır.
*** Libya Döviz kredi Garantisi.
Kaynak : DPT Verilerinden Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

krediye esas alınacak taahhüdün azami miktarı, ibraz edilen imalat belgesinin tamamı, ihraç belgesinin FOB değeri kadardır. Kredi miktarı, taahhüt edilen ihraç bedelinin en fazla %60'ını karşılar. İşlenmiş tarım ürünlerinde bu oran %35'dir. Kredinin süresi ise en fazla 6 aydır (1).

Türk Eximbank, 1989 yılında yaklaşık 256 milyar liralık sevk sonrası, 1989 ve 1990 yıllarında ise sırasıyla 677 ve 3190 milyar liralık sevk öncesi ihracat kredisi kullandırmıştır (Tablo 19).

- Alıcı Kredileri uygulamasında ise, Türk Eximbank, alıcı ülkenin dış ticaretini yönlendiren banka veya finans kuruluşlarına kredi açarak bu ülkelerdeki ithalatçılara kredili mal ve hizmet satabilme olanağı sağlamaktadır. Orta ve uzun vadeli olarak kullandırılan bu kredilerde Eximbank, alıcı ülkenin riskini tamamen üstlenmektedir. 1990 sonunda eski adıyla Doğu Bloku ve İslam ülkeleriyle dış ticareti

(1) Emin ÇARIKÇI, "Türkiye'de İhracatı Teşvik Politikası Uygulamaları ve Sonuçları", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 23-24, Ocak 1991, s.26.

geliştirmek için Eximbank'ın dolar bazında açmış olduğu alıcı kredileri miktarları ise Sovyetler Birliği'ne 700 milyon, Cezayire 100 milyon, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'a 50'şer milyon, Sudan'a 20, Suriye'ye 15 milyon dolardır. Ayrıca Libya'ya 1991 yılı için 65 milyon dolar döviz kredi garantisi verilmiştir.

Türk Eximbank, İslam Kalkınma Bankası (İKB) orta vadeli ticaretin finansmanı fonundan yararlanmak isteyenlere de aracılık etmiştir. Bu finansman yoluyla bir çok İslam ülkesine 1989'da 21 milyon, 1990'da ise 40 milyon dolarlık finansman sağlanmıştır (Tablo 19).

Türk Eximbank'ın üzerinde çalışarak uygulamaya hazır hale getirdiği diğer kredi programları ise şunlardır (1).

- Kısa Vadeli İhracat Kredisi; amacı, teşviki öngörülen malları serbest dövizle ihraç eden ihracatçının gerek sevk öncesi, gerekse sevk sonrasında doğacak finansman ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu program çerçevesinde, ihracatçıların ihracatları için gerekli malların ithaline yönelik kredi de açılabilecektir. Kredinin vadesi en fazla bir yıldır.

- İhracata Hazırlık Kredisi; ihracata konu olan malların üretiminin veya hazırlanmasının uzun bir zaman alması durumunda, ihracatçının hazırlık döneminde ihtiyaç duyacağı finansmanı sağlayarak özellikle yatırım malları ihracatını arttırmayı amaçlamaktadır. Bu kredi orta vadeli olup, 1-5 yıl olarak uygulanacaktır.

- Satıcı Kredisi; amacı, ihracatçıların yatırım ve sanayi malları ihracatında vadeli satış yapabilmelerine olanak tanıyarak dış pazarlardaki rekabet gücünü arttırmak ve uluslararası ihalelerde kredili teklif vermelerini sağlamaktır. Orta ve uzun vadeli (5 yıldan fazla) olarak verilebilen bu kredi, ihracatçıya doğrudan veya bir ticari bankanın aracılığı ile yeniden finansman (refinance) şeklinde açılacaktır.

- Çerçeve Kredisi, yabancı ülke hükümetlerine veya devlet teşekkülü şeklindeki finansman kurumlarına doğrudan açılan bu kredi ile yatırım malları ve diğer sanayi ürünlerinin ihracatının arttırılması amaçlanmaktadır. Orta ve küçük ölçekteki ihracatçıları sevk sonrasında finanse etmeyi özendiren bu kredi orta ve uzun vadeli olarak uygulanacaktır.

- Uluslararası Bankalara Yeniden Borç Verme, bu krediler ithalatçı ve ihracatçı arasında ilişkilerin kurulmasını sağlayarak uluslararası niteliğe sahip değişik ülkelerde şube

---

(1) DPT, **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları** a.g.r., s.65.

ve/veya temsilciliği bulunan yurt dışındaki bankalara sınai ürün ve hizmet ihracatını arttırmak amacıyla sevk sonrasında orta vadeli olarak açılacaktır.

- Dış Müteaahhitlik ve Müşavirlik Hizmetleri Kredisi; nakdi ve gayrinakdi olarak verilen bu kredi, Türk müteahhitlik ve müşavirlik firmalarının yurt dışında yapacakları ticari tesis inşaatı, anahtar teslimi proje, tesis işletmeciliği ve bunlarla ilgili müşavirlik ve teknik danışmanlık işlerini almalarına yardımcı olmak, teşvik etmek ve yurt dışına söz konusu işlere ilişkin kredili teklif verebilmelerini sağlamak amacını taşımaktadır.

- İhracat Garantili Yatırım Kredisi; bu kredi halen ihraç edilmekte olan veya ihraç etme potansiyeli bulunan yatırım ve diğer sanayi mallarının üretimini arttırmak, ihracat olanaklarını genişletmek amacıyla yatırım yapacak Türk müteşebbislerine verilmektedir. Orta ve uzun vadeli olarak uygulanan bu krediden, ihracat garantili olarak yapılacak yeni tesislerin kurulmasının yanısıra, mevcut tesislerin kapasitelerinin arttırılması, yenilenmesi ve modernizasyonu için de yararlanılabilmektedir.

- Yurt Dışı Yatırım Kredisi; bu program çerçevesinde Türk girişimcilerinin yurt dışında yapacakları yatırımlar için Türkiye'den sağlayacakları malların finansmanına yardımcı olmak amacıyla kuruluş aşamasında yatırım mallarının, işletme aşamasında hammadde ve diğer girdilerin ihracatının finansmanı karşılanacaktadır. Orta ve uzun vadeli olarak uygulanacak olan bu kredi, yurt dışı yatırımlarla ilgili her türlü mal ve hizmet ihracatının finansmanını kapsamaktadır.

- İthal İkamesine Yönelik Yurtiçi Yatırım Malı Üretim ve Satış Kredisi; bu krediler, döviz tasarrufu sağlayan, ithal ikamesine yönelik, uluslararası ihalelere konu olan yatırım mallarını üreten Türk firmaları içindir. Kalkınma plan ve programlarında öncelik verilen ve teşvik edilen sektörlerde yurtiçi üretimi zorunlu görülen yatırım mallarının imalini teşvik etmek amacına yönelik olan bu krediler orta vadeli bir işletme sermayesi kredisi olarak tanımlanmaktadır.

- Garanti Programları

İhracat kredi garantisi, ticari bankalara ve diğer finansal kurumlara, ihracat faaliyetlerinin herhangi bir aşamasında, ihracatçıya finansman sağlayabilmelerine yardımcı olmak üzere verilen her türlü garantiyi ifade etmektedir (1).

---

(1) Şule ALPAN, **İhracat Finansman Aracı Olarak İhracat Kredi Garantisi Sistemi ve Türkiye'deki Muhtemel Uygulama**, IGEME Yayını, Ocak 1988, s.2.

Türk Eximbank, ihracatçılara, Türkiye'den mal ithal eden alıcılara, ihracata dönük yurtiçi ve yurtdışında yatırım yapan girişimcilere, yurtdışında faaliyet gösteren müteahhitlere, yurtiçi ve yurtdışı finansman kurumlarınca yatırım, üretim ve pazarlama aşamalarında kredi açılmasını kolaylaştırmak üzere, aşağıda belirtilen garanti programlarını hazırlamış bulunmaktadır (1).

- İhracata Hazırlık Kredi Garantisi: ticari bankalara verilen bu garanti programının amacı, ihraç edilecek malların sevk aşamasına gelinceye kadar üretimi ve ihracata hazırlanması ile ilgili olarak ortaya çıkacak finansman ihtiyacının ticari bankalarca açılacak kredilerle karşılanmasını sağlamaktır. Bu garanti, ticari bankaların, ihracatın sevk aşamasına kadar ihracatçıya açacakları en fazla bir yıla kadar vadeli kredilerden doğan alacaklarının, belirli bir bölümünü güvence altına alacaktır.

- Sevkiyat Sonrası Kredi Garantisi: amacı, sevkiyatın yapılmasını takiben ihracat işlemi ile ilgili her türlü dövize ilişkin ticari senetler karşılığı ticari bankalarca ihracatçıya kredi verilmesini sağlamaktır. Bu garanti, ticari bankalar tarafından, ihracatçıya sevk sonrasında açılacak kredilerden doğan alacağın belirli bir bölümünü güvence altına alacaktır.

- Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Kredi Garantisi: Ocak 1990 tarihinde uygulamaya konulan bu garantinin amacı, Türk müteahhitlerine yurt dışında yapacakları müteahhitlik hizmetleri ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışı finansman kuruluşlarının nakit kredi vermelerini sağlamak. Garanti ile, yurt içi ve yurt dışı finansman kuruluşlarının Türk müteahhitlerine yurt dışında yapacakları işler için açtıkları nakit kredilerden doğan alacakların belirli bir bölümünü güvence altına almak amaçlanmıştır.

- Yurt Dışı Yatırım Kredi Garantisi: bu garantinin amacı ise finansman kurumlarının, Türk müteşebbislerinin yurt dışında yapacakları karlı yatırımlar için, Türkiye'den kuruluş aşamasındaki ayni sermaye biçiminde yatırım malı ve işletme sermayesi niteliğinde hammadde ve diğer girdilerin ihracatını arttırmak için kredi açmalarına olnak sağlamaktır. Garanti ile finansman kuruluşlarının, Türk girişimcilerinin yurt dışında yapacakları yatırımlar için açacakları orta ve uzun vadeli kredilerden doğan alacaklarının belirli bir bölümü güvence altına alınmaktadır (2).

---

(1) DPT, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları a.g.r., ss.65-66.

(2) TÜRK EXIMBANK Garanti Programları Broşürü.

- Sigorta Programları

İhracat Kredi Sigortası, ihracatçının, mal veya hizmet ihraç ettiği müşterilerinin ödeme gücünü kaybetmesi veya politik olaylar sonucu ödemede bulunamaması sonucu karşılaştığı zararları teminat altına alan bir sigorta türüdür.

İhracatın arttırılması amacıyla oluşturulan bu sistemin iki önemli fonksiyonu söz konusudur (1).

- Bunlardan ilki ihracatçıyı, dış alıcıya karşı sigortalıyarak, alacağını mevcut ticari ve politik risklere karşı belirli limitler dahilinde garantiye almak,

- Diğeri ise, ihracat kredi sigortası poliçeleri yoluyla bankaya garanti vererek, ihracatçıların ihtiyaç duyacakları kredilerin sağlanmasına yardımcı olmaktır.

Türk Eximbank tarafından uygulanan ve gerekli çalışmalar yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiş bulunan ihracat kredi sigortası programları şunlardır:

- Kısa Vadeli İhracat Kredisi Sigortası, Mart 1989 tarihinde uygulamaya konulmuş olup, ihracatçının bir yıl içinde, Türk Eximbank tarafından sigorta kapsamına alınan ülkelerdeki alıcılarına yapacağı, 6 aya kadar vadeli tüm sevkiyatlarını tek bir poliçe ile sigortalamasına olanak tanımaktadır. DTSŞ üzerinden ihracat yapan üretici firmaların ihracatlarının sigorta kapsamına alınabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türk Eximbank bu sigorta programı ile ihracatçıların ticari ve politik riskler nedeniyle uğradıkları zararın %80'ini tazmin etmeyi taahhüt etmektedir. Uygulanmaya başladığı tarihten Ekim 1990 yılına kadar olan dönemde Eximbank'ın kısa vadeli sigorta kapsamına aldığı ihracat sevkiyatı tutarı 34.5 milyon dolardır.

- Spesifik (Orta Vadeli) İhracat Kredi Sigortası ise Ocak 1990'da uygulanmaya başlamıştır. Bu sigorta ile ihracatçıların, herbiri ayrı satış sözleşmesine bağlı olarak 5 seneye kadar vadeli ödeme şartıyla yapacakları yatırım malı ihracatından doğan alacakları ticari ve politik risklere karşı teminat altına alınmaktadır. Bu sigortadan 1990'ın Eylül ayına kadar sadece 5 milyon dolarlık ihracat yararlanabilmiştir (2).

- Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Sigortası'nın amacı, yurt dışında iş yapan müteahhitlik firmaların kesinleşmiş alacaklarının ödenmemesi, alacaklarına ilişkin döviz transferlerinin yapılmaması veya engellenmesi, makina parkına veya

---

(1) Şule ALPAN ve Diğerleri, **İhracat Kredi Sigortası ve Türkiye Değerlendirmesi**, İGEME Yayını, Kasım 1987, s.12.

(2) Emin ÇARIKÇI, a.g.m., s.33.

işle ilgili müteahhitin zararına neden olan, mallarına el konulması gibi ticari veya politik risklerden doğacak alacaklarının belirli bir bölümünün sigortalanmasıdır.

- Yurt Dışı Yatırım Sigortası ise T.C. uyruklu yatırımcılar tarafından yetkili Türk makamlarından usulüne uygun olarak alınacak izne müteakip yurt dışında gerçekleştirilecek yatırımları millileştirme, kamulaştırma, savaş hali ve transfer kısıtlamaları gibi politik risklerden doğacak zararlara karşı, sigorta poliçesinin yürürlük süresi içindeki, yetkili makamlarca verilen izin çerçevesinde Türkiye'ye yapılması zorunlu olan transferlerini sigorta teminatı altına almak amacını gütmektedir.

- Forfaiting Yoluyla Finansman Sigortası Programı'nın amacı, ihracatçıların dış ülkelerdeki alıcılara yaptıkları vadeli mal ve hizmet satışlarına ait borç senetlerinin ticari bankalar veya finansman kuruluşları tarafından satın alınması halinde, ticari bankaların veya finansman kuruluşlarının, ticari politik riskler nedeniyle uğrayacağı zararlara karşı teminat altına alınmasıdır (1).

Dünya'da ihracat kredi, garanti ve sigorta sisteminin toplam dünya ticaretinin yaklaşık %5-10'unda uygulanıyor olması, sistemin ihracatı teşvikteki öneminin kavranmasını güçleştirmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki sistemin uygulandığı ülkelerde gerek ihracat artış hızı gerekse ihracatçıların yeni pazarlara yönelme olanakları ve rekabet güçleri, diğer ülkelere göre oldukça yüksektir. Günümüzde ihracat kredi ve sigortası, toplam ihracatının %40'ını aşan ülkeler dahi mevcuttur.

Türkiye de, GATT'a olan yükümlülüğü çerçevesinde vergi iadesi uygulamasını 1989 yılında kaldırmasının ardından ihracatın doğrudan teşvikine yönelik, yukarıda değinilen Türk Eximbank ihracat kredi, garanti ve sigorta programlarını faaliyete geçirmiştir.

Günümüzde ihracatın arttırılmasının Türkiye açısından önemi açıktır. Bu amaçla yeni pazarlara girebilmek, mevcut pazarları koruyabilmek, mal çeşidini arttırmak veya fiyat ve kalite yönünden rekabet edebilir olmanın yanında, kredi sisteminin etkinliği de önemli bir unsur haline gelmiştir.

Türkiye'nin ihracatçı olarak girdiği pazarlardaki rakiplerinin çoğunun uzun yıllardan beri ihracat kredi, garanti ve sigorta programlarını uyguluyor olmaları, sistemin Türkiye açısından önemini bir kez daha arttırmaktadır (2).

---

(1) TÜRK EXIMBANK, Sigorta Programları Broşürü.

(2) Hüsamettin KILIÇKAYA, "Resmi İhracat Kredi Sigortası Kurumlarının Üstlendikleri Riskler", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 18, 1989, s.46.

Türk Eximbank tarafından uygulamaya konulan söz konusu programlar henüz çok yeni olduğundan, yeterli bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Ancak sistemin hızla geliştiği de bir gerçektir.

Türkiye'de konuyla ilgili olarak ihracat yapısının çok iyi değerlendirilerek, ilk aşamada, öncelikli olarak sigorta ve garanti kapsamına alınacak bazı ihraç mallarının ve sektörlerin incelenerek, finansman ihtiyaçlarının belirlenmesinin, özellikle ihracat potansiyeli arzeden ancak üretim aşamasında finansman ihtiyacı olan sektörlerin geliştirilmesi açısından olumlu sonuçlar vereceğini söylemek mümkündür (1).

Türk Eximbank tarafından uygulamaya konulan söz konusu programların çeşitliliği ve kapsadığı risklerin çokluğu daha az riskli ülkelere ihracat yapma eğiliminde olan Türk ihracatçılarının, risklerin fazla olduğu ancak daha karlı olan pazarlara açılmalarında teşvik unsuru oluşturacaktır.

Sonuç olarak, ihracat kredi, garanti ve sigorta sisteminin Türkiye ekonomisi ve dış ticareti içinde önemli bir yere sahip olacağı kuşkusuzdur.

Türkiye'de DPT Müsteşarlığınca tespit edilen ve 13 Kasım 1990 tarih ve 20694 sayılı Resmi Gazete'de yer alan diğer ihracat teşviklerine aşağıda sıralanmıştır.

2.1.4. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi (KKDP)

15 Aralık 1984 tarihinde 84/8860 sayılı karar ile Merkez Bankası bünyesinde Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) oluşturulmuştur. Fonun kuruluş amacı, ihracat ve yatırımlarda mali kaynakların kullanımını desteklemek yolu ile banka kaynaklarının bu alanlara yönlendirilmesini sağlamak ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerini azaltmaktır. Bu fon 1984 yılı sonunda kaldırılan ihracatta düşük faizli selektif kredi uygulaması ve ihracatı teşvik fonu kredilerinin ihracatçılar açısından doğurduğu kayıpları gidermek için getirilmiş bir önlem niteliğindedir.

KKDF'nun kaynaklarını,

1- Bankaların, verdikleri kredilere tahakkuk ettirdikleri faizlerin %10 oranında kredi alanlardan ilaveten tahsil edecekleri miktarlar,

2- a) T.C. Merkez Bankası'nın kamu kuruluşlarına verdiği

---

(1) Şule ALPAN, "İhracatta Teşvik Aracı Olarak İhracat Kredi, Sigorta ve Garanti Sistemleri", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 5, Temmuz 1987, s.29.

kredilere tahakkuk ettirdiği faizlerin %10 oranında fon'a yatıracağı kesintiler,

b) T.C. Merkez Bankası'nın bankalarca eksik tesis olunan disponsibilite ve mevduat munzam karşılıklarına tahakkuk ettirdiği cezai faizler,

3- Bütçe'den ve ihracatı teşvik fonundan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca yapılacak aktarmalar,

4- DFİF'ndan para ve kredi kurulu kararı ile yapılacak aktarmalar,

5- Faiz farkı iadesi fonunun devredilen bakiyesi,

6- Bankaların kendi kaynaklarından, döviz üzerinden ibraz anlaşması yaparak kullandırdıkları krediler ile Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından sağlayacakları kabul kredileri, prefinansman kredileri ve mal mukabili ödeme şekline göre yapılan ithalat bedellerinin ödemeleri üzerinden T.C. Merkez Bankası'nca tespit edilen oranda fona yatıracakları kesintiler oluşturmaktadır.

85/10183 sayılı ihracatı teşvik kararına göre serbest döviz karşılığı ihracatlarını gerçekleştiren ihracatçılar T.C. Merkez Bankası, KKDF kararnamesi ve ilgili tebliğ hükümleri çerçevesinde Kaynak Kullanımı Destekleme Primi'nden istifade etmişlerdir. KKDF'dan yapılan prim ödemeleri Tablo 20'de gösterilmiştir.

TABLO 20 : KKDF ve DFİF Aracılığı ile Sağlanan İhracat Teşvikleri (1985-1990)
(Milyon TL.)

YILLAR	KKDF*	DFİF
1985	45530	-
1986	146029	6294
1987	69472	129500
1988	10918	335390
1989	3731	742552
1990	343	1290658

* Navlun Primini de İçermektedir.
Kaynak : DPT, TUD Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

1985 yılında ve 1986 yılının ilk yarısında bu fondan ihracatta vergi iadesine benzer biçimde olmak üzere, ihracı sırasında Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'na prim kesilen mallar için %2, diğer malların ihracında ve ihracı sayılan, satış ve tesliminde %4 oranında ödeme yapılmıştır. 1986 yılı

ikinci yarısından itibaren DFIF'na prim kesilen malların ihracı için ödenen %2 prim tamamen kaldırılmış %4 prim ise %2'ye indirilmiştir. 1986 yılı sonunda, fondan ihracata prim ödemesi uygulaması tamamen kaldırılmıştır (1).

2.1.5. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan Yapılan Ödemeler (DFIF)

Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında 2 Şubat 1984 tarihli 2976 sayılı kanun'un 2.maddesine istinaden, dış ticaretin ekonomik koşullara uygun olarak yürütülmesini sağlamak amacıyla T.C. Merkez Bankasında "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" teşkil edilmesi hususu Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.

Bu fonun kaynaklarını,

1. Her türlü malın ihracında iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler dikkate alınarak ihraç bedellerinden kilo, adet veya kıymet esasına göre yapılacak fon tahsilat ve kesintileri,

2. Her ne şekilde olursa olsun, ithal edilen malların CIF değerinin %10 tutarında yapılacak fon tahsilatı,

3. Bedelsiz ithal işlemlerinde CIF bedeline kadar tahsil edilecek ek primler,

4. Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı'na göre ihracat işlemlerinde tahsil edilecek kur farkları,

5. Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'la ihdas edilen DFİF'nun net varlıkları,

6. Petrol ürünleri ithalatında; petrol ürünlerinin 6326 sayılı Petrol Kanunu'nun 112.maddesine 6987 sayılı kanun'la eklenen beşinci fıkrası çerçevesinde ithal edilmesi halinde gümrüksüz rafineri satış fiyatının, doğrudan doğruya ithal edilmesi halinde ise CIF degerin %10'u tutarında yapılacak fon tahsilatı, oluşturmaktadır (2).

DFIF'nun kaynakları 1987 yılına kadar çeşitli tarımsal girdilerin ve devletçe destekleme alımı yapılan ürünlerin finansmanında kullanılmıştır. 1986 yılında ihracatımızdaki azalmanın ardından, 13 Aralık 1986 tarihinde 19310 No'lu

---

(1) DPT, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları a.g.r., s.17.

(2) T.C. HDTM, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Mevzuatı, Şubat 1990, s.1.

Resmi Gazete'de yayınlanan 86/11282 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DFİF uygulamaları yeniden düzenlenmiştir.

Söz konusu karar ile bu fon, tarımsal girdilerin sübvansiyonu ve üreticilerin fiyat hareketlerinden korunmasıyla ihracatın geliştirilmesi, ihracata dönük yatırımların finansmanı ve ihracat sigortası oluşturuluncaya kadar ihracatın sigortalanmasında Para ve Kredi Kurulu'nca belirlenecek esaslara göre kullandırılmıştır.

DFİF'ndan, ihraç edilen ürün bazında birim miktar üzerinden belirlenmiş değerlerle, ihracatçılara, ihraç bedeli dövizlerin yurda getirilmesini takiben, 1-1000 dolar arasında prim ödemesi yapılmaktadır. Para ve Kredi Kurulu'nun 13 Aralık 1990 tarih 90/20 sayılı kararına göre 89 çeşit mal grubu (yaklaşık 400 dolayında mal) DFİF ödemelerinden yararlanmaktadır. Listede yer alan mamullerin ihracında DFİF'dan yapılacak ödeme, malın FOB ihraç bedelinin karşısında gösterilen azami ödeme oranını aşamaz, aştığı takdirde azami ödeme nispeti uygulanır. Ayrıca bir mal DFİF listesinde yer alsa bile, o malın,

- kredi ve özel tesis anlaşmaları ile offset ve bağlı muamele kapsamına göre ihracının yapılması durumunda, ve

- kota uygulayan ülkelere ihraç edilmesi halinde de DFİF'ndan ödeme yapılmamaktadır. Ayrıca,

- demir-çelik mamullerinin ABD'ne ihracı halinde, ve

- AT ülkelerine video ihracatı yapılması durumunda da DFİF ödemelerinden yararlanılamamaktadır.

Fondan ödeme yapılacak malların tespitiyle ilgili çalışmalar, HDTM İhracat Genel Müdürlüğü tarafından yapılmakta ve DPT yetkililerinin de katıldığı çalışmalar sonucu nihai şekli verilerek Para Kredi Kurulu'nun kararına sunulmaktadır. Bu konudaki uygulama DPT, HDTM ve T.C. Merkez Bankası tarafından ortaklaşa yürütülmektedir.

Uygulamaya başlandığı yıldan itibaren ihracatçılara DFİF'ndan yapılan ödemeler Tablo 20'de gösterilmiştir.

İhracattaki tıkanmayı gidermeye yönelik getirilen bu tedbirle genel bir teşvik yerine selektif tercihler yoluna gidilmiştir. Belirli mallara değişik oranlarda prim ödemek suretiyle malların dış pazarlarda rekabet gücünün arttırılarak ihracatının geliştirilmesi amaçlanmıştır. İhracatın bu yolla teşvikinde en yüksek destekleme primi ton başına bin dolar ile komple şanzuman diferansiyel ve dişlilere tanınırken bunu 900 dolar ile bilyalı rulmanlar izlemiştir.

Bu şekliyle DFİF ödemeleri ihracatta vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasından sonra, ihracatçıların doğrudan

teşvik edilmesinde en etkili politikalardan biri olabilecek niteliktedir. Ancak, son yıllarda Türkiye'de ihracata konu olan mal çeşidinin 3500 dolayında olduğu düşünülürse, DFİF ödemeleri sadece 400 dolayında malın ihracatı durumunda yapılmaktadır. Ayrıca yapılan ödemeler, bir çok istisnadan dolayı Batı Avrupa, Kuzey Amerika ülkelerine (kota koydukları için) ve Doğu Bloku'na (offset anlaşmalarından dolayı) gerçekleştirilen ihracat için çok az uygulanabilmektedir. Bu ülkelerin toplam ihracatımızdaki payı %75'leri aştığından DFİF ödemelerinin ihracatı teşvik edici etkisini son derece sınırlamaktadır.

Öte yandan GATT ile imzalanan anlaşma uyarınca, uluslararası rekabeti önleyici doğrudan parasal teşviklerin kaldırılması gerektiğinden vergi iadesi uygulamasında olduğu gibi DFİF ödemelerinin de kaldırılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1991 Temmuz ayında, Para Kredi Kurulu'nun aldığı kararla DFİF'ndan yapılan ödemelerin kademeli olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır.

2.1.6. İhracatta İstihsal Vergisi Muafiyeti

22 Nisan 1982 tarihinde 8/4397 sayılı kararın uygulanmasına kadar istihsal vergisi muafiyeti uygulaması bir takım aksaklıkları da beraberinde getirmiştir.

- 8/182 sayılı karara göre ara mallarını, ithal ederek temin eden ihracatçılar, istihsal vergisi ödemediği halde, yurt içinden temin edenler istihsal vergisi ödemişlerdir. Bu durum nihai mamul yerine ara mallarının ihracatını teşvik etmiştir (1).

- İkinci bir sorun ise, istihsal vergisi muafiyetinin, vergi iadesiyle birlikte uygulanmasından kaynaklanmıştır. Vergi iadesi oranı tespit edilirken, mali yükler içine istihsal vergisi de dahil edildiğinden, bir mükerrerlik durumu ortaya çıkmıştır.

8/4397 sayılı kararla "mamullerini ihraç eden ve ihraç edilmek kaydıyla ihracatçılara teslim eden imalatçılar, ihraç edilecek madde veya mamulün yapımında veya ambalajlanmasında kullanacakları 6802 sayılı kanun çerçevesinde istihsal vergisine tabi tutulan madde veya malzemeleri, DPT Teşvik Uygulama Dairesi Başkanlığın'dan alacakları belgelere istinaden bu vergiden muaf olarak alırlar" hükmü getirilmiştir (2).

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.31.

(2) Soner MAŞA, "İhracatta Vergi İadesi Uygulaması Önemi ve Etkinliği", (Basılmamış DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, Ekim 1983), s.60.

1985 yılında katma değer vergisi uygulamasına geçilmesiyle, istihsal vergisi ve buna tanınan ihracat istisnası da kaldırılmıştır.

2.1.7. Vergi Resim ve Harç İstisnası

Kasım 1990 tebliğinin 14.maddesine göre vergi, resim ve harç istisnasının esasları belirlenmiştir. Söz konusu tebliğe göre, ihracatın ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetlerin finansmanında kullanılmak kaydıyla T.C. Merkez Bankası, Türk Eximbank ve diğer bankaların kullandıracağı krediler (prefinansman ve döviz kredileri dahil), sigorta şirketlerinin ve diğer kuruluşların ihracat ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetlerle ilgili yapmış oldukları bütün hizmet ve muameleler, dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar, ihracatı teşvik belgesi'ne istinaden yapılacak ithalat, ihracatla ilgili her türlü işlem ve bu işlemler sebebiyle düzenlenen kağıtlar, banka ve sigorta muameleleri vergisinden (%3) ve 488 sayılı kanunla ihdas edilen damga vergisinden (%5), 492 sayılı kanun gereğince alınan harçlar ve diğer kanunlarda yer alan vergi, resim ve harçlar ile 80 sayılı kanuna göre alınan hal rüsumundan istisna edilir. Konut fonu hariç her türlü fon ve KDV istisna dışıdır.

Tebliğde vergi, resim ve harçlardan istisna edilecek işlemler sayılmıştır. DTSŞ tarafından tedarik ettikleri şekliyle ihraç etmek üzere satın alınan mallarla ilgili sözleşme ve muamelelere de yukarıdaki istisna uygulanır (1).

Ayrıca kredilerle ilgili olarak alınacak teminat mektubu, ipotek ve garanti gibi teminatlarda herhangi bir limite bağlı olmaksızın vergi, resim ve harç istisnasından yararlandırılır.

2.1.8. Gümrük Muafiyetli Döviz Tahsisi

1968 yılında uygulamaya konulan döviz tahsisleriyle ilgili olarak 8/182 sayılı ihracatı teşvik kararı ile önemli bir düzenlemeye gidilmiş ve 1980 yılından itibaren döviz tahsisleri gümrük muafiyetli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenlemeye göre,

İhracattan önce, ihracatçılara ve/veya imalatçı ihracatçılara global veya proje bazında "İhracatı Teşvik Belgesi" düzenlemesi kaydıyla,

---

(1) TÜSİAD, **Sanayileşmede Teşvik Sistemleri**, Aralık 1990, s.71.

- kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ihracını taahhüt ettikleri malların bünyesine giren oranda, hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri için,

- kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ihraç konusu malların üretiminde kullanılan ve kapasite raporlarında yer alan işletme ihtiyacı (yedek parça dahil) ve madde malzemeleri (geçici kabul ile yurtiçi satış ve teslimler hariç) için FOB ihracat taahhüdünün %2'sini geçmemek üzere döviz tahsisi yapılabilmektedir.

İhracattan sonra ise, imalatçı ihracatçıların belgeli olarak gerçekleştirip yurda getirerek bankalara sattıkları FOB ihraç tutarının 5 yıl süreyle %10'unu geçmemek kaydıyla yukarıda sayılan ithal girdilerinin %10'una kadar döviz tahsisi yapılmaktadır.

İthal edilen girdilere gümrük muafiyeti uygulanabilmesi için CIF tutarının %10'unun DFİF'na yatırılması gerekmektedir.

Bankalar, ihracatı teşvik belgesi'nde belirtilen döviz tahsis tutarını geçmemek kaydıyla belge sahibi firmanın talep ettiği döviz için ithal müsade belgesi düzenlerler. İthal müsadesinin kullanım süresi 6 aydır.

Bu karar çerçevesinde yapılacak ithalat, gümrük vergisi ve ithalde alınan diğer vergi ve fonlardan muaftır.

Böylece ara girdileri ithale dayalı ürünlerin maliyetleri düşürülerek, bunları gümrüksüz fiyat üzerinden kullanan rakip ülke üreticilerine karşı rekabet olanağı sağlanmıştır. Döviz tahsisleri taahüt edilen ihracatın belirli bir yüzdesi ile sınırlandırılmış önceleri bu oran %60 iken 1983 Aralık ayında %40'a düşürülmüştür. 1985 yılında bu oran %50'ye 1986'da ise %80'e çıkarılmıştır. Oranlar maximum limiti göstermektedir. Tablo 21 incelendiğinde 1980 yılından bu yana yapılan döviz tahsislerinin istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

1980 yılından itibaren döviz tahsislerinin mal grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde 1980 yılı dışında tüm yıllarda en fazla döviz tahsisinin ara mallarına yapıldığı gözlenmektedir (Tablo 22). Bu durum 1980 sonrası dönemde izlenen ihracata yönelik sanayileşme politikası ile uyumludur.

Döviz tahsislerinin sektörler itibariyle dağılımında ise sırasıyla, demir-çelik, orman ürünleri, kimya, taşıt araçları, dokuma-giyim, deri-kösele sanayilerinin önde geldiğini söylemek mümkündür. Son yıllarda döviz tahsislerinde en büyük payı Dış Ticaret Sermaye Şirketleri almaktadır.

TABLO 21 : Doğrudan, Geçici İthal ve Garantisiz Ticari Borçlar İçin Yapılan Gümrük Muafiyetli Döviz Tahsisleri (1980-1990)
(Milyon Dolar)

YILLAR	Doğr.Döviz Tahsisi	Geçici İthal	Garantisiz Tic. Borç.	TOPLAM
1980	133.7	14.9	-	148.6
1981	318.6	25.1	43.3	387.0
1982	495.8	38.2	4.0	538.0
1983	872.4	30.0	25.9	928.3
1984	1259.9	136.0	-	1395.9
1985	1819.2	234.9	-	2054.1
1986	2614.0	201.5	-	2815.5
1987	2585.6	385.6	-	2971.2
1988	3058.3	88.1	-	3146.4
1989	3408.7	70.7	-	3479.4
1990	3587.2	402.5	-	3989.7

Kaynak : DPT, Yıllık Programlarından Yaralanılarak Hazırlanmıştır.

TABLO 22 : GMDT'nin Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (1980-1990)
(%)

YILLAR	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları
1980	33.2	31.4	34.3
1981	31.8	35.1	18.7
1982	26.8	50.6	20.4
1983	27.9	53.1	17.5
1984	16.7	35.5	10.4
1985	18.0	41.3	20.5
1986	22.0	33.0	8.9
1987	20.1	38.1	14.5
1988	19.8	32.1	20.2
1989	24.8	50.8	14.3
1990	30.1	42.2	16.4

Kaynak : DPT, HDTM, TUD Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.1.9. Geçici Kabul Rejimi ile Mal İthali

Yürürlükteki ihracatı teşvik tebliğinin 27-34'üncü maddelerinde düzenlenmiş olan bu sisteme göre, döviz tahsis edilmek suretiyle bedeli ödenerek veya bedelsiz olarak dışarıdan getirilecek ham veya yarı mamul maddelerden ülke

içinde başkaca maddeler katılmış olsun veya olmasın tamamlayıcı ya da değerlendirici az ya da çok işçilik gördükten sonra elde edilecek mamül ya da yarı mamülün en geç iki yıl içinde tekrar yurt dışına çıkarılmasıyla ilgili geçici kabul işlemleri ihracatı teşvik belgesi alınmak suretiyle yürütülmektedir. Bu konudaki uygulama mezkür teşvik tebliği'nde belirtilen esaslar dahilinde ilgili gümrük idarelerince yerine getirilmektedir. Bilindiği gibi teşvik belgesine dayalı olarak yapılan bu uygulamanın esas mesnedini 1615 sayılı gümrük kanunu'nun 118'nci maddesi teşkil etmektedir.

Geçici ithalde, ithal süresi, ihracatı teşvik belgesi tarihinden itibaren altı aydır, ancak DPT bu süreyi uzatabilir. Gümrük vergi ve tarifeleri tahakkuk ettirilmek ve teminata bağlanmak suretiyle geçici kabul işlemi tamamlanır.

Çıkış Gümrük Müdürlüğü'nce, ithalat esnasında örnekleri alınan maddelerin, ihraç konusu mamullerde, kullanıldığının tespiti halinde, ihracata müsade edilir. İşlenmek üzere geçici olarak ithal edilen eşyanın mamul veya yarı mamul halde ihraç edilmesi ve ihracat bedeli dövizin yurda getirilerek bankalara satılmış olması halinde, ithalat sırasında gümrük vergi ve tarifeleri ile fon bedeli karşılığı alınan teminat, ilgili gümrük idaresi tarafından ihracatçıya gerçekleşen ihracata tekabül eden oranda iade olunur.

Geçici kabulde fire olmaması, ihracat taahhütünün kapatılması ve şartlara uyulması halinde uygulanacak esaslar da saptanmıştır (1). Geçici kabul tarifesi ile mal ithalinde yapılan döviz tahsisleri Tablo 21'de gösterilmiştir.

2.1.10. İhracat Karşılığı Gümrük Muafiyetli Mal İthali

İhracatçıların ithal edeceği ham ve yardımcı maddelerle ambalaj malzemelerine gümrük muafiyeti uygulaması ilk defa 25 Ocak 1980 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 8/175 ve 8/182 sayılı kararlarla belirlenmiştir.

31 Aralık 1984 tarih, 18622 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 85/2 sayılı ihracatı teşvik tebliği'nde ihracatçıların kendilerinin veya yan sanayicilerinin ihracını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları ham ve yardımcı maddelerle ambalaj malzemelerinin ithalinin, ihracatı teşvik belgesinde belirtilen esas ve şartlar çerçevesinde, gümrük vergisi ve ithalde alınan diğer vergi ve resimlerden (damga resmi dahil) ve ithalde alınan fon bedellerinden muaf olacağı belirtilmiştir. Gümrük vergi ve resimlerinin toplamına ithal sırasında, gümrük idarelerince teminat alınmakta, ihracat gerçekleştirildikten sonra teminat iade edilmektedir. Aksi halde teminat irad kaydedilmektedir.

---

(1) Ayşegül FIĞLALI, a.g.e., s.11.

Gümrük muafiyetinde esas kaide, ihraç edilecek mamulün bünyesine girmesi, bu mamulün, bünyesine giren miktarla sınırlı olmasıdır. Ham ve yardımcı maddelere bu kaide çerçevesinde gümrük muafiyeti uygulanmakta, ambalaj malzemelerine gümrük muafiyeti uygulanırken, ihraç edilecek mamulün ambalajlanması için gerekli miktar gözönüne alınarak hesaplanmaktadır. Bunun dışında gümrük muafiyeti uygulaması, sadece yatırım projeleri bazında olmaktadır.

Gümrük muafiyeti uygulamasıyla ara girdileri ithale dayalı ürünlerimizin maliyetleri düşürülerek, bunların gümrüksüz fiyat üzerinden kullanan rakip ülke üreticilerine karşı rekabet imkanı sağlanmıştır. Bu uygulamanın önemli bir yan etkisi de muafiyet uygulanan madde ve malzemelerin yerli üreticilerinin bu alanda dış rekabete açılmalarının sağlanması ve böylece ihraç mallarımızın yan sanayicilerinin dışa açık bir yapı içinde kendilerini gelişmeye zorlamalarıdır.

Aslında gümrük muafiyeti uygulaması devlet açısından bir gelir kaybı olarak düşünülse de konu incelendiğinde farklı sonuca varılmaktadır. Şöyleki, eğer bir mamulün ithale dayalı girdileri gümrük vergisinden dolayı maliyeti etkiliyor ve bu nedenle o mal ihraç edilemiyorsa, bu girdilere muafiyet uygulanması devlet için bir gelir kaybı sayılmaz. Çünkü muafiyet uygulaması yapılmadığı takdirde ihracat ve dolayısıyla ithalat olamayacağı için bir gümrük geliri de doğmayacaktır. Ancak ihracatın gümrük muafiyetli ithal girdileriyle yapılması, hem döviz gelirlerini hem de kapasite kullanım oranını arttırıcı etki yapacak ayrıca ilave istihdam olanağı da yaratacaktır. öte yandan, ihracattan doğan kazancın vergilendirilmesi yoluyla devletin gelirlerinin de artması söz konusudur. Çünkü gümrük muafiyeti sayesinde ihracatın belirli mallarda çok karlılık göstermesi durumunda devlet zaten gelir ve kurumlar vergisi yoluyla, bir anlamda gümrük vergilerinin bir kısmını tekrar almış olmaktadır.

2.1.11. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup

Bu teşvik tedbiri 15 Aralık 1984 tarih ve 18606 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 84/8861 sayılı ihracatı teşvik kararının 16.maddesi ile uygulamaya konulmuştur. İhracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ihracattan elde edilen dövizler ülkemize getirilmeyerek, ihracatçının aşağıda belirtilen döviz ihtiyaçları ve borçlarının ödenmesinde veya mahsubunda kullanılabilmektedir. Bunlar,

- her türlü navlun ve ithalata ilişkin diğer masraflar,

- yurt dışındaki büro, temsilcilik, şube, tesis ve idame giderleri,

- yurt içi ve yurt dışından sağladıkları döviz kredilerinin ana para ve taksitleri,

- T.C. Merkez Bankası 1/A ihracatta görünmeyen kalemler genelgesi çerçevesinde tahsil edilen dövizlerin ödenmesinde kullanılabilmekte ve ödenecek bedellerle mahsup edilebilmektedir.

Ayrıca yan sanayiciler de aynı şekilde söz konusu haklardan yararlanabilmektedir. Ek olarak yatırım teşvik belgesi çerçevesinde yapılacak ithalatın bedelleri de herhangi bir ihracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ihracat bedelleriyle ödenebilmekte veya mahsup edilebilmektedir (1).

2.1.12. İhracatta Kurumlar Vergisi Muafiyeti

Türkiye'de ilk defa 22 Aralık 1980 tarih ve 2362 sayılı kanunla 5422 sayılı kurumlar vergisi kanununda ihracatla ilgili olarak kurum kazançlarından belli bir indirim yapmaya ilişkin hükümler kabul edilmiştir.

Bu kanun vergi istisnasından yararlanma oranını her yıl artacak ihracata paralel hale getirmiş, ancak uygulamada çıkan güçlüklerden dolayı 31 Aralık 1981 tarih 2573 sayılı kanunla bu istisna uygulaması daha basit bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu son değişikliğe göre asgari 250 bin dolarlık sanayi ürünleriyle yaş meyve, sebze ve su ürünleri ihracında ve döviz olarak gelen dış navlun gelirleri, belirli özellikteki turizm müesseselerinden sağladıkları döviz gelirleri 1991 yılı itibariyle %18 oranında bu istisnadan yararlanmaktadır. Bu oran 1992 yılında %16 olarak uygulanacaktır. Bunun yanında sanayi ürünlerinde, ihraç edildiğinin tevsiki şartıyla imalatçı ihracatçılar, yaptıkları satışların tamamı olarak, imalatçı olmayan ihracatçılar ise 1/4 oranında bu istisnadan yararlanabilmektedir. Böylece aynı bir sanayi mamulü ihracı için 1/4 oranında (%5) mükerrer istisna uygulaması da kabul edilmiş olmaktadır. Ancak gelir vergisi kanununa göre bu kazanç tekrar vergilendirilerek sağlanan istisnanın kapsamı daraltılmış olmaktadır.

Kurumlar vergisi kanununa göre fiili ihraç ile ilgili istisna yalnızca sanayi mamulleri ile önemli ihraç potansiyeli olan yaş meyve, sebze ile su ürünleri için tanınarak özellikle bu mamullerin ihracının teşviki amaçlanmış olmaktadır. Bunun dışında ihracat istisnası, yanlız kurumlar vergisine tabi şirketler için geliştirilmiş ve böylece kurumlaşma da teşvik edilmek istenmiştir. Kurumlar vergisinde ihracat için tanınan bu istisna az da olsa doğrudan bir sübvansiyon niteliğindedir (2).

---

(1) DPT, Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları a.g.r., s.29.

(2) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.33.

Bu konuyla ilgili uygulama Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Tablo 23'te 1985-1990 döneminde kurumlar vergisi istisnası yer almaktadır. Tablodan da görüleceği gibi kurumlar vergisi istisnası 1990 yılına kadar düzenli bir artış göstermiştir. Bu istisnadan en fazla sanayi ürünleri ihracatı yararlanmıştır.

TABLO 23 : İhracatta Kurumlar Vergisi Muafiyeti (1985-1989)
(Milyon TL,%)

	1985	1986	1987	1988	1989	1989(%)
Sanayi Ürünleri İhracatı	63248	91512	303335	714646	1138280	90.5
Tarım Ürünleri İhracatı	6822	15822	11700	13345	39718	3.2
Dış Navlun Muafiyeti	3622	9323	18174	24670	34052	2.7
Turizm Muafiyeti	3271	13653	25162	31882	46205	3.7
TOPLAM	76963	130310	358371	784543	1258255	100

Kaynak : DPT ve Maliye Bakanlığı Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

2.1.13. İhracatta Katma Değer Vergisi (KDV) Muafiyeti

İhracatta istihsal vergisi uygulamasının kaldırılmasından sonra, 1 Ocak 1985 tarihinde uygulamaya konulan 3065 sayılı kanun ile ihracat işlemleri katma değer vergisinden muaf tutulmuştur. Bu suretle, imalatçılar tarafından ihraç edilmek kaydıyla ihracatçılara yapılan satış ve teslimler nedeniyle hesaplanan KDV, ihracatçılar tarafından ödenmemektedir.

3065 sayılı KDV yasasının 12.maddesine göre bir teslimin ihracat sayılabilmesi için gerekli koşullar aşağıda belirtilmiştir (1).

- teslimin yurt dışındaki bir müşteriye yapılmış olması,

- teslim konusu malın prensip olarak Türkiye Cumhuriyeti gümrük hattından geçerek bir dış ülkeye ulaşmış olması,

- sözkonusu olan bir hizmetse bunun yurt dışındaki bir müşteri için yapılmış olması, ve

- bu hizmetten yurt dışında yararlanılması

gerekmektedir.

(1) Halil SEYIDOGLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., ss.19-20.

Üretici ihracatçılar ise KDV muafiyetinden yararlanamamaktadır. Yani ihraç edilmek üzere satın alınan malların işlenmesi halinde alınan mal KDV muafiyetinden yararlanamamaktadır.

Bu konudaki uygulama Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

2.1.14. Konut Fonu Muafiyeti

1 Aralık 1986 tarih ve 19298 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 87/2 sayılı ihracatı teşvik tebliğinin 55.maddesi ile ihdas edilen konut fonu muafiyetinin son şekline göre, ihracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik kararı'nın 15. maddesinde belirtilen ham petrol ve türevlerinin Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yönelik karayolu taşımalarında (gümrük giriş veya çıkışlarında) ton başına alınması gereken üç dolar konut fonu tahsilatına DPT'ndan teşvik belgesi alınması kaydıyla muafiyet uygulanmaktadır.

2.1.15. İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetler

1984 yılında getirilen düzenleme ile, bazı satış ve teslimler aslında bilinen anlamda ihracat olmamasına rağmen döviz kazandırıcı niteliğinden dolayı, teşvik mevzuatınca ihracat olarak nitelendirilmiştir.

1988 yılında yürülüğe konulan ihracat ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik tebliği çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaya göre, tebliğde belirtilen satış ve teslim şekillerini gerçekleştiren girişimciler gümrük muafiyetli döviz tahsisi, vergi, resim ve harç istisnasından, DPT'den ihracat teşvik belgesi almak koşuluyla yararlanabilmektedir. Bu istisnalar faaliyetin çeşidine göre %25 ve %50 olarak belirlenmiştir.

İhracat olarak kabul edilen satış ve teslim şekilleri 88/2 sayılı ihracatı teşvik tebliğinin 35.maddesinde sayılmak suretiyle belirtilmiş bulunmaktadır.

2.1.16. Garantisiz Ticari Borçların Fason İmalatın İhracı Yoluyla Ödenmesi

29 Mayıs 1980 tarihinde, garantisiz ticari borçların tasfiyesi amacıyla uygulamaya konulmuş bir teşvik türüdür. Bu uygulamayla, yurt dışında alacaklı bir firma, alacağını Türkiye'deki herhangi bir firmaya imalat yaptırarak tahsil edebilmektedir. Ancak bunun içinde TUD'den teşvik belgesi alması gerekmektedir. TUD, garantisiz ticari borçların fason imalatla tasfiyesi için teşvik belgesi verirken, bu tür fason

ihracatın ya atıl kapasiteden yararlanarak imal edilmesi ya da ihracatçı veya imalatçı ihracatçı kuruluşun ihracat taahhüdüne ilave bir miktar niteliği taşıması gibi koşullar aramaktadır.

Fason imalatın geçici kabul yoluyla yapılması da mümkündür. Bu durumda döviz tahsisi yapılabilmesi için mamulün bünyesine girecek ham ve yardımcı maddelerin yurt dışındaki alacaklı firma tarafından ya bedelsiz olarak geçici ithal yoluyla ya da bu firma tarafından döviz şeklinde gönderilmesi gerekir. Ayrıca, ihraç edilecek mamulün bünyesine giren ithal girdilerin yerli kaynaklardan temin edilemeyen kısmının yurt dışından temini amacıyla döviz tahsisi almak olanağı da vardır. Bu yolla verilen döviz tahsisleri Tablo 21'de gösterilmiştir (1981, 43.3; 1982, 4.0; 1983'de 25.5 Milyon Dolar).

Garantisiz ticari borçların fason imalatın ihracı yoluyla ödenmesi, 1984 yılında kaldırılmıştır.

2.1.17. Navlun Teşviki

Bu konuyla ilgili teşvikleri iki grupta incelemek mümkündür;

- En az 3500 km uzaklıktaki ülkelere Türk Hava Yolları (THY) ile yapılacak tekstil ürünleri ihracatında navlun bedelinin %60'ının DFİF'ndan THY'na ödenmesine dair 28 Şubat 1983 tarih ve 8/6126 sayılı (yayınlanmayan) bakanlar kurulu kararı uyarınca yapılan ödemeler,

- Para ve kredi kurulu'nun 7 Nisan 1986 tarih ve 86/6 sayılı kararı uyarınca T.C. limanlarından dört gruba ayrılan ülke limanlarına Türk bayraklı gemilerle yapılan ihraç mallarımızın taşımalarında; navlun bedelinin belirlenen gruplandırmaya göre ton başına 3,6,8 ve 12 dolar olmak üzere DFİF'ndan, ihracatın gerçekleştirilmesinden sonra ihracatçısına Merkez Bankası tarafından yapılan ödemeler, Türk ihraç mallarının taşımalarının yabancı bayraklı gemilerle yapılması halinde ihracatçıya öngörülen ton başına iadenin %50'si tutarındaki ödemeler.

2.1.18. Orman Sanayi Ürüleri İhracatının Teşviki

12 Nisan 1973 tarih 7/6270 sayılı, orman ürünlerine ihraç gücü kazandırmak amacıyla kabul edilen karar, ülkemizde ihraç konusu mamulün niteliğine bağlı özel teşvik sağlayan ilk karardır. Daha sonra 1980 yılında 8/1042 sayılı karar ve 1981 yılında 8/3321 sayılı kararlarla düzenlemeler yapılan bu teşvik tedbiriyle, orman sanayii imalatçı ve/veya ihracatçılarına ihraç edecekleri mamullerin ara girdilerini, bu girdileri üreten kamu kuruluşlarından öncelikle ve dünya cari piyasa fiyatları üzerinden tahsislerinin sağlanması amaçlan-

mıştır. Böylelikle bir yandan ham ve yarı mamul yerine nihai ihracı teşvik edilmekte, diğer yandan da orman ürünlerinin planlı bir şekilde üretimi ve değerlendirilerek, ihracata yöneltilmesi sağlanmış olmaktadır.

Söz konusu teşvik tedbiri, ithal rejimindeki serbestleşme ve gümrük vergilerindeki düşüşün ardından 1986 yılında kaldırılmıştır (1).

2.2. İhracatın Geliştirilmesinde Etkili Olan Diğer Politikalar

Aşağıda doğrudan ihracatın geliştirilmesi amacıyla uygulanmamakla birlikte ihracat üzerinde oldukça etkili olan döviz kuru ve liberal ithalat politikalarıyla ihracatın gelişimi açısından büyük önem taşıyan DTSS'leri, yabancı sermaye ve serbest bölge uygulamaları sırasıyla incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Döviz Kuru Politikası

Türkiye'de, 1980 yılından itibaren ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesiyle kur politikasında da değişime gidilerek, ekonominin değişen iç ve dış koşullara uyum sağlaması ve liranın dışa açılmayı teşvik edecek bir kur seviyesine ulaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, ihracat ve ithalatta yabancı mallara karşı rekabet gücünün korunarak, karlılığın arttırılmasına, döviz arzının arttırılarak döviz talebinin rasyonel ve iktisadi bir sınırlama getirecek şekilde düzenlenmesine ve kontrol altında tutulamayan fiyat artışlarından kaynaklanan Türk Lirasının yurt içi ve yurt dışı değerleri arasındaki dengesizliğin giderilmesine çalışılmıştır.

Bu koşullarda 1980 yılından itibaren döviz kurunun en belirleyici unsuru olarak iç ve dış enflasyon oranlarını ve ihraç mallarının fiyat esnekliklerini göstermek mümkündür(2).

Nitekim bu tarihten itibaren, döviz kurlarındaki değişmelerin seyri yıllar itibarıyle dikkate alındığında 1980 öncesi dönemin aksine liranın sık sık gerçek değerine göre ayarlanmaya çalışıldığı hatta ihracatı teşvik amacıyla düşük değerlenmeye gidildiği görülmektedir.

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e., s.32.

(2) Ömer ABUŞOĞLU, a.g.e., s.39.

Böylece uygulanan esnek kur politikasıyla, bir yandan ihracat teşvik edilirken diğer yandan ithal girdisi yüksek sektörlerde bu girdilerin yerli üretim ve tüketimi de arttırılmış olmaktadır. Daha önce ithalatın aşırı değerlenmiş kur politikası nedeniyle cazip olma durumu ortadan kaldırılarak, yerli üretimin de ithalata karşı rekabet edebilir duruma gelmesi sağlanmıştır (1).

1980 yılından itibaren gerçekleştirilen bu değişimle, öncelikle T.C Merkez Bankası, kur politikasında karar yetki ve sorumluluk merkezi haline gelmiştir. Bu şekilde para arzı, faiz haddi ve döviz kuru arasında ilişki kurarak daha verimli bir para politikası uygulama olanağına sahip olmuştur.

24 Ocak 1980'de alınan istikrar tedbirleriyle birlikte TL., dolar karşısında %32.7 devalüe edilerek 1$=70.00TL olmuştur. Mayıs 1981 tarihinden itibaren döviz kurları Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmeye başlanmış ve kurun tespitinde Türkiye'deki ve ticaret ilişkilerinde bulunulan diğer ülkelerdeki fiyat gelişmeleriyle uluslararası döviz piyasalarındaki gelişmeler dikkate alınmıştır.

1984 yılından itibaren liranın yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesinde yeni bir düzenlemeye gidilerek günlük kur ayarlamalarının yanında, ticari bankalarının, Merkez Bankasınca, ilan edilen esas kurun %6 altında veya üzerinde alış ve satış kurları uygulamaları serbest bırakılmıştır. 1985 yılının Haziran ayında ticari bankalar kurun tespitinde tamamen serbest bırakılarak, kurun oluşumunda arz ve talebin daha fazla etkili olması amaçlanmıştır.

1986 yılına gelindiğinde TL.'nın yabancı paralara karşı değeri üzerindeki baskıların artması sonucu Mart ayından itibaren, bankaların kendi kurlarını tespit etme serbestisi daraltılmış ve daha önce belirlenen %6'lık marj %1'e indirilmiştir (2). Zaman içinde ortaya çıkan sakıncalar nedeniyle ise Ekim 1986'dan itibaren, döviz satış kuru günlük olarak Merkez Bankası'nca belirlenirken, alış kuru satış kurunun binde 5'inin altında olmak üzere tespit edilmiştir. Bu dönemde bankaların döviz satış kuru, Merkez Bankası satış kurunu geçemezken, alış kurlarını serbestçe belirleyebilmişlerdir. 1987 yılının başından itibaren ise bankalar dışında döviz işlemleri yapmaya yetkili kuruluşlar da döviz alış ve satış kurlarını Merkez Bankasının satış kurlarının en fazla %2 üzerinde tespit edebilme olanağına kavuşmuşlardır. Öte yandan ekonominin likiditesinin daha sağlıklı ayarlanabilmesi ve bankalar arası döviz ve efektif hareketlerinin düzenlenerek, bankacılık sistemindeki döviz ve efektif kaynaklarının

---

(1) Nedim İBRAHİMHAKKIOĞLU, a.g.e, s.34.

(2) Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi Teori Politika Sistem Kurumlar**, a.g.e., ss.339-340.

daha verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla, 1988 yılında, döviz ve efektif piyasası kurulmuştur (1). Bu piyasa ile, TL.'nın yabancı paralar karşısındaki değerinin piyasa ekonomisi kuralları dahilinde belirlenebilmesi için, bankalar ve döviz işlemi yapmaya yetkili kuruluşların katıldıkları seanslar sonucu bankalararası piyasa döviz kuru oluşturulmaktadır.

1980 yılından itibaren Türkiye'de döviz kurlarının gelişimi Tablo 24'de incelenmeye çalışılmıştır. Sabit kur sisteminin uygulandığı 1980 öncesi dönemde efektif kurlar, uygulanan miktar kısıtlamaları ve teşvik politikaları dikkate alınarak belirlenirken, 1980 sonrası dönemde kurların günlük olarak belirlenmeye başlanmasının ardından tartılı efektif reel kur (TERK), T.C. Merkez Bankası tarafından iç ve dış enflasyon oranları dikkate alınarak belirlenmeye başlanmıştır.

TABLO 24 : Nominal ve Reel Döviz Kurları (1980–1990)
(TL/$, %)

YILLAR	Nominal Dolar Kur.* (1)	TEFE(İTO) 1963=100 (2)	Dolar Kuru Değ.Oran (%)	TEFE Değ.Oran (%)	TERK**
1980	76.03	2581.9	102.48	90.27	106.4
1981	110.24	3463.2	45.00	34.13	89.8
1982	160.94	4410.5	45.99	27.35	79.3
1983	224.03	5649.3	39.20	28.09	78.2
1984	364.85	8272.6	62.86	46.44	77.7
1985	518.34	11724.3	42.07	41.72	72.9
1986	669.39	14953.4	29.14	27.54	64.3
1987	855.69	20827.4	27.83	39.28	65.1
1988	1420.76	33494.8	66.04	60.82	59.3
1989	2120.78	55265.7	49.27	65.00	74.6
1990	2606.23	82665.6	22.89	49.58	76.6

* Nominal Kurlar Yıllık Ortalama Olarak Hesaplanmıştır.
** TC.MB Tartılı Reel Efektif Kuru Vermektedir
Kaynak : TC. MB, Yıllık Raporları ve DİE, İstatistik Göstergeler (1923–1990)dan Yaralanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

(1) DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmenin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, a.g.r., s.16.

öte yandan, 1980 öncesi dönemle karşılaştırma yaparken, paralellik göstermesi açısından TEFE (1963=100)'de tabloya dahil edilmiştir. Ele alınan dönemde nominal döviz kuru ile TEFE karşılaştırıldığında TL.'nda daha öncekinin tam tersine genelde eksik değerlemeye gidildiği görülmektedir. Nitekim 1989 yılına kadar (1980 ve 1987 yılları dışında), döviz kurlarındaki artış oranı TEFE artış oranının üzerinde olmuştur. Bunu aynı şekilde TERK'dan da izlemek mümkündür. öte yandan ihracatın düşüş gösterdiği 1986 yılında TERK endeksinin %72.9'dan %64.3'e, %11.8'lik bir düşüş göstermesi, ihracatın atılım yaptığı 1987 yılında ise %1.2'lik bir yükselme sergilemesi ihracat performansının değerlendirilmesinde döviz kurunun diğer iç ve dış etkenlerle birlikte ele alınması gereğini göstermektedir.

1989 ve 1990 yıllarında ise döviz kurlarındaki artış yeniden TL'nin aşırı değerlenmesi olgusunu gündeme getirerek enflasyon oranının çok altında kalmıştır. TERK'un da 1988 yılında %59.3 iken 1989'da %74.6'ya ve 1990'da %76.6'ya ulaşması TL.'nın reel değer kazandığını göstermektedir.

Türkiye'de 1988 yılının son aylarından beri uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası, bir ölçüde enflasyonla mücadelenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Uygulanan bu politikanın ülkenin döviz rezervleri üzerinde olumlu etki yaratmış olmasına rağmen dış ticaret dengesini giderek bozduğunu da söylemek mümkündür. Bu nedenle uzun dönemde gerçekçi bir kur politikasına yönelmek daha sağlıklı görünmektedir.

öte yandan 1980 sonrası dönemde kambiyo rejimi incelendiğinde 1984 yılından itibaren önemli ölçüde liberalleştirildiği görülmektedir. Günümüzde kambiyo rejimiyle ilgili uygulama, 7 Temmuz 1984 tarih ve 18451 nolu Resmi Gazete'de yayınlanan 30 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar" ile bu karara ek karar ve genelgeler çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu karar ile ilgili 1990 yılı itibariyle uygulanan durumu aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (1)

- Türkiye'ye Türk Lirası ve Türk Lirasıyla ödemeyi sağlayan belgelerle her türlü dövizin ithali serbesttir. Türkiye'deki kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları ve dövizleri istedikleri gibi tasarruf etmeleri serbesttir.

---

(1) Nevzat GÜRAN, **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, DPT, AT ile İlişkiler Başkanlığı, Yayın No 2231-24, Ankara, Eylül 1990, s.17.; DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Değerlendirilmesi**, a.g.r., s.18.; Halil SEYİDOĞLU, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, a.g.e., s.24.

- Türk Lirası ile ihracat ve Türk Lirası ihracı ve ithali tamamen serbesttir.

- Türkiye'deki yerleşik kişiler 5000 dolar kadar dövizi yurt dışına çıkarabilirler.

- Altın ve kıymetli taşların ithali ve ihracı serbesttir

- Türkiye'deki yerleşik kişiler yabancılardan hizmet karşılığı elde ettikleri dövizi serbestçe kullanabilmektedirler.

- İhracatçılar için 90 gün içinde olmak kaydıyla kazandıkları dövizin yurda getirmek zorunda oldukları kısmı %80'den %70'e düşürülmüştür.

- 5 milyon dolara kadar sermaye çıkışı serbesttir.

- Ayrıca 32 sayılı kararla belirlenen sermaye hareketleri serbestisi çerçevesinde, yabancı şirketler menkul kıymetlerini Türkiye'de pazarlayabilmekte, Türkiye'de yerleşik kişiler yabancı menkul kıymetleri satın alabilmekte ve Türk şirketleri, yabancı borsalara menkul kıymetlerini kote ettirebilmektedirler. Yine bu kararla Türkiye'de yerleşik kişilere, bankalar ve özel mali kurumlar aracılığıyla kullanılmak şartıyla, doğrudan dış kredi sağlama olanağı verilmiştir.

Kambiyo rejiminin liberalleşmesi yönündeki tüm bu düzenlemeler, Türkiye'nin konvertibiliteye geçişi için gerekli yasal çerçeveyi büyük ölçüde sağlamıştır. Buna dayanarak Türkiye, 3 Nisan 1990 tarihinden itibaren IMF Ana Sözleşmesi Madde VIII statüsüne geçerek, Türk Lirasını konvertibl olarak ilan etmiştir. Böylece, uluslararası cari işlemlere ilişkin ödeme ve transferlere herhangi bir sınırlama getirilmeyeceği konusunda IMF nezdinde güvence verilmiş bulunulmaktadır. Piyasanın yetersiz kaldığı durumlarda Merkez Bankası, kendisine getirilen Türk Lirasını diğer dövizlere çevirme garantisi vermiştir.

2.2.2. Serbest İthalat Politikası

Ülkenin sanayileşmesi açısından oldukça önemli role sahip olan serbest ithalat politikası, genel olarak kaynak dağılımının etkinliğini arttırarak ve söz konusu piyasanın boyutlarını ülkenin iç pazarının boyutlarının dışına taşıyarak uluslararası sistemle bütünleşmesini sağlamaktadır (1).

1980'li yılların başında Türkiye'de ithalat rejiminde büyük ölçüde serbestleşmeye gidilmemekle birlikte 1980'li

---

(1) Canan BALKIR, 1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri ASO, Ankara, Mart 1987, ss.143-144.

yılların ikinci yarısından itibaren getirilen düzenlemelerle özellikle sanayi kesimindeki fiili koruma büyük ölçüde düşürülmeye çalışılmıştır. 1980 yılından itibaren önce ithalattaki damga resmi %25'ten %1'e düşürülmüş, ithalat teminatları azaltılmış, liberasyon listeleri yeniden düzenlenmiş ve 1981 yılı başında ithalat kotaları sınırlandırılarak, II numaralı liberasyon listesindeki bir çok mal I numaralı liberasyon listesine aktarılmıştır. Bu düzenlemeyle 1981 yılında bir önceki yıl gerçekleştirilen ithalatın yaklaşık %12'si serbestleştirilmiştir.

İthalatla ilgili yapısal reform ise 19 Ocak 1984 tarihinde yayınlanan ithalat rejimiyle yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren kotalar kaldırılarak, liberasyon listelerinde tamamen tersi bir düzenlemeye gidilmiştir. Daha önce, yasal olarak ithal edilecek ve ithali izne tabi mallar listelenip, bunların dışındaki malların ithali zımnen yasak kabul edilirken, yeni rejimle ithal edilen mallar; ithali yasak, izne tabi ve libere mallar şeklinde üç ayrı grupta sınıflandırılmıştır. Miktar kısıtlamalarının yanında bir çok malın gümrük vergisi oranları da değiştirilmiş ve konut fonu adı altında yeni bir vergi getirilerek bu vergiye tabi olan mallar ayrı bir listede gösterilmiştir. Daha önce ithali yasak olduğu veya çok sınırlı olarak ithal edilebildiği için yurda kaçak olarak giren malların bu fona ödeme yapmak suretiyle ithali mümkün kılınarak, haksız kazanç ve haksız rekabet önlenmeye çalışılmıştır (1). Ayrıca söz konusu malların yurtiçinde, rekabet piyasası yerine oligopol ve monopol fiyatlandırmasına gidildiği dönemde fonlar düşürülerek, rakip durumuna gelen ithal malları karşısında yerli sanayinin fiyat ve kalite yönünden kendisini uluslararası standartlara uydurması amaçlanmıştır.

1986 yılından itibaren, ithali yasak mallar listesinden, ithali izne bağlı mallar listesine büyük ölçüde aktarma yapılmış, bu listede sadece silah ve uyuşturucu gibi bir kaç kalem mal kalmıştır. Ayrıca ithali izne bağlı mallar listesi de zamanla büyük ölçüde azaltılmış, nitekim 1986'da 245 olan mal sayısı sırasıyla 1987'de 111, 1988'de 33, 1989'da 16'ya indirilmiş ve 1990 yılı ithalat rejimiyle ise tamamen kaldırılmıştır.

Tablo 25'te 1980-1990 döneminde gerçekleştirilen miktar kısıtlamalarıyla ilgili değişiklikleri izlemek mümkündür.

Öte yandan fiili gümrük vergisi hadlerinde de zaman içinde önemli indirimler yapılmış, muaf ithalatın kapsamı da genişletilmiştir.

---

(1) DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Değerlendirilmesi, a.g.r., s.43

TABLO 25 : İthalatta Miktar Kısıtlamaları (1980-1990)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
I Sayılı Libere Liste	71	935	959	972	-	-	-	-	-	-	-
II Sayılı Libere Liste	870	813	798	821	-	-	-	-	-	-	-
Tahsisli İthal Malları Listesi (Kota Listesi)	330	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Muhtelif Tarifeli Mad.	(2)	(2)	(2)	(2)	-	-	-	-	-	-	-
İthali Müsaadeye Tabi Mad.	-	-	-	-	450	523 ~~530~~	245 ~~111~~	111	33	16	-
İthali Yasak Mallar	-	-	-	-	224	127	(4)	(4)	(4)	(4)	(4)

Kaynak : DPT Verilerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

1980 öncesi dönemde %25 ile %40 arasında değişen ithalat teminat oranları, Haziran 1989'da %5 düşürülmüş 1990 ithalat rejimi ile de tamamen kaldırılmıştır.

İthalden alınan fonlar içinde önemli bir yeri bulunan "döviz kazandırıcı hizmetleri ve yatırımları teşvik fonu" 3 Kasım 1989 tarihinde kaldırılmış, onun yerine "ithalatı doğrudan teşvik edilen malların listesi" oluşturularak, bu listede yer alan maddeler ithalatı gümrük vergisinden muaf olmak üzere toplu konut fonu kesintisine tabi hale getirilmiştir.

Yeni ithalat rejimi ile toplam 7545 pozisyonun vergisi indirilmiş, 333 mal ise vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca ithalattan alınan damga resminin üst sınırı %10 ile sınırlandırılırken Bakanlar Kuruluna, bu oranı iki katına arttırabilme veya sıfıra indirebilme yetkisi de tanınmıştır.

İthalat ile ilgili önemli gelişmelerden biri de Haziran 1989 tarihinde kabul edilen İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki Kanun'dur.

1984 yılından itibaren, gümrük vergileri ve fonlarla ilgili yapılan düzenlemeler, yurtiçi üreticilere sağlanan nominal ve efektif koruma oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Nominal koruma oranı (NKO) her hangi bir ithal malının yurt içi fiyatı ile CIF fiyatı arasında, gümrük vergileri, fonlar ve diğer eş etkili vergiler nedeniyle oluşan yüzde farkı ifade etmektedir. Bu oran korumanın tüketiciye olan etkisini ifade etse de, üretici açısından çok önemli değildir. Üretici açısından önemli olan efektif koruma oranıdır (EKO). Bu oran üretim sürecinde yaratılan katma değerin koruma sonucu ne kadar yükseltildiğini göstermektedir (1).

(1) Sübidey TOGAN, Hasan OLGUN, "1980'li Yıllarda Türkiye'de İthalatın Liberalizasyonu ve Gümrük Vergilerinin Yeniden Düzenlenmesi: Bir Değerlendirme", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Eylül-Ekim 1989, Yıl 13, Sayı 100, ss.20-21.

Sanayimizin daha sağlıklı teknolojik yapıya kavuşabilmesi için ithalat rejiminin nominal koruma oranlarına değil, efektif koruma oranlarına dayandırılması gerekmektedir (1). Gerek nominal, gerekse efektif koruma oranlarıyla ilgili yapılan bir çok çalışmada tanımlama ve hesaplama yöntemlerinden kaynaklanan farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak genel olarak tüm çalışmalardan NKO ve EKO'nın yıllar itibariyle azalma gösterdiğini izlemek mümkündür.

Tablo 26'da, ithalden alınan vergi, tarife ve fonlardan elde edilen gelirler toplamı (fiili tahsilatlar), ithalat değerine bölünerek kabaca nominal koruma oranlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Tablodan da görülebileceği gibi 1980 öncesinde çok yüksek olan NKO, 1982 yılında %5.7 ile en düşük düzeyine ulaşmış, daha sonra artış göstererek 1989'da %12.4'e çıkmıştır.

TABLO 26 : İthalden Alınan Vergi, Resim ve Fonlar ve Ortalama Nominal Koruma Oranları (1979-1989)
(Milyar TL; %)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1. Gümrük Vergisi	11	24.3	35	43.6	83	142.3	214.3	283.7	419.4	583.6	704.6
2. Akaryakıt Gümrük Vergisi	1.4	3.8	4.6	5.7	8.1	15	6.3	6.6	7.3	12.9	16
3. Tek ve Muktu Vergi	0.1	0.7	1.1	4.1	5.3	6.5	3.5	2.4	1.9	2.4	18.2
4. Damga Resmi	28.7	4.6	6.4	7.2	11.6	20.1	84.1	133.4	295.5	499.7	1104.3
5. Rıhtım Resmi	3.1	9.7	14.5	16.5	29.3	45.9	70.4	61.4	92.5	130.4	288.3
6. Belediye Hissesi	1.7	3.6	5.2	6.5	12.5	21.4	32.2	42.6	62.9	87.5	105.7
7. Fonlar	-	-	-	-	-	37.8	117.6	318.1	591.2	1190.1	1952.4
8. Toplam	46	46.7	66.8	83.6	149.8	289.1	528.4	843.2	1470.7	2506.5	4189.5
9. İthalat	178.5	613.3	1002.4	1461.4	2127.1	4034.9	5994.8	7561.2	12353	20470.6	33759.6
10. (8/9)	25.8	7.6	6.7	5.7	7	7.2	8.8	11.2	11.9	12.2	12.4

(*) - Vergi, resim ve fon tutarları, fiilen tahsil edilen miktarları göstermektedir.
- Yalnızca ithalden alınmayıp yurtiçi üretimden de alınan vergiler(KDV gibi) değerlendirme dışı tutulmuştur.
Kaynak : Nevzat GÜRAN, a.g.e.,s.23.

Tablo incelendiğine özellikle 1984 yılından itibaren NKO üzerinde fonların ve damga vergisindeki artışların etkili olduğu görülmektedir.

NKO ile ilgili 1989 ve 1990 yılı gelişmelerini Tablo 27'de izlemek mümkündür (*). Bu tablodan da 1984 sonrası

(1) Canan BALKIR, 1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, a.g.e., s.145.

(*) Tablo 27'deki NKO'ları, yine DPT AT Komisyonu tarafından ancak farklı bir yöntemle hesaplanmıştır. Bununla birlikte sonuçların çok farklı olmadığını söylemek mümkündür.

eğilime paralel olarak gümrük vergilerinde önemli indirimlere gidildiği, toplu konut fonu kesintilerinde ise gümrük vergilerinin koruma düzeyi üzerindeki negatif etkilerini gidermeye yönelik, artışlar olduğu görülmektedir. Ancak Temmuz 1990 tarihi itibariyle gerek toplu konut fonu ve gerekse DFİF'nun sağladığı korumada azalmalar meydana gelmiştir (1).

TABLO 27 : Nominal Koruma Oranları (1989-1990)
(%)

	1.1.1989	31.12.1989	17.1.1989	11.4.1990	18.7.1990
1. Gümrük Vergisi	3.7	1.5	1.1	1.1	1.2
2. Fon Dışı Eş Etkili Vergiler					
.Belediye Hissesi	0.5	0.2	0.1	0.1	0.1
.Damga Resmi	2.4	2	1.9	1.8	1.9
.Ulaştırma Altyapıları Resmi	1.1	0.8	0.8	0.8	0.8
.Toplam Fon Dışı Eş Etkili Vergiler	4.1	3.1	2.9	2.8	3
3. Fonlar					
.Toplu Konut Fonu	1.6	1.9	1.8	1.9	1.2
.DFIF	2.1	2	5.3	4.9	4
.Döviz Kazandırıcı Hizmetleri ve Yatırımları Teşvik Fonu	1	0	0	0	0
.Toplam Fon	4.8	4	7.1	6.8	5.2
4. Toplam Vergi ve Fon	12.8	8.6	11.3	10.8	9.5

Kaynak : Nevzat GÜRAN, a.g.e.,s.27.

Tablo 28'de ise sektörler itibariyle NKO ve EKO'ları verilmiştir. 1984 yılında bir çok malın gümrük vergisinin düşürülmesine rağmen, konut fonu ve damga vergisinin etkisi ile gerek NKO'ları gerekse EKO'larında bir artış görülmüştür. 1988 ve 1989 yıllarında ise NKO'ları sırasıyla %59.5'den %48.8'e, EKO'ları ise %64.9'dan %46.36'a düşmüştür. 1989 yılı itibariyle 15 sektörün NKO yükselmiş 34 sektörün ise düşmüş, EKO'larında ise 22 sektörde düşüş, 22 sektörde ise artış görülmüştür.

Tablodan da anlaşılacağı gibi 1989'da en çok korunan sektörler; balıkçılık, ağaç mobilya ve mefruşat; alkollü, alkolsüz içkiler; tütün sanayii, diğer besin maddeleri, plastik ürünleri, metal eşya sanayii, deniz ulaşım araçları sanayiidir.

(1) Nevzat GÜRAN, a.g.e., s.24.

TABLO 28 : Nominal ve Efektif Koruma Oranları (%)

1-0 Tablosu Sekt.Kod.	Sektör	NKO 1983	NKO 1984	NKO 1988	NKO 1989	EKO 1983	EKO 1984	EKO 1988	EKO 1989
1	Tarım	25.48	36.55	56.19	32.12	23.94	35.86	59.53	31.82
2	Hayvancılık	22.05	26.29	24.41	23.69	16.71	18.49	11.38	16.32
3	Ormancılık	45.90	50.64	20.14	61.81	45.61	50.35	19.44	61.94
4	Balıkçılık	40.76	45.12	85.20	128.58	39.15	43.50	86.50	136.59
5	Kömür Madenciliği	82.56	86.92	34.09	28.59	78.02	82.08	22.30	17.67
6	Ham Petrol	40.64	45.77	45.02	44.83	39.65	44.81	44.22	44.56
7	Demir Cevheri Çıkarımı	17.72	22.08	16.94	41.42	7.40	11.82	5.92	36.75
8	Diğer Metalik Cevher Çıkarımı	17.72	22.08	43.45	48.42	7.98	12.23	36.25	43.27
9	Metalik Olmayan Madenler Çıkarımı	105.01	110.02	74.04	60.47	108.19	113.35	73.69	59.91
10	Taş Ocakçılığı	27.20	28.99	23.99	21.03	11.83	13.31	8.74	7.41
11	Hayvan ve Hayvancılık Ürünleri	78.74	79.14	43.63	47.26	-830.11	-1601.13	135.14	187.40
12	Sebze ve Meyve İşl. Sanayii	141.21	146.04	101.37	48.91	-27701.21	2128.82	205.38	68.00
13	Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmali	57.12	61.70	23.49	147.32	103.10	98.58	-1.78	-10694.88
14	Un ve Unlu Mamülleri Sanayi	47.19	51.55	111.59	103.92	215.32	121.09	-892.53	-315.10
15	Şeker Üretimi	146.79	151.56	110.37	80.96	-132.47	-138.37	-191.75	-180.77
16	Diğer Besin Maddeleri	109.63	133.00	112.20	88.58	1062.96	3871.19	355.12	230.07
17	Alkollü İçkiler	145.26	149.86	230.09	194.05	238.67	230.42	442.26	390.22
18	Alkolsüz İçkiler	70.77	75.13	186.88	107.72	54.16	58.41	327.74	153.47
19	Tütün Sanayi	415.81	421.70	81.37	75.02	-349.45	-389.00	121.35	152.81
20	Çırçırlama	8.23	10.48	27.71	15.62	-23.02	-28.34	-15.46	-15.07
21	Dokuma Sanayi	114.41	109.78	74.00	47.28	193.77	178.88	91.49	53.49
22	Elbise,Giyim Esy. ve Dok. H. Esy.	155.23	160.80	179.50	78.22	170.71	181.01	358.39	99.83
23	Deri ve Kürk Ürünleri	152.68	157.25	47.82	45.16	309.52	332.02	43.72	42.24
24	Ayakkabı Sanayi	157.22	161.97	65.06	62.49	184.07	191.27	71.07	69.92
25	Ağaç ve Mantar Ürünleri	83.62	89.04	29.76	59.77	116.22	124.10	29.51	57.24
26	Ağaç,Mobilya ve Mefrusat Sanayi	129.71	134.07	172.13	83.46	182.41	189.48	618.48	106.01
27	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	68.65	69.39	33.85	59.64	70.71	70.63	23.61	55.65
28	Basım,Yayın ve Ciltçilik	26.68	27.44	30.26	34.40	4.74	5.50	23.15	19.13
29	Kimyasal Gübreler İmali	31.70	36.06	27.17	30.02	5.82	10.95	3.76	11.23
30	İlaç Sanayi	27.45	31.03	35.43	50.56	14.17	18.61	23.88	46.93
31	Diğer Kimyasal Maddeler İmali	56.96	50.67	56.49	46.64	52.74	44.40	54.82	41.93
32	Petrol Arıtımı	60.04	65.32	57.25	46.50	75.36	80.64	65.57	46.47
33	Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	66.53	71.12	26.08	39.18	75.10	80.21	-2.97	28.04
34	Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	56.73	64.65	61.04	41.20	42.38	56.54	60.20	30.86
35	Plastik Ürünleri	251.58	256.94	114.20	78.69	30988.92	-4767.71	197.50	111.96
36	Cam ve Camdan Mamul Esya	78.32	85.48	153.56	80.35	81.02	91.51	220.41	90.67
37	Çimento Sanayi	58.48	16.19	17.07	36.21	44.39	-7.58	-3.90	19.49
38	Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayı	59.35	64.05	51.24	58.68	57.09	67.61	51.63	62.89
39	Demir Çelik Ana Sanayi	44.20	47.15	43.02	28.72	35.99	38.77	38.04	21.17
40	Diğer Metal Ana Sanayi	69.79	61.29	44.59	43.11	65.95	54.89	36.01	34.82
41	Metal Esya Sanayi	82.72	87.42	106.17	75.06	102.47	112.50	176.10	109.97
42	Elektriksiz Makinalar	54.07	57.55	79.58	59.30	49.32	53.05	87.70	65.23
43	Tarımsal Makina ve Techizat	47.97	61.03	95.59	70.47	44.54	63.37	132.50	97.12
44	Elektrikli Makinalar	53.82	63.33	83.91	54.99	46.71	61.08	100.27	58.01
45	Deniz Ulaşım Araçları	63.50	67.02	97.33	97.43	62.80	66.58	102.37	105.25
46	Demiryolları Ulaşım Araçları	19.69	24.05	51.11	50.11	10.34	14.66	46.93	48.90
47	Motorlu Kara Ulaşım Araçları	72.56	78.26	119.98	73.53	78.11	85.31	167.60	90.15
48	Diğer Taşıma Araçları	18.81	23.20	42.56	16.80	8.65	13.30	37.13	9.06
49	Diğer İmalat Sanayileri	70.62	126.29	73.33	51.71	71.21	172.77	75.62	50.68
	Ağırlıklı Ortalama	64.49	69.34	59.50	48.84	48.79	76.03	64.98	46.39
	Standart Sapma	68.05	69.43	48.55	33.23	217.63	612.73	194.68	93.31

Kaynak : Subidey TOGAN ; Hasan OLGUN, a.g.m.,ss.26-29

Yıllar itibariyle nominal ve efektif koruma oranlarında belli bir düşüş olsa da söz konusu oranlar batılı ülkelere göre oldukça yüksektir. Ayrıca koruma oranlarının sürekli değiştirilmesi ekonomide belirsizlik yaratmaktadır.

Sonuç olarak 1980 sonrası dönemde ithalat büyük ölçüde libere edilerek ekonomide kaynak tahsisinin, uluslararası fiyatlara göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Uygulanan politikalar ve ekonomik gelişmeler sonucu ithalat 1980-1990 döneminde yıllık ortalama %8 oranında artarak 1990'da 22.3 milyar dolara ulaşmıştır.

2.2.3. Dış Ticaret Sermaye Şirketleri

İhracat teşvikleri konusunda incelenen dönemin ilginç uygulamalarından biri de "Dış Ticaret Sermaye Şirketleri"nin teşvikiyle ilgilidir. Her ne kadar ülkenin bazı büyük sermaye grupları 1980 yılından önce ihracata yönelik şirketler kurmuşlarsa da ilk olarak 17 Temmuz 1980 tarih ve 17051 nolu Resmi Gazete'de yayınlanan 8/1173 sayılı "ihracatçı şirketleri teşvik kararı" ile ihracatçı sermaye şirketlerinin desteklenmesine başlanmıştır. 1980 yılında ihracatçı sermaye şirketleri için konulan 15 milyon dolarlık ihracat barajı sadece yedi şirket tarafından aşılabilmiştir. Bu şirketler yaklaşık 430 milyon dolar ihracatla toplam ihracatın %9'unu oluşturmuştur.

Türkiye'de ihracatçı sermaye şirketleri teşvik edilirken, ülkenin ihracat atılımını belli bir kurumsal temele oturtmak amaçlanmıştır. Modelin esası, dış ticareti büyük ve entegre şirketler aracılığıyla yaparak riskleri azaltmak ölçek ekonomilerinden yararlanarak dış piyasalarda yüksek bir pazarlık gücüne sahip olmaktır.

Model uygulamaya konulduğundan bu yana çıkarılan çeşitli kararlarla ihracatçı sermaye şirketi olabilme şartları yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca 1984 yılında yayınlanan 84/8256 sayılı ithalat rejimi kararına ek kararın 2.maddesine göre sınırlayıcı bir ad olan ihracatçı sermaye şirketi yerine "Dış Ticaret Sermaye Şirketi" (DTSŞ) ünvanı getirilerek, bu şirketlerin ihracat dışındaki alanlara da ağırlık vermeleri öngörülmüştür.

Günümüzde DTSŞ olabilmek için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar:

- anonim, limited veya sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket olmak,

- en az 100 milyon dolarlık ihracat,

- 5 milyar TL.'sı ödenmiş sermaye,

- ihracatın en az %75'inin mamul mal veya madenlerden oluşmasıdır.

DTSŞ, portföy yatırımları dışında, doğrudan yatırım ve imalat faaliyetlerinde bulunamazlar. Ancak, ihraç konusu malların, ambalajlama, paketleme, doldurma, tasnifleme, depolama, koruma ve nakliyesiyle ilgili konularda yatırım teşvik belgesi almak kaydıyla yatırım yapabilirler. Bu nedenle ya kendi grup şirketlerine ait malları ya da "fason imalat" yoluyla hazırladıkları malları ihraç etmektedirler. Bazı DTSŞ ise ihracat teşviklerinden daha fazla yararlanabilmek için, adına by-pass veya pasif ihracat dediğimiz, küçük ticaret veya imalat şirketlerince gerçekleştirilen ihracata kağıt üzerinde aracılık etme faaliyetlerinde de bulunmuşlardır (1).

DTSŞ'nin yurt dışı büro ya da temsilciliklerinin özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İran ve Irak'ta hemen hemen her şirketin bir temsilciliği bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında ise Almanya, İsviçre ve İngiltere bu konuda öncelik taşımaktadır. Son yıllarda ticaret hacminin yanı sıra ticari ilişkilerimizin de gelişmesiyle A.B.D. ve Singapur gibi uzak pazarlarda da bürolar kurulmaya başlamıştır.

DTSŞ'ne verilen teşvikleri, vergi iadeleri, Eximbank kredileri, yatırım indirimi, faiz farkı iadesi, gümrük muafiyeti ve döviz tahsisi olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca, dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden ithalat yapma yetkisi de bu şirketlere verilmiştir. Söz konusu teşviklerle şirketlerin dış pazarlara açılabilme konusundaki darboğazları aşarak belirli bir güce ulaşmaları sağlanmıştır (2). Ancak zaman içinde teşviklerin bir bölümü azaltılarak veya kaldırılarak DTSŞ arasında bir elemeye gidilmiştir. 1988 yılında faaliyet gösteren şirketlerin sekizinin piyasadan çekilmesi bunun göstergesidir. Ancak bu firmaların piyasadan çekilme nedenleri arasında yapısal yetersizlikler de önemli bir etkendir.

Türkiye'de DTSŞ'nin faaliyetleri incelendiğinde bazı alanlardaki uygulamanın, politikanın temelinde yatan amaçlar doğrultusunda gerçekleşmediği görülmüştür (3).

---

(1) Mustafa ÖZEL, **Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, Japonya, Tayvan, G.Kore, Türkiye**, TURKTRADE Dış Ticaret Araştırma Dizisi No:2, Ankara, Nisan 1988, s.25.

(2) Ziya ÖNIŞ, **Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-1988**, İTO Yayını No:1989-33, Kasım 1989, s.50.

(3) Ruhat GEVECİ, Nursen BEŞELİ, **Dış Ticaret Sermaye Şirketleri**, İGEME Yayını, Ankara 1985, ss.23-24.

- Daha önce de görülen, çok sayıda ihracatçımızın dış pazarlarda birbirleriyle kıyasıya rekabeti sonucu ortaya çıkan fiyat indirimleri, zaman zaman DTSŞ arasındaki rekabette de gerçekleşmiştir. Bu şirketler ek vergi iadeleri yoluyla devletten sağladıkları teşviklere dayanarak büyük fiyat indirimlerine gitmişler ve karlılık oranlarını hesaplarken en önemli faktör olarak teşvikleri göz önüne almışlardır.

- Söz konusu şirketlerin, küçük şirketlerin ticaretini kendi üzerlerinden geçirmelerine izin vererek çeşitli yüzdelerle lisans hakkı ve ek vergi iadeleri almaya çalıştıkları görülmüştür. Zamanla DTSŞ bu küçük ihracatçıları yeterince denetlemediklerinden hayali ihracat olayı gündeme gelmiştir.

- Ayrıca, çoğu DTSŞ bankalardan temin ettikleri finansmanları üreticilere aktarmak yerine bağlı bulundukları holdinglerin ihtiyaçları için kullanmışlardır. Bu da DTSŞ'leri ile üretici arasındaki bağın kopmasına sebep olmuştur. özellikle Japonya ve G.Kore'de büyük ihracatçı firmaların arkasında çok yaygın küçük ve orta boy imalatçılar seti bulunmakta, bu firmalar finanse edilerek ürünlerin sürekliliği ve ihracatı sağlanmaktadır. Türkiye'de ise böyle bir yapının sağlıklı olarak kurulduğunu söylemek mümkün değildir.

- Bir diğer aksaklık ise DTSŞ'nin organizasyon yapılarından kaynaklanmaktadır. Başlangıçta yalnızca ihracata yönelik olarak kurulan ve bu yolda teşvik edilen şirketler, yükümlülükleri arttıkça gerekli organizasyonu oluşturmakta gecikmişlerdir. özellikle üçüncü ülkelerle ticaretin geliştirilmesine yönelik yapılanmayı gerçekleştirememişlerdir. Organizasyondaki eksikliğin başlıca nedenlerinden biri, bu şirketlerin bazılarının zaten eskiden beri ihracat limitini aştıkları için ihracatçı sermaye şirketi ünvanını almış olmaları nedeniyle organizasyon yapısını değiştirme gereği duymamalarıdır. Diğer şirketler ise belirlenen barajı kısa sürede aşmak için hızlı bir büyüme yarışına girerek kalıcı bir organizasyon yapısı oluşturmayı ihmal etmişlerdir.

- Söz konusu şirketlerin organizasyon yapılarındaki diğer bir eksiklik ise, fonksiyonel bir araştırma geliştirme bölümlerinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Şirketler, ihracatlarını genellikle yalnız, mevcut koşullarda ve planlar çerçevesinde gerçekleştirmekte dünyadaki sosyo ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak ileride değişebilecek ticari konjonktüre göre ihracatlarını ve faaliyet alanlarını yönlendirici ileriye dönük, uzun vadeli araştırmalara girmemektedirler.

- Bunlara ek olarak, DTSŞ ile hükümet arasındaki ilişkilerin önemini de vurgulamak gerekir. Son zamanlarda, DTSŞ faaliyetleri karşılığı, devletten vergi iadesi, ve primlerini tahsil etmekte güçlük çekmektedirler. 1989 yılı rakamlarına

göre DTSŞ'nin KDV iadeleri, vergi iadeleri, uzak yol navlun primi ve destekleme fonlarından alacakları yaklaşık 183 milyar liraya ulaşmıştır.

Bütün bu aksaklıkların giderilebilmesi için önce DTSŞ'nin kısa sürede büyüme politikasından vazgeçerek ileriye dönük stratejiler doğrultusunda organizasyon ve kaynak yapılarını düzenleyerek var oluş nedenlerini oluşturan ilkelerin bilincinde ve bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

Bunun yanında şirketlerin belirli mal gruplarında uzmanlaşmaları faaliyet alanlarında kısmi bir farklılaşma yaratacağından dış pazarlarda birbirleriyle giriştikleri rekabeti de bir ölçüde önleyecektir.

Diğer taraftan şirketlerle ilgili olarak belirlenen ihracat barajının nominal değerler yerine belirli yüzdeler şeklinde saptanması, daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Böylece sisteme bir dinamizm getirilerek şirketlerin sayısı, dış piyasalarda rekabet oluşmasını önleyebilecek rasyonel bir seviyede tutulabilecektir.

Uygulanan teşvikler, yerinde kullanılmadıkları takdirde devlet bütçesi için önemli bir yük oluşturduklarından, denetim mekanizmasının son derece iyi çalışması gerekmektedir.

DTSŞ ile ilgili kaçınılmaz gelişmelerden biri de üçüncü ülkelerle ticaretin yoğunlaşması ve firmaların faaliyetlerini bu yönde yaygınlaştırmalarıdır. Bu oluşum gözönünde bulundurularak, reeksport, transit ticaret, takas ve bağlı muameleler gibi işlemlerin yeniden gözden geçirilmesi ve bu tür ticareti teşvik edici, destekleyici yönde düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de DTSŞ'leri uygulamasını inceleyebilmek amacıyla bu şirketlerin 1981-1990 döneminde toplam ihracat içindeki payları Tablo 29'da düzenlenmiştir. Uygulamanın başlangıcında toplam ihracat içinde DTSŞ ihracatının payı yaklaşık %9 iken 1989 yılına gelindiğinde hızla artarak, 36 DTSŞ'nin toplam ihracat içişndeki payı %52'lere ulaşmıştır. 1990 yılında ise DTSŞ'nin sayısı azalarak 23'e, toplam ihracat içindeki payları ise %37'lere gerilemiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi DTSŞ, bir anlamda Türkiye'deki büyük sanayi gruplarının pazarlama kuruluşları niteliğindedir. örneğin 1989 yılına kadar (5.5 senede) 1.5 milyar dolarlık ihracat yapan RAM Dış Ticaret, Koç grubunun bir ihracat acentası gibi çalışırken, yine aynı dönemde 1.2 milyar dolarlık ihracat yapan EXSA, ağırlıklı olarak sabancı grubunun ürettiği malları pazarlamaktadır. Enka ve Tekfen aynı adı taşıyan inşaat gruplarının pazarlama şirketleridir ve yine aynı tarihe kadar sırasıyla 1.6 ve 1.5 milyar dolar değerinde mal pazarlamışlardır. Bu alandaki tek istisna salt

bir ticaret şirketi olarak kurulan ve hiç bir holdingle bağlantısı olmayan Penta'ydı.

TABLO 29 : DTSŞ İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (1981-1990). (Milyon Dolar;%)

YILLAR	DTSŞ İhracatı	Top.İhr.	(1/2)
1981	432.2	4702.9	9.2
1982	1002.2	5745.9	17.4
1983	1740.7	5727.8	30.4
1984	2772.0	7133.6	38.9
1985	2742.2	7958.1	34.5
1986	3393.0	7456.7	45.5
1987	4273.1	10190.0	41.9
1988	5593.2	11662.0	48.0
1989	6046.3	11627.1	52.0
1990	4612.7	12200.0	37.8

Kaynak : DİE, Dış Ticaret İstatistikleri,TURKTRADE Kayıtları ve MB, 1990 Yılı Raporu.

DTSŞ'nin ihracatları özellikle belirli alt sektörlerde yoğunlaşmıştır. On beş sanayi alt sektöründe yapılan ihracatın %50'den fazlası bu şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu durum bazı malların ihracatında DTSŞ'nin bir tekel konumuna ulaştığının göstergesidir. DTSŞ tarafından 1988 yılı verilerine göre 1.65 milyar dolarla en fazla ihracat dokuma sanayiinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında, deri ve deri mamullerinin %99'u, orman ürünlerinin %84'ü, adi metal ürünlerinin %78'i, toprak ve cam sanayii ürünlerinin %74.6'sı ve dokumaya elverişli ürünlerin %66.3'ü de DTSŞ üzerinden yapılmıştır.

1989 yılında içinde Menteşoğlu, Mepa, Batı Pazarlama'nın da bulunduğu 10 tane şirket faaliyetine son vermiş, Enka, Penta, Tekfen, Meptaş ve Borusan'ın da bulunduğu 10 şirket ise faaliyetlerini daraltmıştır.

1990 yılında faaliyet gösteren başlıca DTSŞ, büyüklük sırasına göre Ram Dış Ticaret, GSD, Çukurova Dış Ticaret, Exsa, Tekfen Dış Ticaret, Yaşar Dış Ticaret, İzdaş Dış Ticaret, Meptaş, Enka Pazarlama, Borusan İthalat ve İhracat ve Penta olarak sıralanabilir.

Tablo 30'dan da izlenebileceği gibi 1990 yılında, DTSŞ arasında Ram Dış Ticaret 506 milyon dolarlık ihracatla birinci olmuş, Enka, Borusan ve Penta ise 100 milyon dolarlık ihracatı aşamadıkları için 1991 yılı için DTSŞ olma statüsünü kaybetmişlerdir.

TABLO 30 : Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin 1990 Yılı İhracatları. (Milyon Dolar)

ŞİRKETLER	İhracatı	ŞİRKETLER	İhracatı
Ram Dış Ticaret	506.01	Kibar Dış Tic.	124.78
GSD Dış Ticaret	475.29	Ak-Pa Tekstil	118.27
Çukurova Dış Tic.	331.33	Bilkont Dış Tic.	113.86
Exsa Export.	324.82	İzdaş Dış Tic.	112.46
Cam Pazarlama	319.94	Sönmez Tekstil	111.41
Tekfen Dış Ticaret	282.74	İzmir Deri	112.69
Yaşar Dış Ticaret	270.60	Meptaş Manisalı	108.56
Çolakoğlu Dış Tic.	246.67	Nadir Dış Tic.	102.20
Tekstil San. Dış Tic.	238.15	Enka Pazarlama	86.96
Ekinciler Dış Tic.	182.15	Borusan İt.İhr.	84.22
Diler Dış Tic.	149.16	Penta Dış Tic.	65.35
Sodimpek	145.11	TOPLAM	4612.73

Kaynak : TURKTRADE Kayıtları.

Bunun yanında Turktrade onur üyesi olan kamu şirketleri arasında ise en fazla ihracatı yaklaşık 176 milyon dolarla Etibank gerçekleştirilmiş, onu 100 milyon dolarla Sümerbank izlemiştir.

2.2.4. Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye, Türkiye için gerek yurtiçi tasarruflarından daha geniş ölçüde yararlanabilmek gerekse çağdaş teknolojinin yurda getirilerek, ekonominin rekabet gücünün arttırılması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de 18 Ocak 1954 tarihinde kabul edilen yabancı sermayeyi teşvik kanunu'na kadar bu konuda önemli bir mevzuat oluşturulmamıştır. 6224 sayılı kanun oldukça liberal bir yapıda olmasına rağmen, özellikle Türkiye'nin sahip olduğu işgücü ve doğal kaynak imkanları göz önüne alındığında sermaye girişlerinin yeterli düzeye ulaşamamış olması yeni bir takım yaklaşımların izlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece 24 Ocak 1980'de yayınlanan 8/168 sayılı çerçeve kararnamesi ile daha önceki kanuna ilişkin önemli değişiklikler getirilmiştir. Bu amaçla bürokratik işlemlerdeki yavaşlığın ve dağınıklığın giderilmesi ve hemen hemen bütün işlemlerde Bakanlar Kurulu Kararı alınması gereğinin yumuşatılması yoluna gidilmiştir. Yabancı sermaye ile ilgili yetki ve sorumlulukların bir kuruluşta toplanması amaçlanmıştır. Belirli bir tutarın üzerindeki ve bankacılık alanındaki projeler dışında kalan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili işlemlerin belirlenmiş esaslar dahilinde yürütülmesi Bakanlar Kurulu'nun izni aranmaksızın Yabancı Sermaye Başkanlığına bırakılmıştır. Öte yandan garantisiz ticari borçların tasfiyesi sürecinde alacaklılara kendi isteklerine bağlı olarak,

alacaklarını yabancı sermaye yatırımı şeklinde değerlendirebilme olanağı tanınarak, borcun sermayeye dönüşmesi olanağı yaratılmıştır (1).

Özellikle 1986 yılında kabul edilen "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile konuyla ilgili liberal uygulamalara devam edilmiş, 1980 sonrasında ekonominin dışa açılması, kambiyo rejiminin gevşetilmesi ve ihracat gelirlerinin artışı da yabancı sermayenin Türkiye'ye karşı ilgisini arttırmıştır (2).

Ülkemizde 1980 yılından itibaren uygulanan liberal politikalar sonucu 1980 yılından 1990 yılına kadar izin verilen toplam yabancı sermaye miktarı yaklaşık 6.2 milyar dolara ulaşmıştır. 1985 yılına kadar yabancı sermaye izinleri düzensiz bir gelişme göstermişse de 1985-1990 döneminde %50'lik bir artışla 1990 yılında yaklaşık 1.8 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle 1989 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarı bir önceki yıla göre %78'lik bir oranla büyük bir sıçrama yapmıştır.

Fiili sermaye girişleri de 1980 yılından itibaren artan bir trend göstermiş, bunun etkisiyle net sermaye girişleri de artarak 1990 yılında 713 milyon dolara ulaşmıştır. Yine söz konusu dönemde ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında da büyük bir artış olmuş, bu şirketlerin sayısı 100'den 1813'e yükselmiştir (Tablo 31).

Yabancı sermayenin sektörler itibariyle dağılımını ise Tablo 32'den incelemek mümkündür. 1987 yılına kadar imalat sanayii payının giderek azaldığı ve yabancı sermayenin hizmetler sektörüne doğru kaydığı görülmüştür. Bu tarihten itibaren yabancı sermaye tekrar imalat sanayiine doğru yönelme göstermiştir. Dönem boyunca imalat sanayii en fazla yabancı sermaye girişinin olduğu sektör konumunu korumuştur.

Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının bazı imalat sanayii alt sektörlerinde yoğunlaşma gösterdiğini söylemek mümkündür. 1990 yılı itibariyle, imalat sanayiinde gerek yatırım gerekse yabancı ortaklık payı en yüksek olan sektörler gıda (%3.2), demir-çelik (%3.5), elektronik (%6.3), taşıt araçları (%9.6) ve kimyasal ürünler sanayii (%6.8) oluşturmuştur.

---

(1) DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmenin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, a.g.r., s.19.

(2) İlhan YILMAZ, "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED İnceleme Yarışması, Yayın No:33, Ankara, Kasım 1988, s.48.

TABLO 31 : Yıllar İtibariyle İzin Verilen ve Giren Yabancı Sermaye (1980-1990)
(Milyon Dolar; %; adet)

YILLAR	Tarım	İmalat	Madencilik	Hizmetler	Toplam Yab.Ser	Yab.Ser.nin Top.Serİç. Payı	Girişler	Çıkışlar	Net Gerçek.	Firma Sayısı
1980	-	88.76	-	8.24	97.00	34.0	35	17	18	100
1981	0.86	246.54	0.98	89.13	337.51	40.1	141	46	95	127
1982	1.06	98.54	1.97	65.43	167.00	43.6	103	48	55	170
1983	0.03	88.93	0.02	13.76	102.74	41.7	87	41	46	185
1984	5.93	185.92	0.25	79.26	271.36	46.3	162	49	113	267
1985	6.37	142.89	4.26	80.97	234.49	44.7	158	59	99	421
1986	16.86	193.47	0.86	152.81	364.00	42.8	170	45	125	610
1987	6.69	273.75	6.86	249.18	536.48	45.4	171	65	106	839
1988	27.32	484.14	5.18	307.83	824.47	49.1	387	33	354	1109
1989	9.80	900.99	10.63	549.04	1470.46	49.6	738	75	663	1542
1990	37.42	930.94	18.24	797.30	1783.90	48.7	798	76	713	1813

Kaynak : Gökhan HARMANKAYA;Koray ÖZER, "Teknolojik Yenilenmenin Uluslararası Rekabetteki Rolü",Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü,YASED İnceleme Yarışması III., Yayın No:37, Ankara 1990, ss.105-106; DPT, Türk Ekonomisindeki Gelişmeler, Ankara, Mayıs 1991, s.39.

TABLO 32 : Sektörler İtibariyle Yabancı Sermayenin Dağılımı (1980-1990)
(%)

SEKTÖRLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Tarım	-	0.25	0.63	0.03	2.19	2.72	4.63	1.25	3.31	0.67	2.10
Madencilik	91.51	73.05	59.01	86.56	68.51	60.94	53.15	51.03	58.72	61.27	52.19
İmalat San.	-	0.29	1.18	0.02	0.09	1.82	0.24	1.28	0.63	0.72	1.02
Hizmetler	8.49	26.41	39.18	13.39	29.21	34.53	41.98	46.45	37.34	37.34	44.69
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : Tablo 31'den Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

Yabancı sermaye ile ilgili 1980 sonrası gelişmelere rağmen, diğer ülkelerdeki sermaye girişleriyle karşılaştırıldığında, ülkemizde yabancı sermayenin ulaştığı düzeyin nisbi olarak düşük olduğunu söylemek mümkündür. Uygulanan sanayileşme stratejisinin bir gereği olarak, yabancı sermaye girişlerinin artması ve yurt içinde etkin kullanımının önemi büyüktür.

2.2.5. Serbest Bölgeler

Serbest bölgeler, bir ülkenin siyasi sınırları içinde

olmakla birlikte, gümrük sınırları dışında kalan, belirli ekonomik faaliyetlerin ülkenin diğer yörelerine göre daha çok teşvik edildiği, bürokrasinin en aza indirilmeye çalışıldığı bir başka deyişle ülkede geçerli olan gümrük ve ticaret mevzuatıyla diğer mali ve ekonomik alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin tamamen ortadan kaldırıldığı veya kısmen uygulandığı kendi kuruluş ve işleyiş kanunları ile sınırları kesin olarak belirlenmiş bölgelerdir (1).

Türkiye'de ilk serbest bölge kurma çalışmalarını 1927 yılında çıkarılan "Serbest Mıntıka Kanunu"na dayandırmak mümkündür (2). Ancak o günden itibaren yapılan çalışmaların başarısızlıkla sonuçlanması 1980'li yıllara kadar konunun ertelenmesine neden olmuştur. 1983 yılında çalışmalar tekrar başlatılmış, 1984'de DPT bünyesinde Serbest Bölgeler Başkanlığı kurulmuş ve 6 Haziran 1985 tarihli ve 3218 No'lu "Serbest Bölgeler Kanunu" ile bugünkü serbest bölge çalışmalarına olanak veren yasal düzenlemeler ortaya çıkmıştır (3).

Türkiye'de serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (4).

- İhracat amacıyla yatırım ve üretimi arttırmak

- Yabancı sermaye yatırımlarını çekerek sermaye girişini hızlandırmak ve dış pazarlarla bağlantıları geliştirmek,

- İthalatı ucuzlatmak,

- İstihdamı arttırmak,

- Teknoloji transferi sağlamak,

- Bankacılık faaliyetlerinde dış pazarlara açılabilmek,

- Gelir ve nüfus dağılımını dengelemek.

---

(1) Koray BAŞOL, "Serbest Bölge Uygulaması ve Türkiye", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Mas Matbaası, İzmir 1983, s.75.

(2) DPT, **Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor**, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, No:3, Ankara, Ekim 1985, s.2.

(3) DPT, **Serbest Bölgeler Mevzuatı**, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, No:4, Ankara, Nisan 1988, s.2.

(4) Hüsnü ERKAN, Rezzan TATLIDIL, **Sebest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi**, TOBB Yayını, Ankara 1990, ss.3-4.

Geçici ithalat izni esasları belirlendi

Gümrük vergilerinden tam veya kısmi muafiyet imkanı veren geçici ithalat izni ve ATA karnesine ilişkin esaslar belirlendi. Gümrük Müsteşarlığı'nın, yeni yürürlüğe giren Gümrük Kanunu'nun uygulamasına ilişkin hususları düzenleyen tebliğleri, 20 Şubat 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı. Tebliğe göre, kısmi muafiyet suretiyle geçici ithalat rejiminden yararlandırılması talep edilen eşyadan, özelliği, kullanım yeri ve amacı nedeniyle ilgili bakanlıkların görüşleri alınması gereken eşyaya ilişkin müracaatlar Gümrük Müsteşarlığı'na yapılacak. Kısmi muafiyet suretiyle geçici ithalata rejimine tabi tutulan eşyadan, her ay için alınacak ithalat vergileri, geçici ithalat rejimine ilişkin beyannamenin tescil tarihinde, söz konusu eşyanın serbest dolaşıma girmiş olması halinde alınacak vergiler tutarının yüzde 3'ü olarak tespit edilecek.Söz konusu vergiler, eşyanın bu rejimden yararlandığı her ay için alınacak ve bir aydan daha az olan süreler tam ay olarak değerlendirilecek. Geçici ithalat sistemi içinde eşyaların geçici kabulüne imkan veren ve uluslararası bir gümrük belgesi olan ATA karneleri konusunda da bugün yayımlanan tebliğ ile açıklama getirildi.

Bu amaçlar içinde dış pazarlara açılmak ve çeşitli yollarla döviz gelirlerini arttırmak ağırlık taşımaktadır.

Türkiye'nin doğal avantajlarının yanında serbest bölgelerde sağlanan teşvikleri de şu şekilde özetlemek mümkündür (1).

- Serbest bölgelerden elde edilen gelirler gelir ve kurumlar vergileri de dahil her türlü vergiden ve tarifeden muaftır.

- Serbest bölge içinde faaliyette bulunan firmalar hiç bir teşvik belgesi istenmeksizin yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, bina inşaat harcı istisnası, vergi, resim, harç İstisnası, KDV ve rıhtım tarifesi muafiyetinden yararlanabilmektedirler. KKDP'den de teşvik belgesi almak suretiyle faydalanmışlardır.

- Serbest bölgede faaliyette bulunan bankalarda her türlü vergi resim ve harçtan muaf olduklarından daha düşük maliyetle çalışmakta ve daha ucuz kredi olanakları yaratmaktadırlar.

- Bürokratik işlemler son derece azaltılmıştır.

- Serbest bölgelerde modern anlamda alt yapı çalışmaları sürdürülmekte ve firmalara bu konudaki tüm olanaklar hazır olarak sunulmaktadır.

- Türkiye'nin konumu itibariyle serbest bölgeler AT ve Orta Doğu ülkelerindeki başlıca pazarlara yakın oldukları gibi bölgelerden limanlara, uluslararası yol şebekelerine, kültür turizm ve eğlence merkezlerine ulaşım kolayca sağlanmaktadır.

Bunlara ek olarak daha bir çok teşvik eklenebilir. Bu nedenle serbest bölgelerin bir teşvik cenneti olduğunu söylemek mümkündür.

1983 yılında serbest bölgeler ile ilgili çalışmaların yeniden başlaması üzerine, 3 Kasım 1983 tarih ve 83/7285 No'lu kararnameyle Mersin ve Antalya limanları serbest bölge olarak belirlenmiş. Mersin Serbest Bölgesi 3 Ocak 1987'de, Antalya Serbest Bölgesi ise 14 Kasım 1987'de resmen açılmıştır. Yine 4 Mart 1985 tarih ve 9201 sayılı kararnameyle Adana Yumurtalık ve İzmir Nemrut Serbest Bölgelerinin kurulması

---

(1) Yalçın ALAYBEYOĞLU. **Serbest Bölgeler ve İzmir Serbest Bölgesi**, DPT. Serbest Bölgeler Başkanlığı. Ankara. Mart 1987. s.6.: Yalçın ALAYBEYOĞLU. **Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kaynaklar**, DPT. Serbest Bölgeler Başkanlığı, Ankara. Ekim 1987. s.7.

kararlastırılmış, ancak UNCTAD'a yaptırılan fizibilite etüdleri sonucu İzmir Serbest Bölgesi'nin yeri Gaziemir olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 24 Ağustos 1990 tarihinde İstanbul Tekstil Serbest Bölgesi kurulmuştur. Gerçekte bu serbest bölge İstanbul'da kurulacak Dünya Ticaret Merkezi Projesi içinde yer almaktadır. Ancak projenin sonuçlanması için daha zaman gerektiğinden bu bölgedeki sanayinin ihtiyacı olan dış girdileri ucuz olarak temin edebilmeleri için Atatürk Havalimanındaki serbest bölge küçük çapta da olsa faaliyette bulunmaktadır.

Halen, Mersin, Antalya, İstanbul Atatürk Havalimanı ve Ege Sebest Bölgeleri işletmeye açılmış olup, önümüzdeki yıllarda, Adana Yumurtalık, İstanbul Trakya, Trabzon ve İstanbul Ataköy Kıyı Bankacılığı Bölgelerinin faaliyete geçmesi beklenmektedir.

TABLO 33: Serbest Bölgelerde Seçilen Firmalar İtibariyle Faaliyet Hacmi (1989)
(Milyon Dolar)

	Firma Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Katma Değer
MERSIN	410	176.5	13889	675
ANTALYA	157	122.8	4757	268.6
TOPLAM	567	299.3	18556	943.6

Kaynak : **DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, a.g.r.,s.50.

Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerine gerek yurtiçinden gerekse yurt dışından büyük ilgi olmuştur. Bu iki bölge için 1990 yılına kadar başvuruda bulunan toplam 900 firmadan 65'i yabancı olmak üzere, 576 firmanın yapılan değerlendirmeler sonucunda bölgelerde faaliyette bulunması uygun görülmüştür. Tablo 33'ten de görülebileceği gibi, seçilen firmaların başvuruları sırasında yaptıkları taahhütler esas alındığında bu firmaların bölgede yapmayı öngördükleri yatırım tutarı 299.3 milyon dolar, istihdam edecekleri kişi sayısı 18556, oluşturacakları katma değer ise 940 milyon dolar civarındadır.

UÇUNCU BÖLUM

TURKİYE'DE UYGULANAN İHRACATI TEŞVİK POLİTİKALARININ İHRACATIN GELİŞİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İHRACATIN YAPISAL ANALİZİ: 1980-1990

1. Türkiye'de Uygulanan İhracatı Teşvik Politikalarının İhracatın Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu kısmında, II.bölümde ayrıntılı olarak incelenen, ihracatı teşvik politikalarının, ihracat üzerindeki etkileri, istatistiksel açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, bu politikalar arasında diğerlerine göre daha önemli görülen ve analize uygun olanlar seçilerek bir regresyon modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan, model ile, ihracattaki gelişmeler üzerine, toplam parasal teşviklerin, ihracat kredilerinin ve döviz kurunun etkileri incelenmiştir.

Karşılaştırma yapmak açısından iki döneme ayrılarak yapılan analizde, ilk dönem 1968-1979 (*), ikinci dönem ise 1980-1989 yıllarını kapsamaktadır.

Birinci dönemde, toplam parasal teşvikler, yalnızca vergi iadesi ödemelerini kapsamaktadır. 1980 sonrası dönemde ise, vergi iadesi uygulamasının kademeli olarak azaltılarak 1989 yılından itibaren kaldırılması üzerine, söz konusu dönemde yine doğrudan parasal teşvik niteliğinde olan DFİF ve KKDF ödemeleri de bu değişkene dahil edilmiştir.

İhracat kredileri, T.C. Merkez Bankası, Mevduat Bankaları ve diğer bankalarca verilen toplam ihracat kredilerini kapsamaktadır. Döviz kurları ise yıllık ortalama ve nominal değerlerle ifade edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerin tek tek ihracat üzerine etkileri incelenmek yerine çoklu regresyon denklemi oluşturulması daha uygun görülmüştür. Model çift logaritmik olarak tahminlenerek, regresyon denkleminde elde edilen parametrelerle doğrudan, bağımsız değişkenlerin elastikiyetlerine ulaşılmış ve ihracatın söz konusu değişkenlere karşı duyarlılığı incelenmeye çalışılmıştır.

Böylece genel olarak tahminlenmesi yapılan çoklu regresyon denklemi aşağıdaki gibidir.

(*) İhracatta kredi uygulaması 1968 yılında başladığından ilk dönemin başlangıç tarihi olarak 1968 yılı alınmıştır.

$\log Y = \log b_0 + b_1 \log X_1 + b_2 \log X_2 + b_3 \log X_3 + e$

Y = Toplam İhracat (Milyon TL.)

X_1 = Toplam Parasal Teşvikler (Milyon TL.)

X_2 = İhracat Kredileri (Milyon TL.)

X_3 = Döviz Kurları (TL/$)

e = Hata Terimi (*)

Oluşturulan modelde, bağımsız değişkenler ile ihracat arasında anlamlı ve doğru yönde bir korelasyon tespit edilmiştir. öte yandan bağımsız değişkenler arasında da güçlü bir korelasyonun var olması, elde edilen parametreleri güvenilir olmaktan çıkarmıştır.

Bu nedenle söz konusu durumlarda uygulanan yöntemlerden biri olan Ridge Regresyon (**) tekniğinin uygulanması uygun görülmüştür. Ridge Regresyon denklemiyle elde edilen parametreler ve modelin testi, Tablo 34'te düzenlenmiştir.

TABLO 34 : İhracat Üzerine Etki Eden Faktörler
Ridge Regresyon Sonuçları

Denklem No	Bağımlı Değişken	Sabit Terim (b_0)	Bağımsız Değişkenlerin Regresyon Parametreleri			R^2	q	F	D.W.
			Top.Par. Teşvikler (b_1)	İhracat Kredileri (b_2)	Döviz Kurları (b_3)				
-I- (1968-1979)	İhracat (Y)	1,546 (35133421 TL)	0,329 (4,026)	0,194 (1,522)	0,823 (2,887)	0,94	0,24	47,87	1,502
-II- (1980-1990)	İhracat (Y)	2,469 (294520806 TL)	0,154 (3,263)	0,061 (0,744)	1,079 (9,445)	0,99	0,05	776,78	2,448

(*) Parantez içindeki değerler t değerlerini: R^2, Ridge Regresyon determinasyon katsayısını; q, denklemin standart hatasını; F, F istatistiğini; DW, Durbin Watson istatistiğini göstermektedir.

(*) 1968-1979 Dönemi için $t_{tab\ 0,05} = 1,833$, $F_{tab\ 0,05} = 3,86$
1980-1990 Dönemi için $t_{tab\ 0,05} = 1,860$, $F_{tab\ 0,05} = 4,07$

(*) Bağımsız değişkenler logY deki değişmenin tamamını açıklayamadıkları için model bir e hata terimi içermektedir.

(**) Ridge Regresyon Tekniği ile ilgili bilgi için bkz. Ek2.

Elde edilen bulgularda, her iki dönemde de R^2 değerinin yüksek olması, bağımsız değişkenlerin, ihracattaki değişmeleri önemli ölçüde açıkladığını, yüksek F değerleri de, tahminlemesi yapılan denklemin kuramsal denkleme olan yakınlığını göstermektedir. Her iki dönemde de D.W. değerlerinin kararsız bölgede bulunması nedeniyle otokorelasyon hakkında kesin bir yargıya varma olanağının bulunmadığı görülmektedir.

Ortalama olarak yapılan ihracat miktarını bize b_0 sabit terimi göstermektedir (*). Buna göre ilk dönemde ortalama 35.13 milyon liralık ihracat yapılırken ikinci dönemde bu değer ortalama 294.52 milyon liraya yükselmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çoklu regresyon denklemi logaritmik olarak tahminlenerek elde edilen parametreler ile ihracatın söz konusu değişkenlere karşı duyarlılığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak, gerçek hayatta, ihracatın, sadece bu değişkenlerden etkilenmediği, dünyadaki ve Türkiyedeki konjonktürel gelişmelerin ve diğer bir çok doğrudan veya dolaylı politikanın ihracat üzerindeki etkileri de düşünülecek olursa, sınırlı varsayımlar altında elde edilen bu sonuçları yorumlarken ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirtmekte yarar vardır.

Buradan hareketle, Ridge Regresyon tekniğiyle elde edilen, parametreleri, aşağıdaki gibi yorumlamak mümkündür.

1.1. İhracatta Doğrudan Parasal Teşviklerin Etkinliği

İhracatı teşvik tedbirleri arasında 1980 sonrası dönemde üzerinde en çok tartışılanlardan birisi, ihracatta vergi iadesi uygulaması olmuştur. Uygulama parasal bir teşvik niteliğinde olduğu için uluslararası forumlarda savunulmadığı ve devlet gelirleriyle ihracatın desteklendiği fikrini verdiği bilinmektedir. Bunun üzerine uygulamanın 1984 yılından itibaren kademeli olarak kaldırılmasına karar verilmiştir. Ancak bu aşamada söz konusu parasal teşviklerin peydarpey kaldırılmasının yanlışlığı fark edilerek 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bunu kısmen telafi edebilecek KKDF ve DFIF ödemeleri gündeme gelmiştir.

Öte yandan amaç uzun vadede bu tür parasal teşviklerin tamamen kaldırılması yönündedir.

(*) b_0 değeri, X_1, X_2 ve X_3 sabitken yapılan ihracat miktarını vermektedir. model logaritmik olarak tahminlendiğinden b_0 yorumlanırken antilogaritmasının alınması gerekmektedir. EKKY ile tahmin edilen modelde diğer katsayılar sapmasız olduğu halde Antilog b_0 sapmalı fakat tutarlı olarak elde edilebilmektedir (Şahin AKKAYA. **Ekonometri I**, Anadolu Matbaacılık. İzmir 1990, s.243. 324).

Buradan hareketle çalışmada, ilk dönemi kapsayan 1968-1979 yılları arasında yalnızca vergi iadesi uygulaması dikkate alınırken, 1980 sonrası dönem için analize KKDF ve DFİF ödemeleri de dahil edilerek ihracatın toplam parasal teşviklere karşı duyarlılığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 34'den de izlenebileceği gibi toplam parasal teşvikler ile ihracat arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

1968-1979 döneminde ihracatın, toplam parasal teşviklere karşı duyarlılığı %32 olarak hesaplanmıştır. Başka bir ifadeyle toplam parasal teşviklerde meydana gelen %100'lük bir artış ihracatı %32 oranında arttırmaktadır (*).

Söz konusu değişkenin 1980 sonrası dönemde, ihracat üzerindeki etkisi incelendiğinde ise bu oranın %15 olduğu görülmektedir. Uygulamanın da etkisiyle toplam parasal teşvikler ikinci dönemde ihracat üzerinde daha az etkili olmuştur. Buradan hareketle son yıllarda ihracatta meydana gelen durgunluğun, parasal teşviklerin zaman içinde azaltılmasından da etkilendiğini söylemek mümkündür.

1.2. İhracat Kredilerinin Etkinliği

Türkiye'de 1968 yılında başlayan düşük faizli ihracat kredisi uygulaması günümüze kadar çeşitli şekillerde süregelmiştir. Kredi uygulamasının, özellikle 1989 yılından itibaren, Türk Eximbank'ın kurulması ile, teşvik sistemindeki önemi daha da artmıştır.

Oluşturduğumuz modele, ihracat kredileri de dahil edilerek ihracatın, kredilere karşı duyarlılığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre ele alınan iki dönemde ihracat kredisi kullanımındaki değişmelerin ihracat üzerine etkisi aşağıdaki gibi tahminlenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre her iki dönemde de ihracat ile ihracat kredileri arasında aynı yönde ve anlamlı bir korelasyon söz konusudur. Ancak bu korelasyon gerek döviz kurlarının gerekse parasal teşviklerin ihracat üzerine etkisine göre çok daha zayıf görünmektedir.

1968-1979 döneminde ihracat kredisi kullanımındaki

(*) Diğer değişkenlerin ihracat üzerindeki etkileri kaldırıldığında yani, İhracat kredileri (X_{10}) ve döviz kurları (X_{11}) sabit iken toplam parasal teşviklerin (X_1) ihracat üzerideki yaklaşık olarak etkisini vermektedir. Aynı durum diğerleri için de geçerlidir.

%100'lük değişmenin ihracat üzerindeki etkisi %19 iken, 1980 sonrası dönemde bu oran %6 olarak gerçekleşmiştir. Analizden çıkan sonuçlara göre ihracat kredilerinin 1980 sonrası dönemde ihracat üzerinde daha az etkili olduğu görülmektedir.

Buradan hareketle, ihracat kredilerinin toplam ihracat içindeki payları dönemler itibariyle karşılaştırıldığında dönem ortalaması olarak bu oranın 1980 öncesinde %37 iken 1980 sonrasında %34'de düştüğü görülmüştür. 1980 sonrası dönemde ihracat kredileri bazı yıllarda mutlak ve önemli azalışlar göstermiştir. 1980 öncesi dönemde ise gerek değer gerekse ihracat içindeki pay olarak daha istikrarlı bir yapıdadır. Bu nedenle analiz sonuçlarının bu gelişmelerden etkilendiği düşünülmektedir. öte yandan, 80 sonrası dönemde, döviz kurlarının ihracat üzerindeki etkisi büyük oranda arttığından, bu değişkenin çoklu regresyon modelinde ihracat kredilerinin etkisini azaltmış olabileceği düşünülmektedir.

Belirtmek gerekirki, son yıllarda özellikle 1989 yılından itibaren ihracat kredi uygulamasına önemli ölçüde ağırlık verilmiştir. Eximbank bu konudaki en önemli gelişmedir. Bu nedenle uygulama, etkin olarak sürdürülebildiği taktirde, önümüzdeki yıllarda ihracat kredilerinin ihracat gelişimi üzerinde daha etkili olacağı düşünülmekte ve umut edilmektedir.

1.3. Döviz Kuru Politikasının Etkinliği

Doğrudan bir teşvik niteliğinde olmamakla birlikte, TL'nin aşırı değer kaybının, ihracatın artmasında diğer politikalara göre çok daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Yaptığımız analizde her iki dönemde de döviz kurlarındaki değişmelerle ihracat gelirleri arasında aynı yönde ve güçlü bir korelasyon tespit edilmiştir.

1968-1979 döneminde, döviz kurlarındaki %100'lük bir artışın ihracat gelirlerini %82 arttırdığı tespit edilmiştir. Aynı oran 1980 sonrası için oldukça yüksek ve yaklaşık %107'dir.

1980 öncesi dönemde de döviz kurlarının ihracat üzerinde etkili çıkmasında, bu dönemin kapsadığı 1970-1979 yılları arasında nisbeten serbest kur politikasına yönelinerek, bazı yıllarda büyük oranlı devalüasyonlara başvurulması, sebep olarak gösterilebilir. Oysa 1970'li yıllardan önce, sabit döviz kuru politikası ve TL.'nın tekrar aşırı değerlenmesinin etkisiyle ihracattan vazgeçildiği bir gerçektir. öte yandan 1989 yılından itibaren TL.'nda aşırı değerlenmeye gidilmesi de ihracatı oldukça olumsuz yönde etkilemiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de uzun yıllar ihracattaki artışlar döviz kurlarında gelişmelere göre belirlenmiş ve

özellikle 1980 sonrası dönemde, TL.'nın değerindeki düşüşler, ihracatın teşviğinde kolay bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu durum ülke kaynaklarının olumsuz yönlenmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle ihracatın teşviği başka araçlara bırakılarak, gerçek denge döviz kurunun belirlenmesi uzun dönem için daha sağlıklı görünmektedir.

2. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Yapısal Analizi

1980 sonrası dönemde izlenen ve II.bölümde geniş ölçüde açıklanmaya çalışılan politikaların etkisiyle gerek miktar, gerekse yapısal olarak ihracatta önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İzlenen teşvik politikaları ve ekonominin genel yapısı çerçevesinde uygulanan diğer makro politikalar (para, maliye politikaları vb.) sayesinde, söz konusu dönemde sağlanan performans, 1980 öncesi dönemden farklı olarak dış talebe ve dış rekabete daha fazla açık ve duyarlı bir yapıda gerçekleşmiştir.

Aşağıda, dış ticaretin 1980 sonrası dönemdeki genel gelişiminde, büyük ölçüde daha önce üzerinde durduğumuz politikaların (ihracatı teşvik politikaları, kur politikaları, kambiyo politikası, ithalat politikası vb.) etkili olduğu varsayımıyla ihracat gerek kantitatif gerekse yapısal olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Türkiye İhracatı'nın Dünya İhracatı İçindeki Payı

1980 sonrası dönemde ihracatımızda önemli artışlar meydana gelmiştir (1983, 1986 ve 1989 yılları hariç). Başlangıçta 2.9 milyar dolar olan ihracat yaklaşık %19'luk bir artışla 1990 yılında 13 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gelişmede söz konusu dönemde izlenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin ve bu çerçevede benimsenen ithalat, döviz kuru ve ihracatı teşvik politikalarının önemli rolü olduğu söylenebilir (Tablo 35).

Son yıllarda ihracatta meydana gelen azalışlar ise, büyük ölçüde yeni yatırım ve kapasite artışlarının sağlanamayışına, parasal teşviklerin zamanla önemli ölçüde azaltılmasına ve döviz kurundaki aşırı değerlemeye bağlamak mümkündür.

Dünyada ihracatın yıllar itibariyle gelişimi incelendiğinde ise 1980 yılındaki yüksek bir artış hızının ardından 1981-1983 döneminde mutlak olarak azalışlar, izleyen yıllarda ise nisbeten daha iyi artış hızları elde edildiği görülmektedir. Dünya ihracatındaki bu görünümde ise 1979-1983 yılları arasında yaşanan ikinci petrol krizi ve özellikle, 1980-1981 döneminde, reel faiz oranlarının çok yükselmesi etkili olmuştur. 1983 yılından itibaren dünyadaki ekonomik canlanmaya paralel olarak ihracatta da nisbeten olumlu gelişmeler meydana gelmiştir.

TABLO 35 : Türkiye İhracatının Dünya ihracatı İçindeki Payı (1979-1990) (Milyon Dolar;%)

YILLAR	Top.Dünya İhrac.(FOB)	Değişme (%)	Top.Türkiye İhrac.(FOB)	Değişme (%)	Türkiye,nin Dünya İhr. İçin.Payı	Değişme (%)
1979	1640325	-	2261	-	0.14	-
1980	1998600	21.8	2910	28.7	0.15	5.6
1981	1971801	-1.3	4703	61.6	0.24	63.8
1982	1829288	-7.2	5746	22.2	0.31	31.7
1983	1809600	-1.1	5728	-0.3	0.32	0.8
1984	1909400	5.5	7134	24.5	0.37	18.0
1985	1930000	1.1	7958	11.6	0.41	10.4
1986	2122800	10.0	7457	-6.3	0.35	-14.8
1987	2492000	17.4	10190	36.7	0.41	16.4
1988	2828700	13.5	11662	14.4	0.41	0.8
1989	3039200	7.4	11627	-0.3	0.38	-7.2
1990	-	-	12959	11.5	-	-
ORT	-	6.71	-	18.57	0.34	12.55

Kaynak : DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri**, Çeşitli Sayılar ve UNCTAD, **Handbook of International Trade and Development Statistics 1990**, s.2.

Ele alınan dönem boyunca Türkiye'nin ihracat artış hızının, dünya ihracatı artış hızından daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin, dünya ihracatı içindeki payının oldukça küçük olduğu da bir gerçektir. Bu oran dönem boyunca %0.5'in dahi altında kalmıştır (*). Ancak söz konusu oranda 1980 yılından bu yana önemli denebilecek artışlar olmuş ve %0.15'lerden %0.41'lere ulaşmıştır. 1989 yılındaki düşüş ise daha önce de belirtilen, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanmaktadır.

2.2. İhracatın GSYİH İçindeki Payı

Bilindiği gibi İhracat/GSYİH oranı, bir ülkede üretilen gayrisafi mal ve hizmetlerin ne kadarının ihraç edildiğini gösteren oldukça önemli bir ölçüdür. Dolayısıyla bu oran ülkenin dışa açıklık derecesinin bir göstergesi olup zaman

(*) Türkiye'nin dünya ihracatındaki payı oldukça küçük olmakla birlikte, bazı mallar itibariyle bu durum tam geçerli değildir. Örneğin, hazır giyim eşyası, tütün, bazı metaller, meyve ve kabuklu yemişler gibi bazı ürünlerde Türkiye, dünya ihracatında %5-10 gibi değişen ve yüksek sayılabilecek paylara sahiptir. Nevzat GÜRAN, "Dış Ticaret İstatistikleri" (Basılmamış Ders Notları, İzmir, Mart 1991), s.18.

içinde giderek yükselmesi, özellikle büyüyen bir ekonomide ülke ihracatının gerçekten de önemli ölçüde büyüdüğünü gösterecektir (1).

Türkiye'de İhracat/GSYİH oranına ilişkin değerler Tablo 36'da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi İhracatın GSYİH içindeki payı 1980 yılında, yaklaşık %5 gibi bir oran-dan önemli artışlarla 1988 yılında %16.7'ye ulaşmıştır. 1989 yılında ise gerilemeye başlayarak 1990'da %12'lere düşmüştür. Ele alınan dönemde GSYİH'da da yüksek sayılabilecek yıllık büyüme hızları elde edilirken, ihracattaki yıllık büyüme hızı bunun çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bu da Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dışa açılma konusunda önemli gelişmeler gösterdiğinin önemli bir ifadesidir.

TABLO 36 : İhracatın GSYİH İçindeki Payı (1979-1990)
(Milyar TL.;%)

YILLAR	GSYİH	Değişme (%)	Toplam İhracat(FOB)	Değişme (%)	İhracat/GSYİH
1979	2155.89	-	75.74	-	3.51
1980	4327.96	100.8	221.50	192.4	5.12
1981	6413.61	48.2	530.72	139.6	8.27
1982	8620.39	34.4	937.31	76.6	10.87
1983	11531.76	33.8	1298.95	38.6	11.26
1984	18212.08	57.9	2608.33	100.8	14.32
1985	27551.84	51.3	4152.93	59.2	15.07
1986	39287.84	42.6	5012.35	20.7	12.76
1987	58299.20	48.4	8844.33	76.5	15.17
1988	100826.17	72.9	16809.24	90.1	16.67
1989	167457.10	66.1	24819.34	47.7	14.82
1990	283187.10	69.1	34071.00	37.3	12.03

(*) GSYİH Değerleri Piyasa Fiyatlarıyladır.
Kaynak :DİE Yıllıklarından Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır

Diğer ülkelerle karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'de ihracatın GSYİH içindeki payı 1988 yılı itibariyle, İngiltere (%17.4), İtalya (%15.9) ve Fransa (%17.5) ile oldukça yakın olup; İspanya (%11.63), Yunanistan (%10.03), Japonya (%9.3) ve Amerika'nın (%6.9) üzerindedir (*).

(1) Tevfik PEKİN, Temel ERGUN, **Türk Dış Ticaretinde Yapısal Değişim**, E.Ü. Basımevi, İzmir 1984, s.10.

(*) UNCTAD, Uluslararası Ticaret ve Kalkınma İstatistikleri (1990)'inden Yararlanılarak Tarafımızdan Hesaplanmıştır.

2.3. İhracatın Dış Ticaret Hacmi İçindeki Payı

1980 yılından itibaren Türkiye'de dış ticaretin gelişimini, Tablo 37'den izlemek mümkündür.

İthalat 1980 yılında 7909 milyon dolar iken 1990 yılında 24500 milyon dolara yükselerek söz konusu dönemde yaklaşık %3.1 kat artarken, ihracat, 2910 milyon dolardan 14100 milyon dolara çıkarak 4.8 kat büyümüştür. Ele alınan dönemde bazı istisnalar dışında ihracat artış hızının ithalatınkinden çok daha yüksek olduğu da görülmektedir. Söz konusu dönemde gerek ihracatta gerekse ithalatta en büyük daralma 1986 yılında yaşanmıştır. Bu daralma daha çok dünya piyasalarında petrol fiyatlarındaki düşüş sonucu petrol ihraç eden ülkelerin ithalatlarını kısmalarından kaynaklanmıştır (1).

Dönem boyunca dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Dış Ticaret açığı 1980 yılında 5 milyar dolara yaklaştıktan sonra ihracatın hızla artması sonucu gerileyerek 1988 yılına kadar 3 ile 3.5 milyar dolar düzeylerinde istikrarlı bir görünüm kazanmıştır. Ancak ihracattaki tıkanma ve liberal ithalat politikasının etkisiyle 1989 yılında tekrar 4 milyar doların üzerine çıkan dış ticaret açığı 1990 yılında çok daha fazla artarak 9 milyar dolara ulaşmıştır (Grafik 1).

İhracatın ithalatı karşılama oranı da, dış ticaret açığına paralel olarak dönem boyunca %100'ün altında kalmıştır. Ancak 1980 yılından itibaren bu oran hızla artış göstererek 1988'de %81.4 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda ise büyük ölçüde gerileme olmuş ve 1990 yılında ihracat gelirleri ithalatın ancak %58'ini karşılayabilmiştir.

1990 yılında ihracat gelirlerinde meydana gelen gerilemede Ağustos ayından itibaren hüküm süren körfez krizinin etkisi büyük olmuştur. Petrol fiyatlarının birden ve büyük boyutlarda yükselmesi Türkiye'nin yaklaşık 10 milyar dolarlık gelir kaybına sebep olmuştur.

Ele alınan dönemde ithalat ve ihracattaki artışlara bağlı olarak dış ticaret hacmi de önemli artışlar göstererek 1980 yılındaki 10819 milyon dolarlık değerinden 1990 yılında (yaklaşık 3.5 kat artarak) 35261 milyon dolara ulaşmıştır.

Dış ticaret hacmi içinde ihracatın payı da dönem ortalaması olarak yaklaşık %38'dir. Bu oran en yüksek değerine %45 ile 1988 yılında ulaşmıştır.

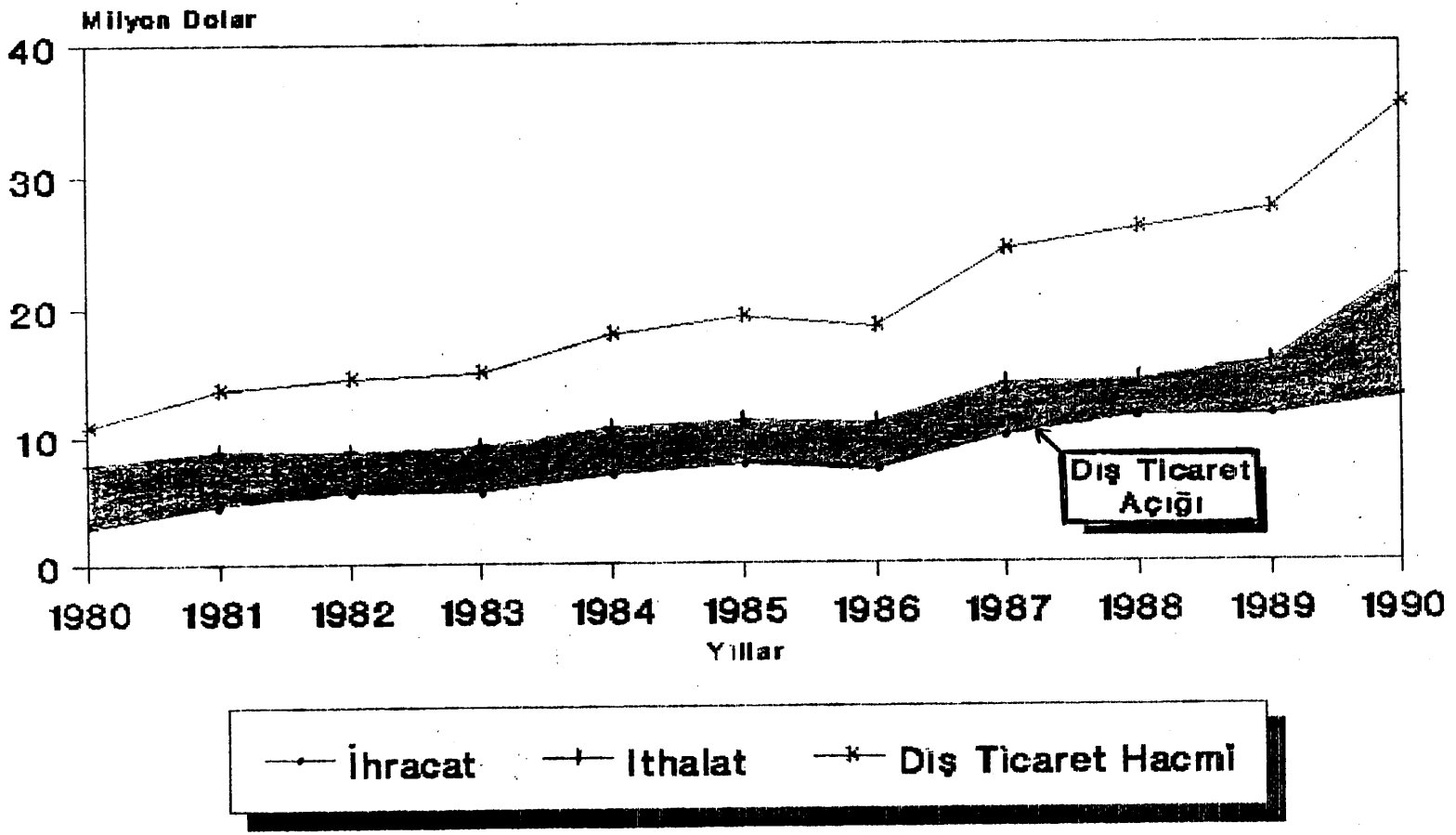
(1) DPT. Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları a.g.r., s.35.

TABLO 37 : Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler (1979-1990).
(Milyon Dolar; %)

YILLAR	İthalat (CIF)	Değişme (%)	İhracat (FOB)	Değişme (%)	Dış Ticaret Dengesi (X-M)	Değişme (%)	Dış Ticaret Hacmi (X+M)	Değişme (%)	İhracatın İthalatı Kars.Oran. (X/M)	Değişme (%)	İhracatın Dış Tic.Hac. İçin.Payı X/(X+M)	Değişme (%)
1979	5069.4	-	2261.2	-	-2808.2	-	7330.6	-	44.6	-	30.8	-
1980	7909.4	56.0	2910.1	28.7	-4999.2	78.0	10819.5	47.6	36.8	-17.5	26.9	-12.8
1981	8933.4	12.9	4702.9	61.6	-4230.4	-15.4	13636.3	26.0	52.6	43.1	34.5	28.2
1982	8842.5	-1.0	5746.0	22.2	-3096.5	-26.8	14588.5	7.0	65.0	23.4	39.4	14.2
1983	9235.0	4.4	5727.8	-0.3	-3507.2	13.3	14962.8	2.6	62.0	-4.6	38.3	-2.8
1984	10756.9	16.5	7133.6	24.5	-3623.3	3.3	17890.5	19.6	66.3	6.9	39.9	4.2
1985	11343.4	5.5	7958.0	11.6	-3385.4	-6.6	19301.4	7.9	70.2	5.8	41.2	3.4
1986	11104.8	-2.1	7456.7	-6.3	-3648.0	7.8	18561.5	-3.8	67.1	-4.3	40.2	-2.6
1987	14157.8	27.5	10190.0	36.7	-3967.8	8.8	24347.9	31.2	72.0	7.2	41.9	4.2
1988	14335.4	1.3	11662.0	14.4	-2673.4	-32.6	25997.4	6.8	81.4	13.0	44.9	7.2
1989	15762.6	10.0	11627.0	-0.3	-4135.6	54.7	27389.5	5.4	73.8	-9.3	42.5	-5.4
1990	22302.3	41.5	12959.3	11.5	-9343.0	125.9	35261.5	28.7	58.1	-21.2	36.8	-13.4
ORT	-	14.37	-	17.02	-	17.53	-	14.90	-	3.59	-	2.03

Kaynak : DIE, Dış Ticaret İstatistikleri Çeşitli Sayılar.

Grafik 1: Türkiye'de 1980-1990 Döneminde İhracat,İthalat Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Açığı.

Kaynak : Tablo 37'den Yaralanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

öte yandan dış ticaret hacminin GSMH içindeki payı 1980 yılında %18.6 iken 1990 yılında bu oran %32.4'e yükselmiştir. Bu da Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde yıllar itibariyle dışa açılımının giderek arttığını göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

2.4. İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

1980'li yıllarda ihracatımızda görülen nisbeten hızlı artışlar üzerinde, ihracatı geliştirmeye yönelik politikalar yanında, dış dünyada ve bölgemizde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal gelişmelerin de etkisi olmuştur.

Özellikle 1979 yılında petrol fiyatlarındaki ikinci büyük artışın ardından petrol ihracatçısı ülkelerin döviz rezervleri önemli ölçüde genişlemiştir. Bu gelişme, söz konusu Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin gelirlerindeki artışa bağlı olaral ithal taleplerinin de yükselmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak bu ülkelerin dahil olduğu İslam ülkeleri grubuna yapılan ihracat 1980'lerin ilk yarısında ortalama %40'lara kadar ulaşmıştır. 1986 yılında ise petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle bu ülkelerin ithal taleplerindeki azalış İslam ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payını azaltmış, Körfez Krizi'nin de etksi ile bu oran %19'lara kadar düşmüştür. İslam ülkelerine Yapılan İhracat içinde başta, Irak, İran, Suudi Arabistan olmak üzere Kuveyt, Mısır, Libya, Lübnan ve Ürdün gibi ülkeler yıllar itibariyle değişmekle birlikte önemli paylara sahiptir. 1980-1990 dönemi İslam ülkelerine yapılan ihracat yıllık ortalama %27.4 oranında olmuştur (Tablo 38 ve 39).

1980'li yılların ilk yarısında özellikle İslam ülkelerine yapılan ihracattaki artışa bağlı olarak, OECD ülkelerine yapılan ihracat, değer olarak artmakla birlikte toplam ihracat içindeki pay olarak azalış göstermiştir.

Ancak 1984 yılından itibaren OECD ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı tekrar yükselerek 1990 yılında %67.9'a ulaşmıştır . 1980-1990 döneminde OECD ülkelerine yapılan ihracatın yıllık ortalama artış hızı %18.7 olarak gerçekleşmiştir.

Bu gruba yapılan ihracatın 1990 yılı itibariyle %78'i ise AT ülkelerine yapılmaktadır. Ele alınan dönemde AT ülkelerine yapılan ihracat mutlak olarak ve istikrarlı bir şekilde artmıştır. AT ülkelerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında %42.7 iken 1981 ve 1982 yıllarında biraz düşüş gösterdikten sonra tekrar yükselerek 1990 yılında %53'e ulaşmıştır (Grafik 2). Söz konusu ülkeler içinde B.Almanya 1982 ve 1983 yılları dışında ele alınan dönemde ihracat içinde daima önemli bir paya sahip olmuştur. 1990 yılı itibariyle Almanyaya yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %23.6'dır. Bunu yine aynı yıl itibariyle İtalya (%8.5), ABD (%7.5), İngiltere (%5.7) ve Fransa (%5.6) izlemektedir.

TABLO 38 : İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (1979-1990)
(Milyon Dolar; %)

ÜLKELER	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	ORT.DEĞ
I.OECD ÜLKELERİ	1446.4	1679.7	2263.7	2555.9	2759.5	3739.9	4106.2	4292.2	6443.7	6707.0	7176.6	8795.9	18.7
A.AT ülkeleri	1131.5	1299.7	1564.0	1801.5	2066.1	2731.9	3203.8	3263.1	4867.6	5098.2	5408.2	6881.5	18.5
-Batı Almanya	495.1	604.0	643.2	707.4	837.8	1279.7	1391.0	1444.0	2183.6	2149.0	2175.7	3055.8	19.4
-Belçıka-Lüksemb ur	60.6	55.5	93.7	88.4	106.9	190.2	161.8	195.1	318.5	264.5	261.4	311.9	20.3
-Danimarka	6.4	7.3	6.8	9.8	12.3	19.5	25.9	27.5	43.6	56.9	74.4	86.6	28.2
-Fransa	137.3	163.9	215.7	194.8	180.4	200.6	215.3	298.7	499.6	498.5	594.8	735.2	18.3
-Hollanda	75.4	84.4	90.6	104.7	140.9	181.1	213.2	222.4	280.2	351.1	456.9	433.5	17.8
-Ingiltere	103.0	104.5	148.0	189.0	247.0	261.0	538.7	334.2	541.4	576.1	616.0	742.9	24.7
-Irlanda	6.8	4.1	6.0	3.8	4.4	4.9	9.0	8.4	12.7	19.2	19.3	24.8	18.7
-Italya	213.0	218.4	246.1	327.5	422.7	501.2	502.2	579.8	850.6	954.7	978.1	1108.9	16.9
-Yunanistan	4.7	8.9	47.4	129.9	57.6	93.7	76.2	75.6	58.9	95.8	124.9	139.2	69.6
-İspanya	17.8	28.5	40.1	22.9	40.5	27.4	56.4	59.9	70.2	107.5	131.5	199.1	32.6
-Portekiz	11.6	20.2	21.0	23.3	15.6	21.3	14.1	17.5	8.3	24.9	25.1	44.3	28.0
B.Diğ.OECD ülkeleri	314.9	380.0	699.7	754.4	693.4	941.2	902.4	129.1	1576.1	1608.8	1768.4	1914.4	108.3
-ABD	104.5	127.4	267.9	251.6	231.7	368.2	506.0	549.3	713.2	760.6	971.0	965.1	26.1
-Japonya	22.4	36.7	35.3	43.2	36.9	36.6	42.6	99.0	156.0	209.4	233.1	239.2	29.2
-İsviçre	113.7	125.4	263.7	323.8	268.5	358.2	128.4	162.3	355.9	264.8	175.4	295.2	22.7
-Avusturya	46.1	53.9	95.7	98.3	88.8	126.8	122.5	111.2	188.5	179.7	131.3	176.6	17.3
-Diğerleri	28.2	36.6	37.1	37.4	49.6	51.4	102.9	107.3	162.5	194.3	258.5	238.3	24.4
II.İSLAM ÜLKELERİ	409.8	655.4	1975.9	2769.1	2637.8	2993.5	3408.2	2607.1	3083.6	3529.5	2873.5	2495.6	27.4
-İran	11.8	84.8	233.7	791.1	1087.3	751.0	1078.9	564.4	439.7	545.6	561.1	495.9	93.5
-Irak	113.4	134.8	559.0	610.4	319.6	934.3	961.4	553.3	945.3	986.1	445.4	214.5	37.9
-Suudi Arabistan	19.7	43.6	187.4	357.9	364.7	378.0	430.0	357.4	408.4	359.2	364.2	338.2	49.2
-Kuveyt	15.2	50.1	71.0	86.9	87.0	105.4	115.9	120.8	247.5	198.8	167.6	91.5	32.1
-KKTC	-	-	-	2.6	2.4	-	65.9	73.3	89.7	131.2	116.7	154.6	-0.6
-Libya	43.3	60.3	441.5	234.6	185.3	142.0	58.8	135.8	140.7	218.1	266.9	220.4	65.1
-Mısır	49.8	20.3	72.1	145.0	70.2	140.7	141.0	145.2	138.8	184.6	139.8	159.4	33.4
-Cezayir	10.2	8.5	30.8	125.0	127.4	127.5	109.0	177.6	141.9	218.6	236.8	201.1	57.2
-Tunus	8.5	13.2	15.0	24.4	30.8	10.9	15.8	13.6	11.5	62.1	44.8	39.8	46.3
-Diğerleri	137.8	239.8	365.4	391.2	362.8	403.7	431.6	465.8	520.1	625.2	570.2	580.3	16.1
III.DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	333.3	516.1	352.5	332.7	245.2	261.4	334.4	310.5	334.4	609.4	1029.2	985.8	15.7
-SSCB	126.7	169.0	193.7	124.0	88.7	138.5	190.1	140.6	169.5	271.4	704.8	530.7	24.2
-Doğu Almanya	-	21.2	5.7	23.3	1.2	4.2	4.3	10.8	10.7	28.6	20.6	12.9	58.7
-Bulgaristan	-	12.3	9.9	17.1	20.2	24.1	7.7	14.8	14.4	28.1	26.7	103.6	44.6
-Çekoslovakya	-	72.0	15.0	26.3	9.2	11.2	14.3	23.8	27.0	35.3	39.2	64.2	15.1
-Macaristan	-	41.1	5.6	20.6	8.7	8.5	3.7	12.5	18.1	24.8	24.5	30.4	37.1
-Polonya	-	94.1	33.2	41.1	42.1	17.2	34.4	40.1	25.6	77.6	71.3	103.4	20.3
-Romanya	-	70.9	57.3	59.2	58.7	57.4	47.0	39.8	48.7	7.6	52.8	83.2	48.9
-Arnavutluk	-	9.6	6.8	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3	1.0	6.8	4.0	5.7	59.3
IV.DİĞER ÜLKELER	71.6	58.9	110.8	88.3	85.3	400.2	109.2	246.9	328.3	816.1	547.7	682.0	376.4
TOPLAM	2261.2	2910.1	4702.9	5746.0	5727.8	7133.6	7958.0	7456.7	10190.1	11662.0	11627.0	12959.3	18.6

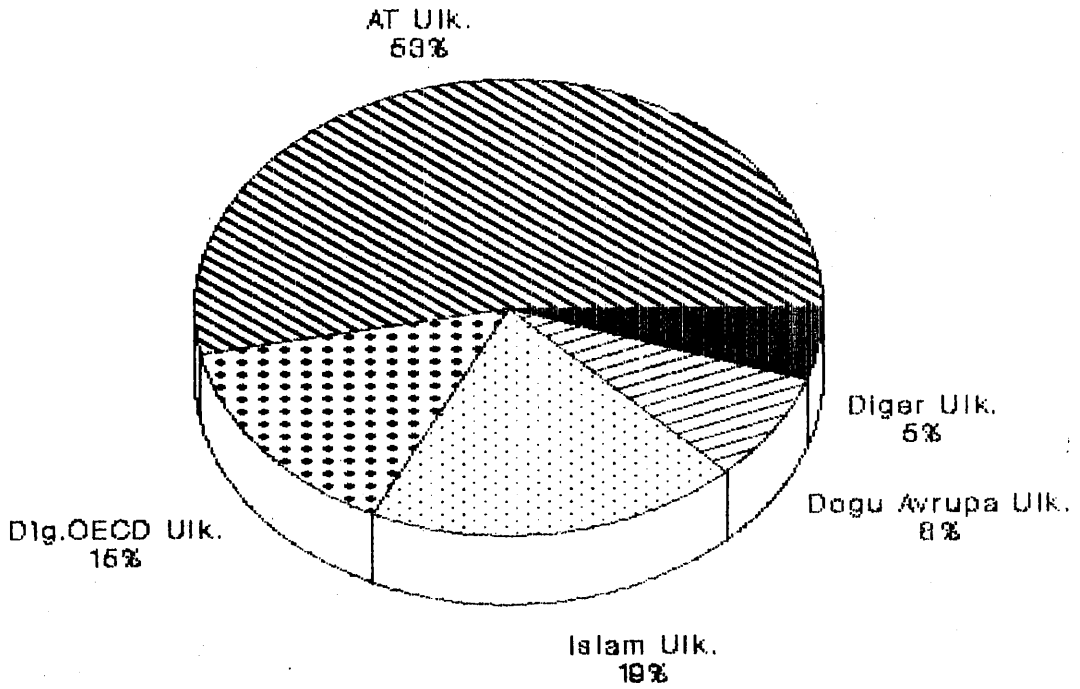
Kaynak : DİE, Kaynak : DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri**, Çeşitli Sayılar ve DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Haziran 1991, s.56.

TABLO 39 : İhracatın Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (1979-1990)
(%)

ÜLKELER	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
I.OECD ÜLKELERİ	64.0	57.7	48.1	44.5	48.2	52.4	51.6	57.6	63.2	57.5	61.7	67.9
A.AT ülkeleri	50.0	44.7	33.3	31.4	36.1	38.3	40.3	43.8	47.8	43.7	46.5	53.1
-Batı Almanya	21.9	20.8	13.7	12.3	14.6	17.9	17.5	19.4	21.4	18.4	18.7	23.6
-Belçika-Lüksemburg	2.7	1.9	2.0	1.5	1.9	2.7	2.0	2.6	3.1	2.3	2.2	2.4
-Danimarka	0.3	0.3	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3	0.4	0.4	0.5	0.6	0.7
-Fransa	6.1	5.6	4.6	3.4	3.1	2.8	2.7	4.0	4.9	4.3	5.1	5.7
-Hollanda	3.3	2.9	1.9	1.8	2.5	2.5	2.7	3.0	2.7	3.0	3.9	3.3
-Ingiltere	4.6	3.6	3.1	3.3	4.3	3.7	6.8	4.5	5.3	4.9	5.3	5.7
-İrlanda	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2
-İtalya	9.4	7.5	5.2	5.7	7.4	7.0	6.3	7.8	8.3	8.2	8.4	8.6
-Yunanistan	0.2	0.3	1.0	2.3	1.0	1.3	1.0	1.0	0.6	0.8	1.1	1.1
-İspanya	0.8	1.0	0.9	0.4	0.7	0.0	0.7	0.8	0.7	0.9	1.1	1.5
-Portekiz	0.5	0.7	0.4	0.4	0.3	0.0	0.2	0.2	0.1	0.2	0.2	0.3
B.Diğ.OECD Ülkeleri	13.9	13.1	14.9	13.1	12.1	13.2	11.3	1.7	15.5	13.8	15.2	14.8
-ABD	4.6	4.4	5.7	4.4	4.0	5.2	6.4	7.4	7.0	6.5	8.4	7.4
-Japonya	1.0	1.3	0.8	0.8	0.6	0.5	0.5	1.3	1.5	1.8	2.0	1.8
-İsviçre	5.0	4.3	5.6	5.6	4.7	5.0	1.6	2.2	3.5	2.3	1.5	2.3
-Avusturya	2.0	1.9	2.0	1.7	1.6	1.8	1.5	1.5	1.8	1.5	1.1	1.4
-Diğerleri	1.2	1.3	0.8	0.7	0.9	0.7	1.3	1.4	1.6	1.7	2.2	1.8
II.İSLAM ÜLKELERİ	18.1	22.5	42.0	48.2	46.1	42.0	42.8	35.0	30.3	30.3	24.7	19.3
-İran	0.5	2.9	5.0	13.8	19.0	10.5	13.6	7.6	4.3	4.7	4.8	3.8
-Irak	5.0	4.6	11.9	10.6	5.6	13.1	12.1	7.4	9.3	8.5	3.8	1.7
-Suudi Arabistan	0.9	1.5	4.0	6.2	6.4	5.3	5.4	4.8	4.0	3.1	3.1	2.6
-Kuveyt	0.7	1.7	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.6	2.4	1.7	1.4	0.7
-KKTC	-	-	-	0.0	0.0	-	0.8	1.0	0.9	1.1	1.0	1.2
-Libya	1.9	2.1	9.4	4.1	3.2	2.0	0.7	1.8	1.4	1.9	2.3	1.7
-Mısır	2.2	0.7	1.5	2.5	1.2	2.0	1.8	1.9	1.4	1.6	1.2	1.2
-Cezayir	0.5	0.3	0.7	2.2	2.2	1.8	1.4	2.4	1.4	1.9	2.0	1.6
-Tunus	0.4	0.5	0.3	0.4	0.5	0.2	0.2	0.2	0.1	0.5	0.4	0.3
-Diğerleri	6.1	8.2	7.8	6.8	6.3	5.7	5.4	6.2	5.1	5.4	4.9	4.5
III.DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	14.7	17.7	7.5	5.8	4.3	3.7	4.2	4.2	3.3	5.2	8.9	7.6
-SSCB	5.6	5.8	4.1	2.2	1.5	1.9	2.4	1.9	1.7	2.3	6.1	4.1
-Doğu Almanya	-	0.7	0.1	0.4	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1
-Bulgaristan	-	0.4	0.2	0.3	0.4	0.3	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.8
-Çekoslovakya	-	2.5	0.3	0.5	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.5
-Macaristan	-	1.4	0.1	0.4	0.2	0.1	0.0	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
-Polonya	-	3.2	0.7	0.7	0.7	0.2	0.4	0.5	0.3	0.7	0.6	0.8
-Romanya	-	2.4	1.2	1.0	1.0	0.8	0.6	0.5	0.5	0.1	0.5	0.6
-Arnavutluk	-	0.3	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0
IV.DİĞER ÜLKELER	3.2	2.0	2.4	1.5	1.5	5.6	1.4	3.3	3.2	7.0	4.7	5.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Tablo 38' den Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır

Grafik 2: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (1990)

Kaynak : Tablo 39'dan Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

OECD ülkelerine yapılan ihracatın büyük paya sahip olmasında, ithalatın büyük oranda bu ülkelerden gerçekleştirilmesi sonucu doğan ekonomik bağlar, hükümetlerin teknik ve sosyal alanda uyguladıkları batılılaşma politikaları ve daha sağlıklı gelişmiş ekonomi piyasalarıyla bu ülkelerdeki ihracat pazarlarımızın diğer ülkelere göre daha istikrarlı bir gelişme göstermesi gibi faktörler rol almaktadır. Ancak unutmamak gerekirki söz konusu ülkelerin yeni korumacılık önlemlerini arttırdığı son yıllarda ihracatımızdaki risk unsurunu azaltmak amacıyla yeni ve daha istikrarlı pazarlara da yönelmek ihracatımızın geleceği açısından son derece önemlidir.

Doğu Avrupa Ülkelerine (*) yapılan ihracat ise 1980'lerin ilk döneminde mutlak olarak azalış göstermiştir. Bu ülkelerin ihracatımız içindeki payı 1980 yılında %16.9 iken izleyen yıllrda sürekli düşerek 1987 yılına kadar %3-4 dolaylarında kalmıştır.Son yıllarda, bu ülkelerdeki liberalleşme yönündeki reform ve gelişmelerin etkisiyle ihracatımız içindeki payları artış göstererek 1989'da %8.9'a kadar ulaşmıştır. 1990 yılı için bu oran %7.6'dır. Doğu Avrupa Ülkelerine yapılan ihracat içinde en önemli payı 1990 yılı itibariyla %53 ile eski adı SSCB olan Bağımsız Devletler Topluluğu almaktadır. SSCB'nin toplam ihracat içindeki payı ise 1990 yılı itibariyle %4.1'dir. Bu ülke ve diğer Doğu Avrupa Ülkelerindeki liberal değişimlere paralel olarak Türkiye'nin bu ülkelerle olan dış ticaret ilişkilerinin zamanla daha da gelişeceğini söylemek mümkündür.

2.5. İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ihracatta miktar olarak meydana gelen artışların yanında önemli bir yapı değişikliği de gerçekleşmiştir. Bu da söz konusu dönemde benimsenen "sanayileşme yönünde yapısal değişim" olgusuyla uyumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir (1).

1980-1990 döneminde sektörlerin ihracat değerleriyle toplam ihracat içindeki payları Tablo 40 ve Tablo 41'de gösterilmiştir. Tarım sektörünün. toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında %57.4'den 1990 yılında %18.4'e gerilerken, sanayi ürünleri ihracatının payı 1980'de %36'dan 1990 yılında %79 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Buna dayanarak 1980'li yıllarda Türkiye'nin ihracatta tarım ürünlerinin

---

(*) Doğu Avrupa Ülkeleri grubuna Arnavutluk, eski adı COMECON olan Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya ve şimdi Bağımsız Devletler Topluluğu olan SSCB dahil edilmiştir.

(1) Nevzat GÜRAN, **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, a.g.e., s.33.

hakim olduğu bir yapıdan sanayi ürünlerine dayalı bir yapıya geçtiğini söylemek mümkündür.(Grafik 3)

Madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe ise yıllar itibariyle değer olarak artışlar meydana gelmekle birlikte toplam ihracat içindeki payının azaldığı görülmektedir. Üç sektörün dönem boyunca toplam ihracat içindeki paylarını Grafik 3'den de izlemek mümkündür.

- Tarım Sektörü:

GOÜ'in ihracatta yapısal değişikliği gerçekleştirebilmeleri tarımdan çok sanayi ihracatına ağırlık vermelerine bağlıdır. Türkiye'de de bu amaçla 1980'li yıllarda uygulanan politikalar sonucu tarım sektörünün ihracattaki payı giderek azalmıştır. 1980 yılında yaklaşık 1.7 milyar dolar olan tarım sektörü ihracatı 1981 yılındaki %32.8'lik artışın (yaklaşık 2.2 milyar dolara ulaşarak) ardından izleyen yıllarda mutlak olarak azalışlar göstermiştir.1986 ve 1987 yıllarında küçük oranlı artışlar meydana gelmişse de sektör, 1982 yılındaki ihracat değerine dahi ulaşamamıştır. 1988 yılından itibaren ise tarım sektörü ihracatı tekrar artarak 1990'da 2.4 milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 40).

Türkiye'de ele alınan dönemde tarım sektörü ihracatının toplam iharacat içindeki payının azalması, büyük ölçüde, bu sektördeki ihracat artış hızının sanayi sektörüne göre çok daha düşük olmasından kaynaklanmıştır. Ancak özellikle 1982-1987 yılları arasındaki mutlak azalışlar da, sektör ihracatının toplam ihracat içindeki payını olumsuz yönde etkilemiştir.

Belirtmek gerekirki, tarımsal ürün ihracatının artış hızı sınai ürün ihracatı artış hızından daha düşükse ve bu nedenle toplam ihracat içinde sınai ürün ihracatının payı artarken tarımsal ürünlerin payı azalıyorsa, bu istenilen bir gelişmedir. öte yandan tarımsal ürünlerin payının azalması, tarım ürünleri ihracatının mutlak olarak azalmasından kaynaklanıyorsa, bu durum, sahip olunan ihraç pazarlarının kaybedilmesi anlamına gelirki bu olumsuz bir gelişmedir.

Türkiye'de de 1980'li yıllarda gözlenen bu durum, iç talebin üzerinde bir üretim artışı yaratılarak tarım sektöründe ihracatın teşvik edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim 1988 yılından itibaren bu sektörün ihracatında tekrar olumlu gelişmeler görülmeye başlanması sevindiricidir. öte yandan, tarım sektörüne ait alt sektörler incelendiğinde, bitkisel ürünler ihracatının yıllar itibariyle biraz düşme göstermekle birlikte söz konusu sektör ihracatı içinde en büyük paya sahip olduğu görülmektedir (1980-1990 dönemi yıllık ortalama %83.5). Hayvancılık, su ve orman ürünlerinin payı ise biraz artış göstererek 1980 yılında %8.2 iken 1990 yılında %11.9'a ulaşmıştır (Tablo 42). Diğer taraftan tarım

ürünleri içinde başlıca ihraç kalemleri arasında pamuk, tütün, fındık, çekirdeksiz kuru üzüm, buğday ve incir sayılabilir. Bu kalemlerin geleneksel ihraç maddeleri olduğu ve çeşitli yıllar stok, fire, ihraç fiyatı, tüketici tercihlerindeki değişmeler dolayısıyla bir çok sorunları da beraberinde getirdiği gözden uzak tutulmamalıdır.

- Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörü

Madencilik ve taş ocakçılığı sektörü ihracatı 1980 yılında, 191 milyon dolar iken %74 artarak 1990'da 332 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak bu sektörün toplam ihracat içindeki payı yıllar itibariyle azalarak 1980 yılındaki %6.6'lık değerinden 1990 yılında %2.5'a düşmüştür (Tablo 40-41).

Sektör içinde en büyük payı taş ocakçılığı ürünleri almaktadır. Bu ürünlerin sektörün toplam ihracatı içindeki payı dönem ortalaması olarak %78.6'dır. Bu oranın özellikle 1988 yılından itibaren azalma gösterdiği görülmektedir. Diğer ürünlerin, madencilik ve taş ocakçılığı sektörü içindeki payı ise ele alınan dönemde fazla değişiklik göstermemiştir (Tablo 42).

Maden ürünleri içerisinde en önemli kalemi ham boratlar oluşturmaktadır. Bunu krom ve manyezit izlemektedir. Türkiyede maden ürünleri ihracatında potansiyel büyük olmakla birlikte ihracat miktarı yeterli düzeye getirilememiştir. özellikle ham cevher ihracı döviz gelirlerimizin daha düşük olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle konsantre ve yarı mamul ihracatına hız verilmesi gerekmektedir (1).

- Sanayi Sektörü

1980 sonrasında sanayileşme stratejisinin amacına uygun olarak, toplam ihracat içinde sanayi ürünleri ihracatının payı uygulanan teşvik tedbirlerinin de etkisiyle önemli ölçüde artmıştır.

1980 yılında sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1.1 milyar dolar ile %35.9 iken bu oran 1990 yılında %79'a ulaşmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı içinde yer alan tarıma dayalı işlenmiş ürünler ihracatı 1980 yılında 209 milyon dolar ile toplam ihracat içinde %7.2'lik bir paya sahipken 1990 yılında ihracat değeri 917 milyon dolara ulaşmakla birlikte ihracat içindeki payı değişmemiştir (Tablo 40 - 41).

---

(1) Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s.229.

TABLO 40 : İhracatın Sektörel Dağılımı (1979-1990)
(Milyon Dolar; %)

SEKTÖRLER	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	ORT % DEĞ.
I. TARIM VE HAYVANCILIK	1343.6	1671.7	2219.4	2141.2	1880.6	1749.2	1719.4	1885.7	1852.5	2341.4	2125.7	2387.8	6.4
A.Bitkisel Ürünler	1252.9	1535.0	1922.6	1699.5	1484.4	1381.9	1441.4	1556.8	1484.2	1988.9	1783.9	2101.7	6.0
-Pamuk	277.8	322.6	348.2	287.8	196.5	168.1	169.7	138.8	19.9	141.2	160.0	135.6	42.3
-Tütün	177.0	233.7	395.0	348.3	237.8	216.4	330.1	270.2	314.0	266.0	479.8	371.2	12.9
-Fındık	353.0	394.8	301.8	240.7	246.0	304.8	255.4	378.0	390.7	359.4	266.2	441.5	5.6
-Kuru üzüm	114.8	130.3	130.2	100.3	71.4	62.3	74.9	102.9	108.3	139.6	121.3	152.2	4.8
-Diğerleri	380.3	453.6	747.3	713.6	732.7	630.3	611.3	656.9	651.3	1082.7	755.9	1001.2	12.8
B.Hayvancılık Ürünleri	62.0	108.2	258.2	389.7	362.1	323.3	244.2	285.3	310.9	286.0	277.4	217.6	19.5
C.Su Ürünleri	21.7	22.7	26.6	24.0	20.3	20.3	21.0	39.7	44.7	51.3	52.7	56.1	11.4
D.Ormancılık Ürünleri	7.0	5.8	12.0	28.0	13.8	23.7	12.7	13.7	12.7	15.2	12.5	12.4	18.1
II.MADENCİLİK VE TAŞ OCAKCILIGI	132.6	191.0	193.4	175.3	188.9	239.8	243.8	246.9	272.3	377.2	413.2	331.5	10.2
A.Taş Ocakçılığı Ürünleri	-	153.7	161.4	149.2	156.6	199.3	189.5	197.1	221.9	263.0	279.0	244.0	4.9
B.Maden Cevherleri	-	34.2	31.6	25.2	31.9	40.1	53.1	47.3	49.5	97.0	132.0	82.0	13.2
C.Yakıt Maddeleri	-	5.0	0.4	0.9	0.1	0.3	1.5	2.5	0.9	0.0	0.0	5.0	37.6
III.SANAYİ ÜRÜNLERİ	784.9	1047.4	2290.2	3429.5	3658.3	5144.6	5994.9	5324.2	8065.2	8943.4	9087.6	10240.3	30.1
A.Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürün.	151.1	209.4	411.7	568.3	669.7	808.2	646.6	666.7	953.9	884.7	918.6	917.2	21.3
B.Petrol Türevleri	0.0	38.5	107.0	343.9	232.4	408.8	372.0	178.2	232.3	331.3	254.2	278.8	40.1
C.Diğer Sanayi Ürünleri	634.0	799.5	1771.5	2517.3	2756.2	3927.6	4976.3	4479.3	6879.0	7727.4	7914.8	9044.2	31.0
-Çimento San.	44.9	39.6	198.5	206.6	80.6	56.0	43.7	26.9	7.0	6.5	34.2	77.0	64.7
-Kimya San.	23.8	76.0	93.8	147.9	120.3	172.6	265.6	350.2	526.5	734.3	774.0	618.6	44.2
-Lastik ve Plastik San.	3.4	15.9	71.8	60.4	76.9	97.4	107.9	140.5	257.5	351.7	312.5	226.7	80.0
-Deri ve Kösele San.	43.6	49.5	82.1	111.4	192.1	400.7	484.4	345.2	721.9	514.1	604.9	750.4	37.3
-Orman Ürünleri San.	1.6	4.3	19.7	33.4	14.8	23.7	105.8	51.8	31.9	21.6	16.0	22.1	76.2
-Dokumacılık San.	377.6	424.3	802.8	1056.3	1299.2	1875.4	1789.5	1850.7	2707.1	3201.4	3507.8	4100.0	26.4
-Cam-Seramik San.	37.1	35.9	102.1	103.8	108.2	146.0	189.6	157.9	204.7	233.3	258.4	325.9	28.7
-Demir-Çelik San.	31.1	33.9	100.2	362.2	407.2	576.4	968.8	803.6	851.8	1457.5	1348.8	1619.8	60.1
-Demir Dışı Metal San.	14.6	18.3	29.8	44.6	78.9	85.5	115.5	111.2	134.0	226.1	265.9	252.9	32.4
-Madeni Eşya San.	5.7	8.1	20.2	27.3	19.4	16.3	72.7	60.4	107.0	51.5	22.7	27.8	45.7
-Makine San.	12.4	21.7	64.8	115.7	102.8	118.2	377.7	202.5	680.5	333.0	195.5	204.2	61.6
-Elektrikli Araç San.	4.5	11.5	26.1	75.2	69.0	99.6	118.9	129.6	293.3	294.0	234.1	420.7	65.5
-Ulaşım Araçları San.	26.6	50.3	117.5	110.2	126.3	134.9	146.6	82.4	110.2	118.0	154.3	199.7	27.6
-Diğer San.Dalları	7.1	10.2	42.1	62.3	60.5	124.9	189.6	166.5	245.6	184.4	185.7	198.4	52.5
TOPLAM	2261.2	2910.1	4703.0	5746.0	5727.8	7133.6	7958.1	7456.6	10190.0	11662.0	11624.7	12959.5	18.566

Kaynak :DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, Çeşitli Sayılar ve DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 1991,s.50.

TABLO 41 : İhracatın Sektörel Dağılımı (1979-1990)
(%)

SEKTÖRLER	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
I. TARIM VE HAYVANCILIK	59.42	57.44	47.19	37.26	32.83	24.52	21.61	25.29	18.18	20.08	18.29	18.43
A.Bitkisel Ürünler	55.41	52.75	40.88	29.58	25.92	19.37	18.11	20.88	14.57	17.05	15.35	16.22
-Pamuk	12.29	11.09	7.40	5.01	3.43	2.36	2.13	1.86	0.20	1.21	1.15	1.05
-Tütün	7.83	8.03	8.40	6.06	4.15	3.03	4.15	3.62	3.08	2.28	4.14	2.86
-Fındık	15.61	13.57	6.42	4.19	4.29	4.27	3.21	5.07	3.83	3.08	2.29	3.41
-Kuru Üzüm	5.08	4.48	2.77	1.75	1.25	0.87	0.94	1.38	1.06	1.20	1.40	1.17
-Diğerleri	16.82	15.59	15.89	12.42	12.79	8.84	7.68	8.81	6.39	9.28	6.36	7.73
B.Hayvancılık Ürünleri	2.74	3.72	5.49	6.78	6.32	4.53	3.07	3.83	3.05	2.45	2.39	1.68
C.Su Ürünleri	0.96	0.78	0.57	0.42	0.35	0.28	0.26	0.53	0.44	0.44	0.45	0.43
D.Ormancılık Ürünleri	0.31	0.20	0.26	0.49	0.24	0.33	0.16	0.18	0.12	0.13	0.11	0.10
II.MADENCİLİK VE TAŞ OCAKCILIĞI	5.86	6.56	4.11	3.05	3.30	3.36	3.06	3.31	2.67	3.23	3.55	2.56
A.Taş Ocakçılığı Ürunleri	0.00	5.28	3.43	2.60	2.73	2.79	2.38	2.64	2.18	2.26	2.40	1.88
B.Maden Cevherleri	0.00	1.18	0.67	0.44	0.56	0.56	0.67	0.63	0.49	0.83	1.14	0.63
C.Yakıt Maddeleri	0.00	0.17	0.01	0.02	0.00	0.00	0.02	0.03	0.01	0.00	0.00	0.04
III.SANAYİ ÜRÜNLERİ	34.71	35.99	48.70	59.68	63.87	72.12	75.33	71.40	79.15	76.69	78.17	79.02
A.Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürün.	6.68	7.20	8.75	9.89	11.69	11.33	8.13	8.94	9.36	7.59	7.90	7.08
B.Petrol Türevleri	0.00	1.32	2.28	5.99	4.06	5.73	4.67	2.39	2.28	2.84	2.19	2.15
C.Diğer Sanayi Ürünleri	28.04	27.47	37.67	43.81	48.12	55.06	62.53	60.07	67.51	66.26	68.09	69.79
-Çimento San.	1.99	1.36	4.22	3.60	1.41	0.79	0.55	0.36	0.07	0.06	0.29	0.59
-Kimya San.	1.05	2.61	1.99	2.57	2.10	2.42	3.34	4.70	5.17	6.30	6.66	4.77
-Lastik ve Plastik San.	0.15	0.55	1.53	1.05	1.34	1.37	1.36	1.88	2.53	3.02	2.69	1.75
-Deri ve Kösele San.	1.93	1.70	1.75	1.94	3.35	5.62	6.09	4.63	7.08	4.41	5.20	5.79
-Orman Ürünleri San.	0.07	0.15	0.42	0.58	0.26	0.33	1.33	0.69	0.31	0.19	0.14	0.17
-Dokumacılık San.	16.70	14.58	17.07	18.38	22.68	26.29	22.49	24.82	26.57	27.45	30.18	31.64
-Cam-Seramik San.	1.64	1.23	2.17	1.81	1.89	2.05	2.38	2.12	2.01	2.00	2.22	2.51
-Demir-Çelik San.	1.38	1.16	2.13	6.30	7.11	8.08	12.17	10.78	8.36	12.50	11.60	12.50
-Demir Dışı Metal San.	0.65	0.63	0.63	0.78	1.38	1.20	1.45	1.49	1.32	1.94	2.29	1.95
-Madeni Eşya San.	0.25	0.28	0.43	0.48	0.34	0.23	0.91	0.81	1.05	0.44	0.20	0.21
-Makine San.	0.55	0.75	1.38	2.01	1.79	1.66	4.75	2.72	6.68	2.86	1.68	1.58
-Elektrikli Araç San.	0.20	0.40	0.55	1.31	1.20	1.40	1.49	1.74	2.88	2.52	2.01	3.25
-Ulaşım Araçları San.	1.18	1.73	2.50	1.92	2.21	1.89	1.84	1.11	1.08	1.01	1.33	1.54
-Diğer San.Dalları	0.31	0.35	0.90	1.08	1.06	1.75	2.38	2.23	2.41	1.58	1.60	1.53
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : Tablo 40' dan Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 42 : İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-1990)
(%)

SEKTÖRLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
I. TARIM VE HAYVANCILIK	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
A.Bitkisel Ürünler	91.82	86.63	79.37	78.93	79.00	83.83	82.56	80.12	84.94	83.92	88.02
-Pamuk	19.30	15.69	13.44	10.45	9.61	9.87	7.36	1.07	6.03	7.53	5.68
-Tütün	13.98	17.80	16.27	12.64	12.37	19.20	14.33	16.95	11.36	22.57	15.55
-Fındık	23.62	13.60	11.24	13.08	17.43	14.85	20.05	21.09	15.35	12.52	18.49
-Kuru Üzüm	7.79	5.87	4.68	3.80	3.56	4.36	5.46	5.85	5.96	5.71	6.37
-Diğerleri	27.13	33.67	33.33	38.96	36.03	35.55	34.84	35.16	46.24	35.56	41.93
B.Hayvancılık Ürünleri	6.47	11.63	18.20	19.25	18.48	14.20	15.13	16.78	12.21	13.05	9.11
C.Su Ürünleri	1.36	1.20	1.12	1.08	1.16	1.22	2.11	2.41	2.19	2.48	2.35
D.Ormancılık Ürünleri	0.35	0.54	1.31	0.73	1.35	0.74	0.73	0.69	0.65	0.59	0.52
II.MADENCİLİK VE TAS OCAKCILIGI	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
A.Taş Ocakçılığı Ürünleri	80.47	83.45	85.11	82.90	83.11	77.73	79.83	81.49	69.72	67.52	73.60
B.Maden Cevherleri	17.91	16.34	14.38	16.89	16.72	21.78	19.16	18.18	25.72	31.95	24.74
C.Yakıt Maddeleri	2.62	0.21	0.51	0.07	0.11	0.62	1.01	0.33	0.00	0.00	1.51
III.SANAYİ ÜRÜNLERİ	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
A.Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürün.	19.99	17.98	16.57	18.31	15.71	10.79	12.52	11.83	9.89	10.11	8.96
B.Petrol Türevleri	3.68	4.67	10.03	6.35	7.95	6.21	3.35	2.88	3.70	2.80	2.72
C.Diğer Sanayi Ürünleri	76.33	77.35	73.40	75.34	76.34	83.01	84.13	85.29	86.40	87.09	88.32
-Çimento San.	3.78	8.67	6.02	2.20	1.09	0.73	0.51	0.09	0.07	0.38	0.75
-Kimya San.	7.26	4.10	4.31	3.29	3.35	4.43	6.58	6.53	8.21	8.52	6.04
-Lastik ve Plastik San.	1.52	3.14	1.76	2.10	1.89	1.80	2.64	3.19	3.93	3.44	2.21
-Deri ve Kösele San.	4.73	3.58	3.25	5.25	7.79	8.08	6.48	8.95	5.75	6.66	7.33
-Orman Ürünleri San.	0.41	0.86	0.97	0.40	0.46	1.76	0.97	0.40	0.24	0.18	0.22
-Dokumacılık San.	40.51	35.05	30.80	35.51	36.45	29.85	34.76	33.57	35.80	38.60	40.04
-Cam-Seramik San.	3.43	4.46	3.03	2.96	2.84	3.16	2.97	2.54	2.61	2.84	3.18
-Demir-Çelik San.	3.24	4.38	10.56	11.13	11.20	16.16	15.09	10.56	16.30	14.84	15.82
-Demir Dışı Metal San.	1.75	1.30	1.30	2.16	1.66	1.93	2.09	1.66	2.53	2.93	2.47
-Madeni Eşya San.	0.77	0.88	0.80	0.53	0.32	1.21	1.13	1.33	0.58	0.25	0.27
-Makine San.	2.07	2.83	3.37	2.81	2.30	6.30	3.80	8.44	3.72	2.15	1.99
-Elektrikli Araç San.	1.10	1.14	2.19	1.89	1.94	1.98	2.43	3.64	3.29	2.58	4.11
-Ulaşım Araçları San.	4.80	5.13	3.21	3.45	2.62	2.45	1.55	1.37	1.32	1.70	1.95
-Diğer San.Dalları	0.97	1.84	1.82	1.65	2.43	3.16	3.13	3.05	2.06	2.04	1.94

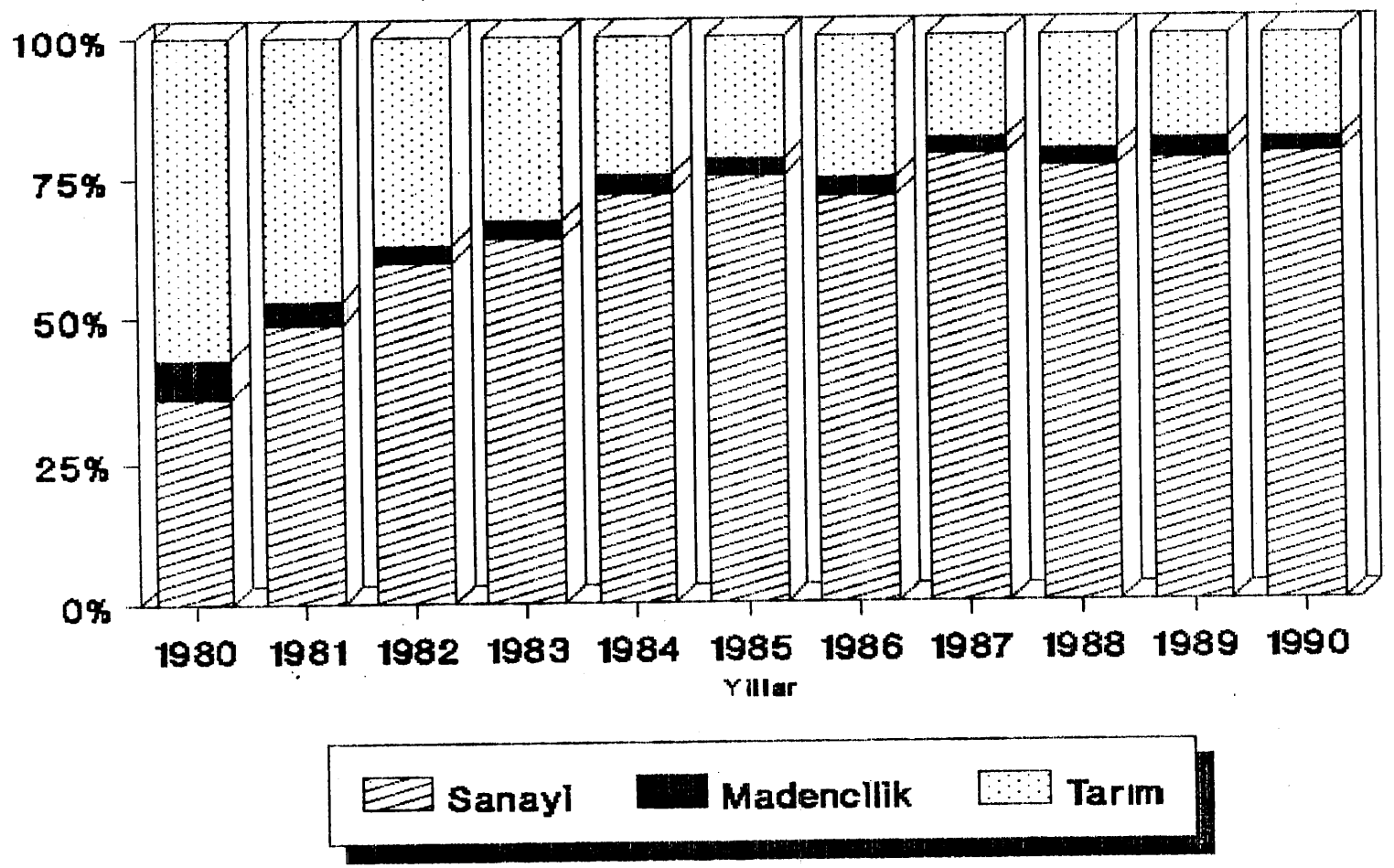
Kaynak : Tablo 40'dan Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

TABLO 43 : İmalat Sanayii İhracatının Sektörel Dağılımı (1980-1989)
(%)

SEKTÖRLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1980-89 (*)	1980-90 (**)
A. TÜKETİM MALLARI	83.1	70.7	60.2	64.1	63.5	53.4	58.1	56.8	54.4	57.2	13.7	59.3
-Gıda	35.8	24.2	20.2	21.3	19.0	14.0	18.8	16.2	13.9	12.8	5.7	17.3
-İçki ve Tütün	10.7	11.4	7.9	5.4	3.7	5.0	4.4	3.7	2.9	4.9	8.8	5.1
-Dokuma ve Giyim	36.5	35.1	32.1	37.4	40.8	34.4	35.0	37.0	37.6	39.5	19.6	36.9
B. ARA MALLARI	12.2	21.5	30.8	27.2	28.9	33.6	32.0	27.9	36.1	35.5	33.5	30.8
-Deri İşleme	0.0	0.1	0.1	0.2	0.2	0.7	1.0	0.9	0.5	0.9	72.5	0.6
-Orman Ürünleri	0.3	1.0	1.4	1.3	1.1	2.0	1.3	0.6	0.4	0.4	21.3	0.9
-Kağıt ve Basım	0.1	0.5	0.4	0.5	0.9	0.9	0.8	1.0	0.8	0.5	36.7	0.7
-Kimya,Petro-Kimya,Gübr	3.1	3.8	5.7	5.4	5.1	6.3	9.1	9.5	11.5	11.4	37.2	8.2
-Petrol Ürünleri	2.5	3.2	7.6	5.2	6.9	5.4	2.9	2.6	3.3	2.5	18.5	4.0
-Lastik ve Plastik	0.7	1.9	0.9	1.0	1.2	1.1	1.2	1.1	1.2	2.0	33.5	1.3
-Toprak Ürünleri	3.4	8.5	6.9	4.2	3.4	3.4	2.9	2.4	2.4	2.8	16.2	3.5
-Metal Sanayii	2.0	2.7	7.7	9.3	10.2	13.9	12.9	9.8	15.8	15.0	48.3	11.5
C. YATIRIM MALLARI	4.7	7.8	9.0	8.7	7.5	13.0	9.9	15.3	9.5	7.3	24.4	9.9
-Madeni Eşya	0.8	1.6	21.0	1.9	1.2	2.9	2.6	2.0	1.7	1.3	25.6	1.8
-Makina İmalat	0.8	1.7	2.0	3.5	2.3	5.4	3.1	7.8	3.1	1.8	30.0	3.5
-Elektrikli Makinalar	0.5	0.7	2.2	1.7	1.9	1.8	2.2	3.3	3.2	2.3	40.3	2.3
-Taşıt Araçları	2.4	3.5	2.6	1.5	2.0	2.2	1.4	1.6	1.3	1.6	13.1	1.8
-Diğer İmalat	0.2	0.3	0.1	0.1	0.1	0.8	0.6	0.7	0.3	0.3	21.9	0.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	18.5	100.0

(*) Yıllık Ortalama Yüzde Değişme.
(**) Dönemsel Yüzde Dağılım.
Kaynak : DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar ,Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, a.g.r., s.41.

Grafik 3 :İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-1990)

Kaynak : Tablo 41' den Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

öte yandan tarıma dayalı işlenmiş ürünler ihracatının sanayi ürünleri ihracatı içindeki payı yıllar itibariyle azalarak dönem başında %20 iken dönem sonunda %8.9'a düşmüştür (Tablo 42).

Yine sanayi ürünleri içinde yer alan petrol ürünleri ve diğer sanayi ürünlerinin, toplam ihracat içindeki payları ise 1980 yılındaki %28.8'lik değerinden 1990 yılında %71.9'a ulaşmıştır (Tablo 41). Toplam sanayi ürünleri ihracatı içindeki payları ise dönem başında %79 iken dönem sonunda %91'e çıkmıştır (Tablo 42).

1980'li yıllardan itibaren sanayi ürünleri ihracatı içinde tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin payının giderek azalması buna karşın diğer sanayi ürünlerinin (demir-çelik, makine sanayii, elektrikli araç sanayii) payının artması sanayi ürünleri ihracatının kendi içinde sermaye ve teknoloji yoğun sektörlere doğru bir yapısal değişim gösterdiğini ifade etmektedir.

Alt sektörler itibariyle incelendiğinde, dokumacılık sanayiinin yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermekle birlikte genelde sanayi ürünleri ihracatı içindeki payının aynı kaldığı ve önemini sürekli koruduğu görülmektedir. Demir çelik sanayii'nin payı ise bazı yıllar dışında önemli artışlar göstermiştir. 1990 yılı itibariyle bu oran %15.8'dir.

öte yandan Tablo 43'te imalat sanayii ihracatı ayrıca tüketim ara ve yatırım malları olarak yeniden düzenlenmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi tüketim malları ihracatının, imalat sanayii ihracatı içindeki payı 1980 yılında %83.1 iken 1989 yılında %57.2'ye düşmüştür. Ara mallarının payı 1980 yılında %12.2'den 1990 yılında yükselerek %35.5'e çıkmış, yatırım mallarında ise bu oran %4.7 iken %7.3 olmuştur. Ele alınan dönem içinde üç grubun da imalat sanayii ihracatı içindeki payının düzenli bir seyir izlemediği görülmektedir.

1990 yılına gelindiğinde hala, imalat sanayii içindeki ağırlıklı payı, tüketim malları oluşturmaktadır (1989 yılı %57.2; 1980-1990 yıllık ortalama %59.3). Bunu ara ve yatırım malları ihracatı izlemektedir. Ancak yıllar itibariyle paylar incelendiğinde yatırım mallarının payında diğerlerine göre daha fazla artışlar görülmüştür. Bu da izlenen sanayileşme stratejisiyle uyumlu sonuçlar elde edildiğinin bir göstergesidir.

3. 1980 Sonrası Dönemde İzlenen Politikaların Bazı Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın bu kısmında, 1980 sonrası dönemde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve bu amaca yönelik ihracat politikalarının ihracat dışında diğer ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde sözü edilen ve bu stratejiyi benimseyen iktisatçılar tarafından stratejiden beklenen faydalar olarak nitelendirilen, milli gelir, istihdam ve teknolojik gelişmenin artacağı, döviz darboğazının giderilerek büyümenin sağlanabileceği gibi görüşlerin, Türkiye için ele alınan dönemde nasıl bir gelişme izlediği gözlenmeye çalışılmıştır. Burada dönem boyunca bu göstergeler üzerinde meydana gelen olumsuz gelişmeleri, stratejinin ve izlenen politikaların ekonomiye getirdiği bir yük olarak değerlendirmek mümkündür.

3.1. İstihdam ve Gelir Dağılımı

Daha önce üzerinde durulduğu gibi gerek geleneksel teoriye, gerekse ihracata yönelik sanayileşme stratejisine göre, dışa açılan, emeği bol ve ucuz olan bir ülkede istihdamın artacağı ve gelir dağılımının giderek iyileşeceği savunulmaktaydı. Bu durum Türkiye açısından değerlendirildiğinde, 1980 sonrası dönem için aynı görüşü savunmak mümkün olmamaktadır.

Nitekim, istihdam sorunu ülkemizde sürekli önemini korumuş ve her yıl sınırlı olarak artan istihdam olanaklarına karşı daha büyük bir hızla büyüyen işgücü arzı, açık ve gizli işsizliğin büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (1).

Tablo 44'de izlenebileceği gibi hızlı nüfus artışının da etkisiyle, artan sivil işgücünün tam olarak istihdam edilemediği ve büyük bir kitlenin işsiz bulunduğu görülmektedir. 1986 yılında işsizlik oranında nisbi düşüşler görülmüşse de 1989 yılında tekrar artma eğilimine girmiştir. 1990 yılı itibariyle 19 milyon kişi dolayındaki sivil işgücünün ancak 17 milyon dolayındaki kısmı istihdam edilebilmiş, yaklaşık 2 milyon kişi ise (sivil işgücünün %10.5'i) işsiz kalmıştır.

İşsizlik gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal bir sorun olma özelliğini korumaktadır. OECD ülkelerinde 1989 yılında işsizlik ortalaması %9'dur. Dünyada Japonya, İzlanda, Lüxemburg ve İsveç işsizliğin en düşük olduğu ülkeler arasında yer alırken, Türkiye, İspanya, İtalya ve İrlanda'nın da dahil olduğu işsizliğin en yoğun olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (2).

İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, zaman içinde sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam içindeki payında küçük ölçülerde de olsa bir artış olduğu, tarımın payının ise azaldığı görülmektedir. Ancak tarım sektörü istihdam içinde hala önemli bir paya sahiptir. Bu durum

---

(1) Koray BAŞOL, **Demografi (Beşeri Kaynaklar ve Gelir Dağılımı)**, Genişletilmiş 2.Baskı, İzmir 1988, s.219.

(2) Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s.25.

Türkiye'nin tam anlamıyla sanayileşmiş bir ülke olarak nitelendirilmesini güçleştirmektedir.

TABLO 44 : Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (1979-1990)
(15+Yaş, Bin Kişi, %)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*
Sivil İşgücü	15388	15619	15959	16306	16662	17024	17395	17708	18027	18350	18680	19131
Sivil İstihdam	13890	13813	14106	14393	14549	15019	15360	15843	16316	16550	16733	17118
İşsiz	1498	1807	1853	1914	2014	2005	2034	1866	1710	1800	1947	2013
İşsizlik Oranı	9.7	11.6	11.6	11.7	12.1	11.8	11.7	10.5	9.5	9.8	10.4	10.5
Sivil İstihdamın Sektörel Dağ.												
Tarım	55.1	54.9	54.4	54.1	53.6	53.1	52.7	51.8	51.0	50.6	50.1	49.3
Sanayi	13.9	13.8	14.2	14.3	14.5	14.7	14.8	15.1	15.3	15.2	15.3	15.5
Hizmetler	31.0	31.3	31.4	31.6	31.9	32.2	32.5	33.1	33.7	34.7	0.3	35.2
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Geçicidir.
Kaynak : DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Çeşitli Sayılar, İSO, **1990 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi**, s.158.

Türkiye'nin yaşadığı istihdam sorunu yanında önemli sorunlardan biri de gelir dağılımındaki bozukluktur. 1980'li yılların başından itibaren yaşanan enflasyonist ortam, izlenen düşük reel ücret politikası ve ekonomide bazı kesimlere ihracat ve yatırım teşvikleri yoluyla gelir aktarılması, gelir dağılımının gün geçtikçe bozulmasına neden olmuştur. Tablo 45'de yıllar itibariyle gelir dağılımı incelenmeye çalışılmıştır. 1963-1979 döneminde tarımın payı %30.2, maaş ve ücret gelirlerinin payı %30.2, faiz-kar-rant gelirlerinin payı %37.7 iken, 1980'li yıllarda gelir dağılımı faiz-kar-rant gelirleri lehine hızla bozulmaya başlamıştır. 1989 yılına gelindiğinde bu oranlar sırasıyla %15.4, %14.8 ve %69.8 olarak gerçekleşmiştir.

Aynı şekilde 1973 ve 1987 yıllarında DPT ve DİE tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarından da gelir dağılımındaki bozukluğu görmek mümkündür. 1973 yılından günümüze kişisel gelir dağılımında fazla bir değişiklik olmadığını söylemek mümkündür (Tablo 46).

Tüm bu gelişmeler Türkiye'de ihracata yönelik sanayileşme stratejisinden beklenen yararların istihdam ve gelir dağılımı konusunda tersi sonuçlar doğurduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

TABLO 45 : Türkiye'de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1980-1989)
(%)

YILLAR	Tarım Gelirleri	Maaş ve Ücr. Gelirleri	Faiz-Kâr-Rant Gelirleri
1980	23.87	26.66	49.47
1981	23.06	24.57	52.36
1982	21.82	24.67	53.55
1983	20.52	24.78	54.69
1984	20.44	21.57	57.99
1985	19.08	18.84	62.08
1986	18.09	17.70	64.21
1987	17.60	17.00	65.40
1988	15.80	14.00	70.20
1989	15.40	14.80	69.80
1963-1979	30.24	30.21	37.73
1980-1989	19.59	20.45	59.98

Kaynak : Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s.102.

TABLO 46 : Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı (%)

Nüfus Dilimleri		1973 DPT	1987 DİE
En Düşük Gelirli	%20	3.5	4.0
İkinci	%20	8.0	7.0
Üçüncü	%20	12.5	13.0
Dördüncü	%20	19.5	21.0
Beşinci	%20	56.5	55.0

Kaynak: DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, a.g.r., s.87.

3.2. Büyüme Hızı

Türkiye'de GSMH'nın büyüme hızları Tablo 47 ile incelenmeye çalışılmıştır. Planlı dönem boyunca en yüksek değerine %10.2 ile 1971 yılında ulaşan büyüme hızı, izleyen yıllarda yavaşlama ve 1979, 1980 yıllarında eksi değerlere düşerek gerileme göstermiştir. 1980 yılında uygulanan istikrar tedbirlerinin etkisiyle büyüme hızı 1981'den itibaren tekrar artma eğilimine girmiştir.

TABLO 47 : Türkiye'de GSMH'nın Global ve Sektörler İtibariyle Büyüme Hızları (%)

YILLAR	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
BBYKP	6.6	3.1	10.6	7.3
İBYKP	7.1	3.5	7.8	7.9
ÜBYKP	5.9	3.4	8.8	7.3
1979	-0.4	2.8	-5.6	0.2
1980	-1.1	1.7	-5.5	-0.2
1981	4.1	0.1	7.2	4.8
1982	4.6	6.4	4.6	3.3
1983	3.3	-0.1	8.0	3.9
1984	5.9	3.5	10.1	5.3
1985	5.1	2.4	6.3	4.0
1986	8.1	7.9	8.7	6.4
1987	7.4	2.1	9.6	6.8
1988	3.6	8.0	3.1	4.1
1989	1.6	-11.5	3.1	4.0
1990*	9.1	11.3	9.8	6.2
1980-1984	3.4	2.3	4.9	3.4
1984-1990	5.8	3.4	6.8	5.3
1980-1990	4.7	2.9	5.9	4.4

* Tahmini Değer.
Kaynak : DPT,Temel Ekonomik Göstergeler,Mart 1991, s.3.'den Yararlanılarak Tarafımızdan Hazırlanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren büyüme hızları ve GSMH'ın yapısı dönemlere ayrılarak incelendiğinde, Türkiye'de ilk beş yıllık dönemde, ancak yılda ortalama %3.4'lük bir büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Yine bu dönemde sektörler itibariyle yıllık ortalama büyüme hızları tarımda %2.3, sanayide %4.9, hizmetlerde ise %3.4 olarak gerçekleşmiştir.

1985-1990 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ise gerek global gerekse sektörler itibariyle büyüme hızlarında bir canlanma olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde büyüme hızı yıllık ortalama %5.8 iken, bu oran tarımda %3.4, sanayide %6.8 ve hizmetlerde %5.3 olarak gerçekleşmiştir. İkinci dönemde gerçekleşen büyüme hızlarının ilk döneme göre daha yüksek olmasında, 1986, 1987 ve 1990 yıllarındaki nisbeten yüksek büyüme hızları etkili olmuştur. 1988 ve 1989 yıllarında ise büyüme hızının büyük ölçüde ülkede yaşanan stagflasyon (enflasyon içinde durgunluk) ortamından etkilendiğini söylemek mümkündür.

1980-1990 döneminde büyüme arz yönünden incelendiğinde

artışın, sanayi özellikle de imalat sanayiindeki gelişmeden kaynaklandığı görülmektedir. İzlenen liberal ithalat politikası, döviz ve enerji darboğazının giderilmesi ve iş barışının sağlanması bu dönemde imalat sanayiinin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. 1980-1990 döneminde imalat sanayii katma değeri yıllık olarak ortalama %7.6 büyümüştür. İç talebi kısmaya yönelik daraltıcı maliye politikalarının uygulandığı 1988 ve bu politikaların belli bir gecikmeyle etkili olduğu 1989 yılı hariç tutulacak olursa 1980-1987 döneminde imalat sanayiindeki katma değer artış hızı yıllık ortalama %8.3 olmuştur (1).

Sektörlerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde de sanayi sektöründeki gelişim görülebilmektedir. Tablo 48'den izlenebileceği gibi sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı 1987, 1989 ve 1990 yılları dışında sürekli artarak dönem sonunda %31'lere ulaşmış ve dönem boyunca giderek büyüyen farklarla tarım sektörünün üzerinde seyretmiştir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payına en büyük katkıyı ise imalat sanayii yapmıştır. Hizmetler sektörünün payının ise yıllar itibariyle değişmediği görülmektedir.

TABLO 48 : Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları (1979-1990). (%)

YILLAR	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1979	23.1	23.8	53.1
1980	22.6	25.0	52.4
1981	22.0	26.1	51.9
1982	20.8	27.1	52.1
1983	19.6	28.6	51.8
1984	19.6	29.4	51.0
1985	18.8	31.6	49.6
1986	18.5	31.9	49.7
1987	18.0	31.8	50.2
1988	17.5	32.4	50.1
1989	16.6	31.3	52.1
1990	18.1	29.2	52.6

Kaynak : DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart 1991, s.3.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise, incelenen dönemdeki yıllık oratlama büyüme hızının 1980 öncesi dönemde gerçekleşen büyüme hızının gerisinde kalmış

(1) DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, a.g.r., s.26.

olmasıdır. Karşılaştırmada 1980-1990 dönemi yıllık ortalama büyüme hızı esas alındığında, ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin izlendiği ilk üç planlı dönemde büyüme hızlarının ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin izlendiği döneme göre çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 47'den de 1980 sonrası dönemde yıllar itibariyle, GSMH'da istikrarlı bir büyüme sağlanamadığı görülmektedir. Bu durum, daha önce belirtilen ve ihracata yönelik sanayileşmenin büyümeye katkıda bulunacağını (hatta büyümenin motoru olduğunu) ileri süren görüşlerle çelişmektedir. Böylece, bu stratejiyi benimseyen her ülkenin, içe dönük sanayileşen ülkelere göre daha yüksek büyüme hızları elde edeceğini, o ülkenin içinde bulunduğu koşulları ve dünyada yaşanan konjonktürü dikkate almadan ileri sürmenin gerçekçi bir yaklaşım olmadığı ortaya çıkmaktadır.

3.3. Döviz Darboğazı

1980'li yıllardan itibaren ihracatta meydana gelen artışlar cari işlemler bilançosu (CİB) dengesini olumlu yönde etkilemiştir. Bu olumlu gelişmede turizm başta olmak üzere CİB'nun diğer gelir yaratıcı kalemlerinin de etkisi olmuştur.

Tablo 49'da CİB'nun yıllar itibariyle gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. 1987 yılına kadar CİB sürekli açık vermiştir. Bu dönemde CİB açıklarının dalgalı bir seyir izlemekle beraber genellikle düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde CİB açıklarının GSMH'ya oranı da 1980-1987 döneminde dalgalı bir seyir göstermiştir. 1988 ve 1989 yıllarında ise CİB bilançosunun fazla verdiği görülmektedir. Söz konusu yıllarda dış ticaret dengesi açık verdiği halde cari işlemlerin fazla çıkması turizm ve işçi gelirlerindeki artıştan meydana gelmiştir.

Ayrıca daha önce üzerinde durulduğu gibi son yıllarda uygulanan kur politikası da CİB'nun fazla vermesinde etkili olmuştur. Döviz kurunun enflasyon oranının gerisinde ayarlanmasının yanı sıra, mevduatlara da yüksek faiz uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak ülkeye önemli ölçüde döviz girmiştir. Bu işlemler bir nakit hareketi olduğundan dış ödemeler dengesi açısından sermaye hareketleri ve karşılığında döviz rezerv hareketlerine girmesi gerekirken, cari işlemlerde diğer görünmeyen gelirler kısmına dahil edilmiştir. Uygulamanın bu şekilde gerçekleşmesi cari işlemlerin fazla vermesindeki sebeplerden birisidir (1). Öte yandan önümüzdeki yıllarda döviz kuru ile enflasyon arasındaki farkın kapanması, sermaye hareketlerini tersine döndürebilecek bu da büyük bir döviz krizine yol açabilecektir.

---

(1) Koray BAŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s.239.

TABLO 49 : CIB Dengesi (1980-1990)
(Milyon Dolar;%)

YILLAR	CIB Dengesi	CIB Den./GSMH
1980	-3408	5.8
1981	-1919	3.3
1982	-835	1.5
1983	-1828	3.6
1984	-1407	2.8
1985	-1013	1.9
1986	-1465	2.6
1987	-806	1.5
1988	1596	2.3
1989	961	1.2
1990	-2611	2.4

Kaynak : DPT, **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, a.g.r.,s.90., Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 1990**, s.204.

Son iki yıldır cari işlemler dengesinde görülen fazla, özellikle ithalattaki hızlı büyüme nedeniyle 1990 yılında 2.6 milyar dolar açığa dönüşmüştür. Öte yandan Ağustos ayında başlayan Körfez Krizi bazı kalemlerde döviz gelirlerini azaltıcı giderleri ise arttırıcı etki yaparak cari işlemler açığını olumsuz yönde etkilemiştir.

Öte yandan Türkiye'de dış borçların gelişimi ve dış borçları ödeme gücü de döviz darboğazını değerlendirme olanağı verecektir. Bu amaçla Tablo 50'de dış borçların yıllar itibariyle seyri, GSMH içindeki payı ve dış borç servis oranları düzenlenmiştir.

1980 yılında yaklaşık 16 milyar dolar olan dış borçlar yıllar itibariyle büyük oranlarda artarak 1990 yılında 49 milyar dolara ulaşmıştır. 1988 yılından itibaren CIB'nun fazla vermesinin sağladığı olanaklarla, kısa vadeli borçların azaltılması sonucu dış borçların artış hızı da düşme göstermiştir.

Aynı şekilde dış borçların GSMH'ya oranı 1980-1987 döneminde artış göstermekle birlikte 1988'den itibaren azalma kaydetmiştir. 1987 yılında %58.9'a yükselen bu oran 1988'de %57.8'e, 1989'da %51'e ve 1990'da %45'e gerilemiştir. Buna rağmen dış borçlar milli gelirin yarısını oluşturmaktadır. Dış borçlar açısından diğer önmeli bir gösterge olan dış borç servis oranı ise 1983 yılından sonra düşme eğilimine girmiş ancak 1986 yılında ihracattaki düşüş ve ertelenen borç anapara ödemeleri nedeniyle tekrar yükselmiştir. Buna rağmen

son yıllarda CİB dengesindeki fazlanın da etkisiyle dış borçların servisinde büyük zorlukla karşılaşılmamıştır.

TABLO 50 : Dış Borçlar (1980-1990)
(Milyon Dolar,%)

YILLAR	Toplam Dış Borçlar	Değişme (%)	Dış Borç/GSMH	Değişme (%)	Dış Borç Servisi*
1980	16277	-	23.5	-	47.4
1981	16861	3.59	24.7	5.11	31.9
1982	17619	4.50	32.5	31.58	31.2
1983	18385	4.35	35.7	9.85	38.2
1984	21258	15.63	41.0	14.85	31
1985	25349	19.24	47.5	15.85	30.7
1986	32101	26.64	54.7	15.16	35.8
1987	40228	25.32	58.9	7.68	32.3
1988	40722	1.23	57.8	-1.87	36.2
1989	41751	2.53	51.0	-11.76	35.5
1990	49035	17.45	45.0	-11.76	31.2

* Dış Borç Ana Para faiz ödemeleri/ Döviz Gelirleri
Kaynak : DPT,1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar,a.g.r.,s.206.

Gerek CİB dengesinde görülen bu iyileşmeler gerekse dış borç ödemelerinin düzenli olarak yapılabilmesi Türkiye'de döviz sorununun önemli ölçüde çözüldüğünün bir göstergesidir.

Belirtmek gerekirki, Türkiye'de, enflasyonun kaynağı olan kamu açıkları, yıllarca, ağır borç yükü altına girilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Bunun önümüzdeki yıllarda da devam edeceği kuşkusuzdur. Büyüme hızı istenen düzeye getirilmeden, üretim-ihracat zinciri tam olarak kurulamadan ekonomide makro dengelerin kurulması oldukça güçtür. Burada yatırım tasarruf denkliği de önemli bir konudur. Yatırımlar tasarruflarla desteklenmediği ve dış ticaret denkliği sağlanamadığı sürece CİB'nda denge sağlanması belki bir süre için gerçekleşebilir, ancak uzun vadede devam edemez. Ayrıca yalnızca turizm ve işçi gelirleriyle cari işlemler dengesini sağlamak da kalıcı bir çözüm değildir.

öte yandan son birkaç yıldır Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesi, rezerv ve sermaye hareketleri yoluyla Türkiye'ye önemli ölçüde döviz girmesini ve böylelikle cari işlemler açığının kapatılmasını sağlamış olmakla beraber dış borç stokunun da büyük ölçüde artması sonucunu doğurmuştur.

3.4. Teknolojik Gelişme

Teknolojik değişim, bir ülkede sanayileşme ve ekonomik büyüme sürecinin anlaşılabilmesi için oldukça önemli bir göstergedir.

Genel olarak ürün ve üretim süreçleri üzerinde yapılan her türlü iyileştirmeler olarak tanımlayabileceğimiz teknolojik değişim, bir yandan ülke ve firma-içi teknoloji arama çabalarıyla, diğer yandan ise teknoloji transferi mekanizması kanalıyla gerçekleştirilebilmektedir (1).

Türkiye'de günümüze kadar teknolojik gelişmeyle ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle sınırlı çalışmalar çerçevesinde, 1980 sonrası izlenen sanayileşme stratejisi ve teknolojik değişim ilişkisi aşağıda değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'de izlenen sanayileşme stratejisi çerçevesinde teknolojik gelişim ve teknoloji transferiyle ilgili genel bir kanı edinmek mümkündür (2).

Yapılan çalışmalarda firmaların kuruluş aşamasında gerekli olan, fizibilite çalışmaları, teknoloji, makine aksam seçimi, tesis inşaatı gibi içerilmemiş teknolojileri, kendi bilgi birikimlerine ve yerel kaynaklara dayanarak elde ettikleri anlaşılmıştır. Ancak makine ve aksam gibi içerilmiş teknolojiler önemli ölçüde yurt dışından sağlanmıştır (*).

Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de de diğer GOÜ'de olduğu gibi teknolojik değişimin, sanayileşmiş ülkelerin aksine, maliyet düşürme amacına yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa maliyet düşürme pek çok diğer teknolojik değişim etkinliğinden yalnızca birini oluşturmaktadır.

Türkiye'de teknolojik bilgi ediniminde en önemli kaynakların dış literatür, uluslararası sanayi fuarları ve müşavir firmalar aracılığıyla sağlandığı ortaya çıkmıştır. Bilim kurumlarının (üniversitelerin) üretim sistemlerinin yeni teknolojileri öğrenmelerine katkısı oldukça sınırlı kalmıştır.

---

(1) Arman KIRIM, **Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim**, TOBB Yayını, Ankara 1990, s.143.

(2) Geniş bilgi için Bkz, Arman KIRIM, a.g.e., İdil TURUNÇ, Ayşegül TURAN, **İhracata Yönelik Ekonomi Politikası Sonrası, İmalat Sanayiinin Bazı Sektörlerinde Teknolojik Gelişme**, MPM Yayını, No:349, Ankara 1986.

(*) İçerilmemiş teknolojik gelişme, kaynağı belli olmayan, süreç içinde ortaya çıkan ve üretim faktörleri üzerinde aynı etkiyi yapan teknolojik gelişmedir. İçerilmiş teknolojik gelişme ise, zaman içinde üretim faktörleri ile ilişkilendirilmiş ve üretimde kullanılan üretim faktörlerini ve üretim fonksiyonunu etkileyen teknolojik gelişmedir.

Yine yapılan çalışmalarda ihracata yönelik firmalarla iç piyasaya yönelik firmalar arasında Araştırma-Geliştirme (AR-GE) ve Araştırma Planlama Koordinasyon (APK) harcamalarının miktarıyla ilgili istatistik açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Tablo 51'den de izlenebileceği gibi ihracata yönelik firmalar, yurt içi firmalara göre daha fazla AR-GE harcaması yapmamışlardır.

TABLO 51 : Firmaların Piyasa Yönelimleri ve AR-GE Harcamaları(1987)
(Milyon TL;%)

	İhracatçı Firmalar		Tamamen İç Piyasaya Yönelik Firmalar	
	Sayısı	(%)	Sayısı	(%)
AR-GE Faaliyeti Yok	89	19.3	44	22.4
1-20	107	23.1	58	29.6
21-50	84	18.1	32	16.3
60-120	78	16.8	31	15.8
130-300	51	11.0	18	9.2
350-800	30	6.5	6	3.1
900'den Fazla	24	5.2	7	3.6
		100.0		100.0

Kaynak : Arman KIRIM,a.g.e.,s.59.

İlgi çekici noktalardan biri ise, ihracatçı firmaların önem sırasına göre maliyeti düşürme, kapasite geliştirme ve kalite iyileştirme yönünde teknolojik çalışmalara ağırlık vermelerine karşın, iç piyasaya yönelik firmaların öncelikle kalite iyileştirma konusuna önem vermeleridir. Bunu maliyet düşürme ve kapasite esnetme konusundaki teknolojik çalışmalar izlemiştir (1).

Tablo 52'den de izlenebileceği gibi ihracatçı firmaların yaklaşık %92'si, maliyet düşürme etkinliğinin, kendileri için en önemli üç firma-içi etkinlikten biri olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık iç piyasaya yönelik firmalar için bu oran %85 iken, bu firmaların %89'u en önemli üç teknolojik değişim etkinliğinden biri olarak kalite iyileştirmeyi hedef almışlardır.

İhracatçı firmaların böyle bir eğilim içinde bulunmaları, genelde çeşitlilik göstermeyen geleneksel malları ihraç ediyor olmalarından kaynaklanabilmektedir. İç piyasaya yönelik ithal ikamesi sanayileri ise büyük ölçüde liberal ithalat politikasının etkisiyle ürün çeşitliliği ve kalite iyileştirmenin önemini fark etmişlerdir.

(1) Arman KIRIM, a.g.e., s.60.

TABLO 52 : Firmaların Piyasa Yönelimleri ile Teknolojik Etkinliklerinin Nisbi Önemi (%)

ETKINLIĞIN TÜRÜ	Her Etkinliği Firmalarında Gerçekleştirilen En önemli Üç Etkinlikten Biri Olarak Belirten Firmaların Yüzdesi		Chi-Kare	Güvenirlik Derecesi
	İhracatçı	İç.Piy.Yön.		
Yeni Ürün Geliştirme	48.2	37.3	14.26710*	0.9832
Kalite İyileştirme	83.0	89.3	11.13345*	0.9512
Darboğaz Giderme	70.9	70.1	7.11716	0.7879
Ürünlerin Uyarlanması	26.6	34.5	9.10043	0.8950
Girdi vb. Uyarlanması	23.6	18.1	7.40294	0.8076
Kapasite Esnetme	84.2	76.8	4.93011*	0.9736
Maliyet Düşürme	91.6	84.9	5.78549*	0.9838

* İki grup arasında farklılık en az %95 güvenirlik derecesinde anlamlıdır.
Kaynak : Arman KIRIM, a.g.e.,s.60.

Bir ekonomide büyümenin kaynaklarından ilki üretim girdilerinin miktarlarındaki artış iken ikinci ve en önemlisi bu girdilerin niteliklerinin iyileşmesi, veriminin yükseltilmesidir. Söz konusu durum malın üretiminde kullanılan girdilerden sağlanan gerçek tasarrufla reel maliyetlerin düşmesini sağlayacaktır. öte yandan Türkiye'de maliyetin düşürülmesinde en etkili faktör olarak üretimde nisbi yoğunluğu yüksek olan girdinin fiyatının düşürülmesi yoluna gidilmektedir (1). Bu da büyük ölçüde ücret hadlerine yansımaktadır. Bu tür parasal oyunlarla rekabet olanakları yaratmaya çalışmak Türkiye'nin geleceği açısından önemli sorunlar yaratabilecektir.

Yine yapılan araştırmalarda, Türkiye'de firmaların başarıyla faaliyetlerini sürdürebilmelerinde ve teknolojik bilgi birikimlerinde, uzun yıllar uygulanan korumacılık politikasının büyük ölçüde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Gerçekten teknolojik kapasitenin en fazla olduğu firmalar uzun yıllar önce kurulmuş firmalardır. Buradan da şartsız liberalizmi savunmak yerine dinamik karşılaştırmalı üstünlüğün sağlanabileceği sektörlerde belli oranlarda korumacılığa gidilerek, süreç içinde bu sanayileri ihracata yöneltmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca geleneksel sanayi dallarının yanısıra diğer sanayilerin de yatırım, üretim ve ihracat aşamalarında teknolojik gelişim konusunda yönlendirilmelerinin önemi büyüktür.

(1) Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., ss.402-404.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu sanayileşme süreçlerinin ilk aşamasında ithal ikamesine yönelik stratejiyi benimsemişlerdir. Bu strateji ile yurtiçi sanayi, ithalat karşısında, yüksek gümrük duvarları, tarife ve kota kısıtlamaları ile korunmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren ise, bir çok ülkede, uygulanan stratejinin yarattığı hayal kırıklığı ve ekonomik darboğazlarla sonuçlanması ülkeleri dışa açılmak ve ihracatlarını arttırmak amacıyla yeni bir model uygulamaya yöneltmiştir. İhracata yönelik sanayileşme olarak adlandırdığımız bu model ithal ikamesinin karşıtı olarak uygulanmakta ve dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir sanayileşmeyi öngörmektedir.

Modelde gelişme potansiyeline sahip sektörler seçilerek desteklenmektedir. Böylece ihracatın uyarıcı etkisinden yararlanılarak sanayi yapısının değiştirilmesi ve büyümenin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleşebilmesi ise ihracatın arttırılmasına ve sektörlere rekabet gücü kazandırılmasına bağlı bulunmaktadır.

Gerçekte her iki stratejinin de benimsediği, ana amaçları, sanayileşme, hızlı büyüme, yüksek bir istihdam düzeyi sağlamak ve ödemeler dengesi açıklarını azaltmak olarak özetlemek mümkündür.

Türkiye'de de ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin yapısından kaynaklanan ve dünyadaki konjontürün kötüleşmesinin de etkisiyle ağırlaşarak genel bir ekonomik krizi uyaracak boyutlara varan sorunları gidermek, bu sorunlar içinde öncelikle de döviz sorununu çözümleyerek büyüme sürecinde ihtiyaç duyulan ara ve yatırım malları ithalatını düzenli olarak yapabilmek amacıyla 1980 yılından itibaren ihracatı, özellikle de sınai ürün ihracatını arttırmaya yönelik olarak dış ticaret politikası yeniden düzenlenmiş ve gerekli diğer iktisat politikası değişiklikleri ile de desteklenmiştir.

24 Ocak 1980 istikrar programı ile uygulamaya konulan stratejinin ilk aşamasında, yurtiçi talep daraltılarak elde edilen arz fazlası uluslararası piyasalara ihraç edilmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada ise ihracat teşvikleri, kur politikası ve diğer politikalarla yaratılan fazlaya süreklilik kazandırılmıştır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, Türkiye'de 1980-1984 yılları arasında en başarılı dönemini yaşamıştır. 1981 yılında ihracat büyük bir sıçrama göstererek bir önceki yıla göre %61'lik bir büyüme göstermiş ve 1984 yılına kadar istikrarlı bir büyüme hızıyla devam etmiştir.

1984-1986 yılları arasında ise ihracatta bir durgunluk ve gerileme gözlenmektedir. Bu gelişmenin temel nedenleri arasında, petrol üreten ülkelere yönelik ihracatın gerilemesi, doların değer kaybetmesi, dış rekabetin artması, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ve "yeni korumacılık" olarak adlandırılan korumacı politikalar, yurtiçi finansman sorunları ve ihracat teşviklerindeki daralma sayılabilmektedir.

İhracatta yaşanan bu durgunluk ve özellikle 1986 yılındaki gerileme üzerine, gerek kademeli olarak azaltılması kararlaştırılan vergi iadesi uygulamasında gerekse ihracat kredileri ve kur politikalarındaki yeni düzenlemeler sonucu 1987 yılında planlanan 10 milyar dolarlık ihracat aşılabilmiştir.

Alınan tedbirlerin etkisiyle 1988 yılında da bir miktar artma eğilimine giren ihracat, 1989 yılından itibaren tekrar bir durgunluk ve düşüş dönemi yaşamıştır. Bunda ise, vergi iadesi uygulamasına 1989 yılının başından itibaren son verilmesinin, TL.'da aşırı değerlemeye gidilmesinin ve 1990 yılındaki Körfez Krizinin etkileri çok büyük olmuştur.

İnişli çıkışlı gelişmelere rağmen geçtiğimiz onbir yıl içinde (1980-1990), ihracatın ortalama %19'luk bir hızla arttığı görülmektedir. Dönem boyunca ihracatın, dışticaret hacmi içindeki payı ortalama %38, ithalatı karşılama oranı ise %64 olarak gerçekleşmiştir. Ancak her iki oranda da son yıllarda düşüşler görülmesi üzüntü vericidir.

Öte yandan incelenen dönem boyunca dış ticaretin GSMH içindeki payının %18,6'lık bir orandan %32,4'e ulaştığı görülmektedir ki bu gelişme Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme çerçevesinde dışa açılımını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

1980 yılından bugüne kadar ihracatta meydana gelen gelişmelerde uygulanan teşvik politikalarının etkisi büyük olmuştur.

Dar anlamda teşvik politikası doğrudan veya dolaylı yollardan ihracatın arttırılması ile ilgisi bulunan tedbirleri kapsarken geniş anlamda, ihracatı etkileyen genel ekonomik politika tedbirlerini de kapsamaktadır. Bu nedenle ihracatı teşvik politikası, ülkenin sanayileşme stratejisi ile bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Ulusal ekonominin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesini amaçlayan bir stratejide teşvik tedbirlerinin amacı da, yurtiçi sanayinin uluslararası rekabete hazırlanması ve dış ticarette uzmanlaşmaya gidilmesine yardımcı olunması olacaktır. Burada uluslararası rekabete hazırlanma süreci önem kazanmaktadır. Stratejide, araçların ne kadar süre ile kullanıldığı, kaynakların optimal dağılımının sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de benimsenen ihracatı teşvik politikasından, kısa dönemde ürünlere ihraç gücü kazandırılmasının yanında, uzun dönemde ihracatın yapısının değiştirilerek, sınai mal ihracatının, toplam ihracat içindeki payının arttırılması da amaçlanmıştır.

Bu amaçla, 1963-1979 döneminde, tarım ihracatının toplam ihracat içindeki payı %70, sanayinin %25, madencilik ve taş ocakçılığının %5 iken, 1990 yılı itibarıyle tarım ihracatının payının %18,4'e düştüğü, sanayi ürünleri ihracatının %79'a yükseldiği görülmektedir. 1990 yılı itibarıyle madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün toplam ihracat içindeki payı ise %2,5 olarak gerçekleşmiştir.

öte yandan dönem boyunca imalat sanayii, tüketim, ara ve yatırım malları itibarıyle incelendiğinde, 1990'lı yıllara gelindiğinde hala imalat sanayii ihracatı içinde ağırlıklı payı tüketim mallarının oluşturduğu görülmektedir (1980-1989 yılı ortalaması %59,3). Bunu sırasıyla ara ve yatırım malları ihracatı izlemektedir. Ancak söz konusu sektörlerin dışa açılma hızları bakımından tam tersi bir sıralamaya girdiği de tespit edilmiştir.

Buradan da, uygulanan teşvik politikalarının bir ölçüde başarıya ulaştığını ve bu politikalar sayesinde ihracatın belli bir noktaya geldiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'de 1980 öncesi ve sonrası. dönemde ihracata, genelde ihracattan sonra mali avantaj sağlayan bir teşvik sistemi içinde yaklaşılmıştır.

1984 yılından itibaren mali teşviklerin giderek azaltılmasının etkisiyle ihracatta gözlenen durgunluk sonucu tekrar bütün teşviklerin önem kazandığı görülmektedir. Bu ise ihracattaki başarının teşviklerdeki daralmaya rağmen devam edeceğinin düşünülmesinin ve 1984 yılından itibaren peyderpey kaldırılmasının isabetsizliğini ortaya koymuştur.

öte yandan 1989 yılından itibaren vergi iadesi uygulamasına son verilmesinin ihracat üzerindeki olumsuz etkisine dayanarak Türkiye'de sanayileşme ve uluslararası sistemle bütünleşmenin şu aşamasında dahi bir süre daha mali teşviklere ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür.

İhracatta teşvik sistemi, hangi sanayilerin dışa açılacağını belirleyen en önemli faktördür. 1980 sonrası ihracat teşviklerinden vergi iadesinin bu konudaki görevini gerçekleştirdiği söylenebilir. Mali bir teşvik niteliğinde olan vergi iadesi, uygulandığı dönem boyunca üzerinde en çok tartışılan teşvik tedbiri olmuştur.

Gerek 1980 öncesi dönemde gerekse sonrasında, vergi iadesinden yararlanan ihracatın %99'luk kısmının sanayi ürünleri ihracatından oluştuğu görülmektedir. öte yandan,

1980 sonrası dönemde emek ve doğal kaynak yoğun sanayilere daha düşük oranda vergi iadesi verilirken sermaye yoğun sanayilere daha yüksek vergi iadesi uygulandığı görülmüştür. Burada vergi iadesi uygulaması ile özellikle uluslararası rekabet gücü düşük sektörlerin ihracata yönelmesinin amaçlandığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çabaların etkisiyle, vergi iadesi oranları yüksek tutulan sektörlerin dışa açılma hızları vergi iadesi oranları düşük tutulan sektörlere göre daha yüksek olmuştur. Örneğin en yüksek vergi iadesi uygulanan yatırım malları üreten alt sektörlerin, dışa en hızlı açılan sektörler olması bunu açıkça göstermektedir.

Gerek bazı firmaların hayali ihracat yoluyla vergi iadesi almaları, gerekse Türkiye'nin GATT sübvansiyonlar kodu ile igili anlaşmaya imza koyması üzerine 1989 yılında vergi iadesi uygulamasından vazgeçilmiştir.

Vergi iadesi uygulaması, üretici kesime yönelik olması gerektiği halde ticaret kesimine yapılan bir ödeme niteliği taşımıştır. Başka bir deyişle vergi iadesinden üretici kesimlerin yararlanması sınırlı kalmıştır. Böylece yeni kapasitelerin oluşturulması yeni teknolojilerin uygulanması ve üretim ölçeğinin genişletilmesi gibi yapısal değişiklikler ortaya çıkmamıştır.

Vergi iadesi uygulamasına getirilen en önemli eleştirilerden biri ise, sistemin tamamen devlet bütçesine yük getirdiği yönündedir.

Uygulama ile ilgili önemli noktalardan biri de, uygulandığı dönem boyunca çok fazla karar değişikliğine gidildiği için istikrarlı bir yapı göstermemiş olmasıdır. Vergi iadesi oranlarının yıldan yıla değişiklik göstermesi, ihracatçılar açısından belirsizlik ve ihracatı caydırıcı etki yaratmıştır.

Ayrıca ek vergi iadesi uygulamasının getirilmesiyle bazı şirketlerin bu olanaktan yararlanabilmek için başvurdukları yöntemler, hayali ihracat olayını da gündeme getirmiştir.

Çalışmamızda, ihracatta vergi iadeleri de dahil edilerek yapılan analizde döviz kuru politikasından sonra, ihracat üzerindeki en etkili aracın, vergi iadesi ve 1980 sonrası dönemde uygulanan diğer KKDF ve DFİF ödemeleri gibi mali teşvikler olduğu tespit edilmiştir. 1980 sonrası dönemde toplam parasal teşviklerin ihracat üzerindeki etkisi %15 olarak belirlenmiştir. Ancak 1980 sonrası dönemde mali teşviklerin giderek azaltılması nedeniyle bu tür teşviklerin ihracat üzerindeki etkisi 1980 öncesi döneme göre daha az olmuştur.

1986 sonrası vergi iadesi uygulamasından vazgeçilirken bu durum KKDF ve DFİF prim ödemeleri ile ihracatta navlun sübvansiyonu ve çeşitli işlemlerde tanınan vergi resim ve

harç istisnası gibi çeşitli mali teşviklerle bir ölçüde telafi edilmeye çalışılmıştır. Vergi iadesi sisteminin kaldırılmasından sonra yürürlükte kalan DFİF ödemeleri, dış piyasalarda ihracatın rekabet gücünü bir ölçüde korumuştur. Ancak bu sistemde yer alan istisnalar ve ödemelerin FOB ihraç bedelinin belli bir yüzdesini aşmaması bu teşvikin önemini büyük ölçüde azaltmıştır. öte yandan DFİF ödemelerinin de Temmuz 1991 yılından itibaren kademeli olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır.

İhracatta uygulanmakta olan ve zaman içinde sıfıra indirilecek mali teşviklerin en azından kaynak dağılımına etkisi olduğunu ve ihracatın yapısını değiştirdiğini söylemek mümkündür. Ülkemizde mali kaynakların kıt kaynak olduğu ise bilinen bir gerçektir. Bu nedenle sağlanan teşviklerin doğru seçilmiş alanlara ve sektörlere yine tespit edilen önceliklere göre dağılımının sağlanması için uygulanan ve uygulanması gereken politikanın selektif olmasının önemi büyüktür.

Yine bir teşvik politikası niteliğini taşıyan ihracat kredileri ise uygulanmaya başlandığından beri sürekli değişim göstermekle birlikte son yıllarda Eximbank'ın kurulması ile bu konuda bir uzmanlaşmaya gidildiği ve kredi sisteminin, ihracat sigortası ve garantisi sistemiyle bütünleştiği görülmektedir.

Türkiye'de 1980 öncesi ve sonrası dönemde, T.C. Merkez Bankası ve Mevduat Bankalarınca çeşitli şekillerde ihracat kredileri açılmıştır. Bu kredilerin ihracatçılara maliyeti, vergi resim harç istisnası, faiz farkı iadesi fonundan yapılan ödemeler ve KKDF ile ucuzlatılmıştır. Daha çok DTSŞ leri tarafından kullanılan bu kredilerin faiz oranları ve bankalarca istenen teminat oranlarının düşük tutulması ve bürokrasinin en aza indirilmesine yönelik çalışmalar ihracatın teşviki ve kredi kullanımının yoğunlaşması yönünde yararlı olmuştur. 1981 yılından itibaren ihracat kredilerinde Mevduat Bankalarının fonksiyonunun artması, ülkemizde ihracatın finansmanına ve arttırılmasına bankacılık kesiminin de katkı sağlandığını göstermektedir. Ancak 1980 sonrası dönemde ihracat kredilerinin mutlak olarak artmış olmasına rağmen, toplam ihracat içindeki payının son yıllarda azaldığı görülmektedir.

Türkiye'de hala ihracatı gerçekleştiren tüm kesimlerin yeterince finanse edildiğini söylemek mümkün değildir. Yine uygulanan ekonomik politikaların makro hedefleri doğrultusunda alınan kararlar sonucu T.C.Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklarda zaman zaman aksamalar hatta duraklamalar olmuştur. Bu durum ise dış pazarlarda tutunma çabası içinde olan ihracatçılarımız için önemli sakıncalar ve pazar kaybı endişesi yaratmaktadır.

öte yandan dünyada yüzü aşkın ülkede kurulmuş olan Eximbank'ların esas amacı ve görevi kısa vadeli ihracat

kredilerinden çok orta ve uzun vadeli alıcı kredileri açmak ve ihracat sigortasını uygun hale getirmektir. Türk Eximbank'ın da bu yapıya kavuşturulması için yetkililerce gerekli destek verilmeli ve bu banka bir an önce asli görevlerini yerine getirmeye başlamalıdır.

Sanayici ihracatçıların yoğunluklu talebi ihracatın finansmanında sürekli olarak, düşük faizli reeskont kaynaklı Merkez Bankası ve Eximbank kaynaklı kredilerin verilmesi yönündedir.

Yürürlükten kalkan vergi iadelerinin yerine Eximbank özel ihracat reeskont kredileri etkin bir şekilde ikame edilmelidir. Dış ödemeler dengesi için çok önemli olan ihracat hedeflerine ulaşabilmek için bu kredilerin arzının yeterli düzeye çıkarılması gerekmektedir.

Eximbank ihracat kredileri sadece 100 milyon doları aşan ihracatçı şirketlere verilmek yerine uygulama daha esnek tutularak, daha küçük sanayici ihracatçılara da verilmelidir.

Hem faaliyette bulunan hem de kısa süre içinde faaliyete geçirilmesi düşünülen ihracat sigorta programlarının geleneksel ihracat risklerini karşılayabilecek ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı garanti verebilecek kadar esnek bir yapıya sahip olması gerekir. Sigorta primi gelişmiş ülkelerde görüldüğü gibi alıcının ülkesine ve risk durumuna göre işlemden işleme değişebilir olmalıdır. İhracat sigortası ihracatçının daha cesur bir pazarlama politikası takip etmesine yol açacaktır.

Çalışmamızda, toplam ihracat kredilerinin ihracat üzerindeki etkisi de istatistiksel açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ihracat kredilerinin ihracat üzerindeki etkisinin diğer teşvik politikalarına göre çok daha sınırlı kaldığı görülmüştür. 1980 sonrası dönemde ihracatın kredilere karşı duyarlılığı %6 olarak tespit edilmiştir.

Günümüzde uluslararası ticarette GATT'ın kurallarına aykırı düşmeyen ve uluslararası soruşturmalara neden olmayan doğrudan veya dolaylı bir çok teşvik türü vardır.

Bu tür teşvikler altında sanayinin yeniden yapılanması ile ilgili uyum yardımları, istihdam ile ilgili yardımlar, bölgesel gelişme yardımları, mahalli idarelerin bazı hizmetlerinin düşük fiyatta veya karşılıksız götürülmesi, dış fuar veya sergilere katılmayı teşvik edici yardımlar sayılabilir.

Öte yandan bir çok ülkede teşvikler üretim ve yatırım ile birlikte ele alınmakta böylece gelişmiş ülkelerin telafi edici vergi koymaları karşısında savunma şansı yaratılmaktadır. Türkiye'de de genel ihracat teşvik politikası içinde doğrudan teşviklerin yanında, yukarıda sözü edilen dolaylı

teşvikleri de uygulamaya koyması önemli bir husustur. Bu amaçla, ihracat potansiyeli olan sektörler iyi belirlenmeli, teşvik sistemi yatırım , üretim ve ihracat zincirine oturtulmalı, böylece ihracat pazarlarını genişletici ve yeni pazarlara yönelmeyi sağlayıcı olmalıdır.

İhraç edilecek ürünün üretiminde kullanılan enerji, taşıma ve temel girdilerin belli bir teşvik sistemi içinde düşünülmesi, üretim aşamasında teşvikte temel noktalardan biridir. Yerli katma değer kavramına önem verilerek yoğun olarak ithal girdi kullanan sektörler yerli girdi kullanmaya özendirilmelidir. Böylece imalat sanayinin ithalata olan bağımlılığı kırılacak, ara sanayilerin gelişimi ile ihracatta dolaylı bir teşvik sağlanmış olacaktır.

Kaynak tahsisi sadece geleneksel karşılaştırmalı üstünlüğe sahip dallara yapılmamalı, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olabilecek sektörlerde de yeniden yapılanmayı sağlayabilecek bir teşvik sistemi uygulanmalıdır.

Teşvik sistemi geleneksel karşılaştırmalı üstünlüklere sahip mallar ile dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere sahip mallarda farklı uygulanmalıdır. Geleneksel dallarda teknoloji üretimi ve katma değeri yüksek nihai ürünler teşvik edilirken büyüme potansiyeli olan dallar ise uluslararası rekabet gücünü arttırıcı yönde teşvik edilmelidir.

Türkiye'de hala sanayi ürünleri ihracatında dokuma ve hazır giyim gibi belli ürünlerde yoğunlaşmanın devam ettiği görülmektedir. Buradan teşvik politikasının imalat sanayii ihracatını yeterince çeşitlendirecek bir yapıya sahip olmadığı sonucu çıkarılabilir. Bu nedenle teşvik politikası bu açıdan da yeniden ele alınmalıdır.

Teşvik politikası kaynak transferini büyük ihracatçılar lehine yaptığı bir yapıdan kurtarılırken küçük ve orta boy ihracatçıların tanıtım gibi bazı konularda ortak çalışmalarını özendirici olmalıdır.

Teşvik politikası doğrudan teşviklerden giderek kaynağında teşvik edilmeyi sağlayan dolaylı teşviklere yönelmelidir. Teşvik politikasının kaynağı hazine ve emisyon olmamalı, sistem kendi içinde kaynağını yaratacak ve enflasyonist baskılara neden olmayacak şekilde geliştirilmelidir. Böylece Türkiye uluslararası platformda daha az sübvansiyon ve anti damping suçlamaları ile karşılaşacaktır.

Türkiye'de uygulanan teşvik sisteminin bir özelliği de bu konuyla ilgili mevzuatın, bir çok kanun, kararname ve tebliğ ile düzenlenmiş olmasıdır. Bu bakımdan sistemin kalıcı yönlerini tespit etmek çok güçleşmekte ve belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Hatta bunun etkisiyle hem yurt içi sanayinin hem de yurt içindeki yabancı sermayeli kuruluşların, ihracat yerine iç piyasaya yönelmeyi tercih ettiklerini

söylemek mümkündür.

Türkiye'de doğrudan ihracatı geliştirmeye yönelik olmamakla birlikte ihracat üzerinde diğerlerine göre daha etkili olan bir politika ise döviz kuru politikasıdır.

Geçmişte fazla değerlenmiş bir kur politikası izlenmiş ancak bu politikanın başarılı bir şekilde yürütülememesi, ihracatı adeta cezalandırmış ve üreticiler devamlı olarak yurtiçi piyasaya dönük olarak çalışmışlardır.

1980'li yıllarda izlenen daha esnek kur politikası özellikle dönemin ilk yıllarında 1980 öncesi dönemde görülen TL.'nın aşırı değerlenmesi olgusunu azaltmış ve hatta eksik değerlenmeye yol açmıştır.

Türkiye'de döviz kuru bir teşvik politikası gibi uygulanırken çeşitli malların ihracatında tanınan sübvansiyonlardaki keyfiliği gidermek hayali ihracat ve kaynak dağılımındaki olumsuz etkisini engellemek amaçlanmıştır. Ayrıca döviz kurlarındaki düzenlemelerle tarım dahil bütün sektörlere aynı teşvik verilmeye ve bürokratik engeller ortadan kaldırılarak küçük büyük ihracatçı ayrımı elimine edilmeye çalışılmıştır.

Ancak TL.'nın aşırı değer kaybının bir teşvik mekanizması olarak düşünülmesi yanlıştır. İhracatın teşviğinde uygulanması kolay olan bu araç ülke kaynaklarının olumsuz yönlenmesine neden olacaktır. Bu durum ülkede gelir dağılımını ihracatçılar lehine değiştirir. İhracatçılara teşvik sağlar. Eğer, mevcut gelir dağılımı zaten ticaret yapan kesimin lehine ise, gelir dağılımı dengesizliği artar.

Yine, ihracata yönelik sanayiler ara malları bakımından önemli ölçüde dış kaynaklara bağımlı iseler, ihracatçılar döviz kurları nedeniyle sağladıkları avantajları ürettikleri malların (kur ayarlamaları sonucu ithal girdi maliyetlerinin yükselmesi nedeniyle) fiyatlarındaki yükselme ile kaybedebilirler.

Bu nedenle nominal develüasyon gereklerini azaltabilmek için yurtiçi enflasyon oranının düşürülmesi zorunludur. Bu da ancak iç dengelerin sağlanmasıyla gerçekleşir. Ayrıca dış pazar olanaklarının arttırılması ve ihracata yönelik sanayilerde üretim faktörlerinin verimlilikleri yükseltilerek bu sanayilerin dış rekabet gücünün arttırılması sağlandığı ölçüde paranın değeri düşürülmeden ihracat arttırılabilir. Bu nedenle ihracatın teşviğini başka araçlara bırakarak gerçek denge döviz kurunu belirlemek uzun dönemde daha sağlıklı görülmektedir.

Öte yandan Eylül 1988'den itibaren, özellikle döviz kurlarının T.C.Merkez Bankası'ndaki bankalararası döviz piyasalarında belirlenmeye başlamasıyla döviz kurlarındaki

artış TL.'nın aşırı değerlenmesi olgusunu gündeme getirecek şekilde enflasyon oranının çok altında kalmıştır. Bu da vergi iadesi gibi teşviklerin de azaltılmasının etkisiyle birlikte ihracatta son yıllarda görülen tıkanmalarda rol oynayan önemli faktörlerden biri olmuştur.

Uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası, bir ölçüde enflasyonun düşürülmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Gelir dağılımına olumlu etkisi tarım ihraç ürünlerinin iç piyasa fiyatının reel olarak düşüşü ve tüketim malları ithal fiyatının reel olarak düşüşü ile gerçekleşebilir. Ayrıca dış borç servisinin ekonomik önemli bir ağırlığı olması nedeniyle değerlenmiş döviz kurunun bütçe ve emisyon üzerindeki baskıyı azaltıcı bir etki yapması bekleniyor olabilir. Türkiye'de ihracat gelirlerinin büyük kısmını sağlayan özel sektör, dış borçlara sahip olan da büyük ölçüde devlet olduğu için döviz kurunun değerli tutulması, ticaret hadlerinin kamu lehine dönmesi sonucunu doğurur. Bu politikalar kısa sürede enflasyonu frenleyici etki yapabilir. Ancak uzun dönemde sermaye kaçışı spekülasyon ve kaynak dengelerinin bozulması ön plana geçecektir. Uzun dönemde ekonominin dış dengelerinin bozulması da kaçınılmazdır. Nitekim son yıllarda dış ticaret dengesinde meydana gelen gelişmeler pek iç açıcı değildir. Türkiye'nin dış ticaret açığı 1988 yılında 2.67 milyar dolardan 1989'da 4.13 milyar dolara ve 1990'da 9.34 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye'de aşırı değerlenmiş kur politikası iki sonucu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki "sıcak para" olayıdır. Doların değerinin yaklaşık enflasyon hızının yarısı kadar artmış olması ve TL. için yıllık faiz hadlerinin en az enflasyon seviyesinde veya enflasyonun üzerinde olması Türkiye'ye getirilen dolarların TL.'na çevrilerek, Türk bankalarına faize yatırılmasına ve vade sonunda tekrar dövize çevrilmesine neden olmuştur. öte yandan yurtiçi kredi faiz maliyetlerinin yüksekliği özel kesim üzerinde dış borçlanma baskısı yaratmıştır. Böylece yeni kambiyo rejimi çerçevesinde gelen döviz kredileri, likiditenin kontrolünü güçleştirmiş ve Türk Lirasının değer kazanması yönünde baskı yaratmıştır.

Türkiye'de gerek eksik değerlenmiş gerekse aşırı değerlenmiş kur politikasından vaz geçilerek, ihracatın teşviğini veya enflasyonla mücadeleyi başka araçlara bırakmak ve gerçek denge döviz kurunu belirlemek uzun dönemde daha sağlıklı görünmektedir.

Gerçekçi kur politikasının sürekli olarak uygulanması, bir yandan ihracat artış hızını arttırıp, ithalat artış hızını düşürerek kaynak dağılımındaki etkinliği de arttıracak öte yandan orta ve uzun vadede dışa dönük yatırımları bir ölçüde tekrar cazip hale getirecek böylece son yıllarda azalan diğer ihracatı teşvik tedbirlerinin olumsuz etkilerini büyük ölçüde giderecektir. Bu nedenle gerçekçi kur politikasının sürekli olarak uygulanması bundan böyle daha büyük

bir önem taşımaktadır.

Öte yandan enflasyonun en kısa sürede düşürülmesi gerekmektedir. Enflasyon belirli bir düzeye inmedikçe bir çok malın dış pazarlarda da rekabet gücünü sürdürebilmesi için daha yüksek mali destek ve kur ayarlamaları gerekecektir. Kısa dönemde enflasyonun indirilmesi ihracat yönünden son derece önemlidir.

1980 sonrası dönem için, döviz kurlarının ihracat üzerine etkisi de analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre döviz kurlarındaki %100'lük bir artışın, ihracatı %107 arttırdığı tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, ihracat en fazla kur politikasına karşı duyarlılık göstermektedir.

1980 sonrası dönemde dikkati çeken diğer bir uygulama ise, serbest ithalat politikası olmuştur. Bu politikayla genelde kaynak dağılımının etkinliğini arttırarak söz konusu piyasanın boyutlarını ülkenin iç pazarının boyutlarının dışına taşırmak ve böylece uluslararası sistemle bütünleşmesini sağlamak amaçlanmıştır.

Türkiye'de korumacılık eskisi kadar olmamakla birlikte hala devam etmektedir.Burada önemli bir nokta yurt içi sanayii koruma politikası ile dış ticareti teşvik politikasının birbirini desteklemesi ve potansiyel sektörlerdeki ara ve yatırım malı üretim artışı politikasıyla ihracatı teşvik politikasının dengeli bir biçimde bütünleştirilmesidir.

Türkiye'de ise 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi tamamen ithal ikamesi stratejisinin bir karşıtı olarak düşünülmüştür, oysa her iki strateji birbirinin karşıtı değil değişik dönemlerde birbirini tamamlar niteliktedir.

Türkiye'de iki stratejinin de uygulandığı dönemlerde göze çarpan nokta şudur. İthal ikamesi stratejisi, uygulandığı dönemde ara malları aşamasında tıkanmış, bu aşamada tüketim malları ihraç edilmesi gerekirken, bu gerçekleşmemiş ve gerkli döviz girdisi sağlanamamıştır.Nasıl ithal ikamesi stratejisinde korumacılığın sürekliliği için baskı grupları oluşmuş ise, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde de oluşan baskı gruplarının etkisi ile geleneksel karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bazı sektörlerin teşviklerden uzun süre yararlandıkları görülmüştür.

Türkiye'de ithal ikamesi ile ihracatın teşviği bir arada olmalı ancak gerek korumanın gerekse teşviğin süresi iyi belirlenmeli ve süreklilik kazanmalıdır.

Uzun yıllardan beri teşviklerle büyük destek görmüş olan geleneksel karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörler yerine dinamik karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve ileride ihracat

potansiyeli gösterebilen sektörler tespit edilerek korunmalıdır. Bu sektörler rekabet gücüne ulaştıklarında uluslararası piyasalara açılmalıdırlar.

Türkiye'de ithalatta liberasyonda geriye adım atılması düşünülemez. Yalnız, nihai mallara uygulanan koruma ile bu malların üretiminde kullanılan girdilere uygulanan koruma arasındaki denge dikkatle kurulmalıdır. Hesaplamalar nominal koruma yerine efektif koruma ölçütüne oturtulmalı ticarette bulunduğumuz ülkelerin uyguladıkları dolaylı korumacı yöntemler de göz önünde bulundurulmalıdır.

İthalat hiç bir zaman kısa vadeli borçlarla finanse edilmemelidir. Bu tip bir borçlanma yalnızca ihracat yaratan faaliyetlerde kullanılmalıdır.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde, doğrudan teşviklerin yanında, uzun dönemli ve ihracatın gelişimi için oldukça büyük önem taşıyan yabancı sermayenin teşviki, Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin ve serbest bölgelerin kurulması gibi yapılanmalara da gidilmiştir. Gerçekten de bu tür politikaların, dış ticarete etkisi kısa süreli çözümlere göre çok daha fazladır. İhracatın belli bir noktaya ulaşmasında, söz konusu politikaların çok etkili olduğu bilinmekle birlikte Türkiye'de hala bu tip dolaylı teşviklerin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin yeterli olmadığını da söylemek mümkündür.

Alınan tedbirler sonucu ülkeye giren yabancı sermaye miktarında 1980 öncesi döneme göre büyük artışlar olmuştur. Ancak ulaşılan düzeyin hala yeterli olmadığı da görülmektedir. Yabancı sermaye içinde, dönem boyunca en yüksek paya imalat sanayii sahip olmakla birlikte, bu sanayinin payının 1981 yılındaki %91'lik yüksek değerinden 1990 yılında %52'ye düşmesi üzüntü vericidir. Üstelik yabancı sermayenin %70'e yakın kısmının yurtiçi talebe yönelik olduğu düşünülürse, 80 sonrası teşviklerin gelen yabancı sermayeyi yeterince ihracata yönlendiremediği ortaya çıkmaktadır. Yabancı sermayenin yurtiçi piyasaya yönelmesinde, ihracat mevzuatındaki sık sık değişmelerden meydana gelen belirsizlik, yurtiçi pazarın bir çok sınai daldaki tekelci konumu, ve hizmetler sektörünün daha cazip olması gibi faktörler etkili olmuştur.

Diğer taraftan Türkiye'de ihracatın uzmanlaşmış kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan ve diğer ihracatçılara göre önemli ayrıcalıklara sahip olan DTSŞ'nin de, dönem boyunca faaliyetleri incelendiğinde, şirketlerin, aldıkları teşviklere dayanarak, yeni pazarlar aramaya, maliyetlerini düşürerek kalitelerini iyileştirmeye ve AR-GE'ye yönelik faaliyetlere yeterince önem vermedikleri görülmüştür. Bu şirketler, ek teşviklerden yararlanabilmek için küçük ihracatçıların ticaretlerini üzerlerinden geçirmek ve aldıkları kredileri, üretici kesim yerine bağlı bulundukları holdinglere aktarmak gibi hatalara düşmüşlerdir.

Bütün bu aksaklıkların giderilebilmesi için, DTSŞ'nin kısa sürede büyüme politikasından vaz geçerek ileriye dönük stratejiler doğrultusunda organizasyon yapılarını yeniden düzenlemeleri, belirli mal gruplarının ihracatında uzmanlaşarak aralarındaki rekabetten vazgeçmeleri ve son yıllarda büyük önem kazanan offshore ticaret, reeksport ve transit ticaret gibi faaliyetlere ağırlık vermeleri hem kendilerinin hem de ihracatın gelişimi açısından son derece yararlı olacaktır.

Türkiye'de serbest bölge uygulamalarının başarısını ise büyük ölçüde bölgeye çekilebilen yabancı sermaye yatırımlarının miktarı, istihdam düzeyi, ihracat ve bölge içinde yaratılan katma değer belirleyecektir.

özellikle Türkiye gibi GOÜ'de serbest bölgelerin kendi gelirleriyle geçinebilecek şekilde kurulması böylece devlet desteği ve sübvansiyonların en aza indirilerek bölgeden sağlanacak faydanın maksimize edilmeye çalışılması gerekmektedir. Ayrıca güvenilebilir bir yabancı sermaye ve uygun bir yatırım politikası izlenmeli ve Türkiye'den serbest bölgelere girdi sağlamayı önleyen tüm engeller kaldırılarak bürokratik işlemler azaltılmalıdır. Serbest bölgelerde elde edilen gelirlerin bir kısmını bölgenin gelişimiyle ilgili araştırma faaliyetlerine ayırmak da faydalı olacaktır. Ayrıca bölgede faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmaların birbirleriyle rekabet edecek alanlar yerine farklı alanlarda uzmanlaşmaları da bölgeden sağlanacak faydaları arttırıcı yönde etki yapabilecektir.

Serbest bölgelerin başarısı aynı zamanda dünya pazarlarıyla ilgili olan güçlü bağlantılarına, yakın ülkelerdeki serbest bölgeler ile rekabet avantajlarına, ucuz üretim olanaklarına, alt yapı ve üst yapı sorunlarının giderilmesine, bankacılık, yükleme ve danışmanlık hizmetlerinin istenilen düzeyde verilebilmesine de bağlı bulunmaktadır.

İhracatı geliştirmek amacıyla uygulanan tüm bu politikaların ekonomiye belirli bir maliyeti de olmuş, başlangıçta değindiğimiz ve ihracata yönelik sanayileşmeden dolayısıyla ihracatı teşvik politikalarından beklenen bazı faydaların sağlanamadığı da görülmüştür.

Bunlar arasında, en önemlisi gelir dağılımında meydana gelen bozulmadır. Gerek ihracatı arttırmak amacıyla tarımda ve sanayide düşük bir reel ücret politikası izlenmesi, gerekse toplumun belirli kesimine yatırım ve ihracat teşvikleri ile gelir aktarılması, bütün bunlara ek olarak dönem boyunca yaşanan yüksek enflasyon, gelir dağılımının tarım maaş ve ücret aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Nisbi düşüşler yaşanmakla beraber işsizlik oranının da hala çok yüksek olması üzüntü vericidir. Ayrıca 1980-1990 döneminde elde edilen ortalama 4,7'lik büyüme hızının, 1980 öncesinde

her üç planlı dönemdeki büyüme hızlarına dahi ulaşılamadığı görülmüştür. Bu da ihracattan büyüme yönünde beklenen faydanın Türkiye'de gerçekleşmediğini göstermektedir. Dış borçların milli gelirin yarısına yakın bir kısmını oluşturuyor olması da, izlenen politikaların ekonomiye maliyetini bir ölçüde göstermektedir. Ancak, dönem boyunca, çok fazla güçlük çekilmeden dış borçların ödenebilmiş olması da sevindiricidir.

Son yıllarda ihracatta yaşanan durgunluk dikkate alınarak Türkiye ihracatının sınırlarına yaklaştığı sonucuna varılabilir. Bu aşamadan sonra geçmiş yıllarda olduğu gibi soruna kısa vadeli çözümlerle yaklaşmak yerine, uzun vadede ihracat artış hızını sağlayacak, rekabet gücü olan sektörlere destek verecek ihracattan önce yatırım ve üretim aşamalarını da kapsayacak politikalara ağırlık verilmelidir. İhracatı arttırmaya yönelik tüm politikalar genel ekonomi politikasıyla bir bütün olarak düşünülmelidir. Aksi taktirde, yakın gelecekte, çözümlenmiş gibi görünen döviz darboğazı sorunu tekrar gündeme gelecek ve Türkiye'nin 1980'li yıllardan itibaren binbir fedakarlıkla elde ettiği başarılara gölge düşecektir.

KAYNAKÇA

KITAPLAR

ABUŞOĞLU, Ömer. Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi, 1980-1988 Dönemi, TOBB Yayını, Ankara 1990.

AKKAYA, Şahin. Ekonometri I, Anodolu Matbaacılık İzmir 1990.

ALAYBEYOĞLU, Yalçın. Serbest Bölgeler ve İzmir Serbest Bölgesi, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Ankara, Mart 1987.

ALAYBEYOĞLU, Yalçın. Serbest Bölge Kullanıcılarının Yararlandıkları Kaynaklar, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Ankara, Ekim 1987.

ALKIN, Erdoğan, BENER, Erhan, DEMIRGIL, Demir, GÖNENSAY, Emre. Türkiye'de İzlenen Kur Politikası: Tarihçe, Bugünkü Durum,Sorunlar, öneriler, MEBAN Sermaye Piyasası Araştırma Merkezi Yayını.

ALPAN, Şule. İhracat Finansman Aracı Olarak İhracat Kredi Garantisi Sistemi ve Türkiye'deki Muhtemel Uygulama, İGEME Yayını, Ocak 1988.

ALPAN Şule ve Diğerleri. İhracat Kredi Sigortası ve Türkiye Değerlendirmesi, İGEME Yayını, Kasım 1987.

ALPAR, Cem. Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No:195, Ankara 1982.

BALANCE, R.H., ANSARI, J.A., SINGER, H.W. Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Üçüncü Dünyada Dış Ticaret ve Yatırım, (Çev: Canan Balkır, Arif Ersoy), Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1985.

BARDA, Süleyman, ALKiN, Erdoğan. Dış Ticaret Teorisi, İ.Ü. İktisat Fakiltesi Yayınları, Menteş Matbaası, İstanbul 1967.

BAŞOL, Koray. Türkiye Ekonomisi, Genişletilmiş 3.Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir 1992.

BAŞOL, Koray. Demografi (Beşeri Kaynaklar ve Gelir Dağılımı), Genişletilmiş 2.Baskı, İzmir 1988.

BAYKAL, Olcay, GÜLMEZ, İlyas. 24 Ocak Kararlarından Sonra İhracatımızdaki Gelişmelerin Çeşitli Açılardan Analizi, MPM Yayınları: 370, Ankara 1988.

BERKSOY, Taner. Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yayınları, İstanbul 1982.

ÇARIKÇI, Emin. **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:5, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

DANIŞMAN, Ümit. **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Doğurduğu Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma**, DPT. TUB Yayını, No: 2037-39, Ankara, Nisan 1986.

DRAPER, N.R., SMITH, H. **Applied Regression Analysis**, John Wiley and Sons Inc., New York 1982.

ERKAN, Hüsnü, TATLIDİL, Rezzan. **Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi**, TOBB Yayını, Ankara 1990.

FIGLALI, Ayşegül. **1984-1987 Dönemlerinde İmalat Sanayi İhracatında Teşvik Tedbirlerinin Etkileri Üzerine Bir Çalışma**, T.C. Başbakanlık HDTM Yayınları, Ankara, Ekim 1988.

GERNİ, Cevat. **Dış Ticaretin Finansmanı**, TOBB Yayınları, Ünal Offset Matbaası, Ankara 1990.

GEVECİ, Ruhat, BEŞELİ, Nursen. **Dış Ticaret Sermaye Şirketleri**, İGEME Yayını, Ankara 1985.

GÜRAN, Nevzat. **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, DPT, AT ile İlişkiler Başkanlığı, Yayın No 2231-24, Ankara, Eylül 1990.

HABERLER, Gottfried. **Dış Ticaret Teorisine Genel Bakış**, (Çev: Necati Mumcu), Ofset Matbaacılık, İstanbul 1970.

HIÇ, Mükerrem. **Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973.

İBRAHİMHAKKIOĞLU, Nedim. **Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası**, HDTM, İGEME Yayını No:107, Ankara, Eylül 1986.

KARLUK, S. Rıdvan. **Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, Eskişehir İ.T.İ. Basımevi, No: 237/158, Eskişehir 1981.

KARLUK, S. Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi, Teori Politika Sistem Kurumlar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1987.

KAZGAN, Gülten. **İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi**, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, İstanbul 1974.

KAZGAN, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1988.

KINDLEBERGER, Charles. **Uluslararası İktisat**, (Çev: Necdet Serin), Doğan Yayınevi, Ankara 1970.

KIRIM, Arman. **Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim**, TOBB Yayını, Ankara 1990.

MUMCU, Necati. **Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme**, Ofset Matbaacılık, İstanbul 1969.

OLALI, Hasan. **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, E.Ü. Matbaası, İzmir 1972.

ÖNIŞ, Ziya. **Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-1988**, İTO Yayını No:1989-33, Kasım 1989.

ÖZEL, Mustafa. **Dış Ticaret Sermaye Şirketleri, Japonya, Tayvan, G.Kore, Türkiye**, TURKTRADE Dış Ticaret Araştırma Dizisi No:2, Ankara, Nisan 1988.

PEKIN, Tevfik, ERGUN, Temel. **Türk Dış Ticaretinde Yapısal Değişim**, E.Ü. Basımevi, İzmir 1984.

RAWLINGS, John O. **Applied Regression Analysis A Research Tool**, California.

SALVATORE, Dominick. **International Economics**, Third Edition, Macmillan Publishing Company, New York 1987.

SERIN, Necdet. **Kalkınma ve Dış Ticaret, Az Gelişmiş Ulkeler ve Türkiye Yönünden**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,No :310, Ankara 1971.

SEYIDOGLU, Halil. **Uluslararsı İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları No:2, Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1988.

SEYIDOGLU Halil. **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar :2, Turhan Kitabevi, Ankara 1982.

TOGAN, Sübidey, OLGUN, Hasan. "1980'li Yıllarda Türkiye'de İthalatın Liberalizasyonu ve Gümrük Vergilerinin Yeniden Düzenlenmesi: Bir Değerlendirme", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Eylül-Ekim 1989, Yıl 13, Sayı 100.

TUNA, Yusuf. **Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye**, D.K.K. Yayınları, İstanbul 1990.

TURUNÇ, İdil, TURAN, Ayşegül. **İhracata Yönelik Ekonomi Politikası Sonrası, İmalat Sanayiinin Bazı Sektörlerinde Teknolojik Gelişme**, MPM Yayını, No:349, Ankara 1986.

ÜNSAL, İnci. **Türkiye'nin İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisinin İhracat Planlaması Açısından Bir Değerlendirmesi**, Türk Eximbank Yayını, Ankara 1989.

YILMAZ, İlhan. "Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED İnceleme Yarışması, Yayın No:33, Ankara, Kasım 1988.

MAKALELER

ALKIN, Erdoğan. "Kur Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir 1981.

ALPAN, Şule. "İhracatta Teşvik Aracı Olarak İhracat Kredi, Sigorta ve Garanti Sistemleri", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 5, Temmuz 1987.

ARTUKOĞLU, Metin. "Türkiye'de İhracat Kredileri ve Türk Eximbank Uygulamaları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:27, Sayı:9, Eylül 1990.

BAĞRIAÇIK, Atilla. "Gelişen Dünya Ekonomik Koşulları ve Türkiye'de İhracatın Önemi", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir 1981.

BALLASSA, Bela. "Export Incentives and Export Performance in Developing Countries A Comperative Analysis", **Export Promotion Policies**, World Bank Staff Working Paper No:313, Wahinton D.C., January 1979.

BAŞOL, Koray. "Serbest Bölge Uygulaması ve Türkiye", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Mas Matbaası, İzmir 1983.

ÇARIKÇI, Emin. "Türkiye'de İhracatı Teşvik Politikası Uygulamaları ve Sonuçları", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 23-24, Ocak 1991.

GÖNENSAY, Emre. "Döviz Kuru Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir 1981.

HATİPOGLU, Aysegül. "Türk Eximbank'ın İhracatı Teşvik Programı", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı: 23-24, Ocak 1991.

HOERL, Arthur E.,KENNARD, Robert W. "Ridge Regression: Biased Estimation for Nonorthogonal Problems", **Technometrics**, Vol:12, No:1, February 1970.

KARLUK, S. Rıdvan. "Türkiye'de İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebligleri**, İzmir 1981.

KILIÇKAYA, Hüsamettin. "Resmi İhracat Kredi Sigortası Kurumlarının Üstlendikleri Riskler", **Dış Ticarette Durum Dergisi**, Sayı 18, 1989.

ONURSAL, Erkut. "İhracatı Teşvik Politikası ve Gelişmiş Bazı Ülkelerde Teşvik Tedbirleri Uygulaması", **Dış Ticarette Durum**, Sayı 23-24.

ONURSAL, Erkut. "İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebligleri**,İzmir 1981.

POWER, John H. "Limitations of Import Substitution", **Leading Issues in Economic Development**, Oxford University Press, New York 1976.

SERİN, Necdet. "İhracatı Arttırma Politikası", **II.Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebligleri**,İzmir1981.

SEYİDOGLU, Halil. "Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Ekonomik Etkileri", **Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları: 1980-1985**, Marmara Üniversitesi TÜRKMER Yayını No:6, İstanbul 1986.

DİGER YAYINLAR

BALASSA, Bela. "Outward Orientation and Exchange Rate Policy in Developing Countries: The Turkish Experience", World Bank Reprint Series No: 266.

BALKIR, Canan. "1987 Yılında İhracatı özendirme Politikaları Neler Olmalıdır", **1987 Yılında Dış Ticarette Beklentiler Semineri**, Turktrade, Ankara 1986.

BALKIR, Canan. **1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi Semineri** ASO, Ankara 1987.

DİE. **İstatistik Yıllıkları**, 1971,1975,1979,1980,1983,1987, 1989,1990

DPT. **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları**, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı O.İ.K. Raporu, Ankara, Mart 1990.

DPT. **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, Temmuz 1990.

DPT. **Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor**, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, No:3, Ankara, Ekim 1985.

DPT. **Serbest Bölgeler Mevzuatı**, DPT, Serbest Bölgeler Başkanlığı, No:4, Ankara, Nisan 1988.

DPT. **Temel Ekonomik Göstergeler**, 1989,1990,1991.

DPT. Teşvik Uggulama Başkanlığı, **Teşvik Bülteni 1989**.

DPT. **Türk Ekonomisindeki Gelişmeler**, Ankara, Mayıs 1991.

GÜRAN, Nevzat. "Dış Ticaret İstatistikleri" (Basılmamış Ders Notları) İzmir, Mart 1991.

HARMANKAYA, Gökhan, ÖZER, Koray. "Teknolojik Yenilenmenin Uluslararası Rekabetteki Rolü " **Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü**, Yased İnceleme Yarışması III, Yayın No: 37, Ankara 1990.

MAŞA, Soner. "İhracatta Vergi İadesi Uygulaması Önemi ve Etkinliği", (Basılmamış DPT Uzmanlık Tezi), Ankara, Ekim 1983.

T.C. HDTM. **Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Mevzuatı**, Şubat 1990.

T.C. Merkez Bankası, **Yıllık Raporları**, 1988,1989,1990.

T.C. Ticaret Bakanlığı. **50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri**, Ticaret Bakanlığı 50. Yıl Yayınları No:2, Ankara 1973.

TOBB. **Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi**, Ankara 1990.

TOBB. **İktisadi Rapor 1990**, Ankara 1990.

TÜRK EXİMBANK Broşürü.

TÜRK EXIMBANK. **Garanti Programları Broşürü**.

TÜRK EXIMBANK. **Sigorta Programları Broşürü**.

TÜSİAD. **Sanayileşmede Teşvik Sistemleri**, Aralık 1990.

UNCTAD. Trade and Development Report 1991.

UNCTAD. Handbook of International Trade and Development Statistics 1990, New York 1991.

World Bank. World Development Report, 1985.

Yapı ve Kredi Bankası, İhracatı Teşvik Tedbirleri, Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul 1982.

EK 1

İHRACATTA VERGİ İADE ORANLARI, 1975-1986

Liste	Eylül 1975'ten İtibaren(%)	Haziran 1975'ten İtibaren(%)	Nisan 1981'den İtibaren	Nisan 1984'ten İtibaren	Eylül 1984'ten İtibaren	Mart 1986'dan İtibaren	Mayıs 1986'dan İtibaren	Temmuz 1986'dan İtibaren	Eylül 1986'dan İtibaren	Kasım 1986'dan İtibaren
1	30	15	20.0	16	11.0	10.4	9.8	9.4	9.0	8.4
2	25	10	17.5	14	9.6	9.1	8.6	8.6	7.9	7.3
3	20	5	15.0	12	8.3	7.8	7.3	7.0	6.7	6.3
4	15	5	12.5	10	6.9	6.5	6.1	5.9	5.6	5.2
5	10	5	10.0	8	5.5	5.2	4.9	4.7	4.5	4.2
6	5	5	7.5	6	4.1	3.9	3.7	3.5	3.4	3.1
7	5	5	5.0	4	2.7	2.6	2.4	2.3	2.2	2.1
8	Spesifik	5	5.0	4	2.7	2.6	2.4	2.3	2.2	2.1
9	Spesifik	0	0.0	0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
10	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik	Spesifik

İHRACATTA VERGİ İADE ORANLARI, 1987-1988

Liste	Ocak 1987'ten İtibaren(*)	1.Nisan 1988'den İtibaren	1.Mayıs 1988'den İtibaren	1.Haziran 1988'den İtibaren	1.Temmuz 1988'den İtibaren	1.Ağustos 1988'den İtibaren	1.Eylül 1988'den İtibaren	1.Ekim 1988'den İtibaren	1.Kasım 1988'den İtibaren	1.Aralık 1988'den İtibaren	1.Ocak 1989'den İtibaren
1	8	7.2	6.4	5.6	4.8	4.0	3.2	2.4	1.6	0.8	0
2	6	5.4	4.8	4.2	3.6	3.0	2.4	1.8	1.2	0.6	0
3	4	3.6	3.2	2.8	2.4	2.0	1.6	1.2	0.8	0.4	0
4	2	1.8	1.6	1.4	1.2	1.0	0.8	0.6	0.4	0.2	0

(*) İhracatta vergi iadesi kapsamına giren malları, 1 Aralık 1986 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 86/11237 sayılı "İhracatta Vergi İadesi Kararına" göre 4 liste altında belirlenmiş vergi iade oranlarına göre değerlendirmeye başlanmıştır. Daha önceki uygulamada liste grupları altında sektörler itibariyle maddeler belirtilmekteyken, bu Karara göre 311 tane alt sektör grubunda toplanan malların hangi listedeki vergi iade oranlarından faydalandığı gösterilmiştir.

İHRACATTA EK VERGİ İADE ORANLARI, 1975-1986

Yıllık İhracat Barajı(Milyon$)	Nisan 1981'den İtibaren(%)	Nisan 1984'ten İtibaren	Eylül 1984'ten İtibaren	1.Şubat 1986'dan İtibaren	1.Nisan 1986'dan İtibaren	1.Haziran 1986'dan İtibaren	1.Ağustos 1986'dan İtibaren	1.Ekim 1986'dan İtibaren	1.Aralık 1986'dan İtibaren
2-10	6	4.8	3.3	3.4	3.2	3.0	2.8	2.6	2.4
10-30	12	9.6	6.6	6.8	6.3	6.0	5.6	5.2	4.8
30 'dan fazla	10 (*)	10.0	11.0 (**)	5.7	5.3	5.0	4.7	4.4	4.0

(*) Yıllık ihracat tutarı 30 Milyon Doları aştığı takdirde %10'luk ek vergi iade oranı sene başından itibaren gerçekleştirilen ve vergi iadesinden faydalanan ihracatın tümüne uygulanmaktadır. Diğerlerinde ise barajı oluşturan limitlerin tamamlandığı tarihten itibaren yapılacak ihracatlarda yeni oranlar uygulanmaktadır.

(**) 27 Temmuz 1985 tarihinden itibaren bu oran %6 olarak uygulanmıştır. Bkz. Resmi Gazete No:18824, 27 Temmuz 1985, 85/9716 sayılı karar.

İHRACATTA EK VERGİ İADE ORANLARI, 1987-1988

İhracat Barajı (Milyon$)	Ocak 1987'ten İtibaren(*)	1.Nisan 1988'den İtibaren	1.Mayıs 1988'den İtibaren	1.Haziran 1988'den İtibaren	1.Temmuz 1988'den İtibaren	1.Ağustos 1988'den İtibaren	1.Eylül 1988'den İtibaren	1.Ekim 1988'den İtibaren	1.Kasım 1988'den İtibaren	1.Aralık 1988'den İtibaren
2-10	2	1.8	1.6	1.4	1.2	1.2	0.8	0.6	0.4	0.2
10-30	4	3.6	3.2	2.8	2.4	2.4	1.6	1.2	0.8	0.4
30-50	6	3.6	3.2	2.8	2.4	2.4	1.6	1.2	0.8	0.4
50'den fazla	8	5.4	4.8	4.2	3.6	3.6	2.4	1.8	1.2	0.6

EK 2

RIDGE REGRESYON TEKNİĞİ

Matematiksel şekli,

$$\log Y = \log b_0 + b_1 \log X_1 + b_2 \log X_2 + b_3 \log X_3 + e$$

olarak belirlenen regresyon modelinde, parametreler En Küçük Kareler Yötemi (EKKY) ile tahminlendiğinde, modelin, regresyon analizi varsayımlarından,

- $\epsilon \sim N(0, \sigma^2)$ (Hataların ortalaması Ø, varyansı sabit σ^2 olan normal dağılış göstermesi)

- $Cov(\epsilon_i, \epsilon_j) = 0$ (otokorelasyon -içsel bağlantı- ilişkisi)

varsayımlarını gerçekleştirdiği, ancak,

- $Cov(X_i, X_j) = 0 \quad (i = j)$

varsayımını sağlamadığı görülmüştür.

$Cov(X_i, X_j)$ varsayımının gerçekleşmemesi yani bağımsız değişkenler arasındaki güçlü korelasyon, parametre tahminleyicilerinin varyansının yüksek olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla parametre tahminleyicilerinin güvenilirliği azalmaktadır.

Regresyon analizlerinde bağımsız değişkenler arasında güçlü korelasyon bulunması durumuna "çoklu doğrusallık" adı verilmektedir (Multicollinearity). Çoklu doğrusallık durumunda uygulanan iki tip yöntem grubu vardır. Ya bağımsız değişkenlerden bazıları modelden çıkarılacak, ya da parametre tahminleyicileri başka yöntemlerle hesaplanacaktır. Ridge Regresyon, çoklu doğrusallık durumunda uygulanan ikinci türdeki yöntem grubuna girmektedir.

Klasik EKKY ile elde edilen tahminleyiciler, matris notasyonunda,

$$\beta\hat{} = (X'X)^{-1} X'Y \qquad [1]$$

ile gösterilir. Ridge regresyon tahminleyicileri ise,

$$\beta\tilde{} = (X'X+kI)^{-1}X'Y \qquad [2]$$

ile elde edilmektedir (1). Burada değişkenlerin standardize

---

(1) Arthur E. HOERL, Robert W. KENNARD, "Ridge Regression: Biased Estimation for Nonorthogonal Problems", **Technometrics**, Vol:12, No:1, February 1970.

edilmiş olmaları gerekmektedir (1). Buna göre x'x matrisi, korelasyon matrisini vermektedir. x'x matrisinin köşegen elemanlarına k gibi sabit bir sayı eklendiğinde parametre tahminlerinin varyansı aşağı çekilmekte, dolayısıyla elde edilen tahminler daha güvenilir olmaktadır.

Ridge Regresyon tahminleyicilerinin varyansı;

$$V(\beta) = (x'x + kI)^{-1}(x'x)(x'x + kI)^{-1}\sigma^2 \qquad [3]$$

ile hesaplanmaktadır .

k 'nın seçimi için geliştirilen yöntemlerden en yaygın olanları, Hoerl ve Kennard (1970) tarafından geliştirilen "Ridge İzi" ve Hoerl, Kennard ve Beldwin tarafından geliştirilen

$$K = \frac{p-s^2}{\beta'\hat{\beta}} \qquad [4]$$

formulüdür (2). Burada p, sabit terim gözardı edildiğinde toplam parametre sayısını; s^2, EKKY ile tahminlenen hata kareler ortalamasını, β ise EKKY ile hesaplanan parametre tahminlerini göstermektedir. Çalışmada k hesaplanırken [4] numaralı denklem kullanılmıştır.

Model'in testi Ridge Regresyon sonuçlarına göre yapılmış, parametreler yorumlanırken ise standardize edilen değerler tekrar dönüştürülmüştür .

---

(1) N.R. DRAPER, H. SMITH, **Applied Regression Analysis**, John Wiley and Sons Inc., New York 1982.
Değişkenlerin standardize edilmiş değerleri aşağıdaki formüllerle elde edilmektedir;

$$x_i = \frac{X_i - \bar{X}_i}{\sqrt{\Sigma(X_i - \bar{X}_i)^2}} \qquad y = \frac{Y - \bar{Y}}{\sqrt{\Sigma(Y - \bar{Y})^2}}$$

(2) John O. RAWLINGS, **Apllied Regression Analysis A Research Tool**, California.